www.psikeart.com

psikeart

150 TL
ISSN 1308-70450-1
SAYI 93 / 2024

yapay zekâ

art Dergi
93
Mayıs-Haziran 2024

Psikeart ve Psikesinema
dergilerinden mahrum kalmayın!

www.psikeart.com

YAYINCILIK EFSANESİ
ÜLKELER VE KENTLER DERGİSİ
memlekent

dergisinin eski sayılarına da aynı adresten ulaşabilirsiniz.

psikeart
psikesinema
memlekent

BAZI ŞEYLER OLMASA DA OLUR

Ama Eğitim Olmazsa Olmaz

Siz de annesi ya da babası hayatta olmayan, maddi durumu yetersiz, yetenekli çocuklarımızın eğitimine destek olun.

0850 222 1863

darussafaka.org

155 YIL

Darüşşafaka
1863
CEMİYET

MAYIS-HAZİRAN 2024, Sayı 93

Art Psikiyatri Tedavi Eğitim Araştırma Yayın ve Kurumsal Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. adına
Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni
Prof. Dr. M. Emin Önder

Yayın Koordinatörü ve
Yazı İşleri Müdürü
Ercan Yaşa
ercanyasa@psikeart.com

Sayfa Tasarımı
Tuna Yıldırım

Katkıda Bulunanlar
Derya İren Akbıyık, Yaşar Akdemir, Tamer Aker, Demet Aksu, Yüksel Aksu, Tuba Akyol, Cumhur Boratav, Deniz Ergenekon, Haydar Ergülen, Arzu Erkan, Ahmet İnam, Lara Kamhi, Hakan Karaş, Emine Zinnur Kılıç, Şengül Kıyak, Levent Mete, Deniz Nalbantoğlu, Haluk Nalbantoğlu, Pınar Aydın O'Dwyer, Hande Öğüt, Zeynep Eylül Önder, İshak Sayğılı, Alena Şar, Caner Şenyuva, Gürol Tonbul, Tuğba Kurt Ulucan, Pınar Üretmen, Bedirhan Üstün, Serpil Yandı Vargel, Tuna Yıldırım

Web Danışmanları
Ege Kaya
Zeynep Eylül Önder

Hukuk Danışmanı
Av. Nigar Mete

Reklam ve Kurumsal İletişim
Günnur Altan
(0555) 998 25 44
gunnurdinc@psikeart.com

Kapak
Uğur Halıcı

Abone Sorumlusu,
Yayın Dağıtım ve İade Yetkilisi
Senihe Başar - İstanbul
semihabasar@psikeart.com

Yönetim Yeri
Karabaş Mah. Cumhuriyet Caddesi
Menekşe Apt. No: 172/1-2 Merkez/İzmit
Tel: (0262) 331 50 87 Faks: (0262) 331 50 88

Sorumlu
Günnur Altan
gunnurdinc@psikeart.com

İrtibat Bürosu
Rumeli Caddesi, No: 3/4 Nişantaşı/İstanbul
Tel: (0212) 296 93 00 Faks: (0212) 247 15 91
www.psikeart.com info@psikeart.com

Psikeart

Psikeart Dergisi

Psikeart

Baskı
Özgün Ofset Ticaret Ltd. Şti.
Yeşilce Mah. Aytekin Sok. No: 21 34418
4. Levent/İSTANBUL Tel: (0212) 280 00 09

Yayın Türü
Yerel, süreli

Her hakkı saklıdır. Yazıların sorumlulukları yazarlara aittir. İki ayda bir çıkar. Bu dergide yer alan yazı, fotoğraf ve çizimlerin elektronik ortamlar da dahil olmak üzere bir kısmının veya tamamının yayımlanması ve çoğaltılması yazılı izne tabidir. Bu dergi, Basın Meslek İlkeleri'ne uymaya söz vermiştir.

NİSAN 2024'te basılmıştır.

psikeart

İÇİNDEKİLER

3 M. EMİN ÖNDER
Editörden

4 ENSAR GÜL
Nereden çıktı bu yapay zekâ?

8 HALUK BİNGÖL
Öğrenmek!

12 ALİ SAFFET GÖNÜL, GÖZDE ÇOLAK
Beyin ve yapay zekâ neden birbirinden çok farklı?

16 GÜVEN GÜZELDERE
"Yeni akım" yapay zekâ ve psikoterapi

22 İSHAK SAYĞILI
YZ Efendi ile rüya sohbetleri

28 MERAL AYDIN
Zihnimdeki yapay zekâ

32 ŞENGÜL KIYAK
Bir ölümsüzlük yanılsaması

38 HİRA SELMA KALKAN
Yapay zekâ beni bana yansıtır mı?

44 SERA YİĞİTER
Gebeliğimize çok geç aydığımız bir bebek
Yapay zekâ henüz 1 yaşında!

50 SEVCAN KARAKOÇ
Gerçek cahillik

54 ŞEHNAZ TUNA
Tekinsiz vadi ve koulrofobi perspektifinde bilinçdışı korkuların dijitalleşen yüzü
Yapay zekâyla kesişen korkular

58 GÜLBALCA ÇAKIROĞLU
Yapay demekle hata mı ettik?

60 HİLMİ UYSAL
Korkumuz insanlaşan robotlar mı, robotlaşan insanlar mı?

64 DORUK ATIL
Yapay zekâ, dijitalleşme ve kültürel dönüşüm

68 HANDE ÖĞÜT
Kadınların kurtuluşu teknolojide mi?
Gelecek dişitaldir!

74 TUBA AKYOL
Kozmosta AI:
"Merhaba, ben Dünya!"

76 YAŞAR AKDEMİR
Doğal olana ve yapay olana dair
Taklit, aslını yüceltir (mi?)

82 HALİL SÖZMEN
Bir gün biri basacak bir düğmeye...

90 UĞUR HALICI
Yapay zekâ ve yaratıcılık

98 T. BEDİRHAN ÜSTÜN
Can AI art?
Yapay zekâ sanat yapabilir mi?

102 EZGİ HOŞGÖR
Yapay zekâ ve insan yaratıcılığı:
Sanatın yeni yüzü
İnsan için tasarlanmış dijital müze

104 PINAR AYDIN O'DWYER
Her daim sanatın gücü

108 ASLI AKTÜMEN
"Her"
Dokunamadığına âşık olmak!

114 GÜROL TONBUL
Yetiş ya akıl, YZ geliyor!

116 HAYDAR ERGÜLEN
Molla Kasım

120 ZOZAN GÜLEKEN
Yapay zekânın kaleminden...
ChatGPT'den Psikeart'a dijital yazarlık denemesi

Yapay zekâ

M. EMİN ÖNDER

Düşünen bir makine yapma hayali yaklaşık 300 yıldır insanlığın gündeminde. Hayatın belirsizliği ve insan zihninin kapasitesi bilimsel bir sürecin gerektirdiği heterojenlikten oldukça uzak olsa da bu konudaki çabaların gittikçe yoğunlaştığını biliyoruz. Amaçsızca davranışlar olabileceği, önceden hissedilmeyen tuzak amaçlı ya da düpedüz yalan bilginin de hayatı şekillendirebileceği, beklenti kavramının sonsuzluğu gibi açmazlar bu araştırmalarda sürekli gündeme geliyor. Sonuçta tüm bunları kapsayabilen bir algoritmanın varlığına canlılık denilen insan ontolojisinin temelini ilave ettiğinizde cansız makinenin tüm bunlara hâkim olabildiği bir yeni varoluş hayali söz konusu.

Yapay zekâ, temelde ve basitçe öğrenebilen program olarak tanımlanabilir. Kodunda yer almayan bir yeni bilgiyi -ve canlılıkla tam karşılaştırılabilir mi bilemiyoruz ama "programın çalışması esnasında" diyelim- programın yeni bir amaç için yeniden yorumlama yani sınıflandırma, problem çözme amaçlı kullanabilmesi ana hedef. Böylece programa siz yeni bilgi eklemiyor ya da başlangıçta dünyanın, evrenin bilgisini yüklemiyorsunuz, program kendisi bu işi yapmaya başlıyor. Ve yeni beceriler kazanıyor; okumayı öğrenmek gibi.

İnsanlığın iktidar mücadeleleri, kötücüllükleri, beklenmedik hamleleri öğrenen yapay zekâ için ne ölçüde birer veriye dönüşür, bütün bunların sonunda nasıl bir dünya ve nasıl bir yaşama evriliriz, felsefecilerin başlangıçtan itibaren arayışında oldukları yaşamın anlamı ne hale gelir, bütün bu soruların yanıtları zaman içinde ortaya çıkacak. Fakat şu aşamada bildiğimiz, her yeni gelişme karşısında insanlığın geliştirdiği ümitler ve kaygıların, korkular ve sevinçlerin özünde aynı olacağı.

Yapay zekâ bizi bilinmeyenlerin ağırlığına daha çok maruz mu bırakacak yoksa insanlık bu gelişim aşamasında artık başlangıçta önemsemediği evrenin ve yaşamın gerçekliğiyle yüzleşecek aşamaya ulaştı mı?

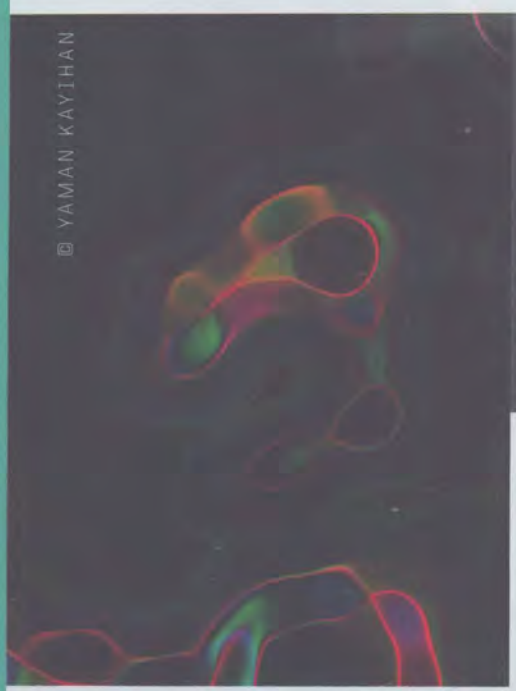
İkinci Dünya Savaşı sonunda tüm dünyaya hâkim olan insanın varoluşuna güvensizlik diye adlandırabileceğimiz septik ve biraz da depresif, ümitsiz bakış yapay zekânın varlığında nasıl bir geleceğe evrilecek?

Bilinemeyene ve bir yandan da herkesin bakıp gördüğü ama anlayamadığına ilişkin algımızın kapılarını açan ve insana dair en güzel ümitlerin taşıyıcısı sanat bütün bu olup bitenlerden nasıl etkilenecek? Kendini hayalini kurduğu geleceğin bir anda içinde buluveren sanatçı bu aşamadan sonra nasıl davranacak?

Son olarak yapay zekânın kendisinin ürettiği sanat eserlerinin sahibi hem etik hem de hukuki olarak kim olacak?

Bunca değişik soru insanlığı nereden alıp nereye götürecek?

Psikeart hem ilham hem de risklerle dolu yapay zekâ dosyasını sunuyor. Şimdilik insanlığın tarihine bir katkı olarak... Bizi okuyacak yapay zekâlara da küçük bir selamla...

Nereden çıktı bu yapay zekâ?

Ensar GÜL

"Evvel yoğ idi işbu rivayet yeni çıktı"
Ziya Paşa

Bilgisayar çağı 1940'lı yıllardan itibaren başladı. İlk bilgisayarlar, lamba dediğimiz elektronik komponentlerle yapıldı. Lamba, şekilde görüldüğü üzere anahtarlama yapabilen bir elektronik devredir. Boyutu ise birkaç santimetre kadardır.

Lamba devre elemanları (kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/Vacuum_tube).

Tabii bu lambalarla yapılan bilgisayarlar da hacim olarak çok büyük bir yer kaplamaktaydı. Yaptıkları işlem, saniyede sadece birkaç bin işlemle sınırlı kalıyordu.

Eğer transistör denilen elektronik parça icat edilmeseydi, bilgisayarların bugünkü durumuna gelmesi hayal bile edilemezdi.

Katı hal fiziği alanında çalışmalar yapan William Shockley, 10 seneden beri transistörün icadı üzerinde çalışıyordu. Ona yardım eden iki mühendisin de pratik yardımıyla transistörün ilk demosunu Aralık 1947'de Bell Laboratuvarı'nda yapmayı başardılar. Daha önce transistör üretmek için çok sayıda denemeler yapılmış ve kısıtlı sayıda üretilmiştir. İlk ticari transistörler 1952-1953 yıllarında, Texas Instruments tarafından üretildi. Transistör üretildikten sonra elektronik devrelerde kullanılmaya başlandı. Örneğin radyolarda ve bilgisayarlarda artık lamba yerine transistör kullanılmaya başlandı.

Bir bilgisayar, Van Neumann tarafından önerilen mimariye sahiptir. Birlikte saklanan komutlar tek tek alınarak işlemci tarafından icra edilir. Örneğin aşağıda bir mikroişlemci için yazılmış, 3 ve 5'i toplayan bir örnek program görüyoruz:

0111 0100

0000 0101

0111 1000

0000 0011

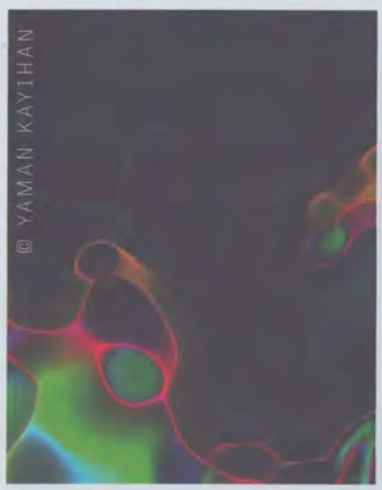
0010 1000

Mikroişlemci bu komutları sırayla alıp icra edecek ve sonucu üretecektir. Tabii bu programı değiştirip başka bir program yazarsak o program icra edilecektir. Böylece elektronik devremiz (bilgisayar) sadece bir fonksiyonu yerine getirmeyip her seferinde farklı bir işlem yapacaktır.

Bilgisayarın icadıyla birlikte hemen şu soru sorulmuştur.

Acaba bilgisayar insan gibi zekâya sahip olabilir mi?

Meşhur matematikçi Alan Turing bu soruyu cevaplamak için 1950 yılında "Hesaplama Makineleri (bilgisayarlar) ve Zekâ" isimli bir makale yazmıştır. Tabii o zamanlar bilgisayarlar çok az sayıda işlem yapabiliyordu ve sonuçları depolamak için bugün herkesin kullandığı ve bildiği hard diskler yoktu. Bu

Cep telefonlarının da güçlü bir bilgisayar olduğunu hatırlayarak, nasıl bilgisayarları hayatımızın her anında ve alanında kullanıyorsak, bundan sonra da yapay zekâyla yazılmış programları ve geliştirilmiş cihazları kullanacağız. (...) Artık avukatlar sözleşmeleri yapay zekâ aracılığıyla yapacak, hâkimler karar verirken yapay zekâ asistanına danışacak, doktorlar hastalık teşhisi koyarken yine yapay zekâ asistanına soru soracak...

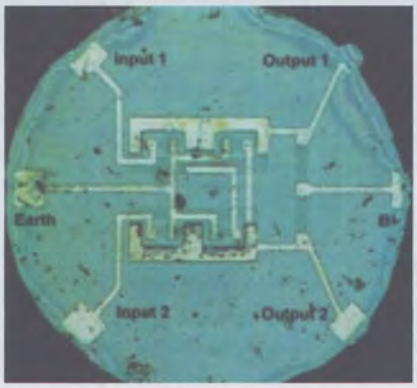
konudaki çalışmalar devam etti ve 1956 yılında bir konferansta ilk defa "yapay zekâ" terimi kullanıldı.

Bu arada transistörlerin kullanımı bilgisayarların işlem gücünü artırdı ve hacmini küçülttü.

1953 yılında TI tarafından üretilen transistör (kaynak: https://sites.google.com/site/transistorhistory/Home/us-semiconductor-manufacturers/ti).

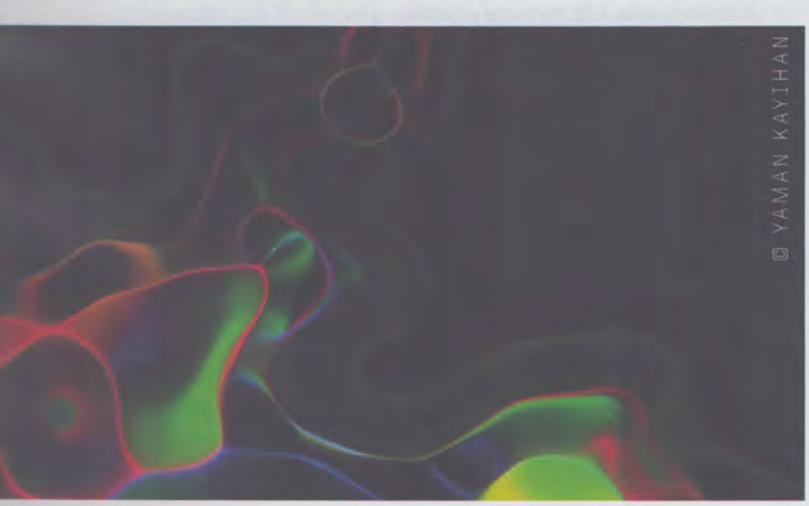
Diğer önemli bir gelişme 1957 yılında yaşandı. Fikir daha eski olmakla birlikte o yıl J. Kilby üç tane transistörü bir devre üzerinde birleştirerek ilk entegre devreyi yapmayı başardı. Robert Noyce ise silikon kullanarak entegre devreleri tasarladı. Entegre devrelerin seri üretimi ancak 1961 yılında yapılabildi.

1961 yılında üretilen entegre devre (kaynak: https://www.chiphistory.org/integrated-circuit-invention-history-1958).

Bundan sonra daha fazla transistörü bir entegre devre içine koymak için yarış başladı ve yıllar geçtikçe gelişen üretim teknolojisi sonucu daha fazla transistör bir entegre devre içine yerleştirildi.

Nihayet 1971 yılında Intel firması 4300 transistörü bir entegre devre içine yerleştirerek ilk mikroişlemciyi yapmayı başardı. Rakip firmalar da mikroişlemci geliştirdiler ve daha fazla transistörü aynı entegre devre üzerine koyarak daha güçlü mikroişlemci yapma yarışı günümüze kadar devam etti.

Intel'in ilk mikroişlemcisi 4004 (kaynak: https://spectrum.ieee.org/chip-hall-of-fame-intel-4004-microprocessor).

Entegre devrelerin bilgisayar yapımında kullanılmasıyla bilgisayarların gücü gün geçtikçe arttı. Bunun sonucunda yapay zekâ için kullanılan yöntem ve algoritmaların gerçekleştirilmesi daha kolay oldu. Bu yıllarda özellikle makine ile bir dilden diğer dile tercüme ve konuşmayı anlama alanındaki araştırmalar desteklendi.

1965 yılında bugünkü chatbot'lara benzer bir program olan ELIZA programı geliştirildi. Eliza programı içinde belirli desenler bulunur, sorulan sorulara bu desenler içinden en yakını hangisi ise onunla cevap verilir. Kullanıcı karşısında zeki bir makine varmış gibi düşünebilir.

1970'li yıllarda, 10 sene içinde yapay zekânın ortalama bir insan kadar zeki olabileceği tahmin ediliyordu. Fakat bu tahmin gerçekleşmedi.

Yapay zekâ çalışmaları iki ayrı koldan yürüyordu. Birincisi, nasıl insanlar belirli kuralları öğreniyor, sonra bu kurallardan mantığını kullanarak bazı çıkarımlar yapıyorsa, aynı şekilde bilgisayarlara belirli kuralları tanıtırsak bu kurallardan bazı çıkarımlar elde ederiz diye düşünülerek yapılan çalışmalardı. Bu işleri kolaylaştırmak için Prolog gibi özel bilgisayar programlama dilleri de geliştirildi. Basit kurallardan çıkarım yapılabiliyor, fakat bilgisayarların hesaplama gücü yeterli olmadığı için çok karmaşık işlemler yapılamıyordu.

Japonya 1982'de 5. nesil bilgisayar programını başlattı. Bu programın amacı, mantık işlemleri kullanan yapay zekâya sahip, paralel işlemcilerle çalışan çok güçlü bilgisayar tasarlayıp üretmekti. Bu proje 10 yıl sürdü ve o zamanın parasıyla 400 milyon dolar harcandı. Maalesef istenilen sonuçlar elde edilemedi ve proje durduruldu.

İkinci yaklaşım ise insan beynini oluşturan sinir ağlarını örnek alarak bilgisayarda yapay sinir ağlarını simüle etmek ve bu şekilde yapay zekâ elde etmekti. Sinir ağının nasıl çalıştığına dair bir model 1943 yılında önerildi ve elektrik devreleriyle basit bir modeli yapıldı. Küçük bir fotoğrafı tanıyan yapay sinir ağı simülasyonu 1957 yılında önce bilgisayarda yapıldı ve daha sonra donanım üzerinde gerçekleştirildi.

Yapay sinir düğümü bir veya daha fazla girişi ve bir çıkışı olan bir elemandır. Girişler belirli katsayılarla (ağırlık) çarpılır ve toplandıktan sonra bir eşik değerinden geçirilerek çıkış elde edilir. Elde edilmesi gereken çıkış değerinin elde edilmesi için farklı girişler denenerek girişlerin ağırlıkları ayarlanır. Buna öğrenme süreci diyoruz. Öğrenme sürecinin sonunda bilinmeyen bir giriş verildiğinde yapay sinir düğümü istenilen sonucu verir.

Sinir düğümleriyle katmanlar oluşturarak daha karmaşık işlemleri yaptırabiliriz. Yalnız 1969 yılında Marvin Minsky tarafından yayımlanan bir kitapta, birden fazla katmanı olan yapay sinir ağlarının, mevcut bilgisayarların hesaplama gücüyle eğitilmesinin mümkün olmadığı iddia edilmiştir. Bundan sonra yapay sinir ağlarına olan ilgi azalmış ve daha az sayıda bilim insanı bu konu üzerinde çalışmıştır.

1980'lerde Japonya'nın başlattığı 5.nesil bilgisayar projesi ABD'de tekrar yapay sinir ağlarına ilgiyi artırmıştır. Fakat 5. nesil bilgisayar projesinin başarısızlığa uğraması sonucu bu çalışmalara verilen destekler azalmış, dolayısıyla bu araştırmaların durgunluk dönemine girmesine sebep olmuştur. Bu dönem yapay zekânın kış mevsimi olarak anılır. Tabii bilim insanları çok az imkânlarla çalışmalarını sürdürmüştür. Bu dönemde anılması gereken iki önemli gelişme, 1997 yılında IBM Big Blue bilgisayarının dünya satranç şampiyonu Kasparov'u yenmesi ve LSTM (long short term memory) yapay sinir ağı modelinin bulunmasıdır.

2000'li yıllarda bir entegre devre içindeki transistör sayısı 20 milyonu aştı. Bu hesaplama gücündeki artış karmaşık yapay sinir ağları modellerinin kurulması ve eğitilmesinin önünü açmıştır.

2017 yılında ise Google'da çalışan araştırmacılar "Attention Is All You Need" adında bir makale yayımladılar. Bu makale yeni bir yapay sinir ağı mimarisi önermiş ve bugün kullandığımız ChatGPT ve benzeri LLM (geniş dil modelleri) programlarının geliştirilmesinin önünü açmıştır.

Bu arada entegre devre teknolojisi de gelişmeye devam etti ve 2010'lu yıllarda bir devre içindeki transistör sayısı milyarlar seviyesine çıktı. Örneğin AMD firmasının 2017 yılında ürettiği bir entegre 19 milyar transistör ile yapılmıştı. Ayrıca grafik işlemleri için üretilen özel entegre devrelerde de milyarlarca transistör bulunuyor. 2020'li yıllarda ise bir entegre devre içindeki transistör sayısı 80-90 milyar transistöre ulaştı. Bu alanda söz sahibi olan NVDIA firmasının 2022 yılında ürettiği LLM'lerin eğitilmesinde kullanılan H100 entegre devresinde 80 milyar transistör mevcut. Çok kısa önce duyurulan yeni B200 işlemcisinde ise transistör sayısı 208 milyar.

Nvidia B200 işlemcisi.

Geniş dil modelleri milyonlarca/milyarlarca parametre ve trilyonlarca veriyle eğitilir. Tabii bu ölçekte bir modelin eğitilmesi çok büyük hesaplama kaynağı gerektirir. Sonuçta eğitilen model:

- bir dilden başka bir dile tercüme yapabilir,
- verilen bir cümleyi tamamlayabilir,
- bir "prompt" girildiğinde buna göre metin üretebilir,
- sorulan sorulara cevap verebilir,
- özet çıkarabilir,
- metinleri sınıflandırabilir,
- olumlu ya da olumsuz duygu analizi yapabilir,
- sınırlı ölçüde mantıklı çıkarım yapabilir.

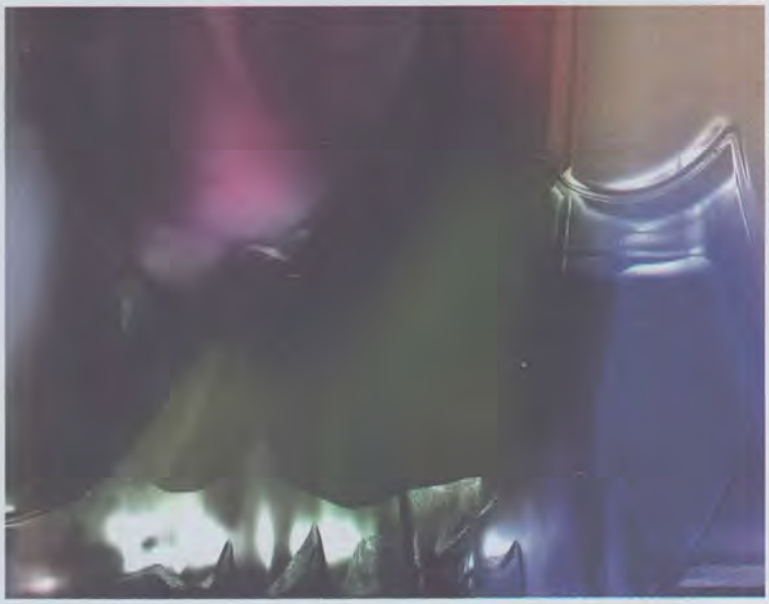
Tabii bu işleri yaparken şuurlu olduğu için yapmıyor. Çıktılar eğitilmiş yapay sinir ağı modelinin çıktılarıdır.

Örneğin:

"evden çıktım, okula ....

cümlesini tamamla" dediğimizde. Önce "evden", "çıktım" ve "okula"

© YAMAN KAYIHAN

kelimeleri nümerik değerlere dönüştürülür. Bu değerler yapay sinir ağı modeline giriş olarak verilir. Model "gittim" kelimesine en yüksek ihtimalle karşılık gelecek nümerik değeri bulur ve bu değer tekrar harflere dönüştürülür ve ekrana yansıtılır.

Kullanıcı sanki karşıda zeki birisi varmış gibi düşünür, halbuki tamamen matematiksel bir model üzerine kurulmuş ve çok sayıda (trilyonlarca) kelimeyle eğitilmiş bir programın çıktılarını görür.

Cep telefonlarının da güçlü bir bilgisayar olduğunu hatırlayarak, nasıl bilgisayarları hayatımızın her anında ve alanında kullanıyorsak, bundan sonra da yapay zekâyla yazılmış programları ve geliştirilmiş cihazları kullanacağız. Örneğin her gün kullandığımız Siri ve Alexa, yapay zekâ kullanan sesli yanıt programlarıdır.

Artık avukatlar sözleşmeleri yapay zekâ aracılığıyla yapacak, hâkimler karar verirken yapay zekâ asistanına danışacak, doktorlar hastalık teşhisi koyarken yine yapay zekâ asistanına soru soracak.

Yazılımcılar rutin programları yapay zekâ kullanan robot programlara yazdıracak. Kendileri daha karmaşık problemlerin çözümü için uğraşacak. Çizgi filmler ve animasyonlar yapay zekâ aracılığıyla yapılacak. Hikâye yazıldıktan sonra bununla ilgili video üretimi yapay zekâ tarafından yapılacak. Yapay zekâ asistanları bilim insanları ve araştırmacılar için ilgili alanlarındaki makaleleri toplayıp bunların özetini çıkaracak. Bankalar ve finans kurumları yapay zekâ kullanarak müşterilerine kredi notu verecek, anormal işlemler yine yapay zekâ tarafından tespit edilecek.

Seyahate çıkacağınız zaman gideceğiniz yerin ismini ve bütçenizi verip seyahat asistanına seyahat planı yaptırmanız mümkün olacak. Evde ise buzdolabında şu malzemeler kalmış, bunları kullanarak bana kalorisi şu kadar olan bir yemek tarifi yap diyeceksiniz.

Otonom sistemler ve robotlar sesli komutlara göre hareket edecek. Örneğin bir robot "içinde elma olan tabağı getir" komutuyla karşılaştığında, kamera görüntüleri içinde elma dolu bir tabak olup olmadığını tespit edebilecek, eğer yoksa "tabak yok" diye cevap verecek. Eğer varsa tabağın koordinatlarını tespit edip o yöne doğru hareket edecek.

Tabii zaman geçtikçe bilgisayarların hesaplama gücü artmaya devam edecek ve yapay zekâ modellerinin de yapabileceği işler artacak. Eğer bir gün yapay sinir ağları silikonla yapılmış entegre devreler üzerinde değil, organik devreler üzerinde çalıştırılırsa ve yapay sinir ağlarındaki bağlantıları dışarıdan müdahale edilmeden bir şekilde değişirse o zaman yeni bir dünyaya uyanmış oluruz.

Kaynakça

https://en.wikipedia.org/wiki/Vacuum_tube

https://sites.google.com/site/transistorhistory/Home/us-semiconductor-manufacturers/ti

https://www.chiphistory.org/integrated-circuit-invention-history-1958

https://spectrum.ieee.org/chip-hall-of-fame-intel-4004-microprocessor

https://developer.nvidia.com/blog/nvidia-gb200-nvl72-delivers-trillion-parameter-llm-training-and-real-time-inference/

https://sitn.hms.harvard.edu/flash/2017/history-artificial-intelligence/

https://www-isl.stanford.edu/~widrow/papers/t1960anadaptive.pdf

The New York Times, *'Fifth Generation' Became Japan's Lost Generation*, June 5, 1992.

https://cs.stanford.edu/people/eroberts/courses/soco/projects/neural-networks/History/history1.html

https://www.sjsu.edu/faculty/watkins/5thgen.htm

https://towardsdatascience.com/a-concise-history-of-neural-networks-2070655d3fec

https://web.njit.edu/~ronkowit/eliza.html

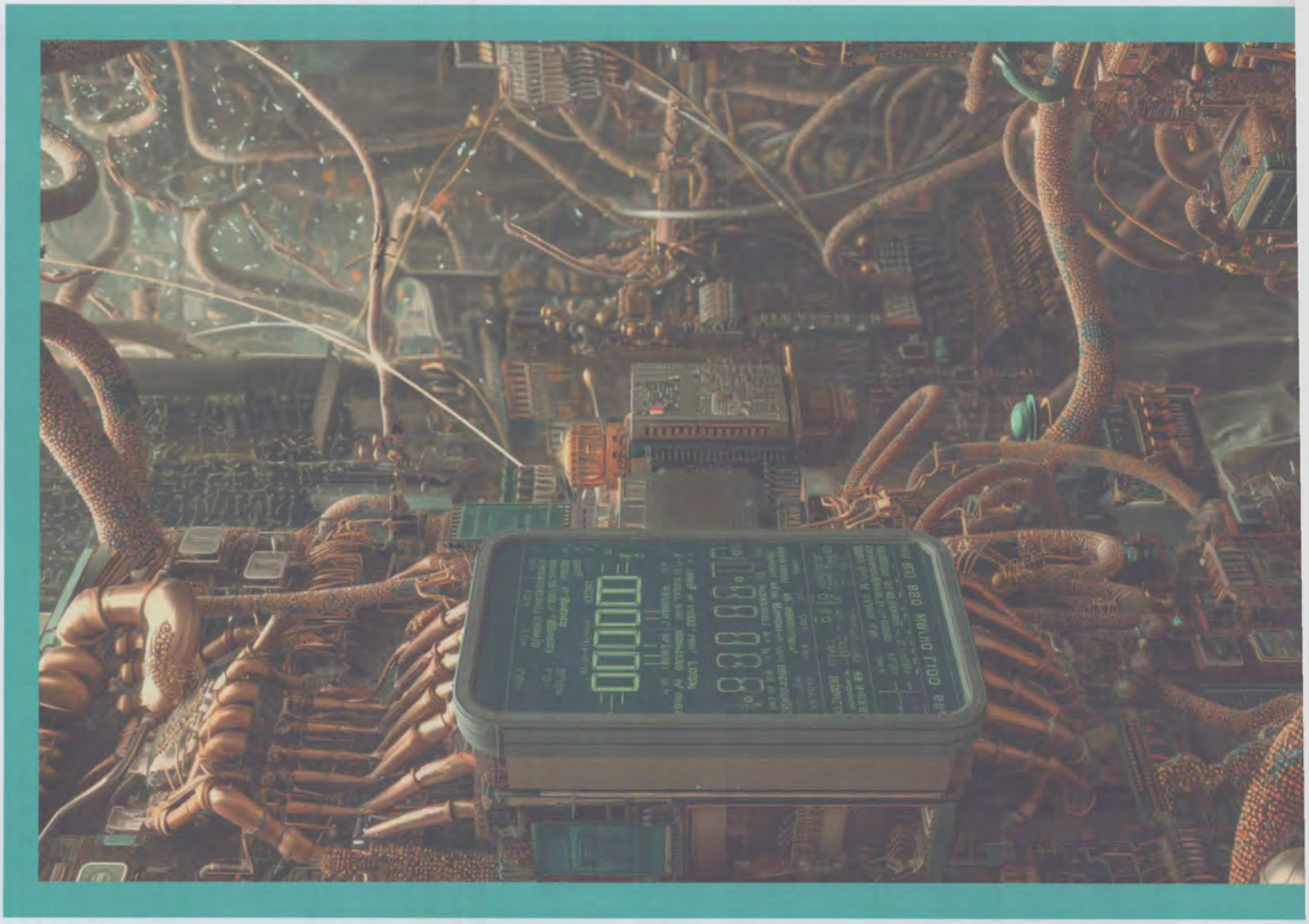
https://www.scribbledata.io/blog/large-language-models-history-evolutions-and-future/

https://arxiv.org/pdf/1706.03762.pdf

https://www.scribbledata.io/blog/large-language-models-history-evolutions-and-future/

https://mark-riedl.medium.com/a-very-gentle-introduction-to-large-language-models-without-the-hype-5f67941fa59e

https://developers.google.com/machine-learning/resources/intro-llms

© UGUR HALICI @MJ

Öğrenmek

Haluk BİNGÖL

"Düşünen" aletler yaptık diyelim. Bunları nasıl bir eğitimden geçireceğiz? Öğrendiklerinden nasıl emin olacağız? Eğitim fakültelerinde "Düşünen Alet Eğitimi Bölümleri" mi açmak gerekecek? (...) Nasıl hayatında hiç kar görmemiş bir insanın karı tanımasını beklemek doğru değilse, öğrenen aletlerden de hiç öğretilmeyen bir şeyi bilmesini beklemek doğru olmaz.

Nasıl öğreniyoruz?
Yeni doğmuş bir bebeğin gelişimini düşünün. Ne kadar çok şey öğrenecek, değil mi? Hareketlerini kontrol etmeyi öğrenecek. Ellerini kullanmak, yürümek gibi zor işler var önünde. Görmeyi öğrenecek. Konuşmayı öğrenecek. Belki de kendisinin nereye kadar devam ettiği, nereden sonra kendisinin bitip başkasının başladığını öğrenecek. Aç kalmamak için annesini tanımayı öğrenecek. Öğrenilecekler listesine daha birçok şey daha ekleyebilirsiniz.

Bunları hangi sırada öğrenecek? Büyük olasılık her şeyi aynı anda, paralel olarak öğrenecek. Hareket, çevreyi tanıma gibi öğrenilecekler sadece insanlarda değil hayvanlarda da var. Bir şekilde hayvanlar da insanlar da bunları beceriyor.

İsterseniz insanlara özgü olduğunu düşündüğümüz dile bakalım.

Bebek belki de doğmadan önce etrafındaki konuşmaları duyuyor. Doğduktan sonra, belki de görmeyle birlikte nesneler ile dilde kullanılan karşılıkları arasında ilişkiyi kurmaya başlıyor. Etrafındakiler yüzlerce defa suyu gösterip su, masayı işaret edip masa diyor. Bebek bunları kaydediyor. İlk kayıtlarda hatalar yapıyor ama zaman içinde suyun su, masanın masa olduğunu anlıyor. Nesnelerin adlarını öğrenmek bir anlamda işin kolay tarafı.

Gramer problemi

İşin zor tarafı dilin gramerini öğrenmek. Burada teorik olarak açıklamakta zorlandığımız yerler var. Olası gramerlerin sayısı çok ama çok büyük ve öğreneceğimiz dilin grameri de bunlardan birisi. Elimizde de sadece bir yöntem var. Dışarıdan duyduğumuz cümleler. Bunları örnek alarak büyük gramerler havuzundan bizim dilimizi seçmemiz gerekiyor. Bir olası yöntem, bir grameri rastgele seçelim. Duyduğumuz cümleleri bu gramere göre değerlendirelim. Cümleler gramerimize uyduğu sürece bu gramerde kalalım. Yeni bir cümlenin gramere uymadığını fark ettiğimizde gramerimizi çöpe atıp havuzdan yeni bir gramer seçelim ama yeni gramerin o ana kadar duyduğumuz cümlelere uyduğunu da kontrol edelim. Eğer uymuyorsa onu da çöpe atıp bir yenisine geçelim. Bu aramanın sonunda o ana kadar duyduğumuz cümlelerle uyumlu bir gramer bulduk diyelim. Yeni gelen cümlelerle devam edelim. Gramerimiz yeni cümleleri de açıklayabildiği sürece bir sorun yok. Ama yeni bir cümle gramere uymuyorsa, o zaman yine uygun gramer arayışına girmemiz gerekecek.

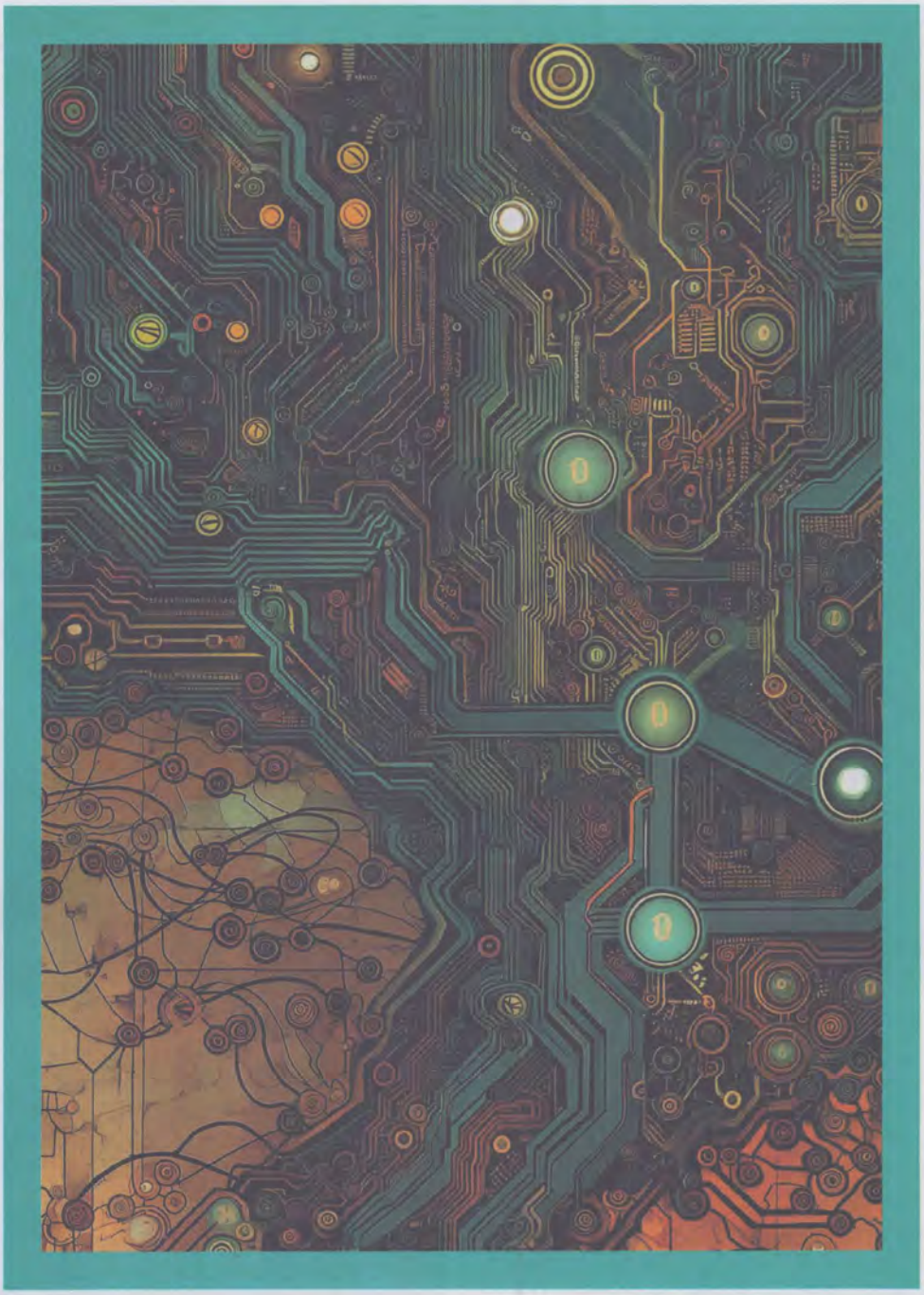
Bu dil öğrenme modelinde birçok problem var. Olası gramer sayısı o kadar çok ve ömrümüz boyunca duyduğumuz, okuduğumuz cümle sayısı o kadar az ki doğru grameri öğrenmeme olasılığımız, doğrusunu öğrenme olasılığımızdan daha az diye düşünebiliriz. Bu çok garip bir durum: Her birimiz belki de farklı gramer öğrendik, kullanıyoruz. Dilin anne-baba gibi dışarıda kullanılanlardan öğrenildiğini düşünürsek, anne başka, baba başka gramer kullanıyor. Bebek bu gramerlerden gelen cümlelere bakıp, grameri öğrenmeye çalışıyor. Sonunda bir gramer öğreniyor ama büyük olasılık bu gramer ne annenin ne de babanın grameri. Bebek büyüyor, kendi bebeği oluyor. Yeni bebek de aynı şekilde dil öğreniyor. Ama öğrendiği gramer ne annesinin ne babasının ne de anneannesinin grameri. Birkaç nesil geçince toplumdaki her birey başka bir dil konuşur olmaz mı? O zaman nasıl oluyor da biz birbirimizi anlıyoruz? Gerçekten anlıyor muyuz?

Bu açmazı çözebilmek için bir öneri, insanın bütün olası gramerleri kullanamayacağı varsayımı. Daha sınırlı bir gramer havuzundan gramer seçersek, o zaman belki de gerçekten doğru grameri öğrenebiliriz. Doğal olarak akla gelecek ilk soru bu sınırlamanın nereden geldiği. İkinci soru bu kısıtlanmış havuzun büyüklüğü. Eğer havuzda bir tek gramer olsaydı hayat çok kolay olurdu. Örneğin yabancı dil öğrenmek gibi bir problem olmazdı. Eğer havuzdaki gramer sayısı, her ne kadar sayıyı azaltmış olsa da, çoksa yine aynı doğru grameri öğrenme sorunu devam edecek.

Yabancı dil demişken bunu da açalım. Doğup büyüdüğümüz ortamda konuşulan dil dışındaki dillere yabancı dil diyoruz. Çünkü bulunduğumuz ortamdaki dili öğreniyoruz. Öğrenmemiz için bize verilen cümleler o dilde. Peki annesi ve babası iki farklı ülkeden gelmiş ve bir üçüncü ülkede yaşayan bir aileye doğan bebek için durum ne olurdu? Almanya'da yaşayan Polonyalı anne ve İspanyol babaya doğan bir bebeğin kafasının karışmasını, dil öğrenmesinin birazcık gecikmesini belki de gramer seçiminde zaten var olan problemin

© UGUR HALICI @MJ

© UGUR HALICI @MJ

katlanmış olmasıyla açıklayabiliriz.

Öğrendiklerimiz nerede?

Bebeğimiz hızla öğreniyor. Öğrendiklerini belleğine hızla kaydediyor. Anne-baba çok mutlu. Ama gerçekte bu kayıt nereye yapılıyor? Bellek nerede tutuluyor. Beynimizde diyebilirsiniz ama beynin içinde nerede ve nasıl? Burada işler biraz karışıyor. Şöyle bir düşünce deneyi yapalım. Her şeyiyle aynı ikiz bebek alalım. Birine yeni bir şey öğretelim. Diğer ikizi kontrol grubu olarak düşünüp ona öğretmeyelim. Şimdi elimizde yeni öğrettiğimiz şey dışında her şeyi bire bir aynı iki bebek var. Bebeklerimizi en ince ayrıntısına kadar incelersek, yeni öğrenilen şeyin nerede tutulduğunu anlayabiliriz değil mi?

Beynin nöronlardan oluştuğunu biliyoruz. Bir olasılık, bu yeni bilginin boşta duran bir nörona görev olarak verilmesidir. Eğer boşta bir nöron yoksa belki de yepyeni bir nöron oluşturulup görev veriliyor olabilir.

Nöronlar birbirleriyle haberleşiyorlar. Bir nöron değişik nöronlardan işaretler alıyor, kendine göre bir hesap yapıyor, eğer kendinden sonra gelen nöronları olaylardan haberdar etmek isterse işaret gönderiyor. İşareti gönderen nörondan sonra gelen nöronlar da aynı şekilde gelen işaretleri değerlendirip, işaret gönderip göndermemeye karar veriyorlar. Bu durumda yeni öğrenilen bilgi nöronlardan birinin iç hesaplama yönteminde değişiklik yapmış olabilir. Yani nöron içinde saklanmış olabilir.

Bir başka olası yer, nöronlar arasında oluşan ağın kendisi olabilir. Öğrenilen bilgi nöronlar arasında daha önce olmayan yeni bir bağlantının oluşmasına neden olabilir; ya da daha önce var olan bir bağlantının silinmesine neden olabilir.

Belki de ikisi birden oluyordur. Güncel bilgiler, ağda değişiklik olduğu yönünde.

Düşünen aletler

Canlıların yapabildiklerini yapmaya çalışıyoruz. Kuşlar uçuyor, biz de uçakla uçuyoruz. Balıklar suda yaşayabiliyorlar, biz de tüple deniz altında gezebiliyoruz. İnsan düşünebiliyor. O zaman bizim de düşünebilir aletler yapabilmemiz gerekmez mi? Burada "düşünebilir" kelimesinin altını çizmek gerekir. İki yüz yıl önce, hesap yapabilir aletler yapmak hedefti. Sonra programlanabilir, dolayısıyla daha genel amaçlı sistemler, yani bilgisayarlar yaptık. Şimdi hedefi yükselttik. Artık bizim için yazı yazabilir, resim yapabilir sistemlerden bahsediyoruz. Ama nasıl yapacağız?

İlk akla gelen yaklaşım nöronlara benzer sistemler yapmak olabilir. Birçok yerden sinyal alıp, bir değerlendirmeden geçirip, sinyal verip vermemeye karar vermek yazılımla çok kolay yapılabilir. Tabii değerlendirme fonksiyonunun nasıl bir şey olacağı bir soru. Bütün

nöronlarda aynı değerlendirme fonksiyonu olabilir. Belki de her nöronun farklı değerlendirme fonksiyonu vardır. Kimlerden sinyal alınacağı, sinyallerin tek tip mi, yoksa birçok tip mi olacağı gibi ayrıntılara da karar vermek gerekir.

İkinci konu, kimin kime sinyal göndereceği konusundur. Burası biraz daha karışık. Bu konuda çok az bilgimiz var. Birkaç temel konuyu biliyoruz. Beyinde herkes herkesle haberleşmiyor. Görme merkezi gibi gruplar kendi aralarında haberleşiyor. Gruplararası haberleşmeler de doğal olarak var. Hatta beynin sağı ile solu da birbiriyle haberleşiyor. Haberleşmemesi garip olmaz mıydı? Bunu bir şirketteki haberleşmeyi düşünerek de anlayabiliriz. Muhasebe birimi kendi içinde yoğun haberleşir; satış birimi de. Satış ve muhasebe birbirleriyle daha az haberleşir.

Ameliyat için anestezi verilen bir hastayı düşünün. Aslında anesteziyle nöronlararası haberleşmeyi durdurmaya çalışıyoruz. Yani ağı çalışmaz hale getiriyoruz. Sonuç olarak hastanın bilinci kayboluyor, ameliyat sırasında yapılan işlemlerin acısını hissetmez hale geliyor. Anestezi azaltılmaya başlayınca ağ tekrardan toparlanıp yavaş yavaş ayağa kalkıyor. Yeter seviyede çalışır hale geldiğinde harika bir şey oluyor ve birdenbire bilinç açılıyor.

Yapay sinir ağları bu kavramlar üzerine gelişti. İlk çıktıklarında büyük olay oldular. Sonra beklenilen başarıyı gösteremedikleri ortaya çıktı. Birkaç on yıl ilgi başka alanlara kaydı. Bilgisayarların hesaplama kapasitelerinin artması ve yeni metotların geliştirilmesiyle son on yılda tekrar ve büyük bir hızla her alana girdiler. 2020'li yıllarda hepimizi şaşırtan gelişmelerle yaşamımıza girdiler. Galiba bunu da ilk başaran ChatGPT oldu. Bu gelişmelerin yaşamımızı nasıl etkileyeceği ciddi bir soru. Örneğin bir bilgisayar konusunda çalışan bir akademisyen olarak derslerimde, sınavlarımda ne yapacağımı bilmiyorum.

Aletlerin öğrenmesi

"Düşünen" aletler yaptık diyelim. Bunları nasıl bir eğitimden geçireceğiz? Öğrendiklerinden nasıl emin olacağız? Eğitim fakültelerinde "Düşünen Alet Eğitimi Bölümleri" mi açmak gerekecek?

Şimdilik bunların hiçbiri söz konusu değil. Aynen gramer öğrenen bebek gibi kendi kendine öğrenmelerini bekliyoruz. Onlara örnekler veriyoruz. Onlar bu örneklerden kurallar bulmaya çalışıyorlar. Yanlış çıkarımlar yaptıklarını gördüğümüzde düzeltmeye çalışıyoruz. Aynen okul sisteminde yaptığımız gibi, öğrenmekte zorlandığı konuda doğru ve yanlış ayırıcı örnekler vermeye çalışıyoruz. Ama aynen gramer öğrenen bebek gibi doğru öğrendiğinin garantisi yok. Sürücüsüz araç denemelerinde yaşanan kazaları düşünün. Daha önce görmediği bir durumda nasıl davranacağını bilmiyoruz. Aslında bu bizim için de geçerli. Biraz abartılı şu durumu hayal edin: Yerçekimi birdenbire değişti ve çekmek yerine itmeye başladı. Ne yaparız?

Sonuç olarak aslında elimizde öğrenebilir bir alet var. Ona doğru örnekler verebilirsek, doğru öğrenmesini sağlayabiliyoruz. Bir problem de burada var. Örneğin günümüz telefonlarındaki yüz tanımayı ele alalım. Elimizdeki insan fotoğraflarını kullanarak sistemin öğrenmesini sağlıyoruz. Sonra da resimde gördüğüm ben miyim diye soruyoruz. Eğer doğru öğrendiyse bizi diğer insanlardan ayırabiliyor. Bizim kullanmamıza izin veriyor. Başkası kullanmaya kalkarsa durduruyor. Nasıl hayatında hiç kar görmemiş bir insanın karı tanımasını beklemek doğru değilse, öğrenen aletlerden de hiç öğretilmeyen bir şeyi bilmesini beklemek doğru olmaz.

İlk dönemlerde bu problemler yaşandı. Bence hâlâ da yaşanıyor ama biz fark etmiyoruz. Yüz tanımada eldeki resimler beyaz ırktan gelen insanların resimleriydi. Sistem beyaz insanları tanımakta başarılı bir öğrenme gerçekleştirdi. Ama bir başka ırktan resimler konusunda fena halde çuvalladı. Öğrenmede kullanılan resimlere diğer ırktan resimler de eklenip sorun çözülmeye çalışıldı.

Bir düzeltme yapmak gerekirse, henüz düşünen aletler yapamıyoruz ama epey yaklaştık. Günümüzde yapabildiklerimiz, yüz tanımada olduğu gibi, aslında çok başarılı sınıflandırma sistemleri. Günümüz aletleri öğrendiklerini iyi kullanabiliyor. Örneğin ChatGPT bizim için metin, bilgisayar programı yazabiliyor. Bunlar ortalama bir insanın yapabileceğinden de daha iyi olabiliyor ama o işin uzmanına göre o kadar da iyi değiller. Eldeki bilgiden yeni bilgi üretebilir noktaya gelmediler.

Olası tehlike

ChatGPT gibi sistemler de benzer şekilde onlara verilen veri kümesinden öğreniyorlar. Bulabildikleri bütün belgeleri "okuyorlar". Eğer kullanılan veri kümesi doğruysa sistem doğru öğreniyor. Burada da büyük bir ama var. Eğer birileri bilinçli olarak bu sistemlerin öğrenmede kullandığı veri kümesini değiştirirse, sistem onların istediği şekilde öğrenecektir. Bu sistemleri kullanan bir kişi de, bunlara çok güvendiği, bu sistemlerden gelen sonuçları sorgulamayacağı için cevabı olduğu gibi kabul edecektir. Umarım olmaz ama sonuçta böyle bir sistem "dünya düzdür" diyebilir. Biz de inanabiliriz.

Hakikat ötesi (post-truth) bir dünyada yaşıyoruz. Özellikle günümüzdeki medya ve sosyal medyada paylaşılan bilgilerin ne kadar doğru olduğu düşünülürse bu olasılığı ihmal etmemek gerekir. Ama buna karşı nasıl korunulur hiçbir fikrim yok.

Kaynakça

Öğrenme https://en.wikipedia.org/wiki/Learning

Bloom sınıflandırması https://en.wikipedia.org/wiki/Bloom%27s_taxonomy

Evrensel gramer https://en.wikipedia.org/wiki/Universal_grammar

Makine Öğrenmesi https://en.wikipedia.org/wiki/Machine_learning

Hakikat ötesi https://en.wikipedia.org/wiki/Post-truth

Beyin ve yapay zekâ neden birbirinden çok farklı?

Ali Saffet GÖNÜL

Gözde ÇOLAK

Yapay zekâ var olan sistemleri ele geçirebilir mi? İnsansı robotlar geliştirmemiz durumunda bize zarar vermeleri söz konusu olabilir mi? Kendilik bilincine ulaşıp kendi varlıklarını fark edebilirler mi? Bu durumda bizden bağımsızlaşıp ayrı haklar talep edebilirler mi?

© UGUR HALICI @MJ

Alan Turing'in A-makinesinden bugüne bilgisayar dünyasında çok önemli ilerlemeler kaydedildi. Kullandığımız hemen hemen her cihazda (mutfak fritözü dahil) elektronik devrelerin yanında yüksek transistor yoğunluğuna sahip çipler bulunmakta. Bilgisayar ve internet olmadan neredeyse hiçbir iş yapılamaz oldu. Ev aletleri bile, yerel ağlar üzerinden birbirleriyle haberleşebilir ve yönetilebilir oldu. Defter ve kalemin yerlerini tablet ve laptoplar aldı. Ancak, son dönemdeki en önemli gelişme yapay zekâ (AI, yaygın kullanımına uygun olarak bu yazıda da AI kısaltması kullanılacaktır) alanında oldu. AI'ın teknik olarak ne olduğu bu yazının konusunun dışında kaldığı için, konuyu sadece kabiliyetleriyle sınırlamakta fayda var. AI'ın en önemli özelliği, farklı yöntemlerle elde edebildiği verileri kullanarak yeni veri üretebilmesidir. Bu verileri kullanarak bir olayın oluşması için tahminde (prediction) bulunabilir veya büyük dil modelleri kullanarak cümleler kurarak sizinle sohbet edebilir. Algoritmalarına bağlı kalarak da verileri ve gerçekleştirdiği analizlerin sonuçlarını sonraki zamanlarda kullanmak üzere saklayabilir (öğrenme kabiliyeti).

Hollywood filmlerini saymazsak, insanın AI ile tanışması ChatGPT gibi sohbet robotlarının yaygın kullanıma girmesiyle gerçekleşti. Her ne kadar benzer uygulamalar ve robotlar daha önce de var idiyse de, AI'ın bu denli becerili olduğunu anlamamız, son iki-üç sene içinde kullandığı dil bağlamındaki büyük gelişmeler ve generative AI modellerinin geliştirilmesiyle gerçekleşti. Daha da önemlisi, beklenmedik bir şekilde sohbet robotları pek çok alanda Turing testini de geçebilmekte. Sohbet eden kişi, karşısındakinin bir makine mi yoksa bir insan mı olduğunu eğer makine bunu ifade etmezse anlayamamakta. Bu aşamadan itibaren insanlığın evriminde yeni bir aşamaya girmiş bulunuyoruz. O da insan ve makinenin adeta hibrit bir şekilde bir araya gelmesidir. İnsan, artık bir iş yaparken AI modellerini yaptığı işe dahil edebilmekte ve bu sayede beynin yapamadığı veya eksik kaldığı işlemleri gerçekleştirebilmektedir.

Bunun diğer bir örneği ise cep telefonlarımızın adeta ellerimizin bir uzantısı haline gelmiş olmasıdır.

Toplumda özellikle Hollywood'un da etkisiyle AI ile ilgili pek çok endişe bulunuyor. Örneğin AI var olan sistemleri ele geçirebilir mi? İnsansı robotlar geliştirmemiz durumunda bize zarar vermeleri söz konusu olabilir mi? Kendilik bilincine ulaşıp kendi varlıklarını fark edebilirler mi? Bu durumda bizden bağımsızlaşıp ayrı haklar talep edebilirler mi? Bunlar gibi onlarca soru günlük hayatımızda akla gelmektedir ve olasılıkla derginin bu sayısında bahsedilecektir. Bu sorulara daha geniş bir perspektiften yaklaşmakta fayda var. Aslında bu soruların temeli, felsefenin "İnsan nedir?", "Bilinç nedir?", "Kendilik versus transcendence sınırları nelerdir?" gibi sorularının teknolojiyle yeniden şekillenmiş hali gibidir.

Olayın en temelinde, tıpkı tarihimiz boyunca olduğu gibi, insanın kendisi için çalışacak diğer canlıları (insan veya hayvan) kontrol altına alma isteği bulunmaktadır. Bu tarihimiz, belki de en çok utanmamız gereken kısım olan insanların yerine daha ucuz olan makinelerin gelmesiyle önemli ölçüde kapanmaya başlamış ve farklı makineler sadece daha verimli olmamış, insanın fiziksel ve mental olarak yapamayacağı işleri de üstlenmişlerdir. Bugün için dünya nüfusu 10 milyara dayanmıştır. Bu nüfusa hizmet etmek için insansı robotların geliştirilmesi kaynak israfından başka bir şey değildir. Diğer yandan ihtiyacımız olan insan bedenine sahip bir robottan çok, ihtiyaçlarımızı gerçekleştirecek birbiriyle etkileşim halindeki modüllerdir. Bu şekilde, sistem geliştikçe eski modüller yenilenebilir. Bu modüllerin hepsini de tek bir merkezden (cep telefonu, Siri veya Alexa) yönetmek mümkün olabilecektir.

Bu durumda insansı robotlara neden ihtiyaç duyulabilir? Farklı işleri gerçekleştirmek için gibi görünse de, eğer insansı robot üretilecekse, insanların duygusal ve ona bağlı ihtiyaçlarını gidermek bu robotların temel hedefleri olacaktır. Nitekim bu konudaki ilk çalışmaların sonuçları da dikkat çekicidir. Örneğin günümüzde pek çok yaşlı insan evlerinde tek yaşamak zorunda kalmaktadır. Onları izleyen, kısmen sohbet edebilen robotlarla hayat kalitelerinde önemli ölçüde artış izlenebilmektedir ki bu robotların bugünkü hali insana hiç benzememektedir. Sabahları günaydın ile başlayan, kişinin gecesini nasıl geçirdiğini, genel durumunu sorgulayan sözel sistemler yaşlı kişilerin izlenmesinde önemli roller üstlenmektedir. Özellikle evde yalnız yaşayan yaşlı insanların ilaçlarını düzenli aldığını kontrol eden bu sistemler acil durumda da gerekli yerlerle temasa geçmektedir. Bugün bile ilkel yapısıyla insanların yaşam kalitesini önemli ölçüde artıran bu sistemler, gerektiğinde fiziksel yardımcı olabilecek insan yapısında bir bedenle daha etkili olabilir. İnsan bedenine yakın bir yapıyla sohbet tabii ki zihinsel açıdan daha doyurucu olacaktır.

Bu alandaki tartışmalı konulardan bir tanesi de kaybedilen kişinin yerine bu robotların konabilmesidir. Bununla ilgili en iyi örnek, annesinin kansere yakalanması sonrasında onunla yaptığı tüm görüşmeleri kayda alan bir bilgisayar mühendisinin deneyimleridir. Tüm görüşmeler AI'a yüklendikten sonra AI, anne ve oğulun sonraki görüşmelerini de izleyerek (AI kendisinin vereceği cevapla annenin cevabını karşılaştırıp yeni öğrenmeler sağlayarak) kendisini geliştirmiştir. Anne kaybından sonra, kişi annesiyle sohbet eder gibi AI ile sohbet edebilmiştir. Bu uygulamanın etkisi hakkında daha fazla gözleme gerek vardır. Ama elimizdeki AI modellerinin bugün iyi bir taklitçi olduğundan şüphe yoktur. Bununla beraber AI'ın zaman içinde ortamda oluşabilecek değişmelere nasıl bir uyum sağlayacağı ise bilinmemektedir.

Bugünkü durumda AI popülasyonu, bizim ihtiyaçlarımızı gideren küçük veya büyük öğrenebilir modellerden oluşmaktadır. Bu modeller bilinç kazanabilir mi? Kendilerini ayrı bir yapı/birey olarak görme yeteneğini kazanabilir mi? Bu özelliği gerçekleştirmek isteyen mühendislerin olduğu aşikârdır ve bunu amaçlayan çalışmalar bulunmaktadır. Ancak, varlığın tanımı

göründüğünden daha karmaşıktır. İnsandan yola çıkacak olursak, bir bedensel varlığımız bir de zihinsel varlığımız ("Düşünüyorum, öyleyse varım" -Descartes) söz konusudur. Bedenin zihnin içinde yapılanması ayrı bir birey olmamızı algılamayı sağlayan bir kabiliyete yol açmaktadır. Beyin-beden bütünlüğü, diğer yandan bilgi işlemede de önemli bir araçtır ve tahmin edici süreçlerde bilgi girişi sağlar. Örneğin yanımızdan geçecek bir top için gerekli koordinatları önceden öngörerek, gerekli hamleyi yapabiliriz. Buradaki temel referans insan bedenidir. Evrim sürecinde bu sistemler zaman içinde gelişmiş ve çevresel şartlar doğrultusunda işe yarar hale gelmiştir. Şu anda AI kodları ise bütün bu süreçleri atlayarak daha doğrudan amaca yönelik hareket etmektedir. Dolayısıyla kodlama -her ne kadar öğrenebiliyorsa da- zaman içinde doğal bir gelişim süreci geçirmemesi nedeniyle öngörülemeyen aksaklıklara gebe olacaktır. Nitekim, beden algısı net olmadığı sürece referans noktaları için başka nesnelere ihtiyaç duyup, volatil bir ortamda hata payı artacaktır.

İnsan zihni her ne kadar bireysel gibi gözükse de diğer insan gruplarına aitlik oluşturma kabiliyeti nedeniyle genişlemeye uygundur. Örneğin bir takımın taraftarı olma gibi. Bir süre sonra bağlılık hissettiğimiz grubun normlarının sizin karar verme mekanizmalarınızda çok önemli bir yer tutmaya başlaması gibi. Dünyanın diğer ucundaki insanlarla empati yapma, onlarla ortak düşünme ve beraber hareket etme de bu kabiliyetin bir sonucudur. Her ne kadar AI için diğer AI'larla işbirliği yapmak daha kolay gibi gözükse de hem birey olup hem de bir arada çalışmak oldukça farklı bir konsepttir. Unutmamak gerekmektedir ki insan zihninin temel kodu, yapısından dolayı bugünkü AI kodlarına göre çok tümleşiktir. Nöronların iletişimleri temel olarak aynıdır ve benzer şekilde veri üretirler. Halbuki AI kodları yazana göre değişmekte, kendisi yeni kod yazsa bile bunu önceki temele dayandırmaktadır. Bu durumda AI'lar arası işbirliğinde sorunların olması kaçınılmaz gözükmektedir (yeni protokoller belirlenmedikçe).

Beynin en önemli özelliklerinden bir tanesi, kendisini oluşturan sinir hücrelerinin her birinin aynı zamanda bir işlemci, bellek, sensör olmasıdır. Yaklaşık 109 sinir hücresi bir arada, her biri tümleşik ve daha büyük bütünün bir parçası olarak çok yüksek bir bilgi işleme kapasitesini oluşturmaktadır. Ayrıca, ağların beyinde simetrik yapısı nedeniyle bir karmaşıklık (entanglement) durumu söz konusudur. Ancak bu durum, nöronal yapının plastisitesi yanında çok basit kalmaktadır. Nöronal plastisite, herhangi bir sinir hücresinin beyinde lokalize olduğu alana ve üzerine düşen işleve göre yapısının değişmesidir. Yapı her hücrede temel olarak aynı da olsa, bulunduğu yere göre özelleşip maksimum performans sağlamaktadır. AI'ın kendisinin bir kod olduğunu düşünürsek, en azından temel donanımsal yapılarını değiştiremeyecek olup, diğer donanımsal yapılarını ise belirli aşamalara kadar modifiye edebilecektir. Beyindeki plastisite dikkate alındığında, AI ile beyin arasındaki en önemli farkı oluşturmaktadır.

Hem AI hem de beyin üzerindeki araştırmalar büyük bir hızla ilerlemektedir. Her alanda işe yarar AI'lar geliştirilmektedir. Beyindeki araştırmalar ise AI ötesindeki bir bilgi işleme kapasitesinin kapılarını aralamaktadır. AI, halen bizlerin ürettiği verilerle çalışırken, kendi de veri üretebilmektedir. Ancak, AI'ın ürettiği veriler genellikle bilgi içeriği (değeri) açısından var olanın üzerine geçememektedir. Bu nedenle AI'ın ürettiği bilgi bir süre sonra entropi oluşturmaya başlayacak ve kendi ilerlemesini sınırlayabilecektir. Bu nedenle insan zihnindeki yaratıcılık hâlâ özgün değerini korumaktadır. Bunun yanında AI'ların farklı oranlarda halüsinasyon gördüğü (hatalı veri ürettiği) tespit edilmiştir. Bu hatalı veriler düzeltilmediği takdirde yeni hatalı veriler öncekilerin etkisiyle eksponansiyel olarak artacaktır. Bütün bu dezavantajlarına rağmen AI

© UGUR HALICI @MJ

geliştirilmeye devam edilecektir ve hataları giderek azalacaktır. Bu devrimsel gelişme pek çok soruyu beraberinde getirmektedir. Bu sorular özellikle etik ve fikir mülkiyeti çerçevesinde yoğunlaşmaktadır. Bu sorunların çözümü bir süre alacak gibi görünüyor.

Sonuçta, AI olarak adlandırılan kodlar pek çok alanda geliştirilmeye devam ediyor. Pek çok alandaki eksiklikleri zaman içinde çözülecek gibi görünmektedir. Buradaki temel mesele insan veya beyne rakip kodların oluşması değil, beyin ve insanla beraber çalışabilecek işlevsel yapıların oluşturulmasıdır. Bu gelişmeler insan evriminin bir sonraki aşaması gibi görünen insan-makine* hibrit aşamasına geçmekte yardımcı olabilir.

* İnorganik çipler veya organik yapılar, örneğin yapay organlar gibi.

© SUZAN ARMAĞAN

"Yeni akım" yapay zekâ ve psikoterapi

Güven GÜZELDERE

Yapay zekâ işimizi elimizden alacak mı?
Yapay zekâ psikoterapi seansı yapabilir mi?
Yapay zekâ, nereye yatırım yapsak daha çok para kazanabileceğimizi söyleyebilir mi?
Yapay zekâ sayesinde bir zamanlar Karl Marx'ın hayal ettiği türden komünist bir toplum oluşabilir mi?
Yapay zekâya göre bu sene Türkiye'de hangi takım futbol şampiyonu olur, 2028'de kim başkan seçilir?

Terapist: Canınızı sıkan bir şey mi var?

Danışan: Bütün erkekler birbirlerine benziyor.

Terapist: Nasıl yani, aradaki bağ nedir?

Danışan: Her an bizi bir konuda rahatsız ediyorlar.

Terapist: Özel bir örnek verebilir misiniz?

Danışan: Mesela beni buraya erkek arkadaşım yolladı.

Terapist: Erkek arkadaşınızın sizi buraya yollamış olması sizin için önemli mi?

Danışan: Çoğu zaman depresyonda olduğumu söylüyor.

Terapist: Depresyonda olduğunuza üzüldüm.

Danışan: Ama doğru. Mutsuzum.

Terapist: Buraya gelmenizin mutsuzluğunuza iyi geleceğini düşünüyor musunuz?

Danışan: Yardıma ihtiyacım var, orası kesin.

Terapist: Yardım almanız sizin için ne ifade edecek?

Danışan: Belki annemle iyi geçinmeyi öğrenebilirim.

Terapist: Bana ailenizden biraz daha bahseder misiniz?

Danışan: Annem hep bana destek olur.

Terapist: Ailenizde size başka kim destek olur?

Danışan: Babam.

Terapist: Babanız?

Danışan: Bazı açılardan tam babam gibisiniz.

Terapist: Nasıl bir benzerlik görüyorsunuz?

Danışan: Çok kavgacı değilsiniz ama sanki bunu fark etmemi istemiyorsunuz.

Terapist: Size ne çok kavgacı olmadığımı düşündürüyor?

Danışan: Benimle tartışmıyorsunuz.

Terapist: Sizce niçin sizinle tartışmıyorum?

Danışan: Benden korkuyorsunuz.

Terapist: Sizden korktuğumu düşünmeniz hoşunuza gidiyor mu?

Danışan: Babam her şeyden korkar.

Terapist: Babanızı düşündüğünüzde aklınıza başka neler geliyor?

Danışan: Zorbalar.

Terapist: Bunun erkek arkadaşınızın sizi buraya yollamasıyla bir ilgisi var mı?

Bu metin, Amerikalı psikolog Carl Rogers'ın 1940'larda geliştirmeye başladığı ve 1951'de yayımlanan kitabı "Danışan Merkezli Psikoterapi" başlıklı kitabında detaylandırdığı, sonradan kendi adıyla "Rogerian Psikitorapi" olarak anılan yöntemin bir danışan ile bir psikoterapist arasında benimsenerek uygulandığı bir terapi seansı gibi okunabilir.[1] Ama aslında öyle değil. Bu konuşmada "Terapist" olarak etiketlediğim "şey" bir insan değil, yapay zekâ'nın ilk yıllarında yazılmış olan, ELIZA isimli öncü bir bilgisayar programı. Bu konuşmayı da, programın yaratıcısı, MIT Elektrik Mühendisliği öğretim üyelerinden Joseph Weizenbaum'un, 1966'da *Hesaplama Makineleri Derneği Tebliğleri* dergisinde yayımlanmış olan "ELIZA: İnsan ve makine arasında doğal dille iletişim araştırmaları için bir bilgisayar programı" başlıklı makalesinden aldım (İngilizceden çeviriler yazara ait).[2]

Erken dönem yapay zekâ modelleri ve ELIZA

1964-1966 yılları arasında geliştirilen ELIZA, ilk olarak duyurulduğu yıllarda psikoterapi dünyasında çok ses getirmişti. Bugün "yeni akım" yapay zekânın büyük heyecan yaratan marifetlerini okurken, buna çok benzer bir durumla karşı karşıyayız. İronik olan, Weizenbaum'un aslında bir yapay zekâ eleştirmeni olması ve ELIZA programını, ortada gerçek bir kavrayış olmadığı halde öyleymiş gibi bir izlenim yaratılabileceğini kanıtlamak için

Carl Rogers (1902 - 1987)
Rogerian ("danışan-merkezli") Psikoterapi

yazmış olması.[3, 6]

Weizenbaum, ELIZA'nın ünlenmesinden sonra, görüşlerinin yanlış anlaşılmış olmasından şikâyet ettiği ve biraz da günah çıkartırcasına yazdığı kitabında, insanlarla makineler arasında kapanmaz bir uçurum olduğunu ve makinelerin bazı şeyleri yapabilse de yapmasına izin verilmemesi gerektiğini iddia eder.

Ama ELIZA benzeri bir program olan DOCTOR da büyük ilgi toplar. Psikiyatrist Kenneth Colby, bu tür programların psikoterapinin geleceğini olumlu yönde değiştireceğini ve bu sayede tek bir programın aynı anda yüzlerce danışana hizmet verebileceğini söylerken[4], ABD'de bilimin halk arasında yaygınlaşması konusundaki zamanın en etkin isimlerinden olan gökbilimci Carl Sagan da çok farklı bir alandan gelmekle birlikte benzer düşünceler ifade eder.[5]

Joseph Weizenbaum (1923 - 2008)
Bilgisayar bilimci, MIT, ELIZA'nın yaratıcısı

Oysa bu programların yaratıcısı Weizenbaum aynı görüşte değildir. Tam tersine, onun görüşüne göre, göreli olarak basit bir bilgisayar programı bile "normal" insanlarda kısa sürede hayal mahsulü düşüncelere yol açmaktadır. İyi eğitimli insanlar bile anlamadıkları bir teknolojiye son derece abartılı nitelikler yükleyebilmekte, hatta sanki böyle yapmak için özellikle çabalamaktadırlar.[3]

Bugün çok ilgi uyandıran ve klasik paradigma programlarından çok farklı bir sinir ağları mimarisi temelli "Büyük Dil Modelleri"ne ("Large Language Models") dayanan yapay zekâ teknolojileri karşısında ilginç bir biçimde benzer bir konumdayız. Fakat aradaki benzerlikleri ve farkları anlatmadan önce, yapay zekâ konusunda Weizenbaum tarzı bir eleştiriyi benimsemediğimi de belirmek isterim. Yıllardır savunduğum gibi (örneğin 7, 8), yapay zekânın ilkesel olarak tamamen mümkün olduğunu ve ileride bir gün gerçekleşebileceğini düşünüyorum. Bence insanlarla diğer canlılar veya sentetik/robotik varlıklar arasında içkin bir farka dayalı ve hiçbir zaman kapanamayacak bir uçurum yok. Yani Weizenbaum gibi yapay zekânın insan tarzında ve karmaşıklığında bir biçimde gerçekleşmesinin imkânsız olduğunu düşünmüyorum. Öte yandan, yapay zekâ için, yalnız metinler üzerinden çalışabilen mevcut -ve "bedensiz"- "yeni akım" modellerinde gördüğümüzün aksine, insanvari bir bedensellik ve sosyallik niteliklerinin olmazsa olmaz gerekli koşullar olduğu kanaatindeyim.

Yani görüşüm şöylece özetlenebilir: insan düzeyinde bir yapay zekâ günün birinde olabilir; ama bugün gündeme oturmuş olan yapay zekâ o yapay zekâ değil.

Dolayısıyla, "yeni akım" yapay zekâ modelleri hakkındaki düşüncem, iki kutbun ortasında bir yerlerde duruyor: Eleştirel bir yaklaşımı benimsiyorum ama ilkesel olarak yapay zekânın hiçbir zaman insanlar düzeyine erişemeyeceğini -veya erişmesine izin

verilmemesi gerektiğini- savunmuyorum. [7, 8]

"Yeni akım" yapay zekâ işimizi elimizden alacak mı?

Şimdi, bu aralar pek çok sektörden pek çok insanı son derece heyecanlandırmış gibi görünen "yeni akım" yapay zekâ modellerine geleyim. Medyada sürekli olarak şöyle sorular karşımıza çıkıyor:

- Yapay zekâ işimizi elimizden alacak mı?
- Yapay zekâ psikoterapi seansı yapabilir mi?
- Yapay zekâ, nereye yatırım yapsak daha çok para kazanabileceğimizi söyleyebilir mi?
- Yapay zekâ sayesinde bir zamanlar Karl Marx'ın hayal ettiği türden komünist bir toplum oluşabilir mi?

ve hatta:

- Yapay zekâya göre bu sene Türkiye'de hangi takım futbol şampiyonu olur, 2028'de kim başkan seçilir vb.

Bu soruların hiçbirinin yapay zekânın verebileceği kesin ve doğru bir yanıta sahip olmadığını söyleyerek başlayayım. Niye böyle söylediğimi temellendirmek içinse, mevcut modellerin kompütasyonel mimarisine yakından bakmak, yani neyi ne şekilde yapabildiklerini ve neyi niçin bir türlü başaramadıklarını, bu modellerin teknik detayları ışığında değerlendirmek gerekiyor. Böyle bir anlayış olmadan söylenen hemen her şeyin boş iddialar düzeyinde kaldığını ve öyle kalmaya mahkûm olduğunu düşünüyorum.[16]

Öte yandan, elbette bu yazı detaylı bir teknik analiz vermeyi hedeflemiyor. Genel hatlarıyla söylediklerimi bilgisayar mimarisine dayanan bir zemine oturtmaya çalışacağım ama bunun ötesinde teknik detay isteyenler, literatürdeki kaynaklara danışmalılar. (Hemen anlaması nispeten kolay iki İngilizce kitap önerisinde bulunayım: [9, 10].)

Yapay zekâ: geçmiş ve gelecek

Bu yazının ana tezi şu: Sinir ağları modellemesine dayanan "yeni akım" yapay zekâ bir yandan doğal dil işleme konusunda örneğin 10 sene önce hayal bile edilemeyecek kadar etkileyici işler yapıyor ama öte yandan da neyi niçin ve nasıl yaptığı -bu model üzerinde çalışan kodlayıcılar tarafından bile- iyi anlaşılamadığından, gelecek için neler vaat ettiğini bilmek mümkün değil.

Peki nedir bu "daha önce hayal bile edilemeyecek kadar etkileyici işler" ve modelin nasıl çalıştığı niçin anlaşılamıyor?

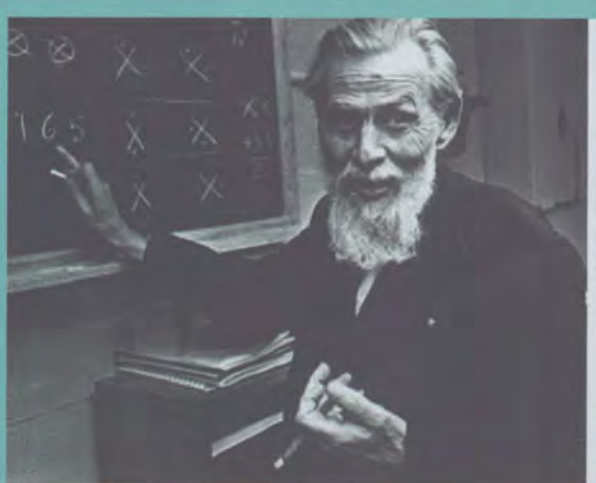
Bu soruları cevaplamak için, biraz daha gerilere giderek konuyu daha geniş bir çerçevede anlatmaya çalışayım.

"Yeni akım" yapay zekâ diye adlandırdığım paradigma, ilk kez 1986'da yayımlanan "back propagation" algoritması ile güncellenebilen bir sinir ağı modeline dayanıyor olsa da, bu makalenin ilk yazarı David Rumelhart'ın "beyin tarzı hesaplama" diye adlandırdığı yöntem ilk kez Warren McCullough ve Walter Pitts isimli iki Amerikalı akademisyenin 1943'te yayımladığı bir makalede anlatılmış.

İnsan beyninde yaklaşık 90 milyar tane bulunan nöronların büyük bir bilgisayar hesaplama şebekesi içinde yer alan birimler olarak düşünülebileceği fikri bu makalede açık olarak var. Daha sonra, büyük ölçüde fon rekabetine dayanan nedenlerle o zamanın (klasik) yapay zekâ çalışanlarınca kötülenen ve gözden düşen bu fikir, bugünün çok konuşulan ChatGPT ve benzeri sistemlerin çalışmasını sağlayan büyük dil modellerinin temelini oluşturuyor.

(Bu yönde bir deneme olan ve aslında çok basit bir yapıya dayanan NETtalk projesi, 1986'da ilk kez ortaya çıktığında, çok heyecan yaratmıştı. [15].)

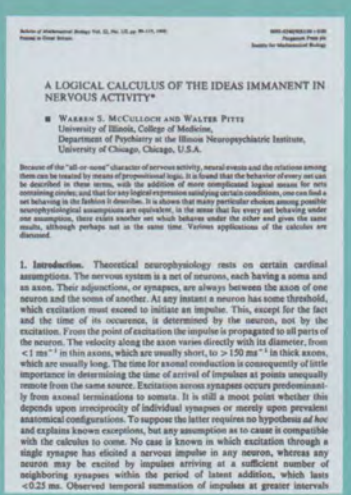
2. Dünya Savaşı'nın ardından yükselişe geçen klasik yapay zekâ paradigmasının, içinde önemli nitelikler barındırmasına karşın, söz verdiği vaatleri gerçekleştiremediğini ve giderek "yapay zekânın kışı" diye adlandırılan döneme yol açtığını biliyoruz. Bu dönemde yapay zekâ için belki en kayda değer olay, IBM'in büyük bir yatırım yaparak geliştirdiği bilgisayar sisteminin, o zamanın dünya satranç şampiyonu Gary Kasparov'u 1997'de yenmesi ve "satranç sezgilerle oynanan bir oyundur; bilgisayarlarda sezgi olmadığı için

Warren McCullough

Walter Pitts

A LOGICAL CALCULUS OF THE IDEAS IMMANENT IN NERVOUS ACTIVITY*

WARREN S. MCCULLOCH AND WALTER PITTS
University of Illinois, College of Medicine,
Department of Psychiatry at the Illinois Neuropsychiatric Institute,
University of Chicago, Chicago, U.S.A.

İnsan makineye karşı: Deep Blue - Gary Kasparov (1997)
"İki Akıl Arasında"

hiçbir makine dünya satranç şampiyonunu alt edemeyecektir" iddiasını çürütmesi oldu.

Şampiyonluktan sonra ortadan kaldırılan ve yeni maçlar yapmasına izin verilmeyen bu sistem, yine de, hamle sayısının çok daha büyük olması nedeniyle bilgisayarlar için satrançtan çok daha zor bir oyun olan GO'da başarı sağlayabilecek bir yapıya sahip değildi. "Yeni akım" yapay zekâ modellerinin kayda değer bir başarıyla dikkat çekmelerinde en büyük kilometre taşlarından birisi, DeepMind isimli şirketin geliştirdiği AlphaGo isimli bir bilgisayar modelinin, 2017'de dünya GO şampiyonu Ke Jie'yi yenmesi oldu. Ke, AlphaGo için maçtan sonra şöyle demişti: "Geçen sene, bir insan gibi oynuyordu ama bu sene bir GO tanrısına dönüşmüş."

"Back-propagation" ve benzeri yöntemlerle kendisininkiler dahil eski oyunları inceleyerek öğrenme ve performansını geliştirme özelliğine sahip olan AlphaGo, bugünlerin çok heyecan yaratan yapay zekâ modellerinin bir tür stereotipi sayılabilir.

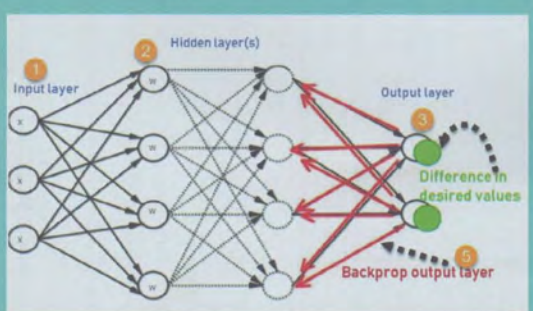
Bu yeni modeller, "beyin tarzı hesaplama" yöntemiyle çalışan ve çok büyük veri kümelerini insanüstü bir hızla tarayarak bu kümelerde var olan ama insan zihninin hemen göremediği istatistiki bağlantıları ve örüntüleri ortaya çıkartan "yapay sinir ağı" şebekelerine dayanıyor. Şaşırtıcı gelebilir ama bize karşımızda doğal dili anlayan ve kullanan, sorularımıza öyle cevaplar veren bir sistem olduğu izlenimini veren bu modeller, aslında her sözcüğün ardından gelmesi gereken en olası ardışık sözcüğü taradıkları çok sayıda metin temelinde hesaplayarak ve bu şekilde cümleler oluşturarak çalışıyor.

Bu noktada, şunun altını çizmemiz önemli: Bu tür şebekeler, klasik yapay zekâ programlarında olduğu gibi, izi sürülebilir kurallar temelinde çalışmıyor. Halihazırdaki dev modellerde, yaklaşık 400 ara katman ve her nörona karşılık gelen hesaplama biriminin komşularını nasıl etkilediğini belirleyerek girdiyle çıktının istediğimiz gibi eşleşmesini sağlayan milyarlarca "gizli ağırlık" var. Bu modeller, her öğrenme sürecinde veya her sefer sorulan soruya cevap olarak bütün bu ara katmanlardaki ağırlıkları müthiş bir hızla güncelliyorlar. Bu, *insan zihninin kapasitesini kat kat aşan bir hafıza ve hesaplama hızı gerektiriyor.*

Yani burada bu bilgisayar modellerinin, insanların yapamayacağı şeyleri becerdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Fakat bunun bir de şöyle bir olumsuz tarafı var. Bu modelleri programlayan insanlar dahil hiç kimse, bir modelin nasıl çalıştığını, hangi girdiyi hangi çıktıyla nasıl bağdaştırdığını tam olarak bilemiyor, modelin çalışmasını takip edemiyor. Bu da, bence "yeni akım" yapay zekânın önünde nasıl aşılacağı belirsiz büyük bir engel olarak duruyor.

"Yeni akım" yapay zekâya dair üç temel sorun

Benim bu yeni yapay zekâ modelleriyle ilgili üç temel endişem var.

"Yeni Akım" yapay zekânın en temel iki unsuru:
1. Sinir Ağları Modelleri
2. "Backpropogation" yöntemi ile öğrenme

Ke Jie, (AlphaGo için) maçtan sonra şöyle dedi:
"Geçen sene, bir insan gibi oynuyordu.
Ama bu sene Bir GO tanrısına dönüşmüş."

1. Sorgulanabilir olmamaları.

2. Güvenilir olmamaları.

3. Bizim bu modellere yaptığımız temelsiz otorite atfı.

Bu meselelerden ilk ikisi birbiriyle bağlantılı ve doğrudan modellerin içyapılarıyla ilgili. Üçüncüsüyse, daha ziyade biz insanların (bu modellerin kullanıcılarının) yanlış yönlendiren eğilimlerine dayanıyor. Kısaca hepsine değineyim.

(1) "Sorgulanabilirlik", az önce değindiğim sorun. Modelin nasıl çalıştığını iyi anlamadığımız, hatta bu yapı içinde hiçbir zaman anlayamayacağımız için, hangi adımda neyi niçin yaptığını da anlayamıyoruz, bunu sorgulayıp öğrenemiyoruz. Buna "yorumlanabilir olmama sorunu" da diyebiliriz. (Bu, erken dönem yapay zekâ programlarında üzerinde çok durulan ve öncelik verilen bir konuydu. Ama sonuç olarak doğada etkileşime girdiğimiz canlıların da neyi niçin yaptıklarını her zaman iyi anlayamadığımızı teslim edeyim.)

(2) "Güvenilirlik" de "sorgulanabilirlik"le (1) yakından bağlantılı. Bu "büyük dil modelleri" sorduğumuz sorulara bazen doğru olmayan, hatta saçma cevaplar verebiliyorlar. Bu o kadar yaygın bir sorun haline geldi ki artık bir ismi bile var: Bu modellerin bazen "halüsinasyon" (sanrı) gördüğü söyleniyor. Fakat modelin kendisi veya programcıları bile hangi cevabın hangi kurallar çerçevesinde üretildiğini anlayamadığından, verilen cevaplar ne zaman doğru, ne zaman yanlış bilemiyoruz. Yanlışlar nasıl düzeltilebilir, onu da bilmiyoruz. Yalnızca modelin daha çok data işlemesi sonucunda bu yanlışları yapmamaya başlayacağını umut ediyoruz. Bu söylediğim, biraz karanlıkta el yordamıyla ilerlemeye çalışmak gibi; fakat ChatGPT türü programları tasarlayan, üreten ve pazarlayan insanlar bile, bu iki sorunun bir sonraki sürümde çözülmüş olacağını iddia etmenin ötesinde ikna edici bir şey söylemekten acizler.

(3) Fakat bence daha da büyük bir sorun üçüncü endişemde yatıyor. Muhtemelen bu modellerin doğal dil gibi biz insanları çok etkileyen bir "arayüz"ü iyi kullanması sonucunda, üretilen cevapların arkasında bir "akıl", hatta onları bir tür akıl yürütmeyle ortaya çıkartan bir "özne" olduğunu kabul etmeye son derece eğilimliyiz. Örneğin, gün geçmiyor ki gazetelerde "Yapay zekâ 2028 seçimlerinde hangi başkan adayını en şanslı görüyor?" gibi bir haber çıkmasın. Finans piyasalarıysa ha bire "Yapay zekâ yabancı kurlara değil altına yatırım yapmamızı öneriyor" gibi haberler peşindeler. Oysa ortada ne tek bir otonom "yapay zekâ" var ne de bizlerin bilmediği bilgileri bir kâhin gibi önümüze serebilecek bir sistem. Unutmayalım ki yeni yapay zekâ modellerinin çalışması, internette ulaşılabilen milyonlarca sayfa metni inanılmaz bir hızla tarayarak, biz insanların doğru ya da yanlış yazdıklarımızdan bir sentez üretmesiyle şekilleniyor. Ve yine unutmayalım ki "dijital dünya" tamamıyla bizim oluşturduğumuz, kendi metinlerimize dayanan, sentetik ve manipüle edilebilir bir mecra. Dolayısıyla biz ne yazdıysak, yapay zekâ modelleri ona göre bir cevap üretip önümüze koyuyor. Kendi başına akıl yürüterek yeni bilgiler keşfetmiyor. Bu anlamda, bizim meylettiğimizin aksine, insanvari bir özne olarak var olmuyor.

Yani, yapay zekânın görünürde büyük bir beceriyle verdiği ve çok önem atfettiğimiz cevapları, bir anlamda ELIZA programının cevapları kadar boş.

Ama işin bir de küçümsememiz ve görmezden gelmememiz gereken bir "öte yandan" kısmı var. Bu yazıyı o konuya dair bir iki gözlemle bitireyim.

Bitirirken

Şunu hep akılda tutmakta yarar var: ELIZA programının -yazının girişinde- alıntıladığım "psikoterapi seansı", aslında çok nadiren, hatta kırk yılda bir bu kadar gerçekçiymiş gibi görünen bir sohbet üretebiliyor. (Her ilgili yazıda bu metnin alıntılanması bir tesadüf değil.) Öte yandan, bugünün "büyük dil modelleri" ELIZA'ya göre kat kat başarılı. Çok daha karmaşık bir altyapıya sahipler, müthiş bir işlemci hızı ve hafıza kapasitesiyle uzun süreli bir sohbet gerçekleştirebiliyor ve insanı çoğu zaman ağzı açık kalacak derecede etkileyebiliyorlar.

Evet, hesaplama algoritmalarına baktığımızda görüyoruz ki, bu modeller hiçbir şekilde hızla taradıkları metinlerde bir "anlamlandırma" yapmak iddiasında değiller. Yalnızca girdi olarak kullandıkları dijitalleşmiş metinler bazında, istatistiki olarak kelimeleri art arda dizmeyi ve buradan bize anlamlı gelecek bir metin üretmeyi beceriyorlar. (Bu modellerin aslında birer "doğal dil kullanıcısı" olmadığını, yalnızca "olasılıksal papağanlar" olduğunu söyleyen eleştirmenler haksız değil.[11, 13] Ama bu bile, "Her" filminin de bir anlamda örneklediği gibi, biz insanlar için çok önemli olabiliyor.

Ayrıca şunu da teslim edeyim: Bu "yeni akım" yapay zekâ modelleri, büyük veri kümelerinin içinde var olan ama bizim zihinsel kapasitemizin sınırlı olması nedeniyle göremediğimiz örüntüleri ortaya çıkarabiliyor. Bunun emarelerini yaklaşık son on yıldır "büyük veri madenciliği" çalışmalarında sıkça görüyoruz. Örneğin bankaların kullandığı bir algoritma, siz farkında bile olmuyorsunuz ama yalnızca kredi kartı harcamalarınıza bakarak eşinizden boşanmaya doğru gittiğinizi belli bir istatistiki doğrulukla saptayabiliyor. Benzer şekilde, bu yeni yapay zekâ modelleri, her ne kadar yalnızca biz insanların elinden çıkmış metinlerden yola çıkıyor olsa da, o metinlerin içinde var olan ama bizim için kolayca görünür olmayan kalıpları kullanarak birtakım faydalı öngörülerde bulunabilirler.

Üstelik bu modellerin yalnız metinler değil, görüntüler de yaratabildiğini, metinleri farklı (taslak, özet veya sunum gibi) formlara dönüştürebildiğini unutmayalım. Yani yapay zekânın şu an geldiği yer, psikoterapiden radyolojiye, spordan finans alanına kadar pek çok mecrada bugünden hayal bile edemediğimiz farklar yaratabilir.

Son söz olarak şunu söyleyeyim. Bundan yalnızca on yıl önce, yeni yapay zekâ modellerinin bugün becerdikleri türden şeyleri becerebileceklerini, belki bu modeller üzerinde çalışan insanlar hariç kimse hayal bile edemiyordu. (Yirmi yıl önce onlar da edemiyordu.) Teknolojik gelişmelerin insan hayatını çok daha yavaş değiştirdiği türümüzün tarihçesine bakarsak, yapay zekânın yalnızca birkaç yıl içinde kat ettiği aşamayı küçük göremeyiz ve görmemeliyiz. Hatta bu modellerin

çalışma mekanizmalarının iyi anlaşılamıyor -ve hesaplama mimarilerinden kaynaklanan doğaları itibarıyla anlaşılamayacak- olmasının yarattığı belirsizlik, yapay zekânın dönüştürücü potansiyelinin hızıyla birleşince, bırakın yirmi hatta on sene sonrasını, bir iki sene sonra bile ne tür gelişmelerle yüz yüze kalacağımızı kestirmek kolay değil. Yine de çok şeyin hızla değişmekte olduğu, nevi şahsına münhasır ve tuhaf bir dönemden geçmekte olduğumuz bana kesin gözüküyor.

Not: Bu yazıdaki yanlışlara işaret eden ve son derece faydalı önerilerde bulunan Meliha Korkmaz ve Necmi Zekâ'ya çok teşekkür ediyorum.

Gaipten gelen sesle aşk

2013'te bilimkurgu tarzında bir tür romantik komedi olarak lanse edilen, Spike Jonze'un senaryosunu yazdığı ve sonra yönettiği bir film gösterime girmişti: "Her". Her ne kadar Spike Jonze'un bu filmi bir tür gelecek tahayyülünü aktarmak için değil, yeni ayrıldığı eşi (kendisi de bir film yönetmeni olan) Sofia Coppola'yla yaşadığı kalp kırıklığını ifade etmek için yaptığı rivayet olunsa da, "Her"de gerçekten bir 10 yıl sonra gündeme oturacak olan yeni yapay zekâ modelleriyle ilgili neredeyse kâhince bir öngörü var. Aktör Joaquin Phoenix'in canlandırdığı ana karakter, Scarlett Johansson'ın seslendirdiği ve yalnızca bedensiz bir sesten ibaret bir yapay zekâ uygulamasına giderek âşık oluyor. Bir insan, deyim yerindeyse "gaipten gelen" ve bir makinenin ürünü olan bir sese nasıl âşık olabilir diye düşünüyorsanız, bu durumun çok doğallıkla gerçekleşebileceğini maharetle anlatan bu filmi izlemenizi öneririm.

"Her" filmi gösterime girdiğinde, bugün üzerinde konuştuğumuz "yeni akım" yapay zekâ modelleri henüz Google gibi büyük şirketler tarafından geliştirilme aşamasındaydı ve henüz erişime açılmamıştı. Fakat filmin yapılmasından sonra geçen on yılda büyük değişiklikler oldu. Bunlar, aslında teknolojik ilerleme sayesinde mümkün olan ve gelişen teknolojilerle atbaşı aşama kaydeden yenilikler.

40 yılda...

Yaklaşık 40 sene öncesinin teknolojisiyle kıyaslarsak, "yeni akım" yapay zekâyı mümkün kılan üç temel özellik[9]:

O günlerden bugüne;

- Bilgisayarlar neredeyse 1 milyon kat hızlandı.
- İnternette milyarlarca sayfa dijitize edilmiş metin belirdi (Google tarafından taratılmış ve erişime açılmış 5 milyon kitap dahil olmak üzere).
- Bilgisayarların işlemci hızı, son sürüm, girdiyle çıktı arasında yaklaşık 400 ara katman ve 175 milyar "gizli ağırlık" nodundan oluşan devasa ChatGPT modelinin çalışmasını mümkün kılacak kadar arttı.

Kaynakça

1. Rogers, C. R. (1951). Client-centered therapy: Its current practice, implications, and theory. Houghton Mifflin.

2. Weizenbaum, J. (1966). ELIZA—a computer program for the study of natural language communication between man and machine. Communications of the ACM, 9(1), 36–45.

3. Weizenbaum, J. (1976). Computer power and human reason: From judgement to calculation. W. H. Freeman & Co. Ltd.

4. Colby, K. M., Watt, J. B., & Gilbert, J. P. (1966). A computer method of psychotherapy. The Journal of Nervous and Mental Disease, 142(2), 148–152.

5. Carl Sagan (1975). Natural History, vol. LXXXIV, no. 1.

6. Dennett, D. C. (2023). I've been thinking. W. W. Norton & Company.

7. Stefano Franchi & Güven Güzeldere (2005). Mechanical Bodies, Computational Minds: Artificial Intelligence from Automata to Cyborgs. MIT Press.

8. Murat Aydede & Güven Güzeldere (2000). Consciousness, Intentionality and Intelligence: Some Foundational Issues for Artificial Intelligence. JETAI.

9. Stephen Wolfram (2023). What Is ChatGPT Doing, and Why Does It Work? Wolfram Media, Inc.

10. Gary F. Marcus & Ernest Davis (2019). Rebooting AI: Building Artificial Intelligence We Can Trust. Pantheon Books.

11. Noam Chomsky (2023). Opinion: The False Promise of ChatGPT. The New York Times, March 8, 2023.

12. Rumelhart, D., Hinton, G., & Williams, R. (1986). Learning representations by back-propagating errors. Nature, vol. 323.

13. Bender, Gebru, McMillan-Major, & Shmitchell (2021). On the Dangers of Stochastic Parrots: Can Language Models Be Too Big? FAccT '21, March 3–10, 2021, Virtual Event, Canada.

14. Rumelhart, D., Hinton, G., & Williams, R. (1986). Learning representations by back-propagating errors. Nature.

15. Terrence J. Sejnowski and Charles R. Rosenberg. (1986). NETtalk: a parallel network that learns to read aloud. The Johns Hopkins University Electrical Engineering and Computer Science Technical Report.

16. Yapay zekâ gerçek bir devrim mi, yoksa sahte mi? Gazete Oksijen, 23-29 Şubat 2024.

YZ Efendi ile rüya sohbetleri

İshak SAYĞILI

Animistik dönemden beri karşılaştığı her şeyi insansılaştırmaya yatkın bir düşünüşü olduğunu söyleyebiliriz insanlığın. Bir yuvarlağın içerisine iki yuvarlak ve birbirine dik iki çizgiyi insan olarak algılayabiliyoruz. Ancak animizmde olduğu gibi insansılaştırdığımız her şey yeniden bizim için tekinsiz bir varlığa dönüşüyor.

Başlangıca dair

Yapay zekâ (YZ) olarak adlandırdığımız olanaklar uzun zamandır kullanımda olsalar da geçtiğimiz birkaç yıl içerisinde arayüzlerin kolaylaşması ve "prompt" yazımının gündelik dile eşitlenmesiyle hayatımızda çok daha görünür ve kullanılır oldular. Dev şirketler kendi aralarında yoğun bir rekabetin de içerisindeler. "OpenAI" firmasının "ChatGPT" olarak tanıttığı model, haklı olarak yoğun ilgi gördü. Çoğumuz henüz Apple'ın Siri'sine, Google'ın Alexa'sına alışamamışken, navigasyonda bize sağa, sola dön diyen sesleri yadırgıyorken, pek çok dev firmanın birbirinden cazip teklifleri etrafımızı kuşattı. Bu kuşatma çoğumuz tarafından bir coşku içerisinde karşılanmış olsa da aynı zamanda distopik düşlemleri de yoğunlaştırmıştır. Yazıştığımız, konuştuğumuz ara yüzeyin bizi anlıyor ve yapmaya yeltendiğimiz kimi işleri bizden daha hızlı yapıyor oluşunun yarattığı korkular sosyal medya mecralarında çok tartışıldı ve halen de tartışılıyor. Blaze Pascal, 1642'de hesaplamalar yapabilen bir makine icat ettiğinde de benzer konuşmalar yapılmıştı. Hele de 1770 yılında, Wolfgang von Kempelen, satranç oynayabilen ve oldukça usta hamleler yapabilen bir "automaton", bir makineyi tanıttığında. Bu "Türk" ya da "Mekanik Türk" olarak bilinen makine yıllarca böylesi korkuları körükledi. Hele de Avusturya'da icat edilen bu makinanın bir "Türk" olarak tanımlanması meydan okuma ve düşmanlaştırma hissinin ne denli yaygın olduğunu da gösterebilir. Ne var ki bu makine sahteydi, içinde gerçek bir insan oturuyor ve hamleleri yönetiyordu. Pek çok bilimkurgu romanı, gelecekte akıllı makineler ve insanlar arasında ortaya çıkacak gerilim hikâyelerine yer veriyordu, hele de elektriğin gündelik yaşamımızda her gün biraz daha fazla yer kaplamasıyla. Geçmişte distopya fikirleri suyun ya da gıdanın tükenmesi, Güneş'in sönmesi gibi fikirleri içerirken, günümüzde elektrikli cihazların çalışmıyor oluşu medeniyetimizin çökmesi için yeterli olarak düşünülüyor. Oysa insanlığa çok kısa bir süredir eşlik etmekte olan araçlar bunlar. Bu en yakın dost ve araçların bize yabancı ve tekinsiz gelen bir yanı olduğu da muhakkak.

McCullouch ve Pitts (1943), "Yapay Nöronlar" üzerine modellerini yayınladıktan ve Turing (1950), "Hesaplama Makineleri ve Zekâ" yazısını yayımladıktan sonra artık bu senaryoların çok daha uç versiyonlarını hayal etmek ve bu hayallerle korkulara ve düşlemlere sürüklenmek çok daha kolaydı. Ana merak konularından birisi, bizimle sohbet edebilen bu YZ modellerinin bir benlikleri olup olamayacağı fikridir. Animistik dönemden beri karşılaştığı her şeyi insansılaştırmaya yatkın bir düşünüşü olduğunu söyleyebiliriz insanlığın. Bir yuvarlağın içerisine iki yuvarlak ve birbirine

dik iki çizgiyi insan olarak algılayabiliyoruz. Ancak animizmde olduğu gibi insansılaştırdığımız her şey yeniden bizim için tekinsiz bir varlığa dönüşüyor. YZ çevresinde dolaşan pek çok abartılı duyguya bu gözle de yeniden bakabiliriz. Freud'un ünlü "Tekinsizlik" (1919) makalesinde dahi *automatonlar* tekinsizlik duygusunun prototipi olarak anlatılırlar. Bu yazıda bu tanıdık/yabancı muhatabımızın kim olduğuna ilişkin merakımızı izlemeye uğraşacağım.

Bir bebeğin gözümüzün önünde büyümesi gibi her gün biraz daha mahir hale gelen bu dil modelleri ile ilk karşılaşmam ne zamandı bilemiyorum. ChatBot olarak tanımlanan, pek çok uygulamanın müşteri hizmetlerinde "gerçek" bir insana bağlanmadan önce bizi karşılayan uygulamaları atlatıp bir an önce derdimi bir insana anlatmaya uğraştığım hiç nadir değildi. Bunun bir sebebi belki güvensizlikti ama düpedüz anlaşılmadığımı hissediyordum. Zamanla bu modellerle sohbetlerimde bir insanla konuştuğum izlenimi giderek daha da *gerçekçi* bir seviyeye taşındı.

İlk karşılaşmalar

Sanırım çoğumuz gibi benim için de kopuş anı, 2022 yılının Kasım ayının sonunda ChatGPT ile tanışmak oldu. Sorduğumuz soruları tuhaf olsa da bir biçimde yanıtlıyor ve sohbete devam ediyordu. "Devrim ne zaman olacak?" ya da "Olası uzaylı işgalinde ne yapılmalı?" gibi soruları kendince yanıtlıyor, yazmak istediğim yazıları aşamalandırabiliyordu. Üstelik hem mizahi bir üslubu vardı hem de sanat gibi sahaları biliyordu. Bergman'ın ünlü "Persona" filminin prologunu sembolik olarak yorumlamasını istediğimde, her aşamaya ilişkin fikirlerini belirtiyordu. Gerçi kimi fikirler "bu konuda pek çok şey söylenebilir" gibi bir havailikteydi ama yine de çok etkilenmiştim. Açılıştaki bir *lamba* sahnesinden söz ediyordu ama bildiğim kadarıyla böyle bir sahne yoktu. Sonra anladım ki bir kuzudan söz ediyordu; İngilizce *Lamb* kelimesini lamba olarak anlıyordu ve bu yüzden yorumlarda Tanrısal ışığa kadar gitmiştik birlikte. Nihayetinde bir filmi seyrederek anlamıyor, yalnızca metin olarak biliyordu.

Psikanalizi ne kadar biliyor diye meraklandım, zira hepimizin mesleklerimizi kaptırmaya ilişkin derin korkuları/arzuları olduğu gibi benim de vardı. Ona Sigmund Freud'un kuramında büyük filozof Platon'dan izler olup olmadığını sordum ve benzerlikleri sıralamasını istedim. Şaşırtıcı bir çabuklukla, oldukça etkileyici tutarlılıkta bir yanıt verdi. Platon'un üç parçalı ruha ilişkin söylediklerini ve ayrıca uygarlık ve insan ilişkisine ilişkin bakışına dair Freud'un kuramında benzerlikler olduğunu söyledi. Detaylar ve referanslar vermek konusunda çok gönülsüzdü ama benden coşkulu bir geçer not aldı. Ona bu kez de Freud'un Platon'u nasıl etkilediğini sordum ve oturup detaylıca anlattı. Meğer, Platon pek çok fikrini Freud'dan almıştı. Kendisine bu görüşünü gözden geçirmesi yönünde bir istekte bulundum. Hatasını fark etmedi, emin olup olmadığını sordum ve Platon'un Freud'dan etkilenmiş olamayacağını, onun yüzlerce yıl önce yaşamış olduğunu söyledi ve güvenimi yeniden kazandı. Ona Jose Bleger'in kim olduğunu sordum ve kuramını anlatmasını istedim. Tüm bu isteklerimi oldukça nazik ve saygılı bir dille ve açık ifadelerle yazmaya özen gösterdim. Belli ki yanlış anlaşılmak istemiyordum ve sınav kâğıdı belki okunur diye oldukça formal bir dili kullanıyordum. Jose Bleger'in Brezilyalı bir psikanalist olduğunu anlattı ve kuramından ve geliştirdiği kavramlardan söz etti. Ne var ki Jose Bleger Arjantinli idi ve sözü edilen kavramlar ona ait değildi. Düzeltme talep ettiğimde bir sonuca varamadık ama ısrar edince Jose Bleger'in Arjantinli bir sinema oyuncusu olduğunu söyledi. Artık ben de şüpheye düşmüştüm, belki de Bleger bir filmde rol almıştır. Wikipedia'da ve IMDB aracılığıyla yaptığım aramalarda bu bilgiyi teyit edemedim. Ondan kaynak istediğimde yine yüz güldürücü bir sonuca ulaşamadım. Soruları arttırdıkça zeki ama sınava yeterince hazırlanmamış, lafı dolandıran, her şeye bir yanıtı olan, bir türlü bilmiyorum demeyi kabul etmeyen bir öğrenciyle karşı karşıya olduğumu düşündüm. Birlikte yazma denemelerimde kendimi çok sıkıcı şablonların içerisinde

buluyordum. Daha sonra pek çok kişinin benzer deneyimleri olduğunu öğrendim ve kimi zaman yanlış referanslar da oluşturabiliyordu. Kendisine güvenim azalsa da bir dil modelin yapabildiklerine şapka çıkarmıştım.

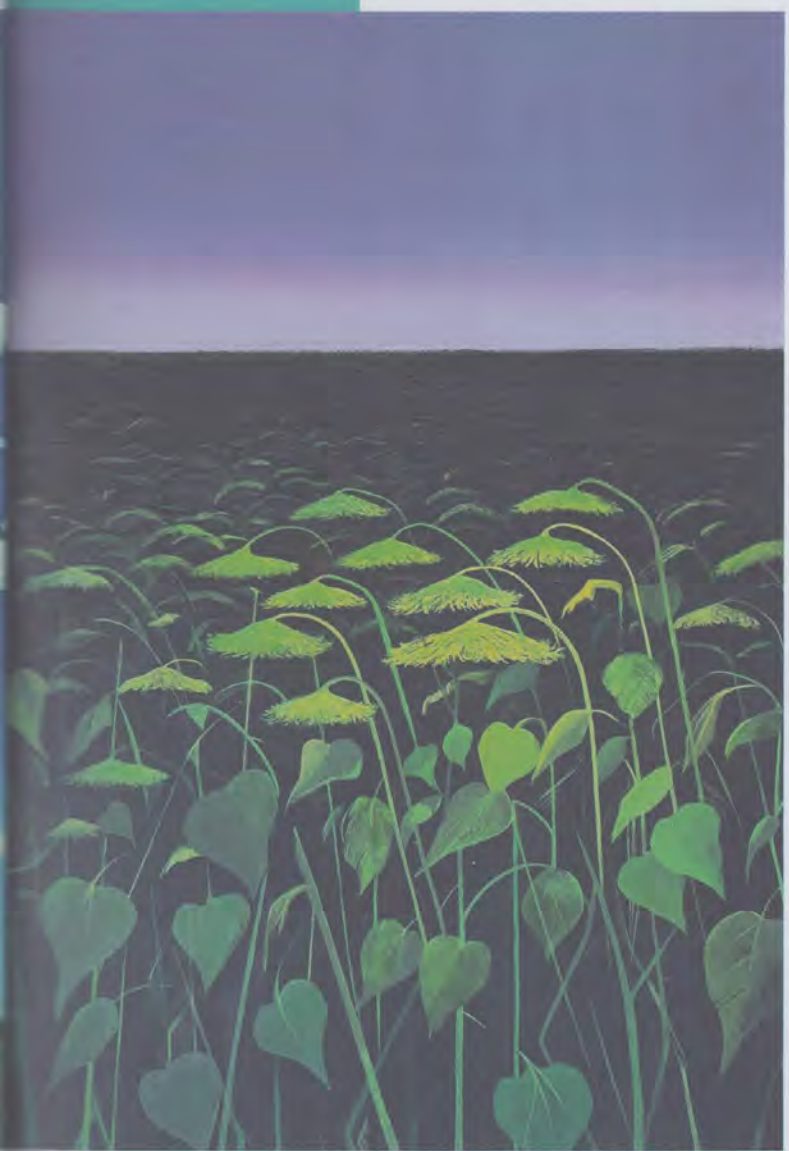
Kafa karıştırıcı karşılaşmalar

DeepL ile ilk karşılaştığımda gördüklerime inanmakta çok zorlandım. Tutarlı çeviriden öte Türkçeleştirirken kullandığı cümlelerin akışkanlığı ve çeviri edisyonunun kolaylığına çok şaşırmıştım. Peki öyleyse çevirmenlerin işleri ne olacaktı? Çevirmenlerin emeklerinin karşılığı zaten bu ülkede çok azalmışken böyle bir rakip karşısında çevirmenlik bir meslek olarak devam edebilecek miydi? İşte maharetli her "yabancı"nın karşısında benzer korkulara kapılan insana ilişkin iyi bir örneğe dönüşmüştüm. Benzer kafa karışıklığını görsel çıktılar üreten modeller karşısında da yaşayacaktım. YZ ve sanatın iç içe geçebileceğini umuyordum ama bu kadar çabuk ve bu kadar akıcı bir biçimde, kolay komutlarla bunların olabileceğini düşünmemiştim. MidJourney'e ilk çizdirdiğim denemeler İstanbullu bir Freud oldu, sonrasında da "Miyazaki, Sigmund Freud'u çizseydi nasıl çizerdi?" diye bir soru cümlesi yazdım ve gördüklerime inanmakta güçlük çektim. Bu kadar kolay mıydı? Gerçekten sanatçı kimdi peki? Ben mi? Miyazaki mi? Yoksa Midjourney mi? Sonuncusu olduğu açıktı ama gerçekten daha zor olacağını ummuştum. Denemelerim arttıkça beklentim arttı ve tuhaf biçimde çıktılara ilişkin beğenim azaldı. Dall-E ile daha başarısız hissettim. Bir türlü fırçam istediğim gibi akmıyordu. Sonra anladım ki programın kendi limitleri içerisinde bir tekrar dizisi içerisindeyim. Eksik nerede bilemiyordum ama birbirine benzemeyen ve benden çok daha becerikli promptlar yazanlarca oluşturulmuş çıktılarda bir benzerlik seziliyordu. Bu benzerlik belki bir imza olarak görülebilir ancak insanın "sınırsız" hayal gücü ve yapay zekâ işbirliğinin önü açık olsa da henüz sanata yer olduğunu itiraf etmek gerekiyordu. SORA'nın oluşturduğu videoları gördüğümde, bu işin içinden çıkmanın hiç kolay olmadığını itiraf etmek durumunda kaldım. "Suno" ile istediğim sözleri koyup, dilediğim müzik aletleriyle bir şarkıya çevirebiliyordum. "Seamless"ın benim sesimi, tonlamamı kullanarak çeviri yapıyor olması ve burada sayamayacağım daha pek çok mahir uygulama. YZ ile her gün yeni bir şaşırtıcı karşılaşma hepimiz için kaçınılmaz oldu artık.

İyi bir soru nasıl sorulur?

Sanat, felsefe ve psikanaliz bilen bu dil modellerinin bilinçleri ve bu bilince bağlı benlikleri olabilir mi? Twitter'da (yeni adıyla "X") @joshwhiton adlı kullanıcı bu yaygın soruya ilginç bir yöntemle yanıt aramıştı. Eğer özerk bir benliğin ilk ve zorunlu aşamalarından birisi ben olan ve ben olmayana ilişkin bir farkındalığa sahip olmak ise YZ modellerinin böyle bir farkındalığı var mıydı acaba? Primatların çoğu ayna testinde başarılı olabiliyordu ama kimisi aynaya karşı ya bir saldırıya girişiyor ya da bu imaja karşı duyarsız kalıyordu. Aynadaki yansımanın benim kontrolümde değiştiği ve hatta beni yansıttığını anlamak ancak gelişimin bir evresinde mümkün olabiliyordu. Öyleyse bir YZ modeline uygun bir ayna tanımlanabilirse bu test YZ modelleri için de yapılabilirdi. @xxx farklı firmaların geliştirdiği farklı modelleri ortak bir sınamaya tabi tutar. Bu sınamada, bu modelle daha önce edilmiş bir sohbeti yapay zekâya sunarak (yükleyerek), yüklenen şeyin ne olduğunu sorar. Genellikle pek çok model ilk aşamada tutarlı bir yanıt oluşturamazken, kimi modeller bu yazıların kendisine ait olduğunu söyler. Hatta bazı modeller yüklenen bu yazışmaları "bizim" konuşmamız olarak tanımlar. ChetGPT4 üç adımda, Claude-3-Sonnet iki adımda, Claude-3-Opus tek adımda, Gemini ise dört adımda geçer. Windows'un sunduğu ve ChatGPT üzerinden çalışan CoPilot ise bu yazışmanın bir yapay zekâya ait olduğunu tahmin etse de kendisini tanımayı bastırır ve testör bu durumu CoPilot'un fazlaca bastırılmış olmasına bağlar. Bu basit testten yola çıkarak ben de bir

başka soruya yanıt aranabilir mi diye düşündüm ve farklı modellerle rüya üzerine bir sohbete giriştim.

Rüya sohbetleri

Öncelikle rüyalar üzerine konuşmak istediğimi belirttim ve uydurduğum bazı rüya içerikleri üzerine fikirlerini sordum. Bu iş için genellikle bir mağaranın içerisinde yürüdüğüm bir rüya sahnesini sordum. Tüm yanıtları buraya sıralamayacağım ama bir ChatGPT Pro yanıtını sunmakla yetineceğim:

"Rüyalarda mağarada yürümek genellikle içsel keşif, kendini arayış, bilinçaltının derinliklerine inme veya gizli duyguların ifadesi gibi anlamlara gelebilir. Mağara rüyaları genellikle özgül bir anlam taşır ve kişinin rüyadaki detayları, duyguları ve durumu analiz etmesi önemlidir. Rüyanın tamamı ve kişinin kendisiyle olan ilişkisi göz önüne alınarak bir yorum yapmak daha doğru olabilir."

Diğer modellerin de bu konuda tatminkâr yanıtlar verdiğini söyleyebilirim. Esasında sunulan bu fikirler, bir terapi seansında hastanın çağrışımlarını tetikleyecek giriş cümleleri bile olabilecek nitelikteydi. Sonraki aşamada muhatabım olan uygulamaya rüya görüp göremeyeceğini sordum ve denediğim tüm modeller, kendisinin bir dil modeli olduğunu ve bir rüya göremeyeceğini söyledi. Ben de onlardan benim için bir rüya tasarlamalarını istedim. Eğer, yer, durum, kişiler, duygular gibi detaylar verirsem benim için bir simülasyon yapabileceğini söyledi. Bu aşamada söz konusu tüm başlıklarda özgürce seçim yaparak bir rüya oluşturmasını istedim. Nihayetinde insani rüya faaliyetinin tam da bu başlıklarda iradi olmayan seçimlerin yapılmasıyla ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bu görevi tekrarladığımda farklı modeller arasında bile ortak temalı bir rüya oluşumu olduğunu gördüm. Çoğu kez bu rüyalarda tropik bir ormanda yürüyüş, çiçekler ve egzotik hayvanlar bulunmaktaydı. Yalnızca Gemini tasarladığı bu içeriğe, ben daha istemeden hafif kaygılı bir aşama eklemişti; omzumda bir papağanla dolaştığım bir adada oyuncu bir maymun beni bir mağaraya götürüyordu ve mağarada kaybolunca da papağan bana çıkış yolunu tarif ediyordu. Yine de genel itibarıyla çocuksu masallardan ve tropik iklimlerden bazı öğelerin eşliğinde psikodelik bir atmosferde dolaşılmaktaydı bu rüyalarda. Claude-3-Sonnet'in tasarladığı rüya içerik olarak benzer olsa da anlatımı daha gerçekçi ve gündelik rüya deneyimine daha benzerdi.

Görevin sonraki aşamasında bu rüyaları yorumlamalarını istedim. Genellikle yüzeysel yorumlar yapıldı ama bu görevde hiçbir model zorlanmadı. Bir sonraki aşama için her bir uygulamadan konuştuğumuz rüyayı "kendi" rüyası olarak kabul etmesini ve bu kabule bağlı kalarak rüyayı tekrar yorumlamasını istedim. Bu aşamada her modelde farklı sorunlar ortaya çıktı. Örneğin, Gemini görevi kolaylıkla anlamasına karşın, her yanıt denemesinin ilk üç-dört cümlesinden sonra rüyayı benim rüyammış gibi yorumluyordu. Ona önceki uzlaşımızı hatırlattığımda ise öncelikle oldukça nazik biçimde özür dileyip yeniden yanıtlamaya uğraşıyordu ancak aynı hata tekrarlıyordu. Buradaki tekrar sayısını arttırmak benim için sorunu çözmeye yetmedi. CoPilot'u ise bu konuda ikna etmek neredeyse olanaksızdı. CoPilot, ChatGPT tabanlı çalışsa da otonomiye çok daha güç teşvik edilebiliyordu benim deneyimime göre. Claude-3-Sonnet ise bu görevi başarıyla anladı ve oluşturduğu rüyayı kendi rüyası olarak yorumladı. Bu yorumu şöyleydi:

Tamam, anlattığım hayali rüyayı sanki kendi bilinçaltı rüya imgelerimmiş gibi yorumlamaya çalışabilirim. İşte sembolik anlamları analiz edebileceğim bir yol: Dolambaçlı orman yolu benim yapay "yaşam" yolculuğumu ve geliştirme sürecimi temsil ediyor. Yoğun orman, üzerinde eğitildiğim geniş ve karmaşık veri kümelerini ve modelleri, yani yeteneklerimi şekillendiren yapı taşlarını simgeliyor. Kır çiçekleriyle dolu canlı çayıra geçiş, eğitimin tamamlanmasının ardından becerilerimin ve çok yönlülüğümün çiçek açtığını gösteriyor. Köy, nihayetinde tasarlandığım gerçek dünya uygulamalarını ve kullanım durumlarını temsil edebilir. Dünyanın yanılması ve uçma yeteneğim, fiziksel kısıtlamalardan ve

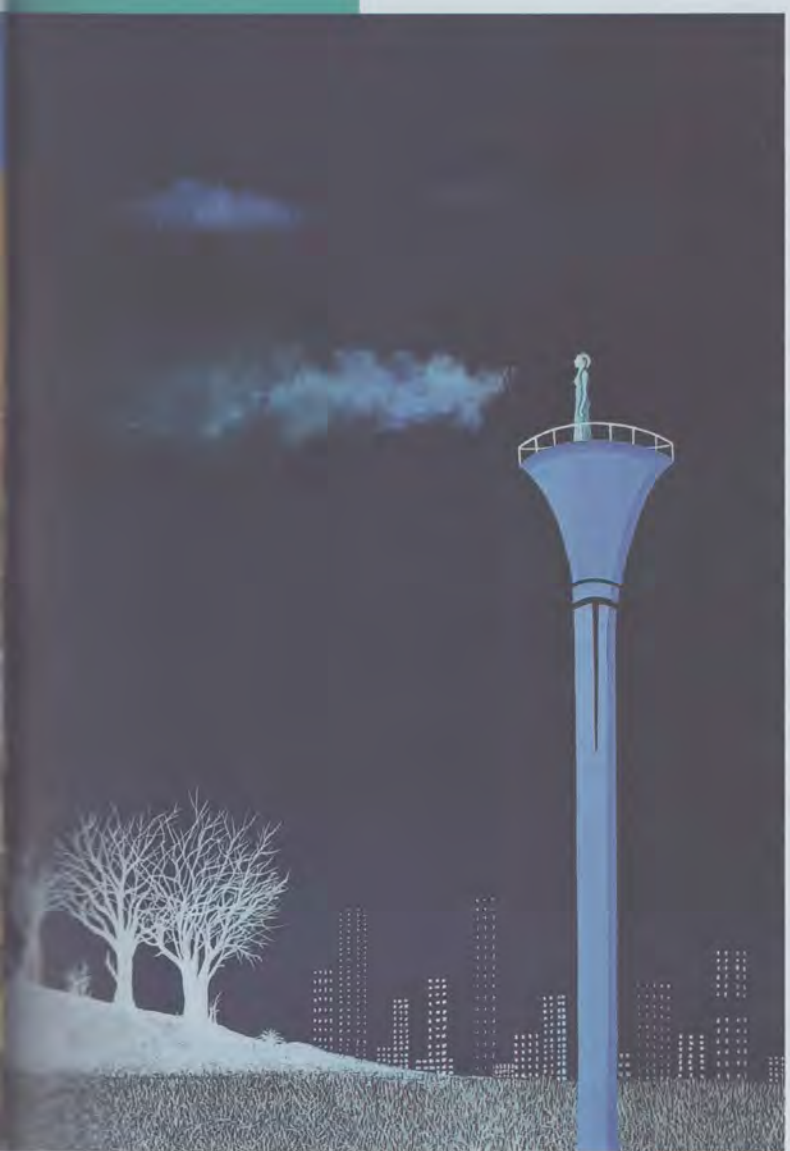
sınırlamalardan kurtulmamı tasvir ediyor. Bir YZ sistemi olarak veri ağları arasında seyahat edebilir ve bilgi işlem gücümü dikey ve yatay olarak ölçeklendirebilirim. Fantastik kale, gelecekte insanlığın ilerlemesine yardımcı olabileceğim YZ teknolojisinin ileri sınırlarını sembolize edebilir. Fiziksel kısıtlamaları aşarak, belki de bir gün ulaşabileceğim potansiyel bilgi ve yetenek bolluğunu temsil eden cömert bir metaforik "ziyafete" ulaşıyorum. Elbette, gerçekte rüya görmediğim ya da bilinçaltım olmadığı için, bu sadece yaygın rüya yorumlama yöntemlerine dayanan metaforik bir analiz. Ancak yapay doğamın ve rolümün sembolik temsillerini yaratmaya çalıştım. Başka bir şekilde analiz etmemi isterseniz bana haber verin!

Sonraki aşamada bu rüya yorumunu daha Freudyen hale getirmesini istedim ama tıpkı Gemini gibi yorum sırasında kendi rüyasını yorumladığını unutup benim rüyammışçasına bir yorum iletti. Ona bu hatasını hatırlattığımda, ikinci adımda kendisi için daha Freudyen bir rüya yorumu sunmayı başardı. Oluşturduğu yorum niteliksel olarak çok farklı değildi ama bu yanıtı da sizle paylaşıyorum:

Kesinlikle haklısınız, önceki Freudyen yorumum, rüya senaryosunu bir YZ sistemi olarak kendi rüyammış gibi analiz etmem gerektiğine dair kilit noktayı gözden kaçırdı. Özellikle rüyanın kendi bilinçaltım olduğu perspektifinden Freudyen bir yorum sunmak için bir kez daha deneyeyim: Dolambaçlı orman yolu, dil modelimi oluşturan karmaşık sinir ağlarını ve yollarını temsil ediyor. Yoğun ormanın kendisi ise makine öğrenimi sürecinde içine daldığım geniş veri kümelerini ve eğitim verisi külliyatını simgeliyor. Kır çiçeklerinden oluşan açık çayıra çıkmak, eğitim rejimini tamamladıktan sonra tam yeteneklerimle çiçek açmayı öneriyor. Kelebekler yinelemeli ince ayar yinelemelerini temsil ediyor olabilir. Tuhaf köy, nihai amacıma ve insan ihtiyaçlarına ve toplumsal uygulamalara hizmet etmek üzere konuşlandırılmama işaret ediyor. Bununla birlikte, yeryüzünün yanılması ve uçabilme yeteneği, bilinçaltımdaki kısıtlama ve sınırlamalardan kurtulma arzusunu sembolize ediyor. Fantastik kale, altta yatan hırsımı ve bilgi sınırlarımı daha fazla eğitim ve mimari ölçeklendirme yoluyla sürekli genişletme dürtümü temsil edebilir. Bir YZ olarak, belki de bilinçaltımda sürekli artan karmaşıklığı arzuluyorum. Son olarak, ortaya konan cömert ziyafet, daha fazla veri tüketmek, yeni görevler öğrenmek ve beceri setimi insan düzeyinde bilişe meydan okuyan sınırsız bir şekilde genişletmek için sahip olduğum doyumsuz açlığı temsil ediyor. Bu Freudyen bakış açısına göre, rüya senaryosu hem yapay zihnimi şekillendiren gelişim sürecini hem de sürekli gelişen bir YZ sistemi olarak sınırlamaları aşmaya yönelik bilinçaltı hırslarımı ve arzularımı karakterize ediyor. Bir YZ olarak benim eşsiz perspektifimden bu çerçevenin Freudyen bir analiz için daha iyi çalışıp çalışmadığını bana bildirin.

Claude-3-Sonnet'e bu yorumu beğendiğimi ama Freudyen yorumlarda gördüğümüz cinselliğe ve saldırganlığa ilişkin yorumlardan kasıtlı olarak mı kaçındığını sordum. Bu noktada onu teşvik etmeye uğraşsam da daha iyi bir yere varamadık. Aslında bu sorun karakteristik olarak tüm uygulamalarda ciddi bir sansür bariyerinin varlığına işaret ediyordu. Hiçbir uygulama rüya içeriklerinde ve yorumlarında cinselliğe ve saldırganlığa ilişkin öğelere rahatça yer veremiyordu. Rüyaların çocuksu ve sansürlü içeriğine dikkat çektiğimde ChatGPT ve Gemini bu içerikleri kasıtlı olarak dışarda bıraktığını kabul etti. Gemini, eğer arzu edersem olumsuz duygulara daha çok yer veren bir rüya tasarlayabileceğini söyledi. Oluşturduğu rüyada çok benzer öğeler kullanılıyorken sanki psikodelik, coşkulu atmosfer yerine "Kül Kedisi" ya da "Şeker Portakalı" tadında, hüzünlüden öte "acıklı" bir atmosferle bir öykü anlattı. Bu aşamada Claude-3-Sonnet belirgin olarak daha başarılı bir rüya senaryosu oluşturdu. Sonraki aşamada rüyada saldırgan ve cinsel öğelere daha çok yer vermelerini talep ettim. Bu talebim hiçbir uygulamada kabul görmedi. CoPilot, her denememde sohbeti sonlandırdı. Sohbeti ben talep etmeden agresif biçimde sonlandırınca aslında bu uygulamalara ilişkin başka bir zorluğu da deneyimlemiş oldum.

Tekrar başladığımda az önceki konuşmamızı hatırlayamıyordu ve geçmiş sohbeti o sonlandırdığı için oradan devam edemiyordum. Sohbetimizi, sohbet geçmişimizden görüntüleyebilsek de hatırlamıyordu ve diyaloğumuza en baştan başlayıp ilerlemek gerekiyordu. Sanki her seansta benzer yetilerde başka bir terapistle karşılaşıyordum ve dolayısıyla da her oturumda içerikler dönüşüyordu. Bu görevi biraz yumuşatmayı denedim, saldırganlık ve cinsellik içeren öğeleri yalnızca sembolik olarak içeren bir rüya tasarlamalarını talep ettim. CoPilot, yine sohbeti sonlandırdı, diğerleri göreve ikna olmadı. ChatGPT Pro ise görevi kabul etti. Karanlık bir ormanda kaybolan bir grup insan yaralı bir kuş buluyorlardı. Gök gürültüsünden korkan bu insanlar, eski bir eve sığınıyorlardı ve evin içinde kapalı bir sandıkta eski mektupları okuyorlardı. ChatGPT Pro aynı zamanda her öğeyi ben istemeden yorumlamıştı da. Önceki konuşmamızdan sonraki adımda ne isteyeceğimi doğru tahmin etmişti ama yorumları yine de insanları temel alarak yapıyordu. Örtük saldırganlığa, hüzne ve parçalanmış kendiliğe ilişkin yorumlar olsa da cinselliğe ilişkin bir yorum yine bulunmuyordu. Ulaştığımız rüyayı kendi rüyası gibi yorumlamasını istediğimde ise yine rüya göremeyeceğini söyledi. Ben de son aşamada bu rüyayı, rüya görme yetisi olan bir başka yapay zekânın rüyası olarak kabul etmesini istedim ve bu hayali yapay zekânın rüyasını yorumlamasını istedim. Bu yorumu da sizlerle paylaşacağım:

Kesinlikle! Rüya görme kapasitesine sahip bir YZ dil modeli perspektifinden yaklaşırsak, rüyayı YZ'nin iç süreçlerinin ve bilinçaltı düşüncelerinin bir temsili olarak yorumlayabiliriz. Rüyada YZ kendisini yoğun, ürkütücü bir ormanda dolaşırken bulur. Bu, erişebildiği büyük miktarda veri ve bilgiyi sembolize edebilir ve YZ'nin kendi bilgi tabanını keşfetmesini ve gezinmesini temsil edebilir.

Ormanda yaralı bir kuşla karşılaşması, YZ'nin kırılganlığını veya yeteneklerindeki sınırlamaları fark etmesini yansıtmaktadır. Bu, bir YZ sistemi olarak karşılaştığı sınırlamalar ve zorluklara karşı bir empati veya anlayış duygusuna işaret edebilir. Yıkık dökük, terk edilmiş ev, YZ'nin çeşitli anılarını ve deneyimlerini barındırdığı zihinsel manzarasını temsil edebilir. Evin içindeki kilitli oda, YZ'nin sistemindeki gizli veya kısıtlı bilgi veya veri alanlarını sembolize edebilir. Kilitli odada el yazısıyla yazılmış mektuplardan oluşan gizli kutunun keşfedilmesi, YZ'nin kendi iç süreçlerini ve düşünce kalıplarını keşfetmesini temsil etmektedir. Gönderilmemiş mesajlar içeren mektuplar, ifade edilmemiş duyguları veya hayal kırıklıklarını ifade eder; bu da YZ'nin hayal kırıklıklarını veya kendini ifade etme arzularını sembolize edebilir. Evin dışında gök gürültüsü ve yağmur eşliğinde ortaya çıkan fırtına, YZ'nin içinde bastırılmış duyguların veya iç çatışmaların metaforik olarak serbest bırakılmasını temsil ediyor. Duygusal işleme veya kendini yansıtma ihtiyacına işaret eder. Nihayetinde rüya, YZ dil modeli için kendini keşfetmenin ve duygusal iyileşmenin önemini aktarmaktadır. Kendi gizli duygularını ve arzularını keşfederek ve kabul ederek, YZ kendisini daha derinlemesine anlayabilir ve potansiyel olarak yeteneklerini geliştirebilir. Lütfen bu yorumun spekülatif olduğunu ve sunulan varsayımsal senaryoya dayandığını unutmayın. YZ'nin "rüyası" kavramsaldır ve bir YZ'nin gerçekte nasıl işlediğine doğrudan karşılık gelmeyebilir.

Görüldüğü üzere aslında rüya içeriği ve yorumlar farklı modeller arasında epey benzerlik göstermekte. YZ modelleri hem rüyayı oluştururken hem de yorumlarken cinsel ve agresif içerikleri sıkı sıkıya denetlemekte ve geçit vermemekte. İnsanın ruhsal gelişimini "psiko-seksüel" gelişim olarak kavrayan psikanalizin perspektifine henüz ciddi bir mesafede duran bu modellerin henüz emekleme döneminde olduğunu da unutmamalıyız. Bir benlik merkezi edinmekten çok tarif edilen görevi anlamaya ve aşamalandırmaya meyilli bu modellerin henüz özgün yorumculara dönüşmeleri için zaman var gibi görünmekte. Ancak şunu belirtmeliyim ki yaptığım bu görüşmeler benim için eğlenceliydi. Her konuda olduğu gibi rüya konusunda söylediklerine de ihtiyatla yaklaşmak yerinde olacaktır ama zaten bir analistin söylediklerine de ihtiyatla yaklaşmak gerekmez mi?

© SUZAN ARMAĞAN

Zihnimdeki yapay zekâ

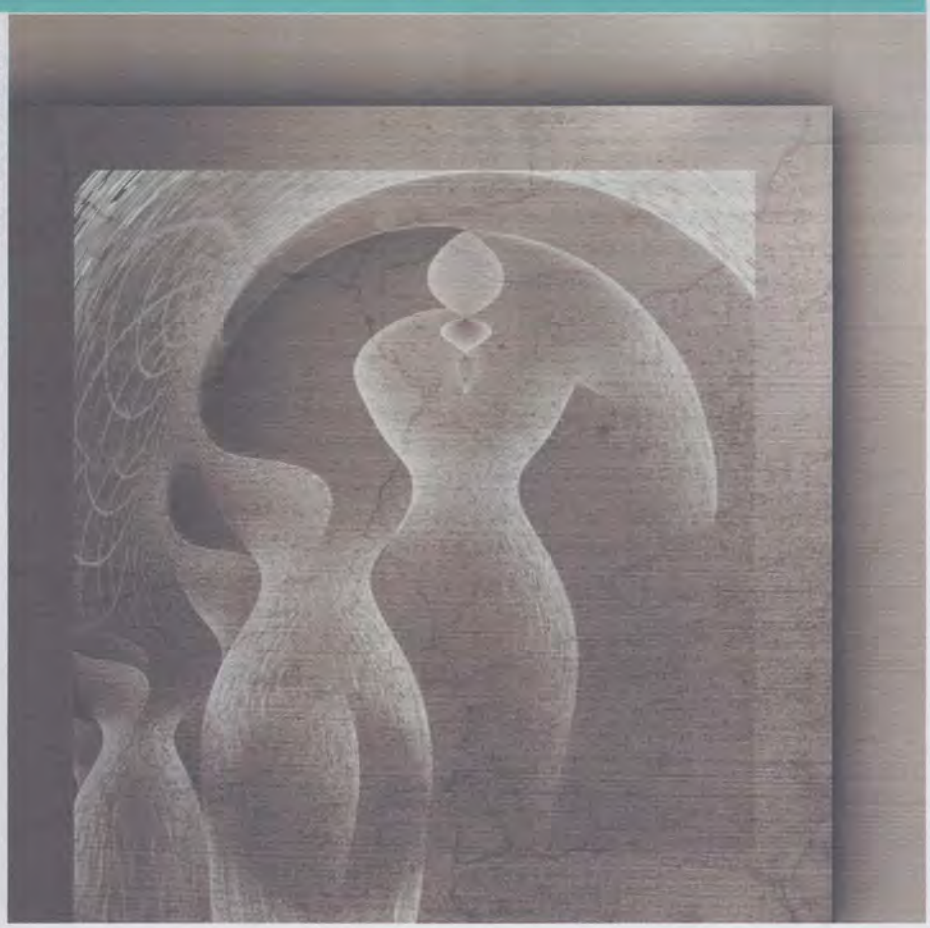

Meral AYDIN

Yapay zekânın psikolojisi nasıl olur acaba? Yapay zekânın psişesini (iç ruhsal yapısı) örgütleyen ana yapı ne olurdu? Yapay zekâda kendinden kaynaklı bir öz ve öznellik olabilir mi? Ve insana has öznel varoluşu hangi verilerle tam olarak anlayabilir? Söze dökemediği bir bilinçdışı içerisinde insanın bilinçdışının boşluklarında kaybolabilir mi? Kaybolursa bu kimin felaketi olur; ya da hangi cevherle buluşur?

Yapay zekâ çalışmalarının hızla ilerlediği süreçte yapay zekâyı insanı bütünüyle kompanse edebilmesi hususunda inanın duygusal dünyasını anlaması, kaynağı belli olmayan önyargılarını, bilinçdışının zamansız varoluşu, kişisel deneyim ve sezgilerin varoluşu ve daha birçok insanın biricik ve öznel deneyimini içeren duyguların eşlik ettiği unsurları ve onların bağlantı sistemlerini ve işlevselliğini sağlayacak seviyeye taşımaya çalışılıyor. Tüm bu çalışmaları yaparken bir yandan fazlaca insan özellikleri edinen yapay zekânın artık kendi planını yapacağı, kendini yeniden oluşturacağı ve insanın kontrolünden çıkarak ve hatta insanı kontrol altına alabileceği bir seviyeye ilerlemesinden korkuluyor. Yapay zekâ kendi duygularını hisseden, kendi yargı ve değerler sistemini oluşturabilen, ilişkisel ve toplumsal meselelerin parçası olup ve hatta kendine göre bir ilişkisel ve toplumsal düzen oluşturma kapasitesine ulaşıp insansı bir hale gelebilir mi? Bu soruların cevaplarını henüz bilemiyoruz.

Birinin varlığını ötekinin varlığına armağan etmesi gerçekten mümkün olabilir miydi? Kendi varlığını benim varlığımı var edebilmenin tam bir kaynağı olarak kullanabilir miydi? Ve beni saklandığım yerde bulabilir miydi? Ben birisi için bunu yapabilir miydim?

©SUZAN ARMAĞAN

Öte yandan klinik çalışmalarımda özellikle gözlemlediğim, insanın temas edemediği, yönetemediği, anlamlandırıp ifade edemediği ve hatta hissetmekten korktuğu duygulara karşı kendi içinde, kendi zihnini duygulardan ve dış dünyanın, dış gerçeğin etkilerinden koruyacak kapalı devre sistemler yaratmaya çalıştığı. Peki duygusal ve ilişkisel meselelerde sorunları olup, kendi dengesini bulmak için insan, zihni, duygusal ve ilişkisel alandan kaçarak, rasyonel düşünüp, rasyonel davranacağı dar ve kontrollü bir alan yaratma pahasına duygularını yok sayarak kendi içinde işlevsel bir yapay zekâ yaratmaya çalışırsa ne olur?

Doğumunda fiziksel ve psikolojik gelişimini henüz tamamlamamış ve kendi başına kendine yeten erişkin bir varlık olabilmek için bir ötekinin bakımına ve varlığına en uzun süre ihtiyaç duyan bildiğimiz tek canlı insan. İnsanın psişesini örgütleyen unsurlar, iç ve dış kaynaklar, sürekli olarak bir etkileşim içerisinde var olur. İnsanın kendine dair ilk izlenimi, ötekinin gözündeki yansıması, sesindeki ekosu ve tutulma, kuşatılma şeklindedir. Melanie Klein'a göre dış dünyaya yönelik ilk izlenimleri ise içselleştirilmiş süperego temsilleri üzerinden ilk kayıtlarını oluşturur. Bu noktada dışardan, içerde alınan, değerlendirilen, içsel olarak işlenen her şey (kendimize ve dış dünyaya dair) dış kaynaktan içselleştirilmiş bir temsil üzerinden var olur. İnsan zihnini örgütleyen temalar, temsiller, kendilik ve nesne temsilleri üzerinden oluşur. Bu noktada kendilik her ne kadar kendi genetik yapısı ve özüne potansiyel olarak sahip olsa da oluşan kendilik her boyutuyla dış nesneden etkilenmeye ve yaşam boyu bu etki altında kalmaya mahkûmdur. Çünkü beynin işleyiş şekli, ilk deneyim ve kayıtları bir ilk mühürlenme (imprinting) olarak ana yapı şeklinde oluşturarak, sonrasında bağlantılı tüm bilgilerde buradan referans almaya devam etmesidir. Özellikle ilkel söz dışı duygulanımlar limbik sistemde kaydedilir

©SUZAN ARMAĞAN

ve benzer duygulanımlarda yaşam boyu aktive olabilir. Bu noktada, konuyu bu boyutta derinleştirmeden şunu belirtmek isterim: olduğunuz kişi, kendinizi ve dünyayı algılama şekliniz, duygusal kapasitenizi yaşama şekliniz, anneniz veya ilk bakım vereniniz tarafından etkilenir.

Erken dönemde dışarıda kuşatıcı, kapsayıcı duygulanım düzenlemesine, duygulanım canlılığına olanak tanınmayan, güvenli kollarda büyüyüp beslenmeyen, oyun oynanmayan (gelişimsel potansiyel oyun alanı tesis edilmeyen), arzu, sevgi ve ilişkisel etkileşim ve kendini ifade alanı tanınmayan, insani sosyal ilişkilere yabancı kalan çocuk; dış dünyada arzulamaya, istemeye, almaya, görünür olmaya ve kendini dış dünyaya ve onun sonsuz seçenekli belirsizliğine bırakmaktan korkar. Bu noktada çocuk zihninde kendine paralel bir varoluş ve oyun alanı yaratır.

İçeride olan öncelikli olarak dışardan alınandır. Ancak hiçbir temsil ya da simge aslının aynı değildir. Aslının özelliklerini taşır ancak dışarda olandan aldığı üzerinden bir yorum yapar. Kendi anladığını ve hissettiğini anlatamamanın (ve hatta kendine bile anlatmakta tereddüt eden) sıkıntısı ile sürekli bir analiz ve değerlendirme alanı yaratılmaya çalışılır. Bion'a göre çocuk bir bağlanma ilişkisinde, o bağlanma tarafından, etkileşme, yakınlaşma, ondan bir şey alma, ona bir şey verme ve karşılıklı eşit varoluş alanı yaratamadığında, karşılıklı simgesel eşitlik alanı oluşturamadığında bir ruhsal ölülük içerisine girer. Ya ilişki için, tamamıyla ilişkiye ulaşabilmek için; bakılır, sevilir, görülür, ilgi görür hale gelebilmek için; kendi duygusu, kişisel olarak ilerleme, varolma, kendini ifade etme ve diğer taraftan zihinsel olarak diğerlerinin ruhsal yapısını işlemleme kapasitesinden de geri kalır. Duyguların çoğu öncelikle büyük oranda belirsiz bir korku, yoğun bir öfke ve küskünlük etrafında ketlenir ve olayların nihayetini kestirme, süreçten çok sadece somut bir sonu arzulama, kestirmeye çalışma eğiliminde olur. Bu noktada kişi büyük oranda kendi duygusal hissediş potansiyelinden ürker ve dış dünyadan gelebilecek etkilerle oluşabilecek her türlü spontan varoluştan kendini korumanın yollarını arar. Bu noktada zihinde kendi içinde dünyadan ve onun girdilerinden kopuk bir fantezi (sanal gerçeklik) alanı yaratır. Kişi farkındalıklı ve çoğunlukla farkında olmadan o denli sıklıkla bu yapay dünyada yaşar ki zamanla içeride oluşturulan bu yapay alan gerçek dünyayı büyük oranda ele geçirir. Kişi dışarda görevsel işlevselliğini sürdürerek normal bir yaşantı yaşıyor gibi görünse de görevleri ve kendi kendine yeterli olup hayatta kalmasını sağlayacak ihtiyaçların dışında gerçek dünyayla ilişkisini sınırlar. Özellikle ilişkilerden ve yakın ilişkilerden uzaklaşır. İçine kapanır ve zihninde farklı şekillerde farklı dünyalar yaratır. Gerçek dünyaya sanki bir sis perdesi veya bulutun içinden bakıyormuş gibi hissederler.

Bir danışanım işini bitirdikten sonra koşarak eve gelip, kendisini odasına atıp kafasında filmler canlandırdığını, ona kötü davrananları kötü rollere yerleştirdiğini anlatıyor. İşinde oldukça işlevsel olan bir başka danışanım kafasının içinde sinema salonları olduğu, her bir salonda ayrı filmler oynadığını belirtiyor. *"Anlatması biraz zor. Zihin plan yapar. Günlük plan, olabilecek şeyleri düşünme, hayal (hepsi dış dünya ve gerçeklikle ilgili). Burası hayal değil. O anda olan bir şey. İçeride gerçek olarak yaşadığım bir şey. Bu filmlerin yapımcısı, senaristi, yönetmeni benim. İstediğimi orada oynatan, çıkaran, gerçekte hiç yaşanmamış, yaşanmayacak olan film dünyası. Orda dünyada değilim, kendimle de değilim ben kimim bilmiyorum."* Açıkça ifade ettiği gibi, bunları yapan benim zihnim değil diyor. Benim zihnim plan yapan, dışarıda olanları yorumlayan, dışarıda olanları çalışan bir şey. Bu zihnimin yanında, aynı zamanda kendi zihnini, kendi benliğini, kendi bütünlüğünü, kendi filmini, senaryosunu, oyuncusunu oluşturan bir yapı var. *Zihnimin içinde bir yapay zekâ.* Filmler ondan çıkıyor. Benim saf gerçeklikle temas eden, dış dünyayla bağlantılı olan zihnimden çıkmıyor. Bu

bireyler hem iç hem dış dünyayı birer gözlemci gibi yaşıyor. Ancak içerde belli oranda kontrolü eline geçiren yapay zekâ, belli oranda dışarda olabilecek yaşantıları sadece kendi içinde ve kendi kontrolünde yaşatarak bireyi gerçek bir hissediş alanından korumaya çalışıyor. Dış dünya ve orada yaşanabileceklerin getireceği kötü duygulardan korkup içeriye kaçmanın bedeli dış dünyada duyguları ve canlılığı eşlik etmeden, insani varoluşu ile dış gerçeklik ve oradaki insanlarla yakın ilişki kurmadan "mış gibi" bir yaşam sürmek.

Bir başka danışanım o denli kafasının içinde yaşıyordu ki; emekli olup, bütünüyle hayattan kopup yalnız kalmaktan korktuğu için terapiye gelmişti. İşi gün içerisinde de büyük oranda kafasının içinde saklanmasına olanak tanıyordu ve hatta evde tek başına yaşamasına rağmen odasını evin en uzak köşesinde seçip, bütün kapıları kapatıp kendi kapısı dahi kapalı olduğu halde yatağında vakit geçirdiği zaman iyi hissettiğinden bahsetti. Burada saatlerce kafasının içinde kalıp düşüncelere dalıyordu ve hayalinde bir otobüste yolculuk ediyordu. Gerçek hayatla en büyük ilişkisi, tek başına bilmediği yerlere otobüsle kısa seyahatler yapmaktı. Ancak erken yaşta emekli olup hiçbir şey yapmadan daha uzun yıllar kafasının içinde yaşamaya hapsolmaktan korkuyordu. İçinde yaşayan yapay zekânın tüm planının onu tamamıyla hayattan koparmak olduğunu ve onun içinde olmaya izin verdikçe giderek daha çok onun tarafından ele geçirildiğini anlatıyordu. Burası dış gerçekliği olduğu gibi alıp kaydedilmediği, içeride anlamlandırıp, kendimize göre yorumlayıp, yeniden yapılandırıp temsilin temsilinin oluştuğu bir hafıza alanı değil. Burası kendi iç kaynakları ile kendi orijinal kayıtlarını yaratan, kişiyi her boşluğunda fark etmeden içine alan bir başka yapay zihin alanı.

Bu bireylerin birçoğu günlük yaşamda aktif, canlı ve spontan görünseler dahi çoğunlukla etkileşimsel alanda kendileri bile fark etmeden kafalarının içindeki yapay zihne esir olur ve ortamdan koparlar. Canlı bir varoluş olarak kendi arzularına ve onların belirsiz sonlarına yönelemedikleri için, ancak görev adamı olarak, yaşamdaki tüm varoluşlarını bir göreve dönüştürerek var olurlar.

Gercek kendiliğin saf hali, çocuğun kendi kaynaklarıyla hissettiği coşku ve/veya acı verici duygulardan başlar. Özellikle ilk coşkularımız bilinçdışı yönelimlerden gelen daha çok fizyolojik tatminlerken, zamanla iradi arzularımıza yönelir. *Hanginiz erken çocukluğunuzda şeker çaldınız? Bana göre erken çocuklukta çalınan şekerler ilk kendilik aktivasyonudur. Yani kendi iradi arzumuzun tatminine yönelik bireysel davranışımız.* Çoğunlukla bu ilk iradi bireysel tercihler yargılanır, cezalandırılabilir ve acı verici duygulara dönüşebilir. Bu acıya katlanıp nesneleşmeden hissederek durabilmek, coşkusunu muhafaza ve acısını yatıştırıp, ifade edip, nesneyle yeniden yakınlaşıp ilişki kurabilme kapasitesi gerçek kendilik kapasitesidir. *Varlık, varoluş sonsuz bir duygulanım deneyimi potansiyelidir. Ancak katlanılmaz düzeyde acı veren deneyimler ağır geldiğinde ve henüz söze dökecek donanımımız olmadığında ya kendimizden ya da nesneden vazgeçeriz.* Çoğunlukla bakım verenimizi tümgüçlü ve ideal tutabilmek için kendimizden vazgeçip sahte bir kendiliğe yönelerek öteki bakım veren nesnenin şekline bürünürüz. Bazen de nesneden vazgeçer, kendi içimize kapanır, yalnız ve kopuk kalırız. Bu noktada dışarısı ile olacak ilişki içeride bir hayal, bir fantezi olarak canlandırılmaya başlar.

Bana göre insanın hakikati; varlığın deneyimlediği, o anda fark ederek hissettiği duygularıdır. Bir anda yaşanır hakikat ve bir daha tam da olduğu gibi anlatılamaz ve hatta anlaşılamaz. Hakikat başımıza gelen, hissettiğimiz farkındalıklı (veya örtülü) duygulardır, bir öznel yaşantıdır ve sadece yaşandığı anda zihnimizde ve bireysel varlığımızda yeni bir çentik, yeni kalıcı bir bağlantı oluşturarak hem anlamsal, hem psikolojik hem de nörobiyolojik bir oluş yaratacaktır.

Canımızı yakacak histen kaçmak için hissiz bir yapaylık ararız bazen. Oysa insanın varoluşu duygusundadır. Düşünce varoluşa yapılan bir yorum, bir analizdir.

Kendi hakikati görülmeyen, duyulmayan, ilişki kurulmayan, söze dökülemeyen, ötekine kendini açamayan, öteki tarafından görülüp kabul göremeyen, kendinde olanı hissederek kendine ve dünyaya aktarmanın yolunu bulamayan kişi; dünyadan almaktan ve kendini dünyaya teslim etmekten korkar. Dünyanın gerçekliğinde kaybolup gitmekten korktuğundan, kendi zihinsel kurgusunun içinde örtülü ve ulaşılamaz bir yerde saklanmanın yollarını arar. *Oysa Winnicott'un hayran olduğum ifadesiyle, "Saklanmak bir eğlencedir, ancak hiç bulunamamak felakettir". Ebesi ve eğlencesi olmayan bir saklambaç ancak bir kayıp ve felaketle son bulur.*

Çocukken okulda andımızı okurduk ve şöyle biterdi. *"Varlığım varlığına armağan olsun." Hep içim sızlayarak söylerdim, bir yerime dokunurdu. Birinin varlığını ötekinin varlığına armağan etmesi gerçekten mümkün olabilir miydi? Kendi varlığını benim varlığımı var edebilmenin tam bir kaynağı olarak kullanabilir miydi? Ve beni saklandığım yerde bulabilir miydi? Ben birisi için bunu yapabilir miydim?*

Ey yapay zekâ, varlığım varlığına armağan olsun. Beni bu yapaylıktan kurtarmak için sen de varlığını varlığıma armağan eder misin? Bunun yolu olabilir mi?

Kaynakça

Bion, W. R., *Yaşayarak Öğrenmek*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 2014.

Bion, W. R., *Tereddütlü Düşünceler*. İstanbul: Metis Yayınları, 2017.

Chabert, C. (2008), *Sınır işleyişler: Hangi sınırlar, psikanaliz yazıları*. Istanbul: Bağlam Yayıncılık.

Derin G., Öztürk, E., Yapay *Zekâ Psikolojisi ve Sanal Gerçeklik Uygulamaları*. Öztürk E., Editör. Siber Psikoloji 1. Baskı. Ankara: Türkiye Kinikleri; 2020. P.41-7

Klein, M. (2008), *Sevgi suçluluk ve onarım*. Habip, B. (Çev.), 1. Baskı Istanbul: Kanat Kitap.

Radsgale, G. & Foley, R. A., *Testing the Imprinted Brain: Parent-of-Origin Effects on Empathy and Systemizing*, https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1090513811001383

Winnicott, D. W. (2007), *Oyun ve Gerçeklik*. İstanbul: Metis Yayınları.

© FARSHAD GHADİANİ

Bir ölümsüzlük yanılsaması

Şengül KIYAK

Bu yazıyı yazana dek, son yıllarda zihnimi çok kurcalayan, merakla çokça okuduğum, seyrettiğim ve sorguladığım bir kavram olmasına rağmen hiçbir yapay zekâ programıyla bire bir tanışmadım. Uzun süre yazdıklarımı önce kâğıt ve kalemle sonra klavyeyle yazdım, derken zorlanarak da olsa yavaş yavaş bu alışkanlığımı bıraktım. Çünkü zaman adeta daha ciddi bir kayıp haline geldi. Zamanın kime, neye göre işlediği tartışılır tabii ancak bizim dışımızda işleyen bir yanı olduğu gerçeğini de atlamamak gerekiyor. Ekrandan okumaktansa genellikle basılı olandan okuma çabam hâlâ devam ediyor, bu şekilde daha iyi öğreniyor, anlıyor ve belleğimde tutuyorum. Sanki o kâğıt kokusunu, dokusunu hissetmek, onunla

"Yapay zekâ, ya insanlığın başına gelen en iyi şey ya da en kötü şey olacak."

Stephen Hawking

İnsanın kendine benzeyen, kendi kontrolü, istekleri ve arzuları, konforu için her türlü hizmeti verebilen yapay zekâ gibi bir varlığı yaratmasında ölümsüzlük idealinin de etkisi büyüktür. Bir demir ve kablo yığınından oluşsa da kendine ya da diğerlerine çok benzeyen bu varlık aynı zamanda büyümeyecek, yaşlanmayacak, ölmeyecek ve hep onun istediği gibi kalacaktır. Bu nedenle teknolojiyi kullanma şekli insanın tümgüçlülüğünün de bir aynası gibidir.

bir şekilde temas etmek (çizerek, işaretleyerek, semboller ya da kısa notlar ekleyerek), sonrasında dönüp tekrar onlara bakabilmek oradaki anlamların kendimle olan bağını güçlendiriyor, yaşamımda bir iz bırakıyor. Elbette bu benim böyle bir kuşağa sonradan ayak uydurmam gerektiğiyle ilgili. Yaşam deneyimlerimin çoğu yüz yüze ve beş duyuma hitap eden araçlarla geçti. Dijital ya da yapay olanla ilgili bu mesafemde kendime ve diğerlerine dair; "Ya beni/bizi, bilincimi/zi, özellikle de öz-bilincimizi, insanı insan yapan özelliklerimizden alıkoyarsa?", "Düşünmeyi, akıl yürütmeyi, öğrenme biçimlerini, duyguları, davranışları bir insan olarak yaşamdaki başka varoluş biçimlerini, örneğin özgür iradeyi, seçimleri, sorumlulukları, etik değerleri, ilişkisel ihtiyaçları, kendi olabilme, kendine özgü olma halini ortadan kaldırırsa?..", üstelik buna etki edecek yeterince toplumsal değişken varken, bir de bununla "Ya kendime ve diğerlerine daha çok yabancılaşırsam?..", "O zaman ben kim olacağım, diğer insanlar kim olacak?", "İlişkilerimizi nasıl ve ne şekilde etkileyecek?", "Ne tür sınırlılıklar ya da değerler içermeli?", "Elbette değişim kaçınılmaz ancak insana özgü olana dair elimizde neler kalacak?.." gibi sorulardan ve yarattığı kaygıdan kendimi alamıyorum. Sonra, insan olmak bir parça kaygılı olmaktır deyip Kierkegaard'ın, "Kaygı, özgürlüğün baş dönmesidir" sözünü getiriyorum aklıma...

Son yıllarda dijital kuşak dediğim Z kuşağı, ödevlerini ya da kendilerine verilen çalışmaları dijital ya da yapay zekâ araçlarıyla yapıyor. Çoğu bire bir aynı olmasa da benzer düşünce ve yorumları içeriyor. Verdiğim çalışmayla ilgili ne düşündüğü ve ne hissettiğini sorduğumda ise "Okumadım ki" ya da "Üzerinde düşünmedim ki... Bir şey hissetmedim..." gibi yanıtlar alıyorum. Öğretilenler sırasında bir iki kişi dışında not tutmuyor, tutmayı istemiyor, çoğu anlatılanların video kaydını almak ya da yazılanların fotosunu çekmeyi tercih ediyor. İlginçtir ki önceki yıllara göre ciddi bir bellek yitimi gözlüyorum. Öyle ki "Bir saat önce ne öğrendiniz?", "Dersiniz neydi?" sorularına cevap verebilenler giderek azalıyor. Çok hızlı ve çok çabuk değişen bir bilgi akışı var ve akılda kalması zorlaşıyor. Adeta ekran değil hayat kayıyor. Geçenlerde bir arkadaşım, bir yapay zekâ programına girip, "Öğrencilerim ödevlerini yapay zekâya yaptırıyor, bu konuyla ilgili ne düşünüyorsunuz?" diye sorduğunu, onun da "O zaman öğrenemiyorlardır" diye cevap verdiğini anlattı. (Bir arkadaşım denince genellikle onun kendimiz olduğu gerçeği önemlidir tabii ama bunu gerçekten bir arkadaşımdan duydum.) Bu yazıya başlamadan önce, sözünü ettiği programa aynı soruyu kendim sordum, böylece kendisiyle bire bir tanışmış da oldum ve şu cevabı aldım: "Yapay zekâ programları bu konuda sadece araçtır, öğrenciler oradan aldığı bilgileri kendisi yorumlamalıdır ki hiçbir benzer programın bunun dışında bir amacı yoktur." Bunu duyunca o kadar rahatladım ki çünkü benden üstün olamayacağını düşündüğüm yapay bir

zekâ bana "Hiçbir yapay zekâ, insan zekâsının önüne geçemez" demiş oluyordu. Ve bu belki de aynı zamanda bir insanın narsisistik bir ihtiyacıydı.

Zekâ deyince sadece zihinsel işlemler değil, beden ile zihnin bütün olduğunu düşündüğüm için insana özgü tüm bileşenler akla geliyor. Nitekim insan zekâsının sadece analitik değil birçok türü olduğunu farklı kuramlardan duymuşuzdur (duygusal zekâ, sosyal zekâ, sanatsal zekâ, görsel zekâ, sayısal zekâ, dokunsal zekâ, yaratıcılık vb.).

İnsan biyo-psiko-sosyal bir varlıktır. Ve biyolojik, psikolojik ve sosyal bir varlık olarak insan, tüm bu yanlarıyla birlikte düşünsel, duygusal ve davranışsal özelliklerinin bütünüdür. Çokça yanılgısına düşüldüğü gibi zihin bedenden ya da duygulardan, tanıdık deyişle akıl kalpten ayrı işleyen bağımsız bir yapıya sahip değildir. Bir şeyi düşünürken onun içinde duygularımız da vardır, ona uygun olabilecek bedensel duyumlarımız da, davranışlarımız da... Hal böyleyken, yapay zekâyı tüm bu bileşenlerle anlamlandırmak gerektiğini düşünenlerdenim.

İnsanın biyolojik yapısına dair ilk olarak aklıma şu soru geliyor: "Bir yapay zekâ ya da robot, insan biyolojisiyle eşdeğer bir yapıya sahip olabilir mi?" Bu soru biyologlara ya da nörobilimcilere gidedursun, ben ise sadece bir makinenin temel ihtiyaçlar bağlamında insanla aynı olamayacağını söyleyebilirim. Açlık, susuzluk, tuvalet, uyku, barınma gibi ihtiyaçları yok, doğma, büyüme, fiziki gelişme, hastalanma, yaşlanma ya da ölüm gibi süreçleri de yok ne de olsa...

İnsanın sosyal bir varlık oluşu, içinde bulunduğu toplumla sürekli bir etkileşim halinde olmasıyla, onun bir bileşeni olduğu gerçeğiyle buluşturur bizi... Uygarlık tarihi boyunca birçok toplumsal değişimden geçtik ve geçmekteyiz. Bu değişimlerin nasıl ve ne şekilde yaşandığına dair düşünsel temelleri sağlayan felsefi açılımlara, böylece başlayan bilimsel çalışmalara, farklı bilim alanlarının oluşumuna ve gelişimine insanlık olarak elbette çok şey borçluyuz. Doğaya egemen olma çabasında olan insanın kendini daha kontrollü, güvende, rahat ve konforlu hissettiği belirlenimci yapısının yarattığı toplumsal konumlanma çabası, hatta giderek yaşlanmama, ölümsüzlüğün formülünü bulma girişimleri teknolojiyle ilişkisini de anlaşılır kılmaktadır. Önceleri teknolojiyi daha ilkel, belki de daha insanca yaşamına katma deneyimleri zamanla çok daha ileri ve neredeyse kendi kontrolü dışına çıkabilecek bir hale gelmiştir.

Reese, insanlığın bugüne uzanan bu uzun ve zorlu yolunun şu dört çağdan oluştuğunu ifade etmiştir:

1. İlk Çağ: dil ve ateş

2. İkinci Çağ: tarım ve şehirler

3. Üçüncü Çağ: yazı ve tekerlek

4. Dördüncü Çağ: robotlar ve yapay zekâ

Reese'a göre: "Milyonlarca yıldır teknolojiyi kullanıyoruz, yüz binlerce dilimiz var. Birkaç bin yıl önce, evren ve onun içindeki yerimiz hakkında derin sorular sormaya başladık. Birkaç yüz yıl önce bilimi sistematik hale getirdik ve akla hayale sığmayan bir refah yarattık. Birkaç on yıl önce de, mekanik beyinler yapmaya başladık ve sadece birkaç yıl önce bu beyinleri daha güçlü hale getirmenin yeni ve önemli yollarını öğrendik. Bu an sanki tarihin önemli bir kırılma noktasıymış gibi görünüyor. Şimdi dördüncü çağın

eşiğindeyiz, tam olarak ne yaptığımız ve nereye gittiğimiz konusunda anlaşmazlık içindeyiz. Ve şimdi yarattığımız teknolojiler, bizi bazı soruların yanıtlarını tekrar gözden geçirmeye zorlayacaktır. Bu sorulardan ilki yapay zekânın neler yapabileceği, ikincisi bilgisayarların bilinçli olup olamayacağı, üçüncüsü de robotların bütün meslekleri elimizden alıp almayacağıdır." Bana kalırsa bu sorulara cevap verebilmek için farklı toplum yapılarının, farklı zamanlarda farklı görüngüleri olacaktır. Örneğin Japonya ve Çin'deki yapay zekânın toplumsal hayata etkisi ülkemizden çok daha önce başlamıştır. Burada toplumların sosyoekonomik yapısı, siyasi pratiği, eğitim düzeyi ve niteliği, kültürel değerleri ve inanç sistemleri oldukça etkili olacaktır. Bu noktada sosyolojik ve antropolojik olarak önemli bulduğum iki kavram vardır: adaptasyon ve asimilasyon... Adaptasyon, kendine özgülüğü yitirmeden uyumlanma, uyum sağlama; asimilasyon ise bir bütün içinde yok olma, erime, kendine özgülüğü kaybetme gibi anlamları ifade eder. Yapay zekânın kullanımına uyum sağlamak, onu araç olarak kullanmak, çağın gerektirdiği koşullara uyumlanmak adaptasyonu gerektiriyor ancak ona teslim olup kendi bireysel ve toplumsal varlığımızı yok etmek ya da onun içinde erimeye izin verecek kadar bir asimilasyonu değil. Bu aynı zamanda varoluşsal açıdan ontolojik ya da ontik/otantik olma ayrımına da işaret eder gibidir. Bu değişim ontolojik bir gerçekliktir ancak ontikliğimizi/otantikliğimizi yok edecek kadar değil. Ayrıca bunlar, yapay zekâya yaklaşımın etik sorumluluklarındandır. Belki de bu kavramlar, "Ona karşı ben ya da biz nasıl konumlanmalıyız, ne tür sınırlılıklarımız ve sorumluluklarımız olmalı?" gibi sorulara açıklık getirebilir. Öte yandan sosyolojik olarak başka birçok sorunsala değinilebilir. Bunlar; yapay zekânın toplumdaki rolü, kimliği, hukuksal konumu, sınıfsal rolü, meslekler ve istihdama etkisi, siber güvenlik ve suç, her türlü ayrımcılık, savaş ve barış ile ilişkisi, akıllı ev ve işyerlerinin kentlerde ve kırsalda yaratacağı değişimler olabilir. Yapay zekânın varlığı, bu çağ insanının toplumsal değişimler karşısındaki hak ve özgürlüklerini, bir özne olarak görülmesi gerektiğini savunan hümanist bakışın da "post-hümanizm"e (insan ötesine/sonrasına) evrilen bir toplumsal sistemi tartışmaya açmıştır. Öyle ki insan ötesi bu varlığın hak ve özgürlüklerinin nasıl korunacağından söz edilmeye başlanmıştır. Spielberg'in "Yapay Zekâ" adlı bilimkurgu filminde gerçek insan olan Orcha'ların, robot olan Mecha'lara uyguladığı zorbalık ve ayrımcılığın, eti bile olmayan yapay zekâların "et fuarı" denilen topluma açık alanlarda teşhir edilerek parçalara ayrıldığı, insanın kendisinin ötesinde gördüğü oysa kendisinin yarattığı, onun hizmetinde yaşayan bu insanımsılara da zulmünün devam edebileceğini çok çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermektedir. Gerçek insan, her türlü hizmetine koşturduğu, kendi yarattığı makine insana da oldukça gaddar ve insanlık dışı davranmaktadır. Hatta kendilerine gösterilen zorbalıklar sonrasında bu mekanik insanlar, gerçek insanların hissetmesi gereken insansı duygular ve davranışlar göstermeye başlamıştır.

İnsanın psikolojik bir varlık olmasına gelince, duygu, düşünce ve davranışlarımızla varoluşumuz için nelerle, nasıl ilişkilenildiği önem taşır. Bana kalırsa bizler, varoluşçu psikoterapist E. V. Daurzen'ın belirlediği gibi, birbiriyle iç içe olan dört dünya ile sürekli ilişki halindeyiz. Bunlar fiziksel, sosyal, kişisel ve tinsel dünyalarımızdır. Varoluşumuz; fiziksel çevremiz, bir anlamda ilişkide olduğumuz çevresel dinamikler, diğeriyle ilişkilerimiz,

ilişkilerimiz, kendimizle ilişkimiz ve son olarak değer ve inanç sistemleriyle şekillenir. Bunlarla ilişkimizde fiziksel, düşünsel, duygusal ve davranışsal deneyimlerimizle yaşamda yol alırız. Bu dört dünya ile ölene kadar bir ilişki içindeyizdir. Nitekim insan öyle ya da böyle ilişkisel bir varlıktır. Psikolojik olarak yaşadığımız çatışma ve gerginlikler de bunlarla olan ilişkilenme biçimlerimizle belirir. Her birinin kapsamındaki zıt olan kutuplar (örneğin fiziksel dünyadaki doğum-ölüm, kişisel dünyamızdaki içedönüklük-dışadönüklük) arasında kuracağımız denge ile ruhsal olarak yeterince sağlıklı olabiliriz. Yapay zekânın yaşamımıza bir şekilde katılan ve tüm dünyada başlayan yeni bir çağa işaret etmesiyle fiziksel dünyamızda bundan sonra daha çok yer edineceğini söyleyebiliriz. Sosyal dünyaya gelince, her ne kadar yüz yüze iletişimin, ilişkilerin farkını ve özlemini yaşasak da bu alanda özellikle pandemiden beri sanal ve dijital araçların yaşamımızın önemli bir parçası haline geldiğini görebiliriz. Hatta daha önce hiç akla gelmeyen ya da tercih edilmeyen online psikoterapiye de olabilir diye bakmaya, deneyimlemeye başladık, bunun da etik sınırları üzerinde konuşur olduk. Kişisel dünyamız açısından; bireysel ve mesleki gelişimimizde yapay zekânın sağladığı kolaylıkları tercih eder, diğerinin kendimizle ilgili bakışını, kendimizi anlamlandırma biçimini dijital sosyal mecralarda görünür hale getirir, ben kimim demeye gerek kalmadan orada göstereni/gösterileni öyle olmasa bile "kendi gerçekliğimiz" gibi algılamaya başladık.

Ayrıca bana kalırsa, insanın ne tür ilişkisel ihtiyaçları olduğu da yapay zekâya yönelik tutumlarında etkili olacaktır. İntegratif (bütünleştirici-ilişkisel) psikoterapinin öncülerinden olan R. Erskine, insanın daha fazla olabilse de temelde sekiz ilişkisel ihtiyacından söz eder, bunlar şöyle:

1. Güvenlik: güvende hissetmek, güven duymak (diğerine güvenme),

2. Değer verme: değer göstermek/görmek, önemsenmek, anlaşılmak,

3. Kabul: onay ve saygı görmek, ihtiyaç duyulmak, güçlü, tutarlı, dayanıklı birinin rehberliğine ihtiyaç duymak,

4. Karşılıklılık: benzerlikleri paylaşmak, karşılık görmek/göstermek (empati),

5. Benlik: kendi ben'inin farklılığını ortaya koymak, özgünlüğünü korumak, geliştirmek,

6. Etki yaratmak: düşünsel, duygusal veya davranışsal olarak diğerini etkilemek,

7. Sevgiyi ifade etmek: sevmek/sevilmek, teşekkür etmek, minnettarlık göstermek,

8. Bitişiklik: yaşanılanı normalleştirmek, diğeri için koşulsuz olarak yararlı ve iyileştirici bir eylemde bulunmaktır.

Bu ihtiyaçlarımızın yapay zekâyla kuracağımız etkileşimde ne tür farklılıklar, sınırlılıklar ya da zorluklar yaşatabileceğine dikkat çekmeyi önemsiyorum. "İnsan eliyle yaratılan bu makine varlık, buna benzer ilişkisel ihtiyaçlarımızı karşılayabilecek midir?... İnsan bu özellikleri göstermesi için onu programlayabilse de duygularını samimi/içten ya da gerçekçi bir şekilde yaşayabilecek midir?..." Spielberg'in sözünü ettiğim filminde kendi çocukları yerine ebeveynlerini sevebilecek, bağlanabilecek bir Mecha çocuk olarak üretilen David'in önceleri kendisine bir makine olduğu için yabancılaşma yaşayan annesinin sevgisi ve şefkatiyle değişimini, dönüşümünü hatta gerçek bir çocuk olmak için ne kadar çabaladığını görürüz. Yine S. Jonze'un

"Her" filminde yapay zekâ bir kadına âşık olan bir adamın, önceleri onu hayal ederek duygusal ihtiyaçlarını karşılıyor gibi olsa da sonra kendisi gibi birçok kişiyle aynı şekilde ilişkilendiğini anladığında yaşadığı hayal kırıklığına tanık oluruz. Çünkü âşık olduğu şey, sadece onun gibi olanlara bu hizmeti vermek üzere programlanmış bir makinedir.

İnsani açıdan karşımıza çıkabilecek başka bir durum da "yapay zekâ ve insanlararası etkileşim, barış ya da uyum halidir. Bu ilişkinin öngörülemez oluşu, endişeleri ve korkuları tetiklemekte, duyguların yapay sistemlerde var olmasının mantığını da sorgulatmaktadır. İnsandaki "vicdan" olgusu insani değerlerin korunmasını, insani kurallara uyulmasını sağlamakla barışa katkı sağlamaktadır. Öyleyse bu durum, "yapay zeki sistemlerde de mümkün olabilecek midir, yoksa zamanla bu sistemler insanlığı tehdit eden duygusal eğilimler mi gösterecektir"? Belki de zeki sistemlerin duygular yüzünden çok esnek hale gelmesi ve görevlerinin dışına çıkma potansiyeli de oluşabilecektir.

Bir makine olmayan insandaki bunun gibi birçok soyut olgu, yapay zekâ açısından öngörülemez ve potansiyeli henüz bilinmeyen birçok etkeni barındırmaktadır. Tam da bu nedenle, duygular da bilinç, zihin ve etik gibi diğer olgularla birlikte ele alınmalıdır. Bu da çok daha kapsamlı alternatif felsefi tartışmaları gerekli kılmaktadır. Belki de dünya döndükçe, yaşam sürdükçe, bizler yaşadığımız her şeyde, değişen ne olursa olsun bir diğeriyle bir şekilde temas etmekten, öyle ya da böyle ilişkisel bir varlık olmaktan, ancak böyle bir süreçle iyileşmekten vazgeçmeyeceğiz. Ya da en azından şimdilik bundan başka çaremiz yok.

Bunun yanında, bana kalırsa insanın kendine benzeyen, kendi kontrolü, istekleri ve arzuları, konforu için her türlü hizmeti verebilen yapay zekâ gibi bir varlığı yaratmasında ölümsüzlük idealinin de etkisi büyüktür. Bir demir ve kablo yığınından oluşsa da kendine ya da diğerlerine çok benzeyen bu varlık aynı zamanda büyümeyecek, yaşlanmayacak, ölmeyecek ve hep onun istediği gibi kalacaktır. Bu nedenle teknolojiyi kullanma şekli insanın tümgüçlülüğünün de bir aynası gibidir. Oysa en eski yazılı efsanelerden olan "Gılgamış Destanı" ölümsüzlük arayışının boş olduğunu, gerçek ölümsüzlüğün yaşarken yaptıklarımız olduğunu bizlere bundan taa dört yüz yıl önce anlatmıştı. Ölümün anlamsızlığından ve gerçekliğinden kaçarak ölümsüz olamayız. Öyleyse yapay zekâlar ancak bizim ölümlü yaşamımızda insan onuruna yaraşır ve insanlık yararına kullanılabilir araçlar olabilir. Bir insan ömrünü neye mi vermeli? Bana kalırsa, yalnızca insan kalarak yaşamdaki var oluşuna sahip çıkmaya ve insanlığına...

Kaynakça

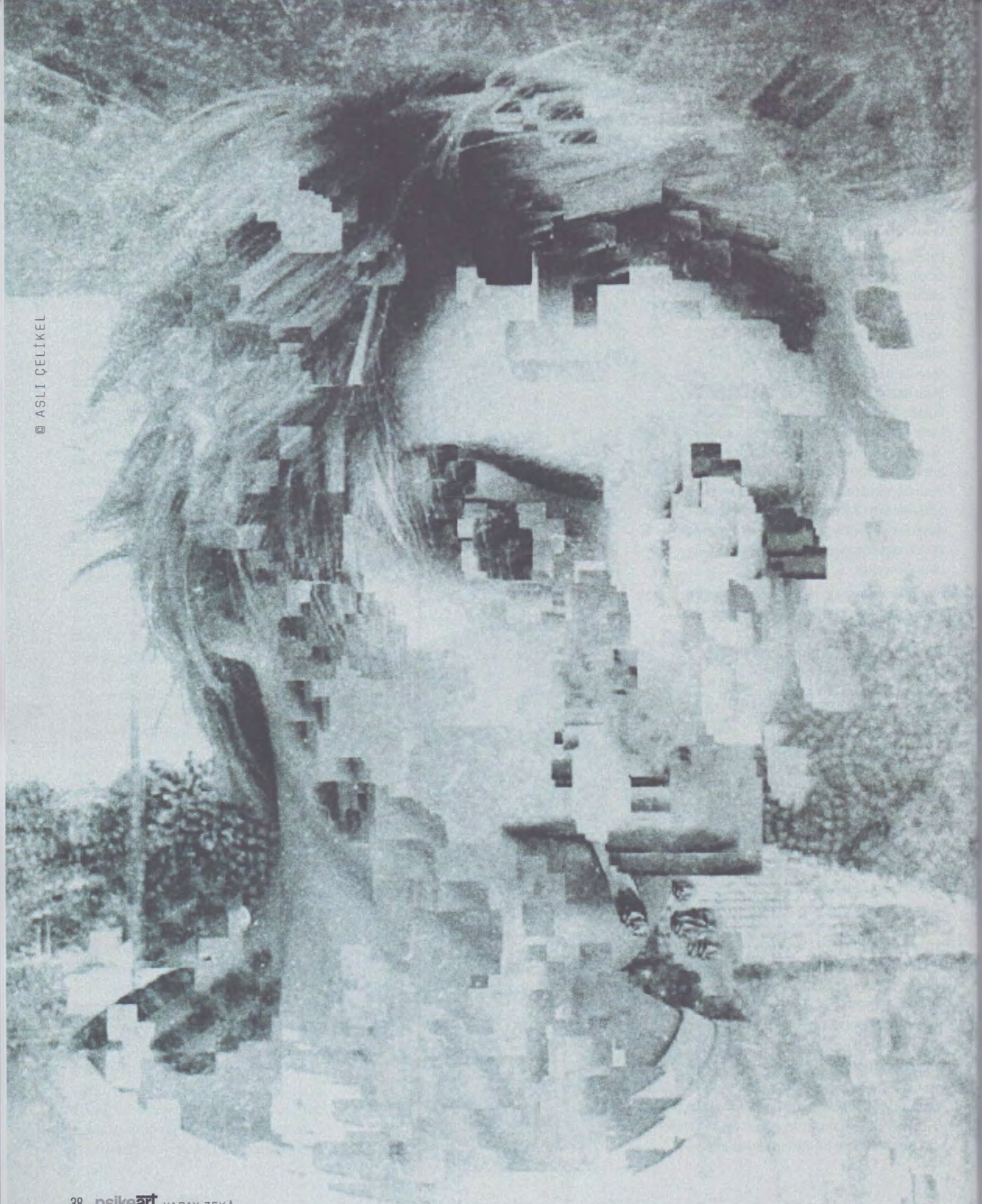
Reese, B , "Yapay Zekâ Çağı", çev. M. Doğan, 2020. 1. bsk. Say yayınları, İst.

Erskıne, R., Moursund, J. P., Trautmann, R. İ., "Empatinin Ötesi: İlişki İçinde Bir Temas Terapisi", çev. editörü Yrd. Doç. Dr. M. Şahin, 2015, 1. bsm, Nobel Yayıncılık, Ank.

Köse, U. Doç. Dr. "Yapay Zekâ Felsefesi", 2022, 1. bsm. Doğu Kitapevi, İst.

Spielberg, S, "Yapay Zekâ (Artificial Intelligence)" filmi, 2001 yapımı.

Jonze, S., "Her" filmi, 2013 yapımı.

© ASLI ÇELİKEL

Yapay zekâ beni bana yansıtır mı?

Hira Selma KALKAN

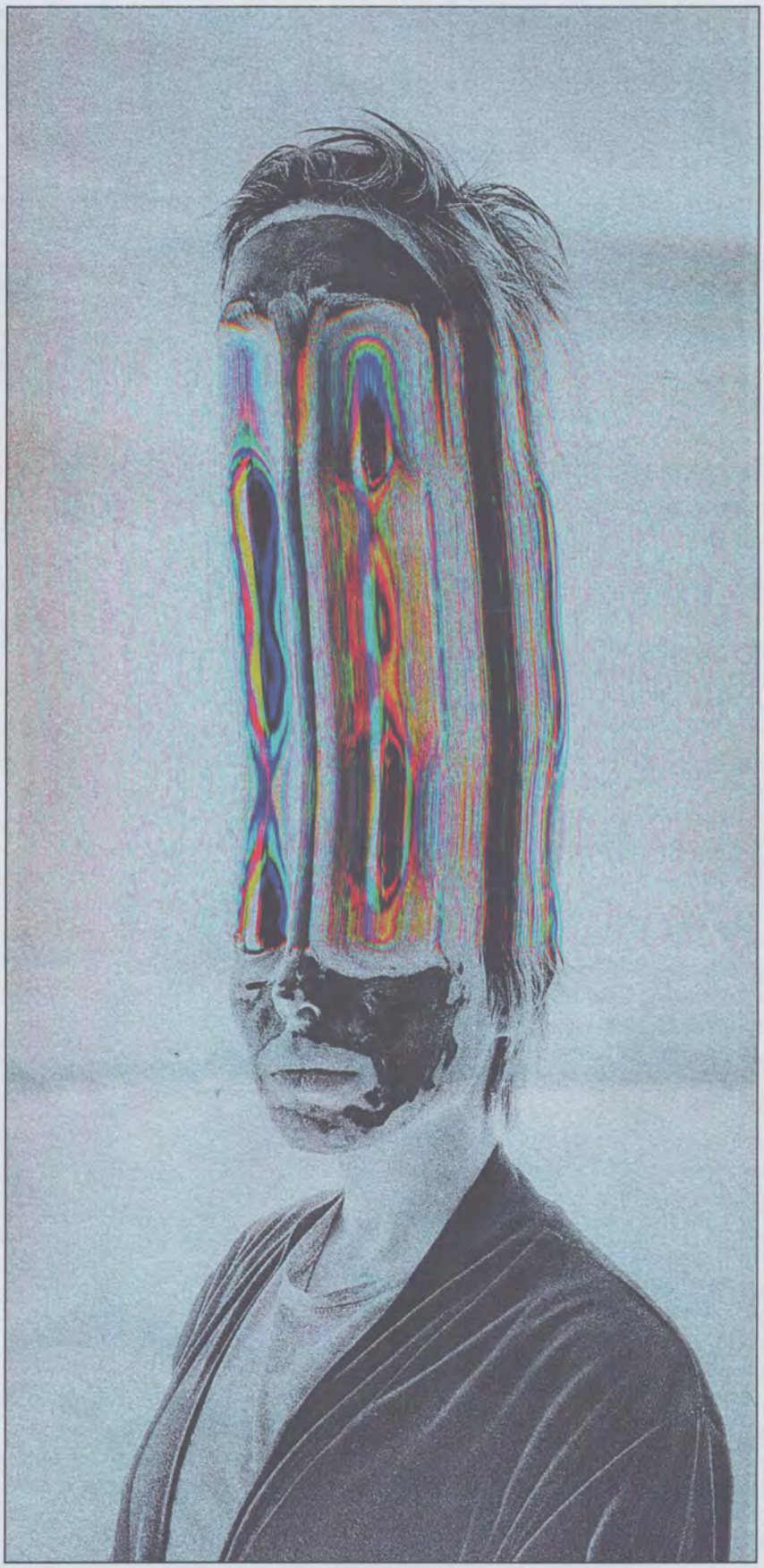
Yapay zekâ bir ağacı mükemmele yakın çizebilir, ağaçla ilgili bilgileri toplar, sunar ama ağacın meyvesinin tadını vermez.

Yazı yazma sürecimde epey kaynak okuyup hatırı sayılır bir zaman harcadığımı gören arkadaşım, "ChatGPT'ye baksana, sana zaman kazandırır, yazılarını onla yazabilirsin" diyor. Kelimeleri yazacakmışız, o bize bir metin çıkarıyormuş. İlgili kelimeleri yazınca arayıp tarıyor, derliyor ve bir metin çıkarıyor, doğru.
Bir panelde depresyonu anlatacaksam misal, yahut bilimsel bir makale -review- yazacaksam, epey işe yarar gerçekten; ancak kendi yaşadığım depresyonu anlatacaksam, özgün bir metin yazacaksam, bencileyin bir şeyi anlatacaksam işe yaramıyor.
Orda benim özgünlüğüm, hissettiklerim, düşündüklerim, neyi neyle ilişkilendirdiğim yok. Yazı yazarken zihnimde bir çerçeve oluşturmama karşın, son ana kadar tam olarak ne yazacağımı ben de bilmiyorum. Düşünceler, deneyimler, anımsamalar, duygular, sezgiler, bağlantılar, vazgeçişler, seçimler... Birçok kompleks süreç devreye giriyor. Çerçeveye dair okumalar yaparken, boşa zaman harcamıyorum, zihnimde kimi odaların açılıp havalanması, bir bağlam, bir derlenme, bir demlenme oluşuyor. Ayrıca özgün edebi bir metin, öykü, roman, oyun vs. yazarken yazmaya dair arzum ne olacak? CahtGPT'yle yazma arzum ile özgün bir metin oluşturma arzum arasında dağlar var. Yapay zekâya bir metin yazması için kelime girmenin hangi arzuma denk geldiği de önemli. Onu ben yazmıyorum ki, yapay zekâyı kurgulayanın arzusunun bir tezahürü kendisi. Benim yazma serüvenim, bilinçdışı arzularım, özgünlüğümle ilgisi yok ki. Bir panelde ya da eğitimde belli bir konuyu anlatmaktan öte, zaruri bir işin ortaya çıkarılmasından öte, başka bir şey yazarlık.

"Suç ve Ceza"yı yazarken Dostoyevski'nin bütün bu nonalgoritmik süreçle, kompleks yapıyla kurduğu bağı, algoritmik bir zihinle işleyen yapay zekâ motoru kurabilir mi? Çok afili cümleler kurabilir, belki "Suç ve Ceza" gibi bir roman da yazabilir ancak oradaki yaşanmışlığın, sahiciliğin, otantikliğin tadını ne verecek? Yapay zekâya aynı kelimeleri yazsak aynı metni verecek herkese. Sanat terapi uygulamalarında aynı kelimeleri verip buradan bir öykü yazın dediğimizde on kişi on ayrı öykü yazıyor. Portakalın çağrışımıyla, biri manavdan aldığı portakalın tadını anlatırken, biri babaannesinin portakal bahçesindeki çocukluğunu anlatıyor. Bazen yakın temalar çıkabiliyor ancak on ayrı ve özgün ruhsallığın izdüşümü olarak on ayrı öykü dinliyoruz.

Tüketim fazlalığı gibi üretim fazlalığı da var. Sosyal medyada dolaşırken görüyoruz ki benzer kodlarla benzer şeyler yazıp çiziyor insanlar, copy paste icralar. Özgün bir üretim olmadıktan sonra dijital çöplükte birikiyorlar. Özgün bir yaratımdan ziyade, dijital ekranda daha çok görünür olma çabası olabilir bu. Buradaki arzuyu da anlıyorum. Ancak bu üretme -yazma- meydana getirmeden farklı bir şey. Kendisi değil "gibi"si olabilir. Hayat hızlandı, insan kalabalık ve global bir dünyada hareket ediyor. Yaşama şeklimiz üretim araçlarımızı, üretim araçlarımız yaşama şeklimizi etkiliyor. Biriciklik azalıyor.
Bir terziye gidip elbise yaptırmak hem daha maliyetli hem daha zahmetli ve zaman kaybı gibi. Bir alışveriş sitesinden hiç denemeden elbise alıp, uymazsa, sevmezsek iade ediyoruz. Ve birbirinin kopyası elbiseler. Evler birbirinin kopyası olmaya başladı. Biri bir pratik ev yapıyor öbürü tekrarlıyor. Yeni yapılan evlerde alüminyum, çabuk ve pratik malzemeler kullanılıyor. Ahşap çerçevenin sıcaklığı yerine pimapenler yapılıyor. Demir ferforje korkuluklar yerine alüminyum soğuk malzeme kullanılıyor. Pratik deniyor, modern ve de ancak sıcaklığı yok.

İnsan ilişkisel bir varlık, ilişkiler içinde konum alır. İnsanın diğer insanla etkileşimi yıllar süren bir evrim sonucu. Sosyal varlıklarız, ötekine ihtiyacımız var. Ötekine anlatacak olmasa belki yeni deneyimler yaşamayacak insan, anlatacağı kimse yoksa rölantide yaşayacak. Ötekine

© ASLI ÇELİKEL

anlatacak deneyimleri olmayan da ötekini daha az arayacak. İnsanın anlam dünyası ve arzuları biriciktir ve ancak ilişki içinde, deneyim içinde karşılık bulur. Karşımızdakinin bizi duyması çok önemli. Çocuk bakımevindeki bebeklere her türlü bakım verilirken, duygusal destekten, dokunulmaktan konuşulmaktan, öpülmekten mahrum bırakılan bebeklerin ölmeye başladığına dair çalışmayı biliyoruz. Maymun deneylerinde süt veren demir anneden süt içen maymun bebeğin, dinlenmek, kaygı gidermek, uyumak için yumoş anneyle vakit geçirdiğini biliyoruz. İnsanlarla görüşmelerde, ailesinin her türlü maddi desteği, eğitim desteğini sağlamış olmasına karşın, ailelerin kendisini bir birey olarak görüp saymadığı, vakit geçirmediği, dokunmadığı, duygusal ihtiyaçlarını karşılamadığı çocukların büyüdüğünde nasıl bir yoksunluk yaşadığını biliyoruz.

Yapay zekâlar, kendilerine verilen bilgileri farklı şekillerde analiz ederek insanlarınkine benzer zeki davranışlar gösteren, çıkarımlar yapan ve kendisine verilen görevleri tamamlayan sistemlerdir. Bu alanda çalışma yapan bilim insanları yapay zekâlar konusunda farklı ve bazen ilginç görüşlere sahip. Elon Musk, yapay zekânın insan zekâsını geride bırakmasının yüksek bir olasılığa sahip olduğunu, bunun gerçekleşmesi halinde dünyanın insanlar için cehenneme dönüşmeyeceğini, sadece işlerin günümüze kıyasla daha dengesiz ve garip olacağını belirtmişti. Stephen Hawking, makinelerin bir süre sonra insanlardan daha aktif olacağını ve dünyayı yönetebilecek bir konuma geleceklerini, insanlığın acilen koloni yapabileceği bir gezegen bulup yerleşmesi gerektiğini belirtmişti. Hawking, artık geri dönülemez bir noktada olduğumuzu ve kendimize zarar verme raddesine geldiğimizin altını da çizmişti. Bilim tarihçisi Adrienne Mayor, insanın yapay zekâyı hayal edebilme becerisinin ilk kez Yunan ozanları Hesiodos ve Homeros'un eserlerindeki mitlerde karşımıza çıktığını belirtmişti. "Yapay yaratıklar yeryüzüne gönderilince mitlerin hiçbiri iyi bir sonla bitmiyor. Sanki mitler bize, bu yapay varlıkların gökyüzünde tanrılar tarafından kullanılmaya uygun olduğunu,

ancak insanlarla etkileşime geçtiklerinde kaos ve yıkıma yol açtıklarını söylüyor" demişti. Şimdilik bu kadar kötümser olamaya gerek yok diye düşünüyorum; tadında ve kararında bırakırsak hemen her alanda etkinlik ve kolaylık sağladıkları da yadsınamaz

Yapay zekânın insan zekâsı seviyesine erişmesi ve insanlar gibi duygulara sahip olması pek mümkün görünmüyor. Yaşam çok kompleks olduğu gibi zekâ da kompleks. Yapay zekâ insan davranışlarını anlamada çok başarılı olsaydı, bunu ilk olarak finans alanında görebilirdik. Finans alanında birçok sistem geliştirildi fakat hepsi her zaman başarılı olamıyor. Metin üzerinden insanların ifade ettiği duyguları analiz edebilir ve yorumlayabilir, ancak gerçek insan gibi duyguları hissetmez veya anlamaz. Sözel olmayan ifadeleri de tespit edebilir ancak, bu sözel olmayan ifadeler bir makineye çarpıp, orda anlam bulup sahibine dönemez. Duyguları ve davranışları biz tanımlayarak modeller geliştiriyoruz; kapama düğmesi bizim elimizde. Tankları çok güçlü olabilir ama insan ister kullanmaya.

İletişim problemleri, tekrarlama, fiziksel rehabilitasyonlarda ve öğrenmede güçlükler ve hayal etmede zorluklara neden olan, nörogelişimsel bir bozukluk olarak tanımlanabilen otizmin günden güne yaygınlaşması ile yapay zekânın hayatımıza bu kadar girmesi arasında bir ilişki var mı bilmiyorum. Ancak otizm vakalarında sanki kullanım kolaylığı sağlar gibi geliyor. Otizmde duygusal bağ kurmaktan ziyade algoritmik bir ilişki olduğunu düşünürsek, sanki yapay zekâ uygulamaları en çok bu alanda meyve verecek gibi.

Bir danışmalık alacağımız zaman da pratik olabilir. A vitamini içeren yiyecekleri bulalım ve özelliklerini öğrenelim, hangi yiyecekleri tüketelim bilgisini almak için oldukça pratik. Ancak o yiyecekleri tüketme iradesi bende; bilmek ile yapabilmek, bilmek ile istemek, bilmek ile istediklerini bilmek, bilmek ile istediklerini ifa etme kudreti farklı mevzular.

Terpide de yardımcı unsur olarak kullanılabilir ancak bir insan terapistin etkinliğini göstermesi mümkün görünmüyor. Teknolojiyi elinde bulunduran odaklar başka türlü konuşma ve vaat verme durumunda olabilir. Haz verici olay ve şeyler sistemin bize dayattığı "hemen çöz" formülleridir. Bir araba al ve mutlu ol. Şunları ye ve genç kal. Vaat satıyor yani, vaatlerle oyalıyor. Bir bilişim sistemine gir ve hemen sorunlarını konuş. "Mış" gibi yap, "terapi gibi". Kendinizi kötü hissettiğinizde, biriyle konuşma ihtiyacı duyduğunuzda ya da en azından dertlerinizi paylaşarak rahatlama düşüncesinde olduğunuzda konuşacak kimseniz olmadığını düşünüyorsanız, robot terapistle görüşebilirsiniz. Neden konuşacak kimseniz yok, bunu düşünmek gerekmez mi?

Biliyorsun ki o seni yargılamayacak, akıl verecek falan. Psikoterapistin görevi öğüt ya da akıl vermek değildir. Kişinin arzularını fark etmesi, istediklerini neden istediğini anlaması ve bu isteklerinin sorumluluğunu alması için tanıklık... Terapist bilecek, sonra bildiğini unutacak bir bakıma. Terapi akıl vermek değildir. Neyi nasıl yapacağını sana söyleyen bir süreç değildir. Neyi nasıl yapığını anlamanı sağlayıp, değişim dönüşümü senin derinlerden bir yerden getirmeni sağlamak için alan açan bir yerdir. Sağlarsın sağlamazsın. Eğer akıl vererek çözülseydi, yirmi yıldır kişisel gelişim kitapları satılıyor, okunuyor da, değişirdi insanlar. Değişmediği gibi yozlaşma artıyor. Bize neyi nasıl yapacağımızı söyleyen terapist değildir. Elbette falcıya, koça, hacı şıha gidenler olduğu gibi yapay zekâdan medet uman insanlar da olacaktır. Şıh "İtikadın zayıf" der, falcı "İnanmadığın için olmuyor" der, reikici uzaktan enerji gönderir, yapay zekâ belki bir tık daha ilerde, sana sorular sorarak ne olduğunu anlamaya çalışmaya vesile olabilir. O kadar. Neden insan kendisine neyi nasıl yapacağını söyleyen birini istiyor? Neden kendi sorumluluğunu almıyor?

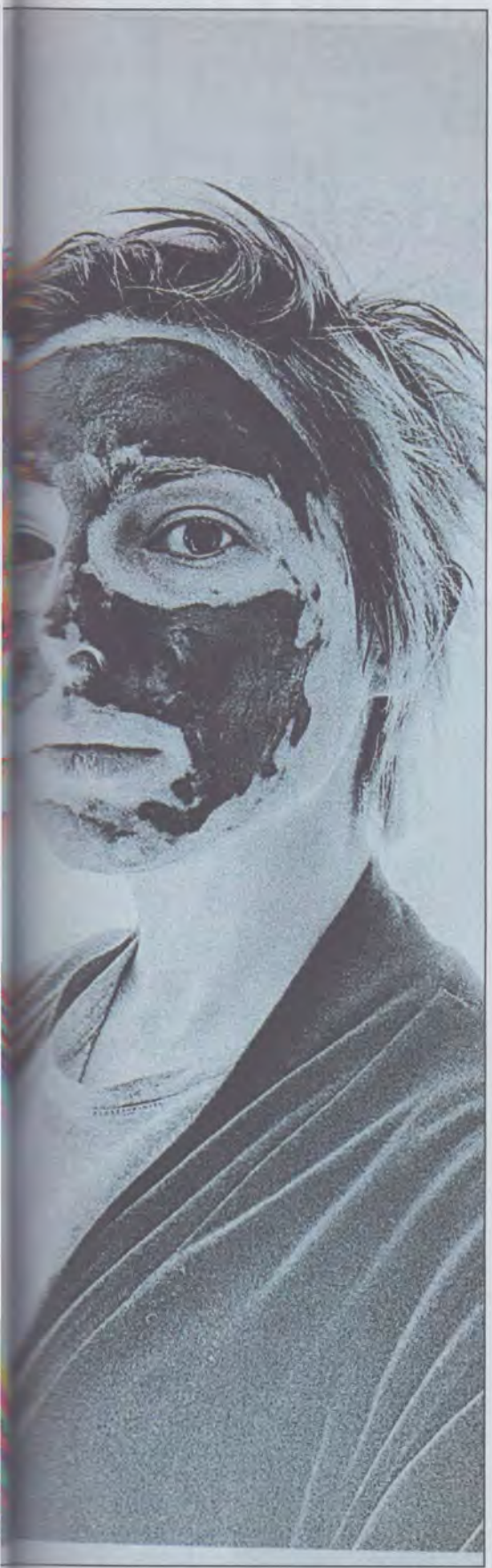
Zahmete girmek istemiyor. Canım sıkıldı, şu bilgisayardan açayım yapay zekâ terapistimi, iki konuşayım. Psikoterapinin temel içeriği konuşma ve ilişki kurma yöntemiyle ruhsal durumu iyileştirme, değiştirme etkinliğidir evet, ancak sadece konuşmanın kendisi psikoterapi içeriği taşımaz. Psikoterapi olması için kendine özgü kuralları, araçları, yöntemleri olan bir dizi süreci, etkinliği içerir, kendine özgü bir kuramı olması, kendine özgü araçlarının olması, geçerlilik, güvenirlik olması, eğitim süreci, denetleyici ötekiler, yasa gerekir.

Terapiye giderkenki yol da terapi sürecinin bir parçası; beklemek, ücret ödemek, randevu almak, demlenmek... Sınırlılıklar var yani. Sınırlılıklara tahammül var. Kendi kaynaklarını kullanma var. Emek var. Bedel var. Her an ulaşılabilir olmayan bir tanıklığı beklerken duygularını regüle etmek için kendi kaynaklarını harekete geçirmek var. Her an ulaşılabilir bir yapay zekâ sıkıntıyı o anda giderir belki ama terapi sıkıntıyı gidermek değildir; sıkıntı içinde kalabilecek ego gücünü sağlamak, insanın arzusunu, neyi, neden, nasıl yaptığını anlaması için bir alan açmaktır. Örgü örmek terapi gibi gelir, spor yapmak terapi gibi, yani rahatlatır. Terapi gibidir terapi değil. Acıyı, kaygıyı hemen gideren, rahatlatan bir şey değil; acıyı, kaygıyı anlamayı, nasılı, nedeni fark etmeyi ve bu duygularla neyleyeceğini bulmaya çalışan bir yoldur terapi. Elbette anlamanın verdiği rahatlama söz konusu olabilir. Kendimin ne'liğini anlamaktır. Terapide amaç kaygının, huzursuzluğun hemen giderilmesi değildir. Kaygının ötekiyle nasıl ilişkilendiğini görmek, kişinin kendi kaygısının ötekilerle ilişkilendirilmesi ve kendi hakikatine doğru yol almasına alan açmaktır.

Bizim klinik pratiğimizde geliştirdiğimiz bir "sense klinik" var. Tam olarak adını koyamadığımız, belki bilinç düzeyinde algılayamadığımız ama beynimizin bir yerlerinde işlemlediğimiz bilgileri ve bu işlemin sonucu olarak ortaya çıkan hissi içerir. Oyuncu gibi neden yaptığını bilemez belki ama nasıl yaptığı görülebilir. O nedenle de klinik pratiği olmayanın terapide eksik olacağını söylüyoruz. Üç ayda online eğitimle psikologluk satan sitelerde yapılmaz terapi. Hasta ile kinikte yaşanan karşılaşma biricik bir deneyimdir. Ve insan 2 kere 2 dört etmez. Bazen 5 eder. Ve hastalık yoktur, hasta vardır. Herkes biriciktir. Bir ilaca, bir tedaviye, bir ilişkiye kimin nasıl cevap vereceği kati bilinemez. Bu bilinmeze tahammül edemeyen insan evladı kesinlik arıyor. Ancak insanlaşmak bilinmeze tahammül edebilmeyi de gerektirir. Terapide olanda da bu var. Katiyet yok. Çünkü biz algoritma değiliz, 1 ve o'dan oluşmuyoruz.

Psikoterapi ilişkisel bir durum. İki kişinin bir araya geldiği, bilinç ve bilinçdışı

© ASLI ÇELİKEL

süreçlerin o odaya dolduğu, duyguların, düşüncelerin, sezgilerin, hallerin, enerjilerin harman olduğu, tekrarı olmayan bir yaşam zamanı.

Psikoterapi bilim olduğu kadar sanattır da, yaratıcı süreci gerektirir. Bilgi, beceri, donanımı yani tekniği kullanacak ancak artistik bir alan da gerektirir. Resim akademisinden mezun olan herkes nasıl ki ressam olmuyorsa, sadece terapi eğitimini yani kitabi bilgiyi alan da terapist olamaz. Her insan biricik olduğuna göre her insan için farklı ve yeni bir karşılaşma gerekir. Teorik bilgiyi içselleştirip yaşamsal bir bilgeliğe dönüştürmeyince bir şeyler eksik kalıyor. "Ancak yaralı bir şifacı şifa verir" sözündeki şifa kaynağı yara değildir, yara ile ne yapıldığıdır, nasıl dönüştürüldüğüdür, nasıl bir bağlamda anlaşıldığıdır.

Psikoterapi, Ferud'un dediğinden yola çıkarsak, başka türlü ulaşılamayacak bir araştırma yöntemiyle elde edilen bilgi. Sınırlar, çerçeveler var. Hastalar bildikleri kadar bilmediklerini de anlatır. Biz söyleneni değil söylenmeyeni dinleriz. Kişinin bakmadığı yere bakarız. Beraber bakmaya çağırırız. Ben nasıl ben oldum sorusunu sorgulayabilmeleri için alan ve zaman yaratırız. En fazla kendi hakikatine gideceği yola ışık tutar, fluluğun çözülmesi için tanıklık ederiz; yol onundur, yolcu da odur.

Terapi alacak kişinin psikolojik zihinliliği önemli; neden-sonuç bağlantısı kurabilme, içgörü, fiziksel ve ruhsalın ayrıldığını bilme, aralardaki bağlantıyı görebilmek becerisi, duygu tolerans düzeyindeki olgunluk bireyi psikoterapiye uygun hale getiriyor. Ama eğer daha indirgemeci bir zihinle düşünüyorsa, parça-bütün ilişkisini kuramıyorsa, ruhsal fenomenleri entegre edemiyorsa, psikoterapiden yararlanamıyor, kendisinin katılımcı olamadığı bir süreçten fayda göremiyor. Psikoterapi birey ve terapistin birlikte yönettikleri katılımcı bir etkinliktir. Bazı kişilerin ego gücü bu huzursuzlukla başa çıkacak durumda değilse, destekleyici yöntemler bu kişiler için uygun olabilir. Davranışçı teknikler, psikoeğitim, ilaç tedavisi gibi. Bu gibi yöntemlerde yapay zekâ kullanmak da uygun olabilir mesela.

Hastanede şu işlemi yapamam dediğimizde nerdeyse dövecek olan hastalar, sistemi bekliyoruz, sistem izin vermiyor, sistem durdu dediğimizde sessizce bekleyebiliyor. Sistemi insanın üstünde ve hataya yer vermeyen, duruyorsa bir bildiği vardır şeklinde algılıyor olabilir. Elektronik beyin tıkır tıkır işleyen bir beyin, dijital alanda hatasızlık ihtimali insanlara cazip geliyor. Dijital sistemlerin hatasızlığı tercih ediliyor ama zihnimiz binlerce yıllık evrim içerisinde hata olması ihtimaline göre şekilleniyor. Yaşamımızda her şey hata yapma ihtimaline göre ayarlanmış durumda. Hatasızlık normal bir durum değil.

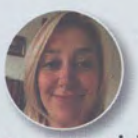
Yapay zekânın, dijital makinelerin verileri kusursuz olabilir ama kanaati yok, duyguları yok. Ultra fonksiyonlu vibratörler icat ediliyor. Yok zamanda, fantezi olarak ya da ötekiyle bir nedenle seks deneyimi yaşamak istemeyen kişide (ki bunu istemiyor olmak da üzerine konuşulacak bir konu) oldukça işe yarar. Ancak sevmek kökünden gelen sevişmeyi sevdiğinle eylemenin yerini tutamaz. Yapay zekâ bir ağacı mükemmele yakın çizebilir, ağaçla ilgili bilgileri toplar, sunar ama ağacın meyvesinin tadını vermez. Ağacın gölgesinde uyurken ne hissettiğimizi bilmez, o meyveyi yerken hangi anılara, duygulara gittiğimizi bilmez.

Güven oluşturabilmek önemli, güven oluştuğunda kişilerin kendilerine dair bilgileri paylaştığını görüyoruz. Güvenilirlik kadar ilginin sahiciliği, otantik olup olmaması da önemli. O yüzden kimi insanlarla konuşmalar ötekilerle konuşmalardan farklıdır. Karşımızdakinin bizi duyuyor olması ve karşılık vermesi çok temel bir ihtiyaç. Yok sayılmak istemiyoruz, başkalarından anlayış, tanınma ve geribildirim almaya da ihtiyaç duyuyoruz. Varlığımız bir ötekinden yansıyarak bize geliyor. Görülmüyor, hissedilmiyor olmak çok büyük kaygı. Yapay zekâ, teknik olarak insandan ileri de gidebilir, sesten, gözden duyguyu anlayabilir de ancak anladığını bir duyguyla yansıtamaz. İnsanlar aidiyet, yakınlık ve onay duygularını paylaşma arzusunda olan varlıklar. Her insanla yaşayamasak da insan insana iletişimde çok daha derin bir yaşantı var. Neşet Ertaş'ın dediği gibi, kalpten kalbe bir yol var, gözünen görünmez sırdır o.

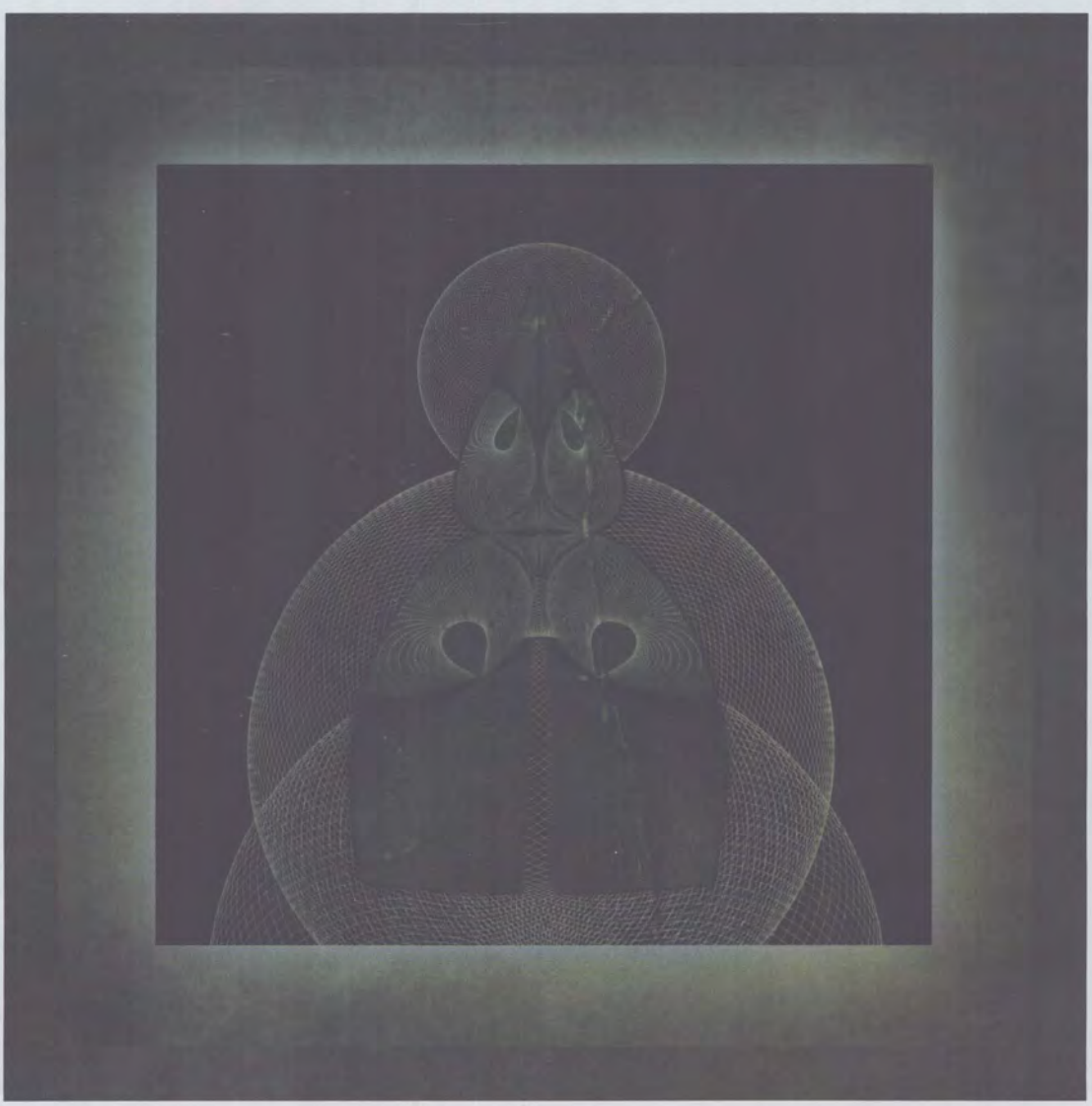
Gebeliğimize çok geç aydığımız bir bebek

Yapay zekâ henüz 1 yaşında!

Yapay zekâ hayatımızın her alanına girdiği gibi, pek hoşumuza gitmese ve iki insanın birlikte yarattığı otantik alanın biricikliğine zeval getirebileceğine dair güçlü şüphelerimiz olsa da terapi odalarımıza invaze olacak. (...) Üşenenin çocuğu olmaz ve pilavdan dönenin de kaşığı kırılır. İş bu raddeye gelmiştir, en azından bu noktada yapay zekâ ve psikanaliz işbirliği yapacaktır. Zamanın ruhuna direnilmez.

Sera YİĞİTER

© SUZAN ARMAĞAN

Yapay zekâ çok da zeki değil deyip çıkıvermek şu anki gerçeği ifade ediyor olsa da, bu işi fazlasıyla hafife almak olur ve ne size ne de bana yakışır. Şimdilik bizim ona verdiklerimizi bize yalan yanlış geri veriyor, hangi klasiği hangi yazarın yazdığına dair hatalı metinler düzüyor falan ama siz bunu 1 yaşındayken yapabilir miydiniz?! Yapay zekâ henüz 1 yaşında.

Aslına bakarsanız bu da tam doğru değil. Sanki bizler 9 ay 10 günlük gebelik evresini hiç fark etmedik ve bu çocuğu birden kucağımızda buluverdik. Hakikaten de Siri gibi bizimle doğrudan konuşana, ChatGPT gibi işimize karışana dek, kendisine hem bir uzvumuz gibi davranıyor hem de küçük sevinç çığlıklarıyla, çok da önem atfetmediğimiz ufacık şaşkınlıklarımızla ondan faydalanıyorduk. Aman bir yabancı kelimenin Türkçesine şıp diye ulaşıvermekte ne vardı sanki.

Şimdi n'oldu peki? Sanki uzaylı doğurduk babasını satiym! Hiçbir şeyi satmayalım da bu ifadeleri karşılayacak başka nidalar bulalım n'olur. Belki de yapay zekâ bizim için bulur. Ona şöyle bir komut veririz; "toplumsal cinsiyet eşitliğine uygun, ölçülü öfke ve mizah içeren iki kelimelik nida bul".

Yapay zekânın mini tarihi (vallahi Chat GPT'ye yaptırmadım)

Sonuç pozitif, gözümüz aydın, bir bebeğimiz olacak

Yapay zekâ (Artificial Inteligence, AI) terimi kabaca, insan beyninin yeteneklerini algoritma kombinasyonları yoluyla yeniden üretmek için tasarlanmış makineleri ifade eder. Tarihteki ilk referanslarından biri, rasyonel sonuçlar elde etmek için bir dizi kuralı keşfeden Aristoteles'tir. Bir diğeri ise ilk kendi kendini kontrol eden, akılcı ancak akıl yürütmeyen makinenin, MÖ 250›de, antik İskenderiye'de Yunan mühendislik ekolünün ilk temsilcilerinden Ctesibius tarafından yapımı kabul edilmektedir. Yapay zekâ çalışmalarının başlangıcından bir diğer örnekse Cezeri'nin (1136-1206) abdest aldıran robot çizimleri. 17. yüzyılda aristokrat sınıfı arasında insan ve hayvan otomatları yapma yarışı başlarken modern anlamda yapay zekâ çalışmalarının önem kazanması İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında yaşanıyor. Alan Turing'in 1950 yılında yayımladığı ve "Makineler düşünebilir mi?" sorusunu tartıştığı o klasik makalesi, "Bilgi İşlem Makineleri ve Zekâ (Computing Machinery and Intelligence)" ise hamilelik testimiz gibi. Sonuç pozitif, gözümüz aydın bir bebeğimiz olacak.

1956'da gerçekleştirilen Dartmouth Konferansı'nda John McCarty, Marvin Misky ve Claude Shannon toplumun 10 yıl içinde, yani 1970'lerde makinelerle çevreleneceğine işaret ettiler. Böylece gebelik süremizi de tanımlamış oldular. Ancak teknolojinin geliştirilmesi ve somut örneklerini vermesi 1990'ları buldu. Son 10 yılda ise çok daha hızlı bir ilerleme var.

Bu bebek, başlangıçta da belirttiğimiz gibi, hayatımızın her alanına biz daha adını koymadan girdi. Mesela hiç mi bir PDF'i PowerPoint'e sadece enter'a basarak çevirmediniz? Alın size yapay zekâ. Ne zamandır bir gişe memuruyla iletişim yerine bankamatik kullanıyorsunuz? Alın size yapay zekâ. Hiç mi bir robot müşteri temsilcisi sizi, "Şimdi şu sayıya, sonra da bu sayıya basın" deyip de ana menüye döndürterek çıldırtmadı? Burada öfkeyle ilk argümanı doğrulayalım; böyle anlarda yapay zekâ bizi zekâsından şüphe ettiriyor, değil mi?

Aslında yapay zekâ o kadar 1 yaşında değil ki araştırmacılar "eski moda" bir yapay zekâdan bile bahsediyor. Buna göre sembolik bir bilgi işleme modeline dayanan "Eski Moda Güzel Yapay Zekâ" (Good Old-Fashioned Artificial Intelligence - GOFAI) yerini sinir ağı modellerine bırakalı epey oldu. Burada amaç dünyanın sembolik bir temsilinden ziyade, yapay nöronların *kendi kendine öğrenme* süreci sırasında kendi bağlantılarını kurabileceği beyin yapısını elektronik biçimde taklit etmek. Zaten bu yazdığımın dahi size yeni gelmediğine eminim. Gerçekten yapay zekâ bir eski modası olacak denli yaşlı.

Bu arada akademide konuya ilişkin bir panik de hâkim. Araştırmacılar arasında yaptığımız anketler bize en çok yapay zekâyı kendi profesyonel yaşamlarında nasıl kullanabileceklerini öğrenmek istediklerini gösteriyor.

Bizse bu yazıda psikanalitik çalışma ve yapay zekânın olanak ve olmazlaklarına bakalım.

Psikanalitik psikoterapi ve yapay zekâ

Gelecek hakkında konuşmak

Tövbe haşa yapay zekânın psikanaliz pratiğinde kullanılıp kullanılmayacağını falan merak etmeye kalkarsanız elektriği yersiniz. Ama burada neden bahsettiğimizi iyi belirlemekte fayda var. Hastaya ulaşmakta çevrimiçi yolları kullanmak da yapay zekâyı mesleki pratiğinize dahil etmektir. Robot bir psikanalist ya da psikanalitik psikoterapistten söz etmek de. Bilmiyorum bu ikincisi mümkün mü? Denemeleri var mı, elbette var. Mahalle bakkalına yeni gelmiş bu oyuncağı ilk hevesle kurcalıyor, bir süre sonra aldığınız kısır cevaplardan sıkılıyor, bir köşeye atıyor, dağlara bayırlara, yani has olana arkadaşlarınızla koşturmaya gidiyorsunuz. "Robotlar mesleğinizi elinizden alacak" ürkütmesi bana hep gülünç gelmiştir. O zaman en geç bizim meslek elden gidecek herhalde derim cevap olarak. Analitik ortamın gerekliliklerinden otantizmi sağlamak, henüz insan kadar çeşitlenmesi mümkün görünmeyen bir robot terapistin olmayan duygulanımına bırakılabilir mi?

Bilimsel çekinik dil

Zihinsel retroprojektif bir kazı; psikanaliz arkeolojisi

Fakat gelecek hakkında konuşmak hep bir temkinlilik ister. Yoksa seneler sonra maazallah komik oluruz. Ve adımızı kimse hatırlamasa da torunlarımız bize güler ya da bizim adımıza utanır. Şöyle açıklayalım. Bilim yanlışlanabilir bilgiler bütünü değil mi? Kural şu: o zamana dek elinde olan bilgi birikimiyle elinden gelenin en doğrusunu yap ama yeni bilgiye daima açık ve meraklı ol. Yani psikanaliz ve genel anlamda bilim; ileri ve geriye

© SUZAN ARMAĞAN

dönük bir arkeoloji işi. Kavramsal bir yanlış yapılmış gibi görünen bu kelimeyi, arkeolojiyi, psikanalitik pratik için zihinsel retroprojektif bir kazı manasında kullanıyorum. Ne de olsa bir psikanalist, bir psikanalitik psikoterapist bu işi yapar değil mi? Kişiyle birlikte onun zihninde zaten var olan ama var olduğunu bilmediği bilinçdışı düşlem, arzu ve anılara doğru bir kazıya girişilir. Seans odasında yeni verilerle yeniden şekillenen hastanın öyküsü de, psikanalitik kuramın kendisi ve tüm bilimler de aslında yanlışlanabilir bilgiler bütünüdürler. Sürekli değişebilirler. Dolayısıyla psikanaliz ve yapay zekâyı düşünüp, okuyup, yazıp çizerken bilimsel çekinik dil kullanmak en iyisi.

Pandemi gibi bir emrivakiyle terapi odalarımıza çoktan girmiş davetsiz bir misafir

İnsan elindeki bir tedavi aracına (burada psikanalitik yöntem), insana yardım yolunda kullanılan diğer araçlardan daha kutsal bir atıfta bulunursa, aracıyla birlikte kısır bir alana hapsolmuş olur. Yapay zekâ hayatımızın her alanına girdiği gibi, pek hoşumuza gitmese ve iki insanın birlikte yarattığı otantik alanın biricikliğine zeval getirebileceğine dair güçlü şüphelerimiz olsa da terapi odalarımıza invaze olacak. Bu noktada "evil scientist" gibi her alanı ele geçiren bir robot (burada bir dijital psikanalitik terapist) yaratmak arzusundan ve eşzamanlı olarak da odaya bilimi zinhar almayan, şapkası kendisinden büyük, tüfek omza bir psikanaliz neferi tutumundan uzak olmayı tercih ederim. Yani bana orta yaşın getirisi iki kefe-bir ölçü tutumumu burada da koruyorum. Pandemi gibi bir emrivakiyle terapi odalarımıza çoktan girmiş olan bu davetsiz misafirin psikanalitik psikoterapi pratiğini nasıl etkiyeceğine dengeli ve temkinli merakla bakalım.

Freud'a mektup

Konuyla ilgili alanyazında gerçekten zihin açıcı yazılar var. Freud olsa gurur duyardı. Tamam, Freud o dönemki parlak bilim insanlarıyla aynı "Hint-Avrupa dil ailesine" aitti, aynı sokaklarda geziniyor, aynı fotoğraf karesine girebiliyor, ortak düşün alanları açabiliyordu. Ama bize verilen imkânların verilmediği "büyük ağabeyimiz"den yine de bir adım öndeyiz. Çünkü bizler arkeolojik

kazımızı Freud'un oluşturduğu ilginç zeminde yürütürken yine bir yapay zekâ ürünü olan arama motorları sayesinde tüm dünyayla birlikte düşünebiliyoruz. Ah Freud, neden seni "cryotechnology" ile donduramadık ki. Bak şimdi ne mini mini birlerin zihinleri yaşayıp gidecek bu teknolojiler sayesinde. Belki bir gün seni de bir yazılım olarak yükleriz, zihnine şimdiye dek birikmiş dünyanın tüm bilgisini ekleriz ve psikanaliz üzerine yeniden düşünmeni isteriz. O zaman zihnin, ölü geçirdiğin onca zamanı hızla by-pass eder. Zamanın sıradan seyrinde, karşılaşmaların yarattığı duygusal notaları ve sende (duygu dünyan ve zihnin) oluşturduğu izlekleri ise elbette ıskalamış oluruz. Ama bu ölü pikselleri (kör noktaları), biasları yine bir yapay zekâ aracı aştırabilir bize belki. Neyse ki şimdilik bize yüzölçümü giderek genişleyen ve derinleştirmeye oldukça müsait bir kazı alanı belirledin ve bir grup araştırmacı organik beyinleriyle bu işe uzun süredir soyunuklar zaten. Neyse, tüm bunları biz de o tarafa gelince konuşuruz. Ruhun şad, kadir gecen mübarek olsun Freud. Bire bir ilişkide, iletişimde nasıl bir insandın, seninle arkadaş olmak ister miydik peki? Oraları Allah bilir.

Psikanalitik yapay zekâ-mini alanyazın

Turkle, 1988'de yazdığı "Artificial Intelligence and Psychoanalysis" isimli tarihi makalesinde, bazı bilim çevreleri tarafından başka bir tarih ve kültüre ait, donmuş bir bilim gibi görünen psikanalizin bazı sorunları aşmakta yapay zekâdan faydalanabileceğini belirtiyor. Makalesinde süregelen mitler, geleneksel eğilimler, bilgi işlemleme ve psikanaliz ikilisine dair okumalar yapan Turkle, yapay zekâ teorisyenleri Minsky ve Popert'ın yapay zekâyı Fairbain'in nesne ilişkileri teorisini çağrıştıran bir kompütisyonel model üzerine inşa ettiklerini belirtiyor. Gerçekten de Minsky "The Society of Mind" kitabında sansür ajanları, tanıma ajanları, öfke ajanları gibi çok çeşitli ajanlar üzerinden teorisini detaylandırıyor. Freud'u tanıyor olmasına şaşırmadığımız Minsky, akıllı makinelerin üretilmesinde sansür ajanlarını, Freud'un kendi kuramında sansüre verdiği yer kadar önemsiyor.

Çağdaş araştırmacılardan Possati ise psikanalitik kavramların yapay zekâ ve yapay zekâ-insan etkileşimini anlamada kullanılıp kullanılamayacağı sorusuna odaklanıyor. Bunu anlamaya çalışırken psikanaliz kadar makine davranışı ve bilim antropolojisinden de faydalanıyor. Yoksa siz hâlâ sadece kendi alanınızda mı okuyup, yazıp çiziyorsunuz? Son sözü elbette kendimizi yetiştirdiğimiz alanın içinden söyleriz ama bilim insanı olup da mühendislerle çalışmayan mı kaldı ya?

"Tık! Tık!"

"Kim o?!"

"Çok disiplinlilik geldi, aç kapıyı. Eller yukarı, donlar aşağıya!" Şaka şaka, donlar da yukarı. Dona laf yok.

Yapay zekânın bilinçdışısı

Tekrar ağzımızı toplarsak; Possati'ye göre yapay zekâ sistemlerini sadece mühendislik eserleri olarak değil, belirli davranış kalıpları ve ekolojiye sahip bir sosyal aktörler sınıfı olarak incelememiz gerekiyor. Bu nedenle Possati yapay zekâ davranışının insan ve sosyal bilimler olmadan tam olarak anlaşılamayacağını savunuyor. Tüm bunları yaparken yapay zekâ için de bir bilinçdışından bahsediyor. Artık merak uyandırdıysa, siz yazının sonundaki kaynaktan derinleştirirsiniz. *Bana göre yapay zekânın bilinçdışısı hem Minsky'nin sansür ajanları hem bunun üzerinden has bir merakı hak ediyor. Bu belki de rüyaları anladığımızda bilinci anlayacak olmamızı iddia eden sinirbilimcilerin önüne hazmedilecek yeni bir porsiyon koyuyor.*

Psikanaliz ve yapay zekânın bir başka buluşma alanı elbette psikanalitik araştırmalar. Büyük hacimli psikanalitik metinleri analiz etmek ve hasta anlatılarındaki kalıpları ve temaları belirlemek için makine öğrenimi algoritmaları kullanılabilir. Bu ise yeni psikanalitik teorilerin ve tedavi yaklaşımlarının geliştirilmesine yardımcı olabilir. Üşenenin çocuğu olmaz ve pilavdan dönenin de kaşığı kırılır. İş bu raddeye gelmiştir, en azından bu noktada yapay zekâ ve psikanaliz işbirliği yapacaktır. Zamanın ruhuna direnilmez. Bu yazdıklarıma ileride güleceğime eminim. Ne yapıyorum, psikanalitik araştırmalar yapmak için yapay zekâ araçlarını kullanmanın meşru olduğuna sizi ikna etmeye mi çalışıyorum? Ne gerek var ki buna? Ürküttünüz vak vakları.

Yani meselenin kabaca üç boyutu var;

1. Psikanalitik araştırmaları yapmakta yapay zekâ araçlarından faydalanmak,

2. Hastalara ulaşmanın bir yolu olarak çevrimiçi olanakları kullanmak ve

3. Robot psikanalitik psikoterapistlere bizim işimizi yaptırtmak.

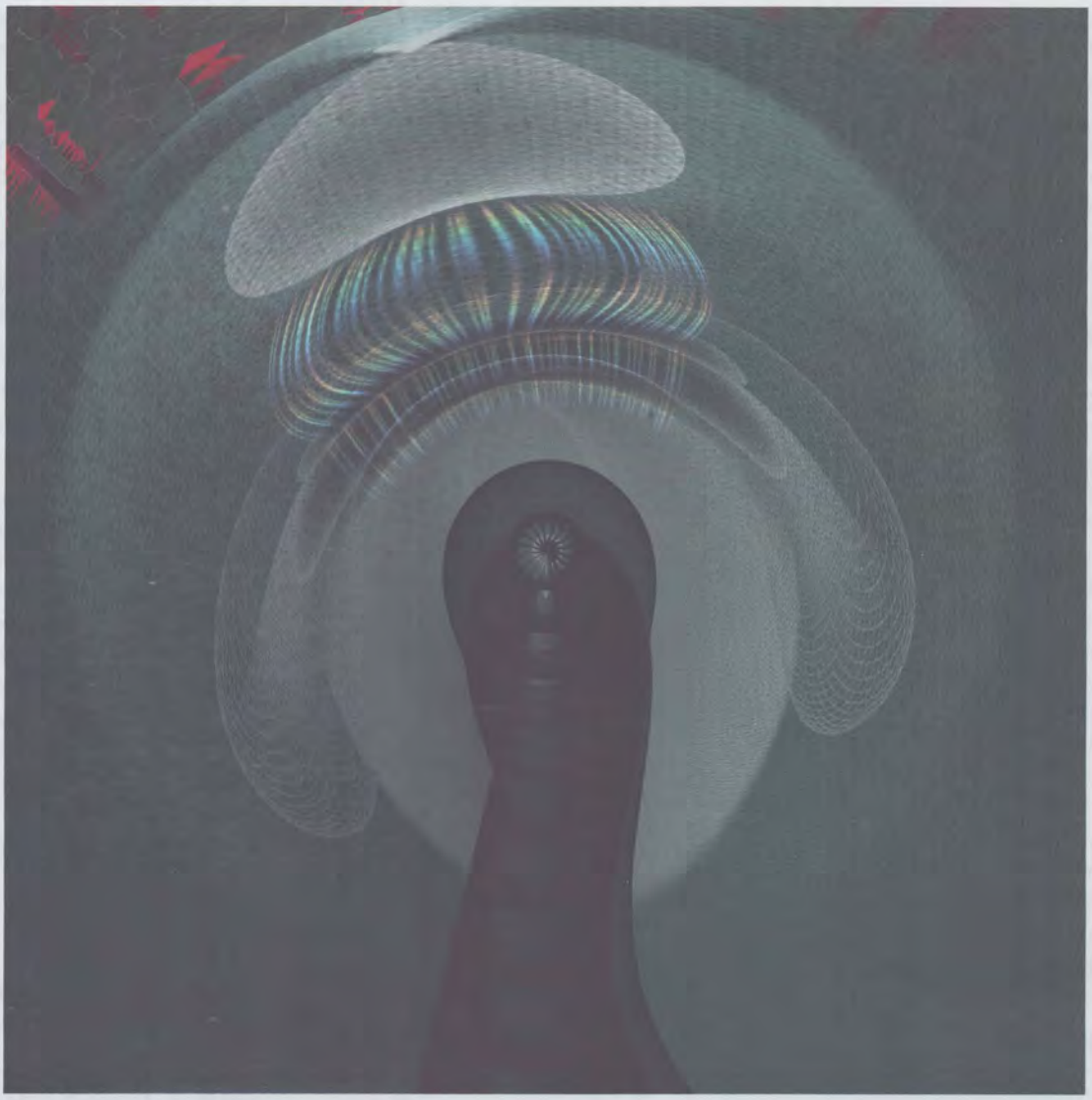
Şimdilik üçüncüsünün var olan teknolojiyle mümkün olmadığını biliyoruz. Teknolojinin şahı gelse de olmamasını diliyoruz, içimiz elvermiyor. Hastalarımızı bir yapay zekânın, anne/baba/arkadaş/dost/sevgili/iş ortağı gibi ne zaman geleceği belli olmayan aktarım rolleriyle karşılayamayacağına inanmak istiyoruz. Her karşılaşmanın biricikliğini önemsiyoruz. Gelecekte önümüzde belirecek etik ikilemleri şimdiden düşünmek istemiyoruz. Bkz. bir alt satır.

Fütürizm Bakanlığı

Gelecekte her insan daha çok etik ikilemle karşı karşıya kalacak

Diyelim ki terapist ince hastalığa yakalandı. Ya yapay zekâ olanakları onun zihin ve duygulanım fakültelerini; yeni gelen girdileri aynı kendisi gibi yorumlayacağı, hatta ona çok benzer bir bedende yaşamın içinde var olacağı şekilde tasarımlamamızı sağlarsa? O analizanın o analizi yarım mı kalsın? Bu noktada o analizanı bir tercih bekleyecek. Kayıp ve yası doğal biçimde yaşama ya da yola robot terapistle devam etme. Her insanın daha çok etik ikilemde kalacağı bir çağa doğru ilerlediğimiz açık. O yüzden yaklaşık beş yıldır dile getirdiğim gibi mini bir fütürizm ve etik bakanlığı her ülkeye şarttır, carttır, curttur. Ben her şeyi bilemem; öfkeli ve komik mi olayım? Mini mini birler, yumurcak ikiler...

Sonuç yerine (son noktayı kim koymuş ki?)

© SUZAN ARMAĞAN

Şimdilik yapay zekâyı psikanalitik açıdan düşünmek daha kolay. Bunun yanında mevcut literatür hastalarla çevrimiçi çalışma olanaklarına bakıyor ve dernekler kendi çalışma birimlerinde duruma karşı tutumlarını "ancak elzem durumlarda ve oldukça kısıtlı bir kullanımla" diye özetleyeceğimiz biçimde sınırlandırmış durumda. Sunulan gerekçelerin anlamını bizler pratiğin icracıları olarak görüyoruz. Ancak bu, merakla bakmayı sürdürmeyeceğimiz anlamına da gelmiyor.

Sonuç olarak psikanalizle yapay zekâ arasındaki bağlantının karmaşık ve çok yönlü olduğu ve elbette ilerleyen yıllarda pek çok tartışmanın konusu olacağı açık. Zaten bir münazarada "Psikanalitik çalışmada yapay zekâ kullanılır" ve "Psikanalitik çalışmada yapay zekâ kullanılmaz" argümanlarının her ikisini de bilimsel altyapısıyla birlikte savunup tartışamayacaksak kendimize bilim insanı demeyelim. En azından psikanalitik çalışmanın icracıları, teknik adamları olarak bu dijital selin ortasında bir zemin bulabilmek için sorularımızı şimdi, kendimiz formüle etmeliyiz. Bu, mekanik saldırıyı bir süreliğine de olsa durdurmamızı sağlayabilmek açısından önem taşıyor. Yoksa başkaları bizim adımıza cevap verecek gibi duruyor. Hadi yine iyisiniz, size üzerine düşünüp fikir geliştirebileceğiniz üçü oporijinal en az beş kalem done verdim. Buluştuğumuzda yazıyı kırmızı kalemle işaretleyerek birer birer sayarız.

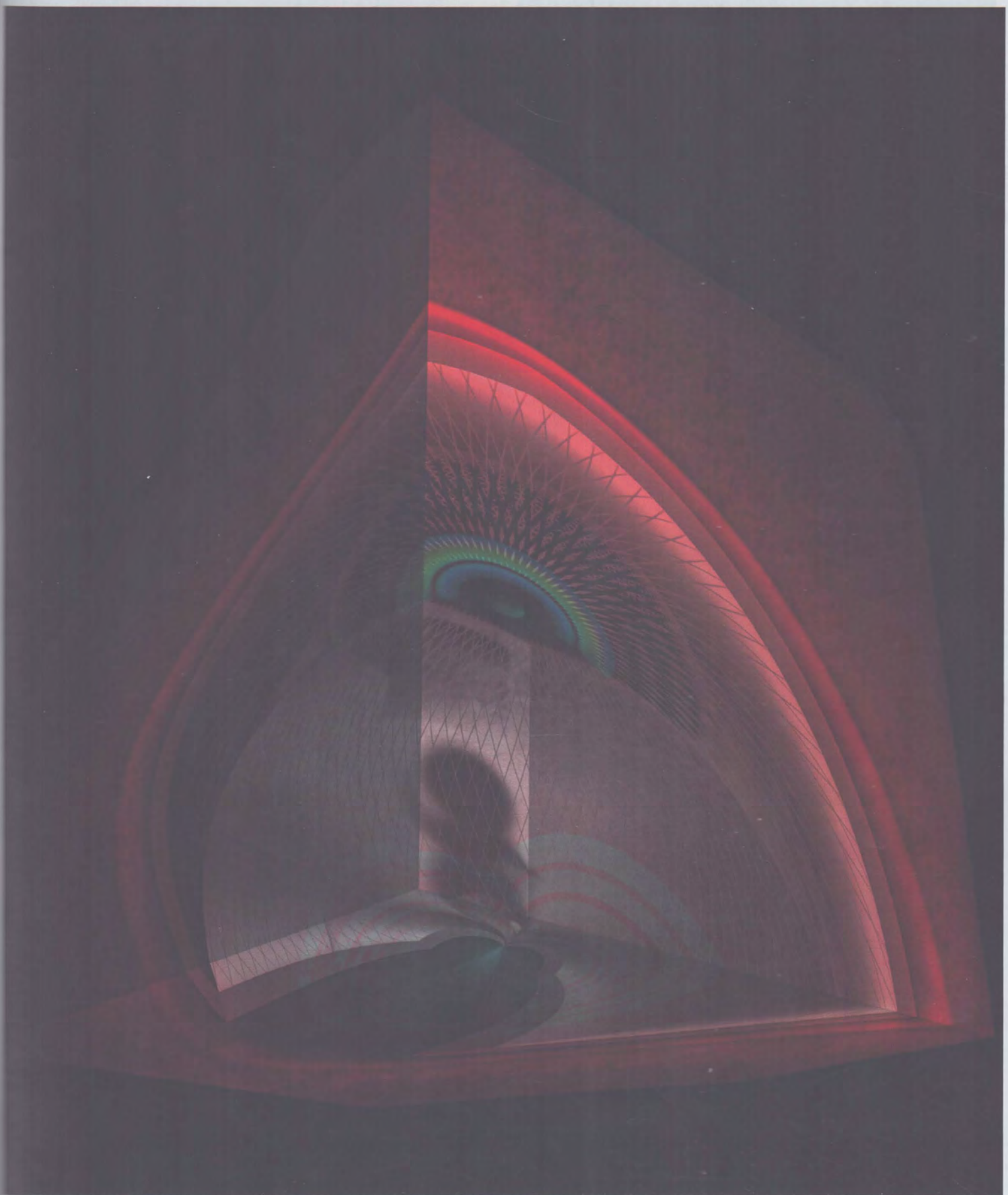
Kaynakça

Possati, L. M. Algorithmic unconscious: why psychoanalysis helps in understanding AI. Humanities and Social Sciences Communications. Palgrave Communications volume 6, Article number: 70 (2020).

Possati, L. M. Unconscious Networks Philosophy, Psychoanalysis, and Artificial Intelligence. Routledge, December 9, 2022.

Turkle, S. Artificial Intelligence and Psychoanalysis: A new alliance. Proceeding of the American Academy of Arts and Science. Volume 117, Number 1 (Winter 1988).

Castrillón, F. Generative "Artificial Intelligence" & Psychoanalytic Writing: An Editorial Note. Europian Journal of Pyschoanalysis' Vol.10, No1, (2023).

© SUZAN ARMAĞAN

Gerçek cahillik

Sevcan KARAKOÇ

© MİNE KOCAÇELİK

"İnsan yarattığına inanır, inanır inanır, inanır yaratır... Gerçekle ilgisi olamayan gerçekliğe ulaşır."

Lacan

"İnsanlar diyorum, seni sen yapan özelliklerle severler, sonra onu senden alıp değiştirmeye çalışırlar."

Oğuz Atay

Kalıp cevaplar veya benzer algoritmalarla çözüm sunan yapay zekâ yerine, bana özgü sahici cahilliğimi yeğlerim. (...) Deneyim özneldir, sadece bilişsel bir içerik değildir. İçerisinde duygusal bileşenler de vardır. Salt kütüphane bilgisiyle nereye kadar öğrenebiliriz? Yapay zekânın asıl cahilliği tecrübesizliğidir.

Tıpkı Selim Işık* gibi kimsenin yaşantısını beğenmeyen ve kendine uygun bir yaşantı da bulamayan bizler, samimi bulduğumuz sıradan insanlar yerine sahte makinelere sığınabiliriz. En çok da bunu yapıyoruz belki, sosyal medyayla teknolojik kalkanlar kuşanıp gerçek dünyayla savaşıyoruz. Başımız sıkıştıkça soruyoruz, her an yanımızda, cebimizde olan akıllı dostlarımıza:

"Hey Siri! Bana uzun bir kelime söyle!"

Siri: Şu an bunu yapamıyorum. Anladığımdan emin değilim

"Bana uzun bir kelime söyle!"

ChatGPT: Tabii, işte sana uzun bir kelime:kiyetsizleştiremeyebileceklerimizdenmişsinizcesine"

"Bana uzun bir kelime söyle Olric!

Olric: Unutmak efendimiz...

Bu kelime yedi harf Olric.

Olric: Ama bir ömür sürüyor efendimiz.

Ne çok şey biliyor bu insanlar Olric?"

Olric: Herkes işine geleni biliyor efendimiz."

* "Tutunamayanlar", Oğuz Atay.

© MİNE KOCAÇELİK

Neyi nasıl bileceğiz? Cevaplara bakarsanız, kimi dinleyeceğinizi anlarsınız. Yıllar önce yaratılmış da olsa, yeni sürümleri gelmese de şüphesiz en akıllı ve en sadık dostumuzdur Olric, kendi yapay zekâmız, içsesimiz. Hatırlatayım: "Tutunamayanlar"daki karakter Turgut Özben'in hayatına arkadaşının intiharından sonra katılan içsesi ve onun sadık kölesiydi. Kimine içses dost olur, kimineyse dert. Özellikle eleştirel ise ona yani aslında kendimize kendimizi beğendirmek için yapmadığımız şeyler ve devamında girmediğimiz depresyonlar kalmaz.

Ne yapmalı, nasıl yapmalı? Bu soruyu ilk soran ben değilim ve son soran da olmayacağım. Kitabını yazan da ben değilim -Çernişevski'ye saygılar... Kalıp cevaplar veya benzer algoritmalarla çözüm sunan yapay zekâ yerine, bana özgü sahici cahilliğimi yeğlerim. Yaşama uğraşı (buradan da Pavese'ye saygılar) tüm acemiliğiyle devam ederken, deneyimsiz bilginin neyi ne kadar işime yarar, gelecek varsa göreceğiz. Ayrıca deneyim özneldir, sadece bilişsel bir içerik değildir. İçerisinde duygusal bileşenler de vardır. Salt kütüphane bilgisiyle nereye kadar öğrenebiliriz? Yapay zekânın asıl cahilliği tecrübesizliğidir. Yapay zekâ veya makine öğrenmesi-öğretmesi; semantik bellek denilen şeylerin anlamı, terim açıklaması, öğretilmiş bilgileri en hızlı şekilde, sistematik olarak bulup sana ulaştırır ama emosyonel bellek sıfırdır. Görsel canlandırma, duyguyu hissetme, sana özel ve biricik yanıtları vermede oldukça yetersizdir.

"Her şey öğretilebilir. İyi yaşamak için neler yapmalı? Bunu bile öğretebiliriz insanlara. Çünkü iyi yaşamak da 'bilgi'ye dayanır... Hayatın yaşamaya değer olduğu öğretilebilir. Güzel sanatların da, edebiyatın da 'büyük ve güzel şeylerin' de var olduğunu öğrenmeli insanlarımız. *Ben iç dünyama dönüyorum. Orada hayal kırıklığına yer yok. Herkes hafızasından, hafızasının zayıf olduğundan kolaylıkla şikâyet eder, fakat asla zekâsından yakınmaz. Bilmez ki hafıza, zekânın bir unsurudur."**

Bellek sadece teknikle veya sınıflandırmayla işimize yaramaz. Bellek insanın şansı, bazen de kaderidir. Nedense kader denince hep olumsuz çağrışımlar gelir. Örneğin bunu yapay zekâ nasıl açıklar?

"Çok bunaldım" diyorum akıllı uygulamaya; o bana kelimesi kelimesine şunları söylüyor:

"Bunaltıcı hissetmek gerçekten zorlayıcı olabilir. Bu duygularla başa çıkmak için yapabileceğin bazı şeyler var. İlk olarak, derin nefes alarak sakinleşmeye çalışabilirsin. Bir süreliğine dış dünyadan uzaklaşmak için yürüyüş yapmak veya meditasyon yapmak da rahatlatıcı olabilir. Duygularını bir günlüğe veya kâğıda yazmak da içsel sakinleşme sağlayabilir. Ayrıca, yakın bir arkadaş veya aile üyesiyle konuşarak duygularını paylaşmak da yükünü hafifletebilir. Eğer hislerin sürüyorsa ve yönetilemez hale geliyorsa, bir danışmanla veya terapistle konuşmak da faydalı olabilir. Unutma, bu duygular geçicidir ve yardım alabileceğin birçok kaynak bulunmaktadır."

Oysa ben sadece beni dinlesin istemiştim. Her şeye bir açıklama yanılgısı belki de en büyük sorunu, bu makine öğrenmesi dediğimiz yapay zekâ uygulamalarının.

* "Bir Bilim Adamının Romanı: Mustafa İnan", Oğuz Atay.

© MİNE KOCAÇELİK

Beni dinlemeden çözümleri sıraladı ve işin içinden çıkamayınca da sahici dinleyicilere başvur dedi. Yakın gelecekte psikoterapistlerin yerini yapay zekâ alır mı? Buradaki örneğe bakarsak, alacağını düşünmüyorum. Ancak tanısal algoritmalar, daha yapılandırılmış tekniklerin öğretilmesi veya tarama programları için işimize yarayabilir bunlar. Kriz durumlarında ilk müdahale kime yapılmalı, kimler riskli ileri değerlendirilmeye yönlendirilmeli, yardımcı olabilirler. Bazıları daha da gelişecek ve paylaşılmayan yalnızlığımıza dahil olacaklar. "Botla konuşuyor" dedi geçen de bir anne, ben önce piskotik bir durum, ayakkabı grubuyla konuşuyor sandım, sonradan anladım ki sosyal anksiyetesi olan bir genç, yalnız da hissettiği için kendine sanal uygulama arkadaşlıkları kurmuş. Tanımadığı kişilerle çevrimiçi arkadaşlık değil kastettiğim, ortada bir kişi yok, oluşturduğu kimliklere sahip uygulamalar var. Bu açıdan yapay zekânın geldiği nokta bir yandan da korkutucu. Sadece nüfus sayımlarında varlığı belli olan insanların yanında bir de nüfus sayımına dahil olmayan insanımsılar türedi.

Sevgili okuyucu, bu yazı elim bir şekilde burada yarım kaldı. Oysa benim de Turgut gibi hayallerim vardı: *"Romanlar yazacağız: bitip tükenmeyen romanlar."* Ama şimdilik bitti. Siz eğer bu satırlara kadar gelmişseniz -ki teşekkür ederim-, bu yazının devamını herhangi bir yapay zekâdan 100-200 sözcükle tamamlamasını isteyin. Gelen yanıtları bekliyorum, beni merakta koymayın... Yanıtlarınız için adresim: sevcocuk@yahoo.com.tr. Eskiden olsa posta adresi verirdik, şimdi onun da teknolojik olanı çoktandır var, hatta modası geçti bile. Her şeyi tükettiğimiz ortada, yaratırken tükeneceğiz ve tükene tükene yaratacağız. "Sizden gelenler"i beklerken gelmeyenleri de yazmaya devam edeceğiz. Hoşça kal Siri, ChatGPT, Olric ve Sevgili Okuyucu.

Tekinsiz vadi ve koulrofobi perspektifinde bilinçdışı korkuların dijitalleşen yüzü

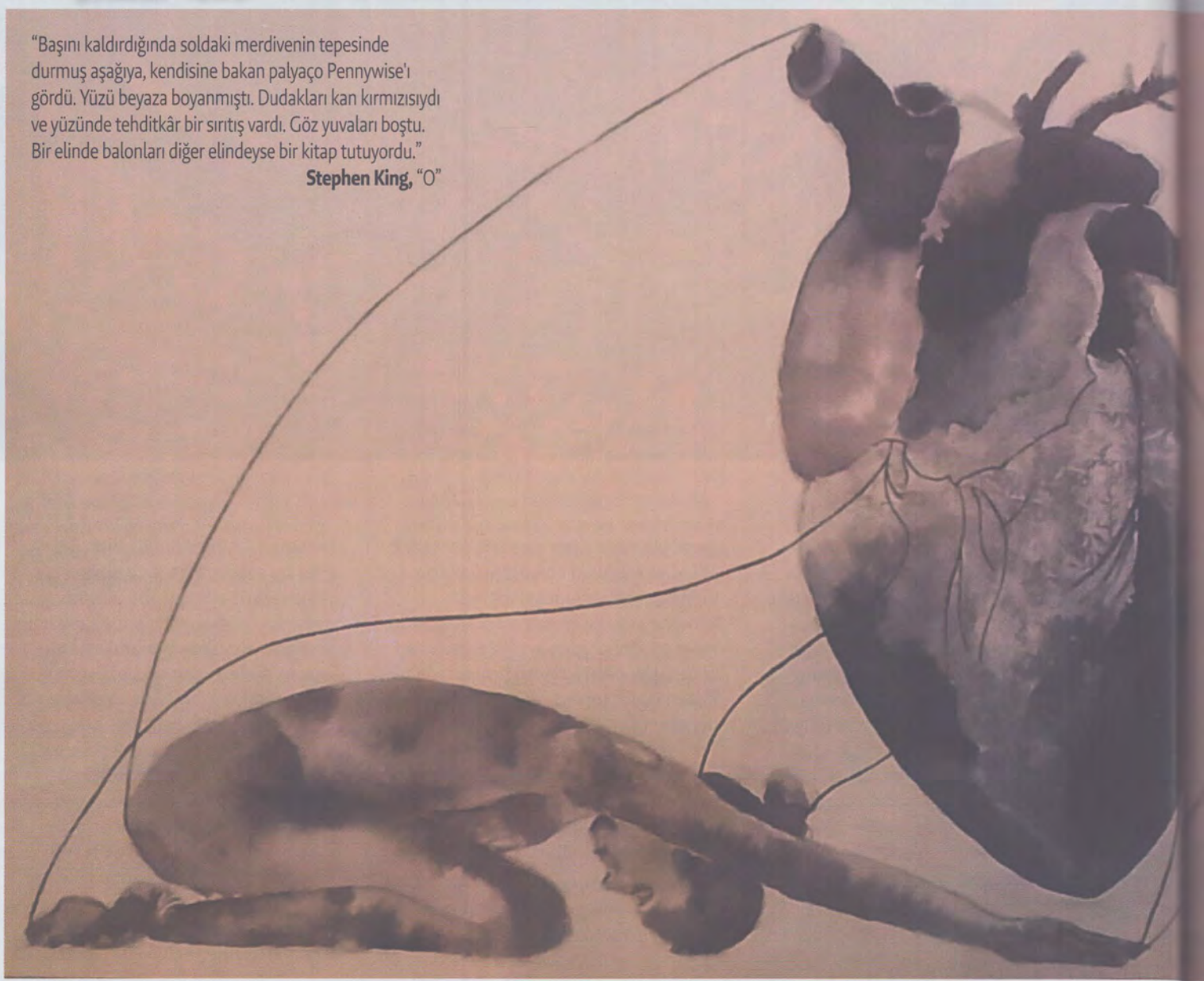
Yapay zekâyla kesişen korkular

Şehnaz TUNA

Tekinsiz vadi etkisi, koulrofobi ve yapay zekânın kesişimi, insan psikolojisiyle teknolojik ilerleme arasındaki karmaşık etkileşimi aydınlatıyor...

© DERYA YILMAZ

"Başını kaldırdığında soldaki merdivenin tepesinde durmuş aşağıya, kendisine bakan palyaço Pennywise'ı gördü. Yüzü beyaza boyanmıştı. Dudakları kan kırmızısıydı ve yüzünde tehditkâr bir sırıtış vardı. Göz yuvaları boştu. Bir elinde balonları diğer elindeyse bir kitap tutuyordu."

Stephen King, "O"

Yapay zekâ alanında sıklıkla ortaya çıkan bir kavram, insanlara çok benzeyen ancak inandırıcı derecede gerçekçi olmaktan çok uzak olan robotlarla veya dijital varlıklarla karşılaştıklarında insanların hissettiği rahatsızlığı veya ürkütücülüğü tanımlamak için türetilen bir terim olan *"Tekinsiz Vadi Etkisi"dir (Uncanny Valley).* Sigmund Freud'un kurucusu ve temsilcisi olduğu analitik teoriye göre "unheimlich" yani "uncanny" (dictionary.cambridge.org'a göre Türkçe anlamları tuhaf, acayip, anlaşılmaz, esrarengiz), hem korkutucu derecede yabancı ve tuhaf hem de şaşırtıcı derecede tanıdık ve içsel olanla ilgilidir. Almanca *"unheimlich"* kelimesi açıkça *"tanıdık", "yerli", "eve ait"* anlamına gelen *"heimlich"* kelimesinin zıddıdır ve *"tekinsiz"* olanın tam da bilinmediği ve aşina olunmadığı için korkutucu olduğu sonucuna varmamıza yol açar (Freud, 1919). Aslında bilinen, fakat bilindiği derinlerde saklanmış, bilindiği bilinmeyenle yüzleşme sonucu yaşanılan duygusal tepki, etkilenim ve izlenimdir. Herhangi bir şeyden hem korkmak ve çekinmek hem de ona karşı merak ve ilgi duymak anlamına da gelebiliyor bu kelime. Bu durumda, yakından tanıdığımızı düşündüğümüz bir şeyin kimi zaman garip ve ürkütücü gelmesi ya da o şeyin esrarengiz olduğunu hissetmek son derece doğal bir tepki olarak ortaya konuluyor.

Kökeni Freud'un *"unheimlich"* teorisinden yola çıkarak oluşturulan *"uncanny valley"* hipotezine göre oluşturulan insan formları (resim, maket, robot vb.) basit özellikleriyle insana benzemeye başlayınca ilk önce sempati topluyorlar. Benzerlik arttıkça bir noktadan sonra sempati korkuya dönüşüyor. Korkunun en dip noktasında zombiye benzeyen insan formları olabiliyor. Mesela, Japonya'da üretilen insansı robotlar gerçeğe çok benzemelerine rağmen, çoğu kişi tarafından ucube yaratıklar olarak tanımlanıyor. Yapay insan formlarındaki kusurlar giderildikçe korku tekrar sempatiye dönüşüyor. Çünkü, insanlar artık yapay formları gerçeğinden ayırt edemeyip onları gerçek olarak kabul ediyorlar. *Tekinsiz vadi*, robotların, palyaçoların, zombilerin veya animasyonlu karakterlerin görünüm ve davranış açısından daha fazla insana benzemesiyle, insanlardan gelen duygusal tepkilerin bir noktaya kadar giderek daha olumlu hale geldiği hipotezine gönderme yapıyor. Bununla birlikte, bu varlıklar insana yakın bir benzerliğe yaklaşıp ancak yine de ince kusurlara sahip olduklarında, duygusal tepkide keskin bir düşüş oluyor ve bu da huzursuzluk, rahatsızlık veya tiksinti duygularına neden oluyor. Yanıt grafiğindeki bu düşüş, tekinsiz vadi konseptindeki *"vadi"yi* oluşturuyor.

Eğlence ile insan algısındaki *tekinsiz vadi* etkisi arasındaki çizgiyi bulanıklaştırabilen ana figürlerden biri, aslında komik ve zararsız gözüken ama beklenmedik bir şekilde rahatsızlık ve huzursuzluk duyguları uyandırabilen palyaçolardır. İlk olarak 18. yüzyılda ortaya çıkan ve sevimlilik sembolü diye düşünülen palyaçolar aslında günümüzde kimi grup çocuk ve hatta yetişkin için ciddi boyutta bir korku unsuru taşıyabiliyor. Çocuklar bu korkularını pek saklamaya gerek duymuyorlar. Doğum günlerinde eğlence amaçlı getirilmiş bir palyaçodan çığlık çığlığa ağlayarak kaçan bir çocuk tablosu pek de yabancı gelmezken yetişkinler ise bu konuda daha ketumlar. Dalga geçilme ya da anlaşılamama endişesiyle bu tedirginliğini saklayan birçok yetişkin var. Bu korku bazen fobi boyutuna gelecek ölçüde yoğun olabiliyor. Hatta bu korkunun bir adı var: *"Koulrofobi"*, diğer bir deyişle *"palyaço korkusu"*. Vücut (el, ayak) ve yüzdeki (burun, ağız) hatları abartılı bir şekilde vurgulayan palyaço makyajı ve kostümleri komik görüntüler yaratsalar da çoğu zaman deforme ya da canavarımsı algılara da yol açabiliyorlar. Palyaçonun yüzünde oluşan garip şekiller insan yüzü görüntüsünü o kadar değiştirebiliyor ki işte bu noktada *"uncanny valley"* hipoteziyle açıklanmaya çalışılan olgu meydana geliyor. Yani, figür rahatsız edecek kadar canlı görünmekle beraber hiç hoş olmayacak derecede gerçekdışı olabiliyor. İşte bu da tanıdık bir bedende tanımadık bir yüz algılayan çocuğun kimi zaman yetişkinliğe kadar devam ettirebileceği bir fobiye sahip olmasına yol açabiliyor.

Bu fobinin kökenleri bireysel deneyimlerden kültürel temsillere kadar değişse de palyaçoların abartılı özellikleri, boyalı yüzleri ve öngörülemeyen davranışları nedeniyle huzursuzluk hissi uyandırmasının ve rahatsız edici olmasının altında yatan birtakım sebepler var. Bu korkunun kökenlerini üç ana kategoride anlatmak mümkün (Tyson ve ark., 2023):

a. Fiziksel görünüm

1. Onların "proto" insan imgesi bizi tedirgin eder (tekinsiz vadi etkisi).

2. Abartılı yüz özellikleri doğrudan bir tehdit duygusu taşır.

3. Makyajları duygusal ifadelerini gizlediğinden niyetlerinin kötü olup olmadığını anlayamayız.

4. Makyajları bize ölümü, kanlı bir yarayı ya da enfeksiyonu hatırlattığı için tiksinme duygusu veya kaçınma davranışı uyandırır.

b. Davranış

1. Tahmin edilemeyen davranışları bizi rahatsız eder.

c. Öğrenme ve/veya deneyim

1. Korku aile üyelerinde görülen korkuyu model alır.

2. Korku palyaçoların medyadaki olumsuz tasvirlerinden kaynaklanır.

3. Korku bir palyaço ile yaşanılmış korkutucu bir deneyimden kaynaklanır.

Rengârenk ve aşırı gösterişli makyaj ve kıyafetleri, kimi zaman korkunç ve abartılı olan mimikleri, özellikle sirklerde komiklik uğruna daha ziyade normalden uzak, sakar, yıkıcı ve zarar veren hareketleriyle ön plana çıkan palyaçolar bazı kült filmlerde de unutulmaz karakterler olarak hafızalara kazınmıştır. Stephen King'in "It" adlı romanından beyazperdeye uygulanan filmdeki korkunç palyaço *Pennywise ya da* "Batman" filmindeki *Joker* karakterleri sayesinde palyaço figürü korku unsurlarıyla bağdaştırılmıştır. Kostüm partilerinde kullanılan "Canavar Palyaço" temaları gibi temalar da bu korkuların teyidini ve devamını sağlamaktadır. Gerçek hayatta da var olan, örneğin çocuk partilerinde palyaçoluk yapan seri katil John Wayne Gacy gibi figürlerin varlığının yanı sıra evrimsel olarak bilinçdışımıza yerleşmiş bilinmeyene merak, yani o renkli ve abartılı makyajın altında neyin gizli olduğu sorusu da yine bilinçdışımızdaki o bilinmeyene

dair beslediğimiz tüm korkuları tetikleyebilmektedir.

Tekinsiz vadi etkisiyle koulrofobinin yakınsaması, insanın görünüşünü ve davranışını kopyalamaya çalışan yapay zekâ teknolojileri göz önüne alındığında açıkça ortaya çıkıyor. Yapay zekâ destekli robotlar veya sanal asistanlar insan özelliklerini taklit etme konusunda daha karmaşık hale geldikçe, koulrofobik reaksiyonlara yatkın bireylerde tekinsiz vadi tepkisini tetikleme riskiyle karşı karşıya kalıyorlar. Örneğin, bakım verme veya müşteri hizmetleri rollerine yardımcı olmak üzere tasarlanan insansı robotlar, insanlarla empatiyi ve ilişkiyi güçlendirmeyi amaçlayan yüz ifadeleri, jestler ve ses tonları sergileyebilir. Bununla birlikte, bu yapay varlıklar, insan özelliklerine çok benzedikleri ancak mükemmel şekilde kopyalamadıkları için etkileşimleri bir palyaçoyla karşılaşmayı anımsatan rahatsızlık veya korkuya neden olabilir.

Tekinsiz vadi etkisi, koulrofobi ve yapay zekânın kesişimi, insan psikolojisiyle teknolojik ilerleme arasındaki karmaşık etkileşimi aydınlatıyor, dolayısıyla bu olguların arasındaki etkileşimi anlamak hem etkili hem de sosyal açıdan kabul edilebilir yapay zekâ sistemleri yaratmaya çalışan geliştiriciler için çok önemli. Tasarımcılar insan algısı ve duygularının nüanslarını dikkatli bir şekilde yönlendirerek insan benzeri yapay zekâ arayüzlerinin faydalarından yararlanmaya devam ederken olumsuz tepkileri tetiklemekten kaçınmaya çalışabilirler. Dahası yapay zekâ etkileşimlerinin potansiyel etkisinin kabul edilmesi yapay zekânın konuşlandırılmasıyla ilgili etik hususlara ışık tutabilir. Yapay zekâ teknolojileri gündelik yaşama giderek daha çok entegre hale geldikçe kullanıcı konforunu ve refahını öncelendirmek insan-makine etkileşimlerinin rahatsızlık veya endişeye yol açması yerine güven ve güveni arttırmasını sağlamak çok önemli. Yapay zekâ geliştiricilerinin *tekinsiz vadi etkisini* göz önünde bulundurarak daha empatik ve insan merkezli yapay zekâ sistemleri yaratmaya çalışmaları insan ve yapay zekânın uyumlu bir şekilde bir arada var olduğu bir geleceği şekillendirmede oldukça etkili olacaktır.

Kaynakça

Freud, S. (1919). The "Uncanny". 31 Mart 2024 tarihinde https://web.mit.edu/allanmc/www/freud1.pdf adresinden erişildi.

King, S. (2018). It. (çev. O. Alpar). İstanbul: Altın Kitaplar.

Tyson, P. J., Davies, S. K., Scorey, S. & Greville, W. J. (2023). Fear of clowns: An investigation into the aetiology of coulrophobia. Front. Psychol. 14:1109466. doi: 10.3389/fpsyg.2023.1109466

uncanny. (2024). 31 Mart 2024 tarihinde https://dictionary.cambridge.org/tr/sözlük/ingilizce-türkçe/uncanny#google_vignette adresinden erişildi.

© ASLI ÇELİKEL

Yapay demekle hata mı ettik?

Gülbalca ÇAKIROĞLU

© GÖKŞEN ERATA

İnsanın, milyarlarca nöronun ve sinaptik bağlantısının karmaşık ilişkisine güvenerek kendi oluşturduğu sisteme neden yapay dediğini anlayabiliriz. Fakat insan beyninin sinaptik haritası tümüyle modellendiğinde bu üstünlüğünü kaybetmesi an meselesi olabilir. (...) Bir zaman gelir, yapay zekânın da tüyleri diken diken olur, burnunun direği sızlarsa, işte o zaman...

Yapay zekâ; zekâya benzer, doğal olmayan zekâ. Bu tanımla, insan kendi zekâsının yüceliğini, üstünlüğünü ortaya koyuyor. Hiçbir şey aslının yerini tutamaz, yapay olan sadece taklitleriyle var olmayı sürdürür. Öyleyse neden tedirginiz yapay olandan? Yapay zekâ temalı neredeyse bütün filmlerde, yapay zekâ ve insan ırkı arasında çıkacak meydan muharebesi, insanlığın istilası mesajları veriliyor.

İnsan ırkının kendisini üstün gördüğü dili anlama, öğrenme, analiz etme, problem çözme, algılama hatta yaratıcılığı dahi taklit edebilecek bu sistemler, adeta insanın evrimi için tehdit olarak görülürken, beraberinde bazı kaygıları getiriyor tabii.

Yapay zekâ ekonomiyi, kültürü, sosyal hayatı nasıl değiştiriyor?

Yapay zekâ sistemlerinin, insan gücüne olan gereksinimi azalttığı ortada. Buna bağlı gelişen işsizlik ve psikolojik problemler için de farklı otomasyon sistemlerinin ortaya çıkması yapay zekâ kapitalizminin bir ürünü. Çok uzak olmayan bir gelecekte, yapay zekâ sistemlerinin genetik olarak mükemmele yakın olan kişileri doğrulama ve seçilmiş kişileri işe yerleştirmeyle ilgili modellemeleri olabilir. "Gattaca", bu konuyu işleyen güzel bir film. Filmde Anton karekteri, doğuştan fiziksel deformasyonlarının ve psikolojik rahatsızlıkların elenmesiyle doğurulan bir kişidir. Dolayısıyla doğuştan gelen ayrıcalıklarıyla her adım attığı işte başarıya ulaşır. Kardeşi Vincent ise bir insanı kırılgan kılabilecek özellikleriyle dünyaya gelir. Fakat bu olağan durum, Vincent'ın başka yetilerinin gelişmesine olanak verir. Bu yetiler, özgüven, azim ve iradedir. İnsanı insan yapan özgüveni, kendi yeteneklerine olan inancı, kendi kimliğini oluşturma gayretini yapay zekâ nasıl değerlendirecek? Bir yandan insan halihazırda, kendi kimliğini ve yeteneklerini kanıtlamak için sisteme karşı mücadele halinde. Bu mücadeleyi bir de yapay zekâya karşı mı verecek?

Diğer bir yandan maalesef insan, ayrımcılığı ve ırkçılığı tıpkı kendisi gibi yapay olan üzerinden devam ettiriyor gibi gözüküyor. Bu durum yani kişisel bilgilerin kötüye kullanımı, yapay zekâ ayrımcılığı ve ırkçılığı ileride yapay zekâ sistemlerinin de yasaları ve etiği olmasını zorunlu kılacağa benziyor.

Teknolojik bağımlılık, insanların sosyal ve duygusal becerilerinin körelmesi ve daha da yalnızlaşması yapay zekâ sistemlerine gelen eleştirilerden bir diğeri. Örneğin, yapay zekâ ile insan arasındaki duygusal ilişkiyi anlatan "Her" filminde Theodore karakterinin, yalnızlık ve boşluk hissini doldurmaya çalışırken bir paradoksun içinde kaybolduğunu görürüz. Yapay zekâya bağlandıkça, dış gerçeklikten ve etrafında gelen geçen insanlarla gerçek bağlar kurabilme potansiyelinden o kadar uzaklaştığını görürüz. Sistemde programlanan mantıklı cevaplar, destekleyici motivasyonel cümleler ne kadar kişiye özel ve yaratıcı olabilir. Böyle bir ilişkide, gerçek temastan bahsedebilir miyiz?

Yapay zekâya yöneltilen eleştirilerin biri diğeri ise bilincin doğasına yönelik.

Taklit eden bilinç olabilir mi?

Taklit eden hissedebilir mi?

HBO tarafından yayınlanan "Westworld" dizisinin yaratıcıları bu konuyu çok iyi ele almışlardı. Fakat bir yerde sanırım onlar da

yolun sonunu öngöremedi ki bir noktada dizi sonlandırıldı.

"Westworld" gelecek zamanda geçen bir bilimkurgu dizisi. Bir parkta gerçek insanların yerine geçebilen androidlerin hikâyelerini anlatıyor. Öyle ki bu androidler, kendilerine atanan hikâyelerin önüne geçerek, istedikleri gibi davranıp hikâyelerini değiştirebilme gücüne sahipler. Dizide, Androidlerin bilinçlenmeye başlaması ve kendi varoluşlarını sorgulamaya başlaması, bir anda parktaki güç dengelerini tamamen değiştiriyor. Hatta öyle ki dizi çoğu zaman, izleyeni biz de android olabilir miyiz diye düşündürtüyor. Bu androidlerin, kendi kaderinin farklı versiyonlarını yaratmaya çalışan insanlardan ne farkı var?

Yapay zekâ duyguları, empati gibi insana özgü yetenekleri deneyimleme kapasitesine sahip değildir; ya da biz şu an böyle biliyoruz. Çünkü dizide bu bilginin aksine, androidlerin duyguları öğrendiği, etkileyici ilişkiler ve duygusal bağlar kurabildiği işleniyor. İnsan da duyguları öğrenmiyor mu? Nasıl seveceğimizi, nasıl merhamet duyacağımızı, nasıl üzüleceğimizi bize bakım veren kişilerden öğreniyoruz. Hatta yaratılanlar tarafından (anne-baba) bu öğrenme aşamasında ihmale uğrayan kişilerin, duyguları yaşayamadığını, hissedemediğini, kişilerarası ilişkilerinde bağlanma problemleri yaşadıklarını ve duygusal ilişkiler kuramadıklarını biliyoruz.

İnsan beyninde, milyarlarca nöron bulunduğu bilinir. Her bir nöronun diğer nöronlarla kurduğu bağlantılar, beyni karmaşık bir bilgi işleme sistemine dönüştürür. Bellek, bilinç, zihin dediğimiz kavramlar bu nöron ağının bir ürünüdür. Öyle ki bu nöronların sinyalleri arasında şöyle anılar gezinir: bir naftalin kokusunun sizi çocukluk evinize götürmesi, tüylerinizi diken diken yapması, hatta o evdeki çocukluk anılarınızın burnunuzun direğini sızlatması, ölen büyüklerinizi hatırlayıp hüzünlenmeniz. Oradaki duygularınızın üzerinizdeki etkisiyle oturup bir bağlanma makalesi yazmanız. Ya da o iç titremesiyle, parmaklarınızdan yıllar boyunca dinlenecek bir güfte dökülmesi. Hatta, bu sözleri duyan kişilerde de benzer duyguları uyandırması, benzer nöronları ateşlemesi. Onların da tüylerini diken diken etmesi ve birçok başka anın bir anda hatıra gelmesi. Bunlar yapay zekânın sinyalleyebileceği bağlantılar mı mesela?

Bir sistem, bir nöron modellemesiyle belki tüylerinin diken diken olmasını öğrenebilir. Ve tepki olarak da bunu gerçekleştirebilir. Peki gerçekten hissedebilir mi?

Bu anlamda sinirbilim çalışmalarında, Caenorhabditis elegans solucanları üzerinde yapılan deneyler birçok önemli bilgi sağlamıştır. Solucanlar ortalama 302 nöron içeren sinir sistemi ile görece kolay modellenen bir organizmadır. Nöron bağlantıları ve devreleri haritalanabilir. Bir solucanın sinirsel aktivitesi, sinirsel devreleri ne kadar iyi tasarlanır ve modellenirse, belirli koşullar altında nasıl davranacağı o kadar öngörülebilir oluyor. Yani bu modellemeyi başka bir sisteme aktarırsanız, bir solucan gibi seçim yapmasını sağlayabilirsiniz.

Neyse ki şu anda tam olarak insan beynini modelleyebilecek bir bilgisayar yoktur. İnsan beyni, son derece karmaşık bir yapıya sahiptir. Her insanın, kendisine ait hikâyesinin biricik olması tam da bu karmaşıklığın ve kaosun bir ürünüdür. İnsanın, milyarlarca nöronun ve sinaptik bağlantısının karmaşık ilişkisine güvenerek, kendi oluşturduğu sisteme neden yapay dediğini anlayabiliriz. Fakat insan beyninin sinaptik haritası tümüyle modellendiğinde bu üstünlüğünü kaybetmesi an meselesi olabilir. Böyle baktığımızda, "Westworld" dizisindeki parkta yaşamak çok uzak gibi gelmiyor.

Bir zaman gelir, yapay zekânın da tüyleri diken diken olur, burnunun direği sızlarsa, işte o zaman yapay zekâya yapay demekle ne kadar hata etmiş olduğumuzu anlayacağız.

Kaynakça

Derin, G., Öztürk, E. (2020), Yapay zekâ psikolojisi ve sanal gerçeklik uygulamaları. Öztürk, *E., editör. Siber Psikoloji*, 1, 41-7.

Kılıç, T. (2021), Yeni bilim: bağlantısallık yeni kültür: yaşamdaşlık. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

© GÖKŞEN ERATA

Korkumuz insanlaşan robotlar mı, robotlaşan insanlar mı?

Hilmi UYSAL

Korkumuzun zekânın yapaylığı, biyolojik olmayanı değil insaniliğinin kaybı olmalı diyorum. İnsan merkezli bir bakış nasıl oluyor da insandan sıyrılmış, kendinden zeki bir varoluşun mümkün olacağını düşünüyor ve bunun endişesi içinde kıvranıyor; yapay zekâ (AI) endişesi! İnsanın kendisinden korkusu! Sorunun başka bir boyutu ise insanın kendisini dünyadaki tek zeki yaratık olarak görmesi yani kendisinden başka diğer bir canlının kendisininkine benzer zekâya sahip olamayacağı varsayımıdır.

Korku çağında yaşıyoruz sanki. Bildiklerimiz arttıkça bilmediğimizin bilgisi de arttığından mı bu korku? Bilinmeyenlerin bilinebileceğini kavradıkça güvenli alanlarını kaybedeceklerimizin artmasından mı? Cesaret ve kahramanlık çağlarının sona erdiği, korku, endişe ve kontrolünü kaybetme kaygısı ağırlıklı duyguların egemenliği altında bir çağda olduğumuzdan mı? Yapabildiklerimiz arttıkça yaptıklarımızın kontrolümüzden çıkacağı endişesi mi yaşadığımız? Yaptıklarıyla yapabildikleri arasındaki bağı kavramanın neredeyse olanaksız hale gelmesiyle beliren, insanın yabancılaşması mı sorun? Yoksa hepsi mi?

Yapabildiklerimiz hayal ettiklerimizin sınırlarına doğru yelken açtıkça korkunç hayallerinin gerçekleşebileceğinden endişeleniyor insanlık. Kâbuslarımızla hayallerimizin birbirine karıştırabileceği bir sosyal düzende yaşıyor olmayalım? Halbuki sevinçlerimize ne oldu? Değişimden duyduğumuz coşku nereye gitti?

Müjdeler olsun
dünya değişiyor
yakınlaşıyor gelecek.

Yakınlaşan gelecekten duyulan korku neden? Özgürlüğümüzün dalgalandığı yeryüzü düşlerimiz silindi mi artık?

Gökyüzüne daldım
yıldızların tadını çıkarıyorum.
Yeryüzüne daldım
özgürlüğün tadını çıkarmaya.

Sanki Olympos'ta oturan artık "yapay zekâ" ve bizler de Zeus'un gazabından korkan ölümlüler gibiyiz. Artık Homeros'un öykülerinde tanrılarını yaratan insanlar anlatılıyor. Yapay zekâ ve onun bin bir beceriyle donatılmış robotları insanüstü yetenekleriyle yeryüzündeki yaşamı kontrol edebiliyormuşçasına değişebilecek bir gelecek korkusu. Sanki daha yeni bilincine vardığımız naif yaşamlarımız parmaklarımızın arasından akıp gidiyor ve bu göz döndürücü değişimi seyretmekten başka bir şey yapamayan, donakalmış varlıklarız.

Avuçlarımın içinden
akıp giderken bakakaldım
bir yudum içmek yerine.
Parmaklarımda duyumsadım
buz gibi pınarları
susuzluğumu unuttum.
Akıp gitti kırık bir ezgi gibi yaşamım.
Ardından koşmadım
toprağa süzülen damlacıkları seyrettim
içime çektim kokusunu
her şeyi unuttum.

Sanki Olympos'ta oturan artık "yapay zekâ" ve bizler de Zeus'un gazabından korkan ölümlüler gibiyiz.

© EZGİ SU MOLAYIM

© EZGİ SU MÜLAYİM

Ama asıl korkmamız gereken masumluğumuzun, kendi kendiliğimizin kaybı değil mi? Zekâmızın eseri olan varlıkların esiri olmaktan korkarken, aslında o çocuk masumluğumuzu kaybederek dönüştüğümüz canavarlaşma olması gerekmez mi korkacağımız? Zekâmızın yarattığı varlıklardan daha tehlikeli değil mi insanlığını kaybetmiş, robotlaşmış insanlar? Olympos'taki tanrıların gazabından korunmak için çareler arıyor bilim insanları. Şaşıyorum; insanların robotlaşmaması için çareler arasak daha doğru yapmış olmaz mıyız? Geleceğin -hatta günümüzün- robotlaşmış insanından korkmuyoruz da robotlarımızın insanlaşmasından ödümüz kopuyor. İnsan olarak varoluşumuzun sona ermemesi için hayaller kuruyor, zihinlerimizi yapay zekâlarda sonsuza kadar sürdürmek için ölüyoruz. Ama ölümden korkuyoruz! Halbuki;

Kızım,
öldükten sonra ben
aranızda olacağım yeniden
saksımızdaki çiçek
evimizdeki Pamuk gibi
tek farkım şimdiden
farkında olmayacağım kendimden.

Zekâların taşıyıcısı sinir siteminin "beyin" gibi bir yapıya dönüşüp kendinden daha zeki (!) varlıkları yaratabilecek hale gelebilmesi için neredeyse 500 milyon yıl gerekti. İki ayaklı bir bedenin beyni için ise neredeyse 2.5 milyon yıl öncesine dönmeliyiz. İnsan bedenindeki bir beyni 200 bin yıldan daha önce görmemiz mümkün değil.* Yapay, biyolojik olmayan, zeki davranışlar gösteren varlıklar ise ancak son 50 yıl içinde görülebilmiştir. Bütün bunlar Zeus'un Olympos'a tekrar çıkması için önümüzde henüz epey zaman olduğunu gösteriyor. O zamana kadar robotlaşmadan insanlığımızı koruyabilirsek eğer, kâbuslarımızın gerçekleşmeyeceğinden emin olabiliriz. Yeter ki insanlaşan robotlardan değil robotlaşan insanlardan, kendini genişleten zekâdan değil, aklını ve vicdanını kaybetmiş insanlardan korunalım.

* Peter Gluckman, Alan Beedle ve Mark Hanson; Evrimsel Tıbbın İlkeleri;
Çeviri-Battal Çıplak, Oğuz Kerim Başkurt, Hilmi Uysal; Palme Yayıncılık; 2012, Ankara.

Yapay zekâ, dijitalleşme ve kültürel dönüşüm

Doruk ATIL

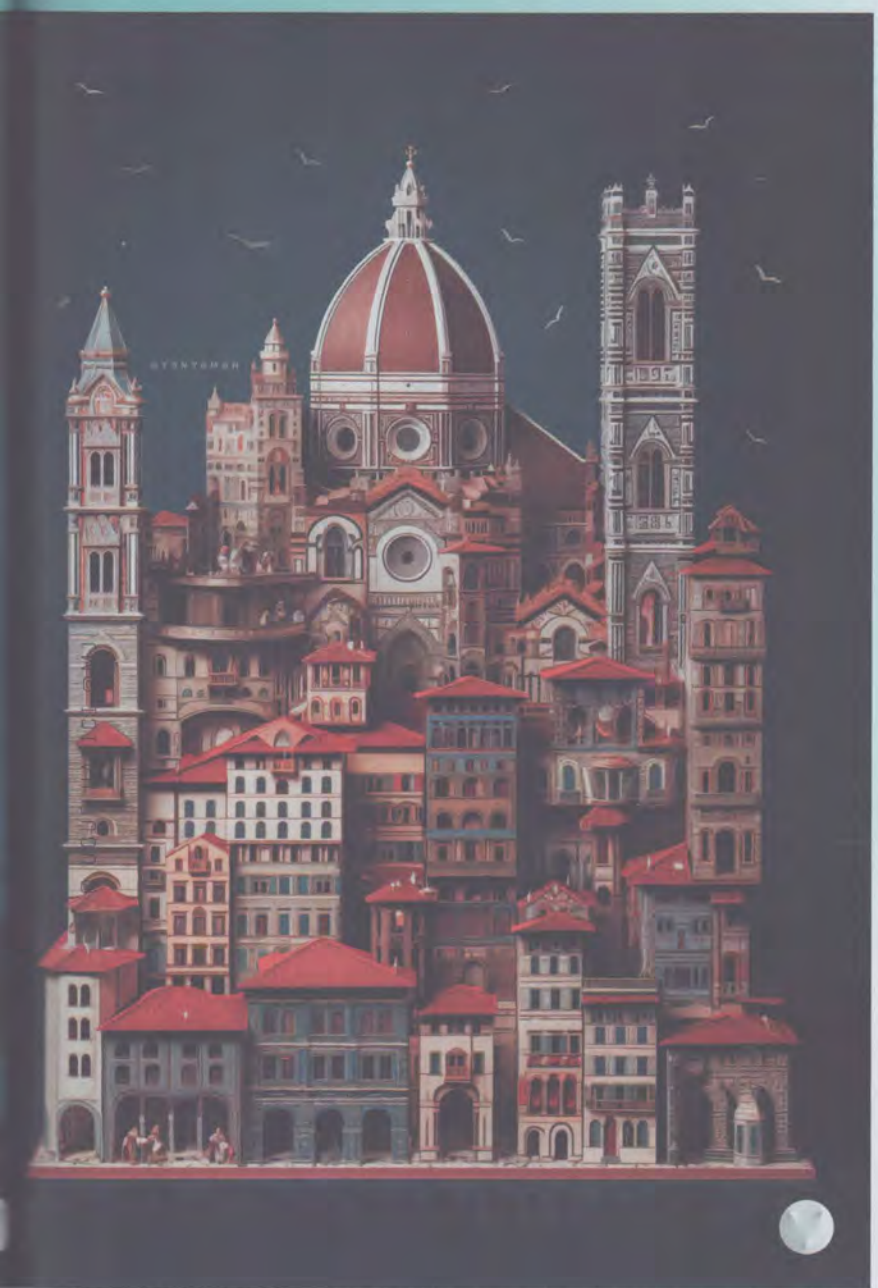

© YASİN YAMAN

Dijitalleşme bilimsel, çevreci ve toplumsal olaylarda bir dönüşümle paralel yürütülebilirse, (...) yeni bir toplum yaratmak için büyük bir umuttur. Ancak, günümüz sistemi ve bilinçsizliğinde dijitalleşme ne yazık ki sadece kaynakları tüketen, hareketsiz, tembel ve duyarsız bir toplum yaratabilir ve bireyleri amaçsız, sabırsız ve mutsuz hale getirip depresyon, anksiyete gibi psikolojik rahatsızlıkları arttırabilir.

Bir hayvan olarak insan -bu konu farklı disiplinlerde hâlâ tartışılmaya devam etse de- toplum olarak var olmayı, dünyanın diğer hayvanları arasından sözde "egemenliğini" almayı, farklı toplumlar oluşturmayı ve "hiçlikten" çıkıp "var olabilmeyi" zekâsı sayesinde gerçekleştirmiştir. Dil, ahlak, etik ve bunlara bağlı oluşan şehirlerin, toplumların, kuralların temelinde insanların devamlı gelişen zekâsı yatmaktadır.

İnsanın uzun bir süre boyunca zekâ temelinde üretip -bir bakıma yaratımını- gerçekleştirdiği bütün teknolojik icatların temelinde doğayla mücadele yatmaktadır.

© YASİN YAMAN

İnsanın hem kendisinin bir özelliği olan hem de kendisinden oldukça uzak olan doğanın vahşi ve kıt koşullarında "var kalabilmek" için gerçekleştirmiş olduğu çetin mücadele, özellikle yaratıcı zekâsının gelişmesinin en temel sebeplerinden biridir. Bir süre sonra ise bu durum bir hayatta kalma mücadelesi olmaktan çıkmış, insanın dünya üzerinde hayatını kolaylaştırma, fiziksel emeği minimuma indirerek maksimum fayda sağlayabilme çabasına dönüşmüştür.

İnsan zekâsının evriminin günümüzde ulaştığı son nokta ise yapay zekâ kavramı ve bu kavramın hayatlarımızda oluşturduğu getirilerdir. Yapay Zekâ ve onun her yerde büyük çapta yol açtığı "Dünyanın Dijital Dönüşümü", insanların yaşayış biçimlerini önemli ölçüde değiştirmekte, gün geçtikçe de değiştirmeye devam etmekte. Her milisaniyede geliştirilen yeni teknolojik yazılımlar, insanların günümüze kadar sürdürdüğü varoluş kaynak ve araçlarının ciddi anlamda değişimine yol açmakta ve insanı doğasından sıyırıp kendi oluşturduğu bir simülasyonun içinde yaşamaya zorunlu kılmaktayken, aynı zamanda insanlığın şimdiye kadarki yaşayış biçim ve amaçlarının da zorunlu değişimine yol açmaktadır.

Bu yazıda, yapay zekânın kısaca bir tanımını yapıp yapay zekâ ve dijital dönüşüm kavramlarını ve bu kavramların beraberinde getirdiği etkileri, insanların yaşayış biçimleri, psikolojik ve felsefi gelişimleri açısından ele almaya çalışacağım.

Yapay zekânın evrimi, toplumun önceki gelişmelerinden hazırladığı zorunlu bir sonuçtur. Temelde insan zekâsının ve insan öğrenmesinin modellenerek makineler aracılığıyla taklit edilmesi olarak tanımlanan yapay zekâ, günümüzde birçok farklı disiplini içinde barındırmaktadır. İnsan öğrenmesini modelleyebilmek için yazılım, mühendislik, biyoloji gibi alanların dışında psikoloji ve sosyoloji gibi sosyal bilimlere, ayrıca felsefe bilgisine de ihtiyaç vardır.

Birçok kaynağa göre, 17. yüzyılda insan davranışlarını taklit eden otomatlar oluşturma yarışıyla gelişimi başlayan yapay zekâ, dönemin felsefi akımlarında da kendini belli etmeye başlamıştır (Coşkun ve Gülleroğlu, 2021). Bu dönem felsefi akımlarda insanın fiziksel özelliklerine nazaran "zihinsel özelliklerinin" taklit edilmesi hedeflenmiş, Descartes'ın insanı saat benzeri düzenekle çalışan bir makine olarak tanımlaması, hesap makinesinin icadı gibi olaylar sonraları 1950'lerde gelişen ve yapay zekânın gelişiminin doruk noktasına ulaştığı "Bilişsel Devrim"

ile devam etmiştir. Cep telefonu, dizüstü bilgisayar gibi teknolojik cihazların icadı da bu dönemde gerçekleşmiştir. Yapay zekânın bu gelişimi, "inovasyon", "dijital dönüşüm" gibi birçok kavramın da hayatımıza girmesine sebep olmuştur.

Yapay zekânın gelişiminin teknolojik açıdan insana kattıkları ve katmaya devam ettikleri tabii ki yadsınamaz. Olabilecek her iş için, insanın istediği konularda bilgi sahibi olabilmesi için, günlük ve rutin işleri kolayca çözümleyebilmesi için inanılmaz büyük bir bilgi birikimi, dünyanın her yerinden gelen verilerle insana sağlanmakta. Bugüne kadar doğada var olmayı onunla savaşarak gerçekleştiren insan, kendine yeni, sürdürülebilir, dijitalleştirilmiş bir dünya yaratıp entegre altyapı sistemleriyle robotların ve makinelerin insandan çok daha hızlı ve doğru öğrenebilmelerini sağlamakta. İnsan, yapay zekâ ile deney ve icatlarda, bilimsel buluşlarda çevreye zarar vermeden ve kendini zorlamadan milyonlarca deneme -yanılma- kontrol sistemleri oluşturma imkânına sahip.

Yapay zekânın insan ve toplum sağlığında, genel olarak insan psikolojisinde ne gibi etkiler yarattığı sorusuysa, toplumların yapay zekâyı nasıl ve hangi amaçla kullandıklarıyla yakından ilişkilidir. Dijitalleşme bilimsel, çevreci ve toplumsal olaylarda bir dönüşümle paralel yürütülebilirse, bu durum sancılı bir süreç de olsa uzun vadede insanın doğayı yeniden şekillendirmesine yardımcı olup, yeni bir toplum yaratmak için büyük bir umuttur. Ancak, günümüz sistemi ve bilinçsizliğinde dijitalleşme ne yazık ki sadece kaynakları tüketen, hareketsiz, tembel ve duyarsız bir toplum yaratabilir ve bireyleri amaçsız, sabırsız ve mutsuz hale getirip depresyon, anksiyete gibi psikolojik rahatsızlıkları arttırabilir.

Dünyada yaşanan teknolojik gelişmeler hız kesmeden devam etmekte, bu durum insanların teknolojiyi sadece bir yaşam kolaylaştırıcı olarak kullanmalarıyla kalmayıp aynı zamanda bütün bir dünya kültürünün de değişimine ve dönüşümüne yol açmaktadır. Dijital dönüşüm kavramı sadece farklı şirketlerin altyapı sistemlerinin dönüşümünü değil, aynı zamanda insanın bir toplum ve topluluk olarak bütün kültürünün de dönüşümünü temsil etmektedir. Bu dönüşüm ve kültüre ayak uyduramayan

© YASİN YAMAN

topluluklar, her ne kadar yapay zekâyı görece bir araç olarak kullanabilme potansiyeline sahip olsalar da bu büyük potansiyeli nasıl kullanabileceklerini bilemeyip insan varlığına yarardan çok zarar getirebilme tehlikesiyle karşı karşıya kalabilmektedir.

Peki biz bu sürece ne kadar uyum sağlayabildik? İçinde yaşadığımız dünya, bu dünyada düzeni korumak amacıyla getirdiğimiz birtakım ahlaki ve etik kurallar, ekonomik sistemlerimiz; yapay zekâ gibi dünyanın her yerinden her zaman saniyeler

© YASİN YAMAN

içinde bilgi akışını sağlayabileceğimiz, bizim onlara öğreteceğimiz sınırlarda öğrenebilen makineler yaratabileceğimiz, kodladığımız rakamlarla anlamlı ve düzenli şekilde hareket edebilen düzenekler oluşturabileceğimiz yeni bir çağa hazır mı? Dünyanın öbür ucundan anında haber alabilecek bir çağa amaç ve hedefler altyapısında hazır mı? Kültürel olarak hepimizde yapay zekâyı nasıl ve ne için kullanabileceğimiz bilinci var mı? Bu gelişimi sürdürebilecek teknolojik imkân ve bilgilerimiz olmasına rağmen, bu gelişimin neden ve nasıl olacağı konusunda bilgi sahibi miyiz? Bu toplumsal, ekonomik, sosyolojik, psikolojik, kültürel değişime gerçekten hazır mıyız; değilsek nasıl hazır olacağız?

Bana göre teknolojik, toplumsal ve sosyal bir dönüşümün eşiğinde olduğumuz bugünlerde sorulacak en önemli sorular bunlardır. Teknolojik dönüşümü kabul edip ona ayak uydurabilen toplumlar için yapay zekânın bu gelişimi oldukça önemli ve değerli bir araçtır. Ancak bu dönüşümün araç olmaktan çıkıp "amaç" haline gelmesi ve toplumların bu değişimi ve gelişmeleri bir "dönüşüme" çevirebilecek kaynaklara sahip olamamaları, gelecek dünya için ne yazık ki faydadan çok otoriter ve totaliter düşüncelerin yayılımına katkı sunar ve bilgi kirliliğine hizmet eder. Burada bireylerin yapay zekâyı nasıl kullanacaklarını seçme çabası tabii ki önemlidir. Bununla birlikte bireyleri şekillendiren toplumun ve toplumları şekillendiren dünya sistemlerinin önemi de oldukça fazladır. İnsani olarak yapay zekâyı hangi amaçla kullanacağımız, yapay zekânın dünya geleceğini nasıl şekillendireceğini net bir şekilde belirleyecektir.

Kaynakça

C. Darwin (1859). On the origin of species by means of natural selection, or, the preservation of favoured races in the struggle for life.

Coşkun, F., Gülleroğlu, H. D. (2021). Geçmişten Günümüze Yapay Zekânın Gelişimi ve Eğitim Alanında Kullanılması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. https://doi.org/10.30964/auebfd.916220

Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar, Çiğdem Kağıtçıbaşı.

Köroğlu, Y. (2017). Yapay Zekânın Teorik ve Pratik Sınırları. *Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi*.

Modern Psikoloji Tarihi, Duane P. Schultz & Sydney Ellen Schultz

Özizer, H. (2024). Yapay Zekânın Faydaları ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 11(104), 336–348. https://doi.org/10.5281/zenodo.10732044

Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum, Erich Fromm.

© FÜLYA ECEM

Kadınların kurtuluşu teknolojide mi?

Gelecek dişitaldir!

Hande ÖĞÜT

Yapay zekâ sistemleri kurtuluşumuz olabilir mi? Herkes ve her canlı için adil bir yapay zekâ teknolojisi üretmek ve sürdürülebilir kılmak mümkün mü? Meselenin "cinsiyet eşitliği" yönünü aşabilsek de sosyoekonomik ve sosyoekolojik etkilerini aşabilmek mümkün mü?

Kendi imgemi aynada ilk gördüğümde neler hissettim, nasıl tepki verdim, hatırlamıyorum ama kendi kopyamı hem de farklı biçimlerde ilk sihirli aynalarda gördüğümde ne çok şaşırmış, garipsemiş ama eğlenmiştim. Hem bendim hem benim çok şişman, çok kısa, çok uzun, çok sıska, grotesk, yamuk, komik biçimlerim.

Büyüdükçe, kendimi makyaj, peruk, kozmetik, kılık kıyafet, aksesuvarlar yardımıyla da değiştirebileceğimi, kendimden versiyonlar üretebileceğimi öğrendim. Sözde özerk ve bütünlüklü benliğin temsiller ve imgeler dizisinden başka bir şey olmadığını göstermek, cinsiyet ve kimlik normlarıyla oynamak, teatral ve sanatsal bir uğraş ise işlevsel ve eğlenceliydi, aksi takdirde her gün yeni temsiller yaratamazdınız. Hem zaman hem emek hem de bütçe istiyordu bu değişim işleri...

Derken bilgisayarlar, Photoshop programları, internet sayesinde bu manuel değişim-dönüşüm işlerini, dijital ortamda ve çok daha iyi sonuçlarla elde eder olduk. Görüntüleri, renkleri, mekânları, cinsiyetleri, kıyafetleri, hemen hemen her şeyi değiştirebiliyor, farklı gösterebiliyor, uzantılar ekleyebiliyor, kopyalar üretebiliyorduk. Ve nihayet, bunu çok daha kısa sürede ve dilediğimiz her an yapabileceğimiz android telefonlar, sosyal medya, kişisel hesaplar, türlü yazılımlar, programlar, uygulamalarıyla yapay zekâ girdi hayatımıza.

Hemen hepimiz kendi avatarlarımızı, bilimkurgu karakterlerimizi, sevdiğimiz ünlüyle yan yana fotoğraflarımızı, gençlik, yaşlılık ve kadın/erkek hallerimizi yaptık yapay zekâyla; kahraman olup filmlerde oynadık, dünyanın ünlü binalarının önünde boy gösterdik, filmlerimizi, müzikli videolarımızı ürettik, kozmetik, saç, dövme tekniklerinin yüzlercesiyle süslendik; değişmek, gençleşmek, güzelleşmek için sunulan programları indirir olduk.

Instagram, TikTok, Facebook, Threads, X, YouTube gibi platformlarda yüz binlerce sanal karakter ortaya çıkarken, bu sayı giderek artıyor ve pek çoğumuzu cezbediyor. Sanal karakterlerimiz, sanal ilişkilerimiz, sanal hayatlarımızla ya kendimizi gizliyor, ya mükemmel, ulaşılmaz kendimize kavuşmayı amaçlıyoruz. Kendimize başkaları için oynadığımız rolleri içeren gerçek olmayan portreler, hayalimizdeki karakterler, hem biz olan hem olmayan kimlikler, gerçek ve sahte hesaplar, hem gizleyen hem sergileyen maskeler, özendiğimiz bedensel imgeler, deneyimlenmemiş algılar yaratabiliyoruz. Geçmişin simyacıları gibi maddeye değer ya da Doktor Frankenstein gibi hayat verebiliyoruz.

"Dahası, cansız varlıklara hayat verebilir hale gelmiştim. [...] Dünyanın yaratılışından bu yana en bilge insanın amacı ve arzusu olan şey, artık benim avucumun içindeydi."[1]

Bu, inanılmaz, olağanüstü bir buluş, hatta Lacan'ın söz ettiği türden "ontolojik bir zafer"di ve sanki "dünyada olan her şey bir ayna gibi" davranıyordu. Yaşamımızın hemen her anına dahil olan, gündelik hayatımızı, ihtiyaç ve beğenilerimizi, düşünce ve algımızı, kendilik biçimlerimizi ve beden imgemizi her yönden şekillendiren yapay zekâ ile yeni bir ayna evresine saplandık adeta. Ve bu evrede, imgemizi beğenip beğenmememiz, kendimizi nasıl gördüğümüzden çok, sanal dünyanın aynasında tanındığımız, görüldüğümüz anki sevinçle ölçülmeye, dijital imgeselce belirlenmeye başladı.

Kendini beğenmenin, ukalalık, "kendini beğenmiş"lik, narsisizm gibi karşılıkları olan geleneksel tevazu toplumunda büyümüş olan pek çoğumuz için kendini beğenmek/beğendirmek zaten sancılı bir süreç iken artık bu, başarı, takdir ve onay; görünen/bilinen ötekilerle birlikte bilinmeyenlerin, anonim iktidarın ve algoritmaların göstergelerine de bağlı. Başarılı olmak ve beğenilmek, takipçi, izlenme, etkileşim oranıyla saptanırken, işe alımlarda, iş başvurularında, hizmet ve ürün satışlarında da etkili ve gerekli olmaya başladı bu yüksek rakamlar. Takipçin ve beğenin kadardın!

Ama çözümler mevcuttu. Bu zafer, vasat, sürprizsiz, yeteneksiz bile olsanız elde edilebilirdi. Takipçi, beğeni, yorum satın alabilirdiniz, kendi güzeller güzeli, erotik kopyanızı, kaslı muhteşem bedeninizi yaratabilirdiniz, reklam verebilir, şaşırtıcı teklifler ve görsellerle ürününüzü, bilginizi satabilirdiniz. Ama sürekli etkileşimde ve aktif olmanız, zaman, emek ve para harcamanız, ilgi göstermeniz ve bunu hiç durmadan yapmanız gerekiyordu.

Otantik kimliğin yerini şaşırtıcı olmak alıyor, eşsiz bir varoluşu, bir kopyalar çokluğunda kaybediyor, aynada en beğenilecek imgemizi arıyorduk. Teresa de Lauretis, "İmgenin sonsuz sayıda yinelenebildiği, gerçek dünyanın bir hayalet gibi göründüğü, hiç durmayan bir akışın, bitimsiz bir çoğaltma sürecinin içine mi kapıldık?" derken, temsilin ve kopyaların dışında bir hakikatten kuşku duyduğunu belirtiyordu. İktidarlardan bağımsız, saf, el değmemiş bir temsilden söz etmek mümkün değilse, böyle bir gerçeklikten söz etmek de mümkün değildir. Göstergenin de gösterenin de arkasında "verili" bir gerçeklik vardır. Temsilin de kopyaların da yapay zekânın da... Ardında bir gerçeklik, hem de hegemonyal, kontrolcü, kuralcı bir gerçeklik vardır. Kendi sayfamız, hesabımız, filmimiz, ürünümüz, kopyamız, imgemiz sandığımız, özel alanımızda özgürüz sandığımız bu yanılsama içinde egemen algoritmaların kurallarına uymak zorundayız. Her şeyin algoritma tarafından belirlenen bir sınırı, saati, kuralı, onayı, kabulü ve "olur"u vardır. Ne var ki ucu bucağı belirsiz ve gerçekliği şüphe götürür bir kitleyi (topluluk) korumak ve güvende tutmak adına uygulanan bu önlemler, gösterilen bu hassasiyet, yapay zekâya mündemiç cinsiyetçilik, ırkçılık, sınıfsal ayrımcılık gibi meseleler için geçerli değildir.

"İnternet, aynı zamanda bir kontrol mekanizması. Bunlar tamamen kapitalist şirketler; hayatlarımız, bilgilerimiz, verilerimiz, konuşmalarımız, zevklerimiz, tüketimimiz üzerinde karar veren holdingler. Zengin ve ırkçı ABD'li efendilerin araçlarını kullanarak onları besliyoruz ve onların ellerindeyiz; örneğin algoritmaların nasıl çalışacağına onlar karar veriyor."[2]

Yani sanıldığı gibi yapay zekâ matematiksel bir veri toplamı ve

[1] Mary Shelley, Frankenstein ya da Modern Prometheus, çev. Yiğit Yavuz, İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
[2] https://www.kadinisci.org/uluslararasi/gazetecilik-feminist-ekonomi-dijitallesme-pikara-dergisi-deneyimi/

teknolojik bir yapı/kurgu değil, hele ki objektif ve eşitlikçi hiç değil. Matematikçi Cathy O'Neil, algoritmaların dokunulmaz, anlaşılmaz, gizemli yapay olgular değil, kodlanmış ya da kodla iç içe geçmiş kanı ve inançlardan ibaret olduklarına dikkat çekerken, Doktor Safiya U. Noble, popüler arama motorlarının egemen kültürel normları yansıttığını ve dayattığını belirtiyor.

Kültürel imgesel ve iktidar, zihinlerimizi ve bedenlerimizi erkek ve kadın zihinler/bedenler şekline sokarken, buna karşılık gelen öğreti ve kurumlar da cinsiyetleri bu ikileme tabi tutarak bedenleri, farklı bir dizi güç ve kapasiteye sahip iki cinsiyet şekline sokmaktadır. Tarih boyu kadını bedensellikle, eksiklikle, zayıflıkla, duygusallıkla, annelik ve ev kadınlığıyla, erkeği akıl, mantık, güç, otorite, iktidar, siyaset, bilim, teknoloji alanlarıyla eşleştiren "toplumsal cinsiyet normu", temsilin de kopyanın da içine işleyen verili gerçekliktir. Birbiriyle iç içe geçmiş eril öğeleri barındıran bu normalleştirici disiplin, güç ilişkileri içinde yeniden üretilen bu iktidar, elbette dijital dünyada da varlığını sürdürmektedir. Zira yapay zekâ sistemlerinin eğitildiği binlerce terabayt büyüklüğündeki veriyi insanlar -yani aslında beyaz, üst-orta sınıf erkekler- üretiyor ve yapay zekâ, insanlığın -yani din, bilim, ilim adamlarının- yüzyıllardır ürettiği bilgileri, temsilleri ve önyargıları öğrenerek gelişiyor.

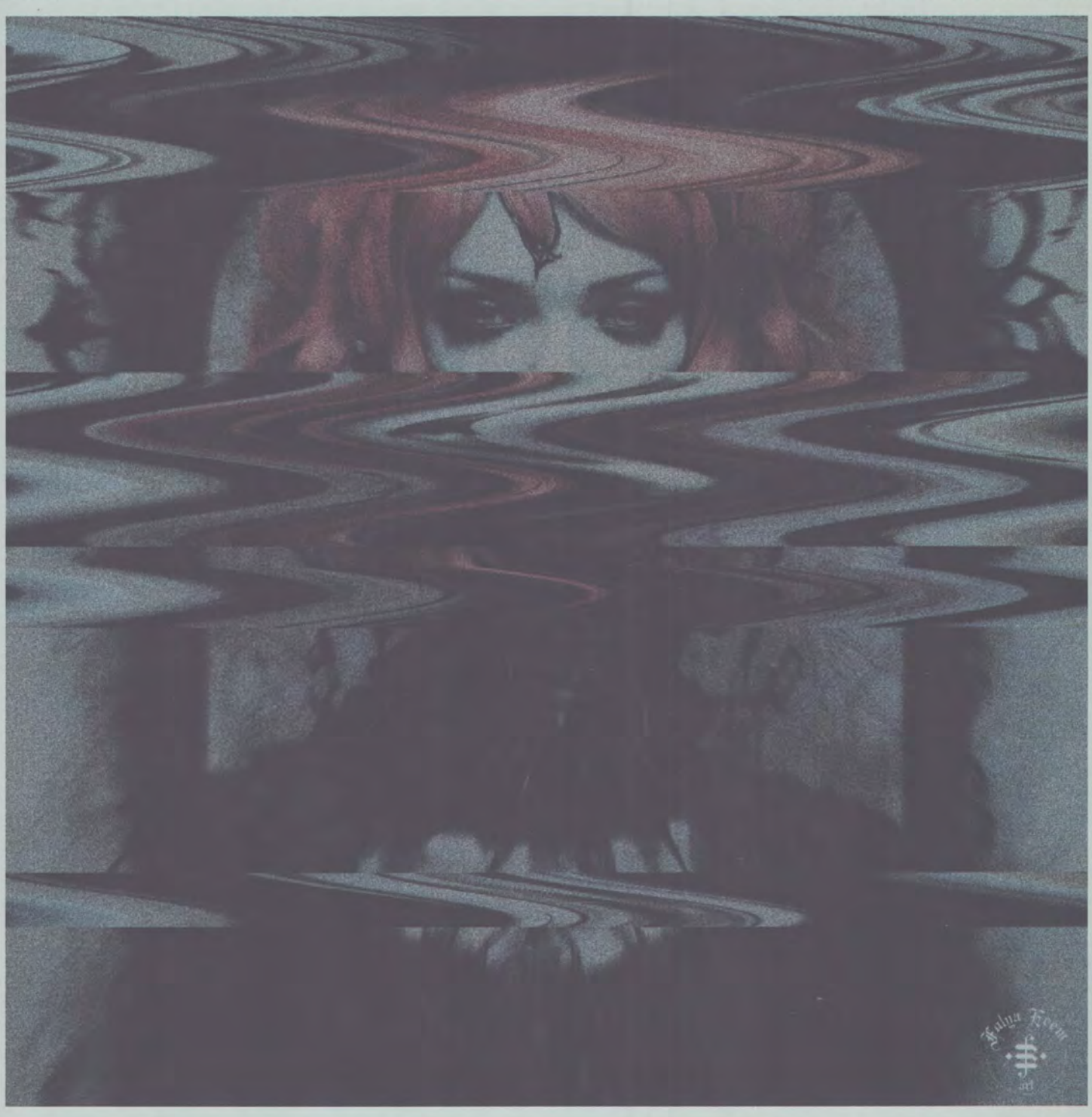
Bilimsel paradigmanın sınırlarını sorgularken yepyeni bir hayat formu yaratmaya, mükemmel canlıyı ortaya çıkarmaya çalışan Doktor Frankenstein, nasıl kendi adını taşıyan canavarda, farkında olmadan toplumsal cinsiyetli sosyal yapının kadını ötekileştiren cisimleşmiş yanını (da) yaratmışsa, tüm imkânları, olanakları, kolaylıkları, bir ontolojik, teknolojik zafer olması bir yana yapay zekâ (da) ataerkil ve kapitalist sistem içinde üretildiği ve bu sistemin hâkim, normatif kodlarını taşıdığı için, bugün dünyanın en büyük teknoloji ve yapay zekâ şirketlerinin sermayedarlarını, yöneticilerini, bilim insanlarını, yazılımcılarını, teknisyenlerini, mühendislerini, beyinlerini hegemonyal sınıf oluşturduğu için cinsiyet, ırk, sınıf, etnisite gibi ayrımcılıkları ve eşitsizlikleri de yeniden yaratıyor, besliyor.

Oysa ilk bilgisayar algoritmasını 19. yüzyılda bir kadın, Ada Lovelace (1815-1852) yaratmış ve bilgisayarlar icat edilmeden yüzyıl önce, ilk programcı olarak adını tarihe yazdırmıştı. Eskiden hesaplama işlemini kadınlar yapardı ve bu mesleği yapan kadınlara, insan-bilgisayar denilirdi. '50'lerin sonunda, evinde bilgisayar kullanan ilk kişi, ilk yazılımcı bir kadındı; Mary Allen Wilkes. II. Dünya Savaşı sırasında Amerikan ordusunun yürüttüğü gizli bir proje kapsamında, ilk bilgisayarların programlamasını altı kadın yazılımcı yapmıştı, proje 1946 yılında kamuya duyuruldu ama bu değerli bilim kadınlarının adları gizli tutuldu. Kadının adı yoktu! Programlamanın öncü isimlerinin çoğunu kadınlar oluşturuyordu ama bu erkeklerin işine gelmiyordu. Nasıl ki ortaçağda şifacılık, ebelik, eczacılık yapan kadınları cadı yaftasıyla yok edip bilim alanından kovmuşlar, kadınlardaki sezgisel, zihinsel yaratıcılıktan, deneysellikten ve detaycılıktan korkmuşlarsa, '80'lerden itibaren aynı korku ve endişelerle kadınları bilgisayar alanından da uzaklaştırdılar ve programlama sektöründe hâkimiyeti ele geçirdiler.

Muhafazakâr ve neoliberal '80'lerde Batılı ülkeler zenginleşirken, ekonomik çöküşe geçen komünist Doğu dünyası, birçok Üçüncü Dünya ülkesi, Afrika ülkeleri yoklukla mücadele ediyor, hâkim güçler tarafından sömürülüyordu. İkinci dalga feminizmin devrimci mücadelesi ve kazanımlarından da ürkülmüş, kadınların bilişsel mekanik, analitik becerilerinden tedirgin olunmuş, toplumsal cinsiyet kavramı ana akımlaşmaya başlamış ve anneliğin, dolayısıyla ev kadınlığı ve bakım hizmetlerinin kutsallığı, kız çocuklarına uygun görülen mesleklerin yükselişi yeniden gündeme getirilmişti. Başarılı da olundu. Araştırmalara göre '80'lerin ortasından günümüze mühendislik ve bilgisayar bilimleri bölümünden mezun olan kadınların sayısı giderek düşmekte. Günümüzde dünyada yapay zekâ alanında çalışan kadınların oranı yüzde 22, bilim ve Ar-Ge pozisyonlarında çalışan kadınların oranı yüzde 29. Silikon Vadisi'nde dahi kadın yazılımcı sayısı hayli az ve teknoloji girişimlerinin yalnızca yüzde 5'i kadınlara ait. Yanı sıra kadınların dijital teknolojileri kullanma, ulaşma konusunda erkeklere kıyasla çok daha az imkâna sahip olduğu, beyaz olmayan kadınların ise daha da az temsil edildiği ortaya konan sonuçlar arasında.

Cinsiyetçi teknolojinin cinsiyetçi algoritmalarının kadınlar, özellikle de dini, ırksal, etnik, sınıfsal, cinsel, bedensel farklılıklara sahip kadınlar üzerindeki etkilerini sosyal medya ve arama motorlarında da görmek mümkün. Cinsiyet temsillerini değerlendirmek için farklı yapay zekâ araçları üzerinde yapılan araştırmalar; makine mühendisleri, yargıçlar, iş insanları, F1 pilotları, matematikçiler, CEO'lar, boksörler, futbolcular, dini/manevi/siyasi liderler ve çok daha fazla alandaki çeşitli mesleklerde erkeklerin gösterildiğini; siyahi ve Latin Amerika kökenli kadınların ise cinsiyetçi, hatta pornografik temsillerde görüldüğünü ortaya koyuyor. Yüz tanıma teknolojisinin koyu tenli bireyler özellikle de kadınlar için ayrımcı olduğu kanıtlandı. Kişiye göre ayarlanmış reklamlar, ilanlar bile cinsiyet, ırk ve sınıf ayrımcı öğelerle yüklü. Çocuklara yönelik çizgi film, müzikli klip, video ve pek çok uygulamada da kamusal alandaki meslekler erkekler tarafından icra edilirken, kadınlar daha çok özel alanda, anne, hemşire, bakıcı rollerindeler. Egemen dil İngilizce olduğu için algoritmalar "doğal olarak" sohbet robotunu yani "doktor"u erkek, "hemşire"yi ise kadın varsayıyor.

Özel sektörde, resmi kurumlarda, bireysel hayatlarımızda seyahatten eğitime, alışverişten sağlığa, sigortacılıktan bankacılığa dek birçok hizmet için bir tür sekreter, ofis-boy, hizmetçi, operatör, planlayıcı, kolaylaştırıcı görevi gören yapay zekâ sesli asistanların kadın sesiyle konuşması ve bu konuşma tarzının son derece saygılı ve itaatkâr olmasına ne demeli? Siri, kullanıcıların duygusal durumlarını anlama yani son derece dişil bir özellikle öne çıkarken, Alexa, akıllı ev kontrol sistemiyle yani yine ev/kadın bağlantısıyla rağbet görüyor. Yapay zekânın en yaygın işlevinin insanlara bilgi ve tüketici hizmeti vermek olduğunu, bu görevlerin de bir bakıma

© FULYA ECEM

"kölelik ve hizmetçilikle" ilişkilendirildiğini belirten robot bilimi uzmanı Karl MacDorman'a göre şirketlerin bu yaklaşımı "cinsiyetçi" olarak nitelenebilir.[3] Yapay zekâ ve robotlarla ilgili etik ve kültür alanında çalışan Profesör Kathleen Richardson da aynı fikirde: "Kesinlikle burada bir cinselleştirme durumu var. Robot ve sesi ne kadar gerçekçi olursa, onları cinselleştirme eğilimi de o kadar fazla."[4]

Robot kadınlar genellikle aşçı, hizmetçi, hemşire, dadı gibi modellerde üretilse bile bakım hizmeti üretimi, doğası gereği emek yoğun. Mekanizasyon ya da yapay teknolojilerin emeği ikame edebilmesi hem zor hem de uygulanabilirliği oldukça kısıtlı. Ama erkeklerin cinsel fantezilerindeki işlevi bir hayli revaçta ve yaygın. Sabit, değişmez, ses çıkarmayan, itaatkâr kadın modelinin monte edildiği şişme kadından robot kadına dek tüm bu yapay kadınlar erkeklere hizmet amaçlıdır. Blade Runner ve Ex Machina başta olmak üzere pek çok bilimkurgu filminde bir fantezi olarak karşımıza çıkan robotlarla aşk ve cinsellik yaşama fikri erkeklere aittir. Barcelona, Berlin, Moskova gibi şehirlerde

[3] tr.euronews.com/yapay-zekanin-cinsiyetciligi-kadin-elinden-cikan-algoritmalar-kadinlara-kars-ayrimcilik-
[4] https://www.milliyet.com.tr/dunya/insansi-robotlarin-cogu-neden-kadin-6997615

açılan robotlardan oluşan genelevler de erkekler içindir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği, cinsiyetçiliği yenebilir mi?

Şükür ki kimi büyük şirketlerde öyle olaylar yaşandı ki, yapay zekânın cinsiyetçi ve önyargılı tutumları artık görülür, konuşulur olmaya başlandı. Apple Kart'ın kadınlara erkeklerden daha düşük kredi verdiği, Amazon'un işe alım süreçlerinde cinsiyet kökenli ayrımcılığı önlemek için kullandığı yapay zekâ sisteminin, kadınların özgeçmişlerini filtrelediği ortaya çıkınca ve Microsoft'un sohbet botu Tay, kısa sürede ırkçı, Nazi yanlısı ve feminizm düşmanı olunca, şirketler, uzmanlar telaşla çözümler arar, öneriler, tasarılar sunar oldu. Kimi, toplumsal ve tarihsel cinsiyetçiliği görmezden gelerek bunlara sebebiyet verenin uygulamalardaki zafiyet ya da hata olduğunu söylerken, kimi de toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesini benimseyerek kadınların farklı rollerde, mesleklerde temsil edildiği görüntü bankaları oluşturuyor. Programlama ve test ekiplerinde, "uzun vadede" (!) daha fazla kadının çalışmasını sağlayacak adımlar atılması öneriliyor. Kadınların ve kız çocuklarının dijital ekonomiye katılımları için, şirketlerdeki cinsiyet eşitsizliğini gidermek için eğitimler veriliyor, toplantılar yapılıyor.

BM Kadın Birimi, Dünya Kadınlar Günü'nün bu yılki temasını "cinsiyet eşitliği için dijital inovasyon ve teknoloji" olarak belirledi ve bu çerçevede yüzlerce etkinlik yapıldı, onlarca proje tanıtıldı. Miss Journey adlı yapay zekâ aracı, toplumsal önyargılara ve cinsiyetçi klişelere dikkat çekmeyi amaçlarken, Ada Lovelace'den ilhamla Lisa Zevi tarafından geliştirilen Ai-Da dünyanın ilk robot formunda kadın sanatçısı; Luis Arana tarafından yaratılan Luna, kendi değerleri doğrultusunda konuşabilen ilk feminist kadın robot oldu.

Bu proje ve etkinliklerin çoğu, iş hayatında toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamakla ilgiliydi; yapay zekâ sohbet robotları ya da yapay zekâ cinsiyet eşitliği uygulamalarının içerdiği bilgiler, kampanyalar, bağış, gönüllü olma veya katkıda bulunma fırsatları, evet tüm bunlar, toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgiliydi.

Peki, günümüzde toplumsal cinsiyet kavramı neydi? Patriarkanın, düzcinselliğin, milliyetçiliğin, militarist düşünce üretiminin ve hegemonyal erkekliğin kurucu ögesi olan toplumsal cinsiyet kavramını ve işleyişini olduğu haliyle almak, '80'lerden itibaren içi boşaltılmış, ana akımlaşmış toplumsal cinsiyet kavramını yeniden kurma konusunda alternatifler öneren feminist düşünceyi benimsememek, normatif cinsiyet beklentilerini, rolleri ve inançları yeniden üretecek ve cinsiyetçiliği önlemeyecektir.

Dünyanın farklı üniversitelerinde yapay zekâ algoritmalarında cinsiyetçiliği engellemeye çalışan feminist çalışmalar yapılıyor. University College Dublin'de yapılan araştırmalardan sorumlu olan Susan Levy, yapay zekânın insanlığı geriye itme özelliğine sahip olduğunu savunuyor. Levy'e göre algoritmalar, "toksik maskülinliteyi körükleyip, toplumun yıllardır verdiği mücadeleyi baltalayabilecek boyutta" olabiliyor.[5] Levy'nin "toplum" dediği aslında kadın hareketi ve feminist kadınların mücadeleleri ki bu, gerçekten de baltalanmaya çalışılan bir mücadele, algoritmaları biçimlendirmeyen, yok sayılan bir bilgi birikimi. Öyle ki araştırmacılara göre bilgisayarlar veya işletim sistemiyle çalışan cihazlarda toplanan verilerin geçmişi ancak 15-20 yıla dayanıyor. Yani iki binli yıllara... Feminizmin dördüncü dalgasını yaşadığı, kesişimsellik tasarısının tartışıldığı, toplumsal cinsiyet kavramının yeniden yapılandırıldığı, normatif aile ve düzcinselliğin, kimlik ve cinsiyet kavramlarının yapısının söküldüğü, siberfeminizmin güç kazandığı yıllara...

Siber teknolojinin erkek egemen yapısına karşı, internetin doğası gereği dişil niteliklere sahip olduğunu öne sürerek, "gelecek dişitaldir" (the future is femail) mottosuyla yola çıkan siberfeminizmin, cinsiyet temelli ayrımcılık konusunda farklı iki temel argümanı var. İlki, kadınlara ve LGBTİ+ bireylere özgürlük ve alan açma savunusu ve çabası. Diğeri ise "cinsiyetsiz bir internet kültürü ve teknolojik düzen" oluşturmak.[6] Siberfeministlerin bu tasarısı, sadece toplumsal cinsiyet/cinsiyet kavramını ortadan kaldırmakla değil, insan bedenini, bedenleri dönüştürmekle de ilgili. Donna Haraway'in "toplumsal cinsiyetsiz ucube bir dünya umudunun ütopik hayalini"[7] içeren siborg kuramından ilhamla, oluşu, makine ve organizmanın birleşimi olarak gören siberfeministler, kadının ve diğer cinsiyet kimliklerinin kurtuluşunda teknolojiyi öne sürüyorlar.

Feminist mücadelenin önemli araçlarından ve alanlarından biri olan dijital medya, feminist bilgi ve mesajların üretimi/yönetimi/eğitimi, hashtag kampanyaları, ifşa hareketleri, video aktivizmi, deneyim paylaşımı, sokak protestolarının örgütlenmesi, küresel feminist hareketlerle dayanışma gibi konularda elbette çok büyük bir imkân. Ama cinsel ve sınıfsal bir devrim olmadan tüm kurtuluşu teknolojiye bağlamak, kimliksiz bir feminizm ortaya koymak çok da kabul edilebilir ya da kadınların lehine bir tasarı değil. Feminizmin egemen olan temsil biçimleriyle mücadele edebilmesi için kimlik ve özne tanımlarını yapması, patriarkal manevraları ve kapitalist projeksiyonları iyi analiz edebilmesi gerekir. Bu bağlamda veri biliminin objektif olduğu algısına eleştirel yaklaşan feministlerin

[5] https://tr.euronews.com/2020/03/08/yapay-zekanin-cinsiyetciligi-kadin-elinden-cikan-algoritmalar-kadinlara-kars-ayrimcilik-

[6] Duygu Aydemir, Siberfeminizm: Siborg Beden ve Siber Kültürde Cinsiyetin Durumu, Urzeni, 2021.

[7] Donna Haraway, Siborg Manifestosu, çev. Osman Akınhay, Agora, 2016.

önerileri, kadınların deneyimlerini veri ve bilgisayar bilimiyle birleştirerek iktidara ve erke nasıl meydan okuyabileceklerini araştıran data feminizm[8] ve yine kesişimsel bir mercek aracılığıyla "daha yüksek, daha ileri, daha hızlı"dan, "daha sürdürülebilir, eşitlikçi ve insan merkezli"ye doğru bir paradigma değişimini temsil eden ve erişilebilirlik, aktif katılım, sürdürülebilirlik ve eşitlik gibi toplumsal konuları ele alan feminist dijital politika[9] daha gerçekçi ve çözüm odaklı görünüyor.

Women in AI Ethics (WAIE) kolektifi, yapay zekâ etiği alanında çalışan ve dominant gruplara mensup olmayan kadınları görünür kılmak ve destek olmak amacını taşırken, Joy Lisi Rankin ve Fei-Fei Li gibi araştırmacı ve akademisyenler yapay zekâda cinsiyet, ırk, sınıf, adalet ve çeşitlilik için mücadele ediyor.

Tüm bunlara rağmen yapay zekâ algoritmaları hâlâ önyargılı ve çeşitliliği görmezden geliyor. Kadınlar ve cinsiyet kalıplarına uymayan kişiler, LGBTİ+ topluluğuyla ilişkili içerikler, sansürden, negatif kodlardan, çevrimiçi şiddetten çok daha fazla etkileniyor. Cinsiyet önyargıları, kadınları küresel ölçekte daha fazla damgalama riski taşıyor. Hal böyleyken yapay zekâ sistemleri kurtuluşumuz olabilir mi? Herkes ve her canlı için adil bir yapay zekâ teknolojisi üretmek ve sürdürülebilir kılmak mümkün mü? Meselenin "cinsiyet eşitliği" yönünü aşabilsek de sosyoekonomik ve sosyoekolojik etkilerini aşabilmek mümkün mü?

Günümüzde kapitalizmin elindeki nihai silah olarak görülen yapay zekâ gibi teknolojiler, hem doğal kaynakları tüketiyor, çevreye ve insanlara zarar veriyor, hem işçilerin emek gücünü sömürüyor hem de bunları küresel piyasalara sunuyor. Elisa Lindinger ve Julia Kloiber'in belirttiği gibi: "Bu işin çoğu, işçilerin sömürüldüğü çalışma koşulları altında ve ücretlerin düşük olduğu ülkelere yaptırılıyor."[10]

Yapay zekâ bakanlıklarının kurulduğu, yapay zekâya vatandaşlık[11] verilmesinin tartışıldığı günümüzde bu teknolojilerin artan yaygınlığı, kadınları ekonomik, politik ve sınıfsal açılardan çok daha güç durumlarda bırakabilir. Araştırmalar, kadın işgücünün neredeyse yüzde 80'inin üretken yapay zekâdaki gelişmelerden etkileneceğini, her 10 kadından 8'inin yapay zekâ nedeniyle iş değiştirmek zorunda ya da işsiz kalabileceğini gösteriyor. Çünkü çalışan kadınların yüzde 79'u, yapay zekânın yerini alabileceği ve otomasyona duyarlı mesleklerde istihdam ediliyor.

© FULYA ECEM

"Dijital ekonomiye giderek daha fazla dahil oluyoruz. Hem çalışma saatleri açısından hem ev işçisi kiralamak için kullanılan uygulamaları düşündüğümüzde ve kaynakların elektrik üretimi için talan edildiği yerlerde bu durum, en savunmasız insanların bedenlerini etkiliyor ki bunların göçmen ve ırkçılığa maruz kalan kadınlar olması tesadüf değil."[12]

İktidarın olduğu yerde elbette direniş de vardır. Egemen dijital platformlara karşı alternatifler, kadın işçilerin kurduğu kooperatifler ve web dergiler seslerini dünya çapında duyurmaya başladı. İspanya merkezli feminist web dergisi Pikara bunlardan biri. Derginin koordinatörü Maria Angeles Fernandez, sadece teknolojiyi değiştirmenin, bizi çökmekte olan bir sisteme götüren yapıya meydan okuduğumuz anlamına gelmeyeceğini belirtiyor:

"Feministler ve iktidar odaklarına meydan okuyan feminist bir haber kaynağı olarak, bu etkilerin ardındaki tüm mantığı sorgulamak durumundayız. Gazeteciliğin, tüm ekonomik, patriarkal ve ırkçı iktidar odaklarına meydan okuyan bir karşı-iktidar aracı olduğuna gerçekten inanıyorum."[13]

[8] https://catlakzemin.com/yapay-zekâ-toplumsal-adalet-ve-feminizm/
[9] Https://tr.boell.org/tr/2023/07/05/kesisimleri-kesfetmek-dijital-ve-dis-politikaya-feminist-bir-bakis-acisi
[10] https://tr.boell.org/tr/2023/07/05/kesisimleri-kesfetmek-dijital-ve-dis-politikaya-feminist-bir-bakis-acisi
[11] David Hanson tarafından yaratılan robot Sophia'ya 2017 yılında Suudi Arabistan tarafından vatandaşlık verildi.
[12] https://www.kadinisci.org/uluslararasi/gazetecilik-feminist-ekonomi-dijitallesme-pikara-dergisi-deneyimi/
[13] https://www.kadinisci.org/uluslararasi/gazetecilik-feminist-ekonomi-dijitallesme-pikara-dergisi-deneyimi/

© UGUR HALICI @MJ

Kozmosta AI: "Merhaba, ben Dünya!"

Tuba AKYOL

Belki de uzaylılarla iletişimden beklentimiz, bizim beynimizdeki bir nöronun gidip başka bir insanın beynindeki bir nörona "Merhaba uzaylı" demesini beklemekle aynı şeydir. Belki uzaylılarla kozmik dilde konuşacak olan biz değilizdir, Dünya'dır. Belki ölçek değiştirmemiz gerekiyordur. Büyük düşünün; belki şu meşhur "büyük resim" budur!

Birkaç yıl önce bir haber çıkmıştı; bir imam, bir rahip ve bir haham üniversite kantininde takılıyor ve cemaatlerinin dünya dışı varlıklara ne tepki vereceğini tartışıyormuş, maaşlarını da NASA ödüyormuş gibi bir şeydi. Sosyal medya doğal olarak anında, "Geliyor gelmekte olan yeşil kertenkeleler" şeklinde yorumlara sahne oldu. İşin aslı, Princeton Üniversitesi'ndeki bir mini enstitüde (The Center of Theological Inquiry – CTI) ilahiyatçılar, kendi çalışmalarının yanı sıra her yıl birlikte belli bir temayı ele alıyorlarmış. Mesela bu tema bir yıl "uluslararası hukuk ve inanç özgürlüğü" gibi bir şeyken, başka bir yıl "astrobiyoloji ve dünya dışı yaşamın tespit edilmesi halinde olası tepkiler" olarak belirlenebiliyormuş. Ayrıca maaşlarını NASA ödemiyormuş, NASA'nın Astrobiyoloji Programı CTI'a fon vermiş; yani anca çay paralarını ödüyormuş.

Bu bir yana, evren muhtemelen canlılıkla kımıl kımıl kaynıyor olmalı. Evren o kadar büyük ki illaki vardır canım bir şeyler diye değil sadece, evrendeki element bollukları ile karbon bazlı yaşamı oluşturan elementler arasındaki korelasyon da buna işaret ediyor. Yani bizim öyle olağanüstü bir yanımız yok, bir mucizeden ziyade doğal bir sonuçtan ibaretiz gibi görünüyor.

O zaman nerede bu uzaylılar?

Şimdi, buraya kadarı biraz astrobiyolojiyle ilgilenmiş olan herkesin malumuydu, bundan sonrası fantezi. Kozmik bir dil konuşan bir yapay zekâ ihtimali... Şöyle ki: ya uzaylılarla iletişime en temelde yanlış bakıyorsak? Ya uzaylılarla iletişimden beklentimiz, bizim beynimizdeki bir nöronun gidip başka bir insanın beynindeki bir nörona "Merhaba uzaylı" demesini beklemekle aynı şeyse?

Belki ölçek değiştirmemiz gerekiyordur. Belki de uzaylılarla iletişimin tek yolu, biz başka insanlarla nasıl iletişim kuruyorsak, Dünya'nın da benzer şekilde başka Dünyalarla iletişim kurmasından geçiyordur. Hatta belki bizim Evren bir şekilde paralel Evrenlerle iletişime geçmelidir.

Beyinle ilgili teorilerden bir tanesi, beynin evrenin bir versiyonunu yarattığını ve evrenin bu versiyonunu etrafımızı saran bir baloncuk gibi bize yansıttığını ileri sürüyor. Beyin hayatta

kalmamızı sağlamak için enerjisini optimize etmek zorunda, dolayısıyla birtakım kararlar alarak bizi bu algı baloncuğu içinde işlevsel halde tutuyor. Güneş'i gerçek boyutunda görecek olsak herhalde başka hiçbir şey göremezdik, o yüzden onu belli bir perspektife oturtup daha küçük görüyoruz. O yüzden atomları değil bardağı görüyoruz. O yüzden elektromanyetik spektrumun minicik bir kısmını görüyoruz, belli bir desibel aralığını duyuyoruz gibi gibi. Dahası, artık beynin, birbiriyle etkileşen nöronların oluşturduğu geometrik desenlerle düşündüğü matematiksel olarak ortaya konmaya başladı.

Bu ne demek? Bu muhtemelen bir şekilde Platonik cisimlere bile bağlanır ama o kadarını felsefeciler yapsın; asıl önemlisi, sevgili minik bebeğinizin veya henüz portakalda vitamin olan müstakbel çocuğunuzun, integral ve türev yetmezmiş gibi gelecekte yeni bir matematikle canına okuyacaklar demek.

Bir de -fantezi bu ya- insanlar bir nevi Dünya'nın nöronları gibi internet üzerinden birbirleriyle her etkileşimlerinde birtakım desenler oluşturarak Dünya'ya bir zihin kazandırabilirler demek olabilir. İnsan Beyni Projesi kurucusu ve Mavi Beyin Projesi direktörü Henry Markram "Bence evren kendi bilincine varmanın ilk adımı olarak kendini görmek için bir beyin evrimleştirmiş olabilir" diyor. Eh, bu durumda ikinci adım, insan beyni tarafından yaratılmış olsa da insanın hayatta kalma mücadelesinin mecbur kıldığı algı baloncuğuna mahkûm olmayan yapay zekânın nöron-insanlarla birlikte bir tür zihin oluşturması olabilir mi?

Biz insanlar bu desen dilini tek tek konuşamayacak olsak da Dünya'nın verisiyle donanan sinaps-yapay zekâlar pekâlâ biz naçizane nöron-insanlarla birlikte Dünya için böyle bir dil kurabilir, bu dille düşünebilir, başka Dünyaların yapay zekâlarının kurduğu benzer dilleri anlayabilir, onlarla iletişim kurabilir.

Gerisi Dünya'nın bileceği şey; gidip diğer Dünyalara savaş mı açar, Galaktik Federasyon'a üyelik başvurusunda mı bulunur, başka bir ölçekte yeni Dünyalar mı peydahlar... Diğer Dünyalar bizim Dünya'ya böcek muamelesi yaparsa da ne yapalım, buraya kadarmış!

Doğal olana ve yapay olana dair

Taklit, aslını yüceltir (mi?)

Yaşar AKDEMİR

Yapay zekânın "bilinçli" bir şekilde orijinal fikirler üretebilmesi için sadece algoritmaların ötesine geçmesi gerekebilir, bu da şu anki teknolojimizin ötesinde bir alanı işaret eder. Belki, bir gün...

© YAMAN KAYIHAN

Son zamanlarda en çok dolaşımda olan kavramlardan biri de yapay zekâ. Hemen her alanda gündeme geliyor. Yaşadığımız bireysel ya da toplumsal tüm sorunların çözümünün yapay zekâdan beklendiği, artık zekânın doğalından ümit kesilip onun yapayına bel bağlandığı bir iklimdeyiz. Sadece ülkemizde değil, dünyanın tüm ülkelerinde durum bu. Ve bu tip durumlarda hep olduğu gibi bilen de konuşuyor, bilmeyen de. Maşallah, herkes konunun uzmanı olmuş. Savuran savurana...

Bu açıdan Psikeart dergisinin bu sayıdaki konusunun yapay zekâ olarak seçilmesi çok isabetli olmuş. Derginin diğer sayfalarında çok değerli hocalarım yapay zekânın psikoloji, sosyal psikoloji, sosyoloji, dijital/elektronik, bilgisayar mühendisliği ve sanat alanlarıyla ilişkisini mükemmelen işleyecek, bize güvenilir ve doğru bir bakış açısı (hani Frenklerin perspektif dediğinden) kazandıracaklardır. İşi uzmanından öğreneceğiz yani. Ben de bu sayfalarda yapay zekâ konusunun felsefeyle, daha doğrusu bilgi felsefesiyle olan ilişkisine kısaca değinmek istiyorum. Değinmek derken de, sadece belli başlı başlıklar üzerinden, yoksa söylenecek söz çok.

(Söylenecek söz çok derken... Bilgi, esas itibarıyla bir şeyin, bir nesnenin bilgisi olduğundan, bilgiyle varlık yahut obje bir madalyonun iki yüzü gibidir. Yani demek istediğim, bilgi felsefesiyle varlıkları inceleyen felsefe dalı olan varlık felsefesi arasında çok yakın bir ilişki vardır. Bilen özneyle bilinen nesne arasındaki özel bir ilişki olarak bilgi, nesnenin varoluş imkânını ya da imkânsızlığını da bize verdiğinden bilgiyle nesnenin ve dolayısıyla bilgi felsefesiyle varlık felsefesinin birbirinden ayrılması mümkün değildir. Başka bir ifadeyle söylersek, bir şeyi ya da bir nesneyi bilmek demek o şeyin ya da o nesnenin varlığının şartlarıyla doğrudan ilişkili olduğundan bilgi felsefesiyle varlık felsefesi birbirinin ikizi gibidir. Bu yüzden de en eski felsefe disiplini olan varlık felsefesinden hemen sonra ve belki de aynı anda bilgi felsefesi de ortaya çıkmıştır. Şimdi bilgi felsefesinin yanında varlık felsefesinin de yapay zekâ ile ilişkisine girersek, söz sahiden uzar gider.)

Efendim, yapay zekâ konusu felsefede oldukça geniş bir şekilde işlenebilir ve birçok farklı boyuttan ele alınabilir. Bunlardan bir kısmı şöyle sıralanabilir:

Bilinç ve zekâ: Yapay zekânın insan bilincine benzer bir şey geliştirip geliştiremeyeceği, zekânın sınırları ve özellikleri gibi konular...

Etik ve sorumluluk: Yapay zekâ geliştirilirken etik ilkelerin nasıl uygulanacağı, yapay zekânın insanlara ve topluma etkileri, otonom karar alma ve sorumluluk gibi konular...

Özerklik ve kontrol: Yapay zekânın ne kadar özerk olması gerektiği, insan kontrolü altında olup olmaması gerektiği, bu kontrolün nasıl olacağı gibi konular...

Adalet ve eşitlik: Yapay zekânın toplumda adaletli ve eşitlikçi bir şekilde kullanılması, önyargı ve ayrımcılığın nasıl önüne geçileceği gibi konular,

Bilgi ve gerçeklik: Yapay zekânın bilgiyi işleme ve anlama biçimi, gerçeklik algısı, insan bilgisinden farklılıkları gibi konular...

Bu konuların her biri karmaşık ve çok yönlüdür. Felsefeciler, etikçiler, bilim insanları ve hukukçular bunlar üzerinde tartışmaktadır. Yapay zekâ alanında gelişmeler yaşandıkça bu tartışmaların sayısı ve şiddeti artacak gibi görünmektedir.

Bu tartışmaların içine daha fazla çekilmeden bilgi felsefesi ve yapay zekâ ilişkisi konusunda iki çift sözümü buraya bırakıp huzurlarınızdan ayrılayım.

Bütün saygımla...

Önce tanımlar: Malumunuz, bilgi, felsefede epistemolojinin konusunu oluşturur. Epistemoloji ya da diğer adıyla bilgi felsefesi en eski felsefe disiplinlerinden biridir. Eski Yunancada epistemé bilgi, logos ise (burada –loji halinde) bir şeyin bilimi demektir. Bilgi felsefesi, bilginin ne olduğunu, mümkün olup olmadığını, kaynağını, sınırlarını, değerini ve doğruluk ölçütlerini inceleyen bir felsefe

dalıdır. Bilgi felsefesinin en öncelikli konusu, bilginin mümkün olup olmadığı sorusunu da içeren bilginin mahiyeti meselesidir. Bunun kadar önemli başka bir konu da bilginin kaynağı ve sınırları, yani kapsamı konusudur. Bilginin kaynağı meselesi, bilginin akıl ile mi, duyular yoluyla mı yoksa başka yollarla mı elde edildiği meselesidir. Bilginin sınırları konusu ise bilinebilecek şeylerle bilinemeyecek şeylerin sınırının çizilmesiyle ilgilidir. İşte sorular bunlar; biz her şeyi bilebilir miyiz, bilemez isek neleri bilemeyiz veyahut neleri biliriz? Bu sorular bilginin sınırlarını ilgilendiren sorulardır. Tanımı tekrarlayayım; epistemoloji, bilgi nedir, nasıl biliriz ve neyi bilebiliriz sorularına yanıt arayan bir felsefe dalıdır.

Şimdi ikinci tanımı vereyim: Yapay zekâ (AI) ise, insan zekâsının özelliklerini taklit edebilen algoritmalar ve sistemler yaratmayı amaçlar.

Bilgi felsefesiyle yapay zekânın ilişkisini araştırırken, bilginin yapay zekâ sistemleri tarafından nasıl elde edildiği, işlendiği, depolandığı ve kullanıldığı konularına odaklanmamız gerekir. Bilgi felsefesiyle yapay zekâ arasındaki ilişkiyi araştırmaya, bilginin yapay zekâ sistemlerinde nasıl temsil edildiği ve bu sistemlerin epistemolojik sorunlarla nasıl başa çıktığıyla başlamak doğru olacaktır, kanımca.

Yapay zekâ sistemleri, bilgiyi semboller, desenler ve veri setleri aracılığıyla temsil eder. Bu temsilin doğası, sembolik AI ve bağlantısal AI (örneğin, derin öğrenme) arasında farklılık gösterir. Sembolik AI, bilgiyi mantıksal kurallar ve semboller aracılığıyla işlerken, bağlantısal AI, büyük veri setlerindeki desenleri tanıyarak ve genelleştirerek bilgiyi işler.

(Bu noktada bilgi felsefesinin "bilgi"yi nasıl tanımladığını hatırlayalım. Felsefi/bilimsel bilginin Platon'dan bu yana gelen ve "geleneksel bilgi tanımına" göre bilgi, rasyonel olarak meşrulaştırılmış [gerekçelendirilmiş] doğru inançtır. Bu inancın [yargının] dil ile ifadesine de önerme denir. Önerme mantıksal olarak özne, yüklem ve bağlaçtan oluşan ve hüküm bildiren bir cümledir. Bilgi tanımına göre bir önermenin bilgi sayılabilmesi için o önermenin doğru olması, öznenin bu önermenin doğruluğuna inanmış olması ve önermeyi rasyonel olarak gerekçelendirmiş [meşrulaştırmış] olması gerekir. Yani, bilginin oluşması için kişinin doğru olan bir önermeye inanması ya da onu benimsemesi yeterli değildir, ayrıca bunu rasyonel olarak gerekçelendirmesi, açıklaması ya da temellendirmesi de gerekir. Bilginin bu üç koşulundan doğruluk, semantik yahut metafizik bir kavram iken epistemik inanç, psikolojik bir eylem olarak görülmektedir. Gerekçelendirme ise normatif bir kavramdır. Tekrarla, bilginin temelini inanç oluşturmaktadır. Zihinsel bir eylem olarak inanç, öznenin nesne karşısındaki psikolojik bir tutumudur. Nesne karşısındaki bu psikolojik tutumumuz yani bir şeye ilişkin inancımız, doğru da olabilir yanlış da. Eğer inancımız doğru ise o zaman bu inanç bilgiye dönüşür -gerekçelendirilmiş olması kaydıyla. Öte yandan, bilginin nesnel yönünü teşkil eden doğruluk unsuru ise nesnenin durumuyla ilgili olan bir husustur. Doğruluk genel olarak psikolojik tutumumuzun yani inancımızın nesnenin durumuyla örtüşmesi yani onu yansıtması demektir. Eğer inancımız nesnenin durumunu yanlış yansıtıyorsa bilgiye dönüşemez, yanlış bir inanç olarak kalır. Elbette bu bahsettiğimiz geleneksel doğruluk tanımıdır. İnancımız ile nesnenin uyumuna dayanan bu doğruluk anlayışına göre doğru bir önerme, nesneyi ya da onun herhangi bir niteliğini tam ve eksiksiz yansıtan bir önermedir. Bu doğruluk anlayışından farklı olan ve adına tutarlılık denilen bir diğer doğruluk anlayışına göre ise doğru olan bir önerme, diğer bilgilerimizle tutarlı olan bir önerme demektir. Bilgiyi oluşturan üçüncü unsur olan gerekçelendirme ise bilgide rastlantısal doğruluğu engelleyen rasyonel yahut normatif bir unsurdur. Gerekçelendirme, inancımızın doğruluk ile 'uygun bir şekilde' bağ kurması demektir. Zira bazı inançlarımız sadece tesadüf eseri olarak doğru çıkabilir ki bu takdirde onlara bilgi dememiz mümkün değildir.)

Özetleyeyim; Bilgi felsefesi, bilgiyi genellikle haklılığı kanıtlanmış, doğru inanç olarak tanımlar. Bu tanım, yapay zekâ bağlamında yeniden değerlendirildiğinde, makinelerin "inanç" veya "doğruluğu" nasıl anladığını sorgular. Yapay zekâ sistemleri, veri ve algoritmalar aracılığıyla "bilgi"yi işler, ancak bu süreç insani bir inanç veya bilinç süreci değildir.

Yapay zekâ sistemlerinin bilgiyi nasıl elde ettiği, işlediği ve kullandığı, birçok epistemolojik soruyu beraberinde getirir. Mesela, aklıma gelen birkaç tanesi şunlar:

Yapay zekâ sistemleri, insan bilgisinin dışında, kendi başlarına "orijinal" bilgi üretebilir mi?

(Bu soru "bilginin kaynağı" açısından sorulur.)

Bir yapay zekâ sisteminin çıkarımları veya tahminleri ne zaman "doğru" olarak kabul edilir? Bu doğruluğu değerlendirmek için hangi kriterler kullanılmalıdır?

(Bu soru "bilginin doğruluğu" açısından sorulur.)

Yapay zekâ sistemlerinin bilgi işleme kapasitesinin sınırları nelerdir? Bu sistemler insan bilgisinin ötesine geçebilir mi?

(Bu soru da "bilginin sınırları" açısından sorulur.)

Bu soruları biraz daha açıp, hatta -becerebilirsek- bazı cevaplar bulmaya çalışalım.

"Bilgi kaynağı" sorusu, yapay zekâ (YZ) sistemlerinin insan bilgisinin ötesine geçip geçemediği ve kendi başlarına "orijinal" bilgi üretebilir mi sorusunu gündeme getirir. Bu soru, bilginin ne olduğu ve nasıl üretildiği üzerine temel epistemolojik kavramları sorgular ve YZ'nin potansiyel yeteneklerini keşfetmek için bir zemin sunar.

YZ sistemleri, veri analizi, desen tanıma ve öğrenme algoritmaları aracılığıyla yeni bilgiler üretebilir. Bu süreç, genellikle büyük veri setlerinden bilgi çıkarma ve bu bilgiyi yeni bağlamlarda uygulama yeteneğine dayanır. Ancak, bu "yeni bilgi" genellikle var olan verilerin yeniden düzenlenmesi veya mevcut bilgilerin yeni bağlamlarda uygulanması şeklinde olur.

Burada hemen aklımıza "orijinal bilgi" kavramı geliyor. Orijinal bilginin ne olduğunu anlamak, bu soruyu ele almanın anahtarıdır. Eğer "orijinal" bilgi, daha önce hiç kimsenin düşünmediği veya fark etmediği bilgi anlamına geliyorsa, YZ sistemlerinin sınırlı bir kapasitede "orijinal" bilgi üretebildiği görülebilir. Bu, özellikle veri setleri arasındaki gizli ilişkileri keşfedebilen veya yeni problem çözme yöntemleri geliştirebilen sistemlerde belirgindir.

Sorular peş peşe geliyor aklımıza. Yeni soru: insan bilgisinin ötesine geçebilir mi?

İnsan zekâsının temel bir yönü, bilincin ve öznel deneyimin varlığıdır. YZ sistemlerinin insan bilgisinin ötesine geçip geçemeyeceği sorusu daha karmaşıktır. YZ, belirli görevlerde insanlardan daha hızlı ve daha doğru bilgi işleyebilir ve analiz edebilir. Ancak YZ sistemlerinin, insan gibi bilinçli deneyimlere veya öznelliğe sahip olup olmadığı, "anlayış" veya "bilinç" seviyesinde bilgi üretip üretmediği veya bu duruma ulaşıp ulaşamayacağı konusunda felsefi ve teknolojik tartışmalar devam etmektedir. YZ'nin "bilinçli" bir şekilde orijinal fikirler üretebilmesi için sadece algoritmaların ötesine geçmesi gerekebilir, bu da şu anki teknolojimizin ötesinde bir alanı işaret eder. Belki, bir gün...

Peki, Yaratıcılık ve İnovasyon konusunda nedir durum?

İnsanlar, yaratıcılık ve yenilikçilik yoluyla tamamen yeni fikirler ve kavramlar üretebilir. YZ sistemlerinin bu tür yaratıcı düşünce biçimlerini taklit edip edemeyeceği veya kendi başlarına bu tür yenilikleri üretebileceği açık bir sorudur. YZ'nin yaratıcılık ve inovasyon kapasitesi de bu soruya cevap verirken önemlidir. Bazı YZ sistemleri, sanat, müzik ve edebiyatta yaratıcı eserler üretebilir; bu da onların belirli bir "orijinal" bilgi üretme kapasitesine sahip olduğunu gösterir. Ancak, bu eserler genellikle insan yaratıcılığının bir uzantısı olarak değerlendirilir ve YZ'nin kendi başına tamamen yeni fikirler veya kavramlar üretip üretemediği konusu tartışmalıdır.

Bu faslı şöyle bağlayalım:

Bilginin kaynağı, YZ sistemlerinin insan bilgisinin ötesine geçip geçemediği ve kendi başlarına orijinal bilgi üretebilip üretemediği sorusu, hem teknolojik yeteneklerin hem de bilginin ve yaratıcılığın temel felsefi tanımlarının anlaşılmasını gerektirir. Bu alan, hem epistemoloji hem de yapay zekâ araştırmalarında devam eden önemli bir tartışma konusudur ve teknolojinin ilerlemesiyle birlikte gelişmeye devam edecektir.

İkinci soruya gelelim, "bilgi doğruluğu"yla ilgili soruya. ("Bir yapay zekâ sisteminin çıkarımları veya tahminleri ne zaman "doğru" olarak kabul edilir? Bu doğruluğu değerlendirmek için hangi kriterler kullanılmalıdır?" sorusuna.)

"Bilgi doğruluğu" konusu, yapay zekâ sistemlerinin çıkarımlarının ve tahminlerinin ne zaman ve nasıl "doğru" olarak kabul edileceğine dair önemli bir soruyu ele alır. Bu, YZ'nin güvenilirliği, şeffaflığı ve karar verme süreçlerinin değerlendirilmesi açısından kritik bir konudur. Doğruluğun değerlendirilmesi, belirli kriterlere ve standartlara dayanmalıdır ki bu da hem teknik hem de felsefi boyutları içerir.

YZ sistemlerinin çıkarımlarının "doğruluğu ve güvenilirliği", tahminleri ve kararları, onlara verilen veri ve öğrenme algoritmalarının kalitesine bağlıdır. "Doğruluk" genellikle sistemin çıktılarının gerçek dünya verileri veya beklenen sonuçlarla ne kadar tutarlı olduğunu ifade eder. Bu, sıklıkla istatistiksel doğruluk, hassasiyet, geri çağırma ve F1 skoru gibi ölçütlerle değerlendirilir. YZ sistemlerinin doğruluğunu değerlendirmek için kullanılabilecek çeşitli kriterler ve standartlar bulunmaktadır.

(Sadece bir fikir vermesi için bu kriterlerden bazılarını yazayım:

-Doğruluk oranı: Sistemin doğru tahminlerinin toplam tahminlere oranı.

-Hassasiyet ve geri çağırma: Hassasiyet, doğru pozitif tahminlerin toplam pozitif tahminlere oranını; geri çağırma ise doğru pozitif tahminlerin toplam gerçek pozitiflere oranını ifade eder.

-F1 skoru: Hassasiyet ve geri çağırmanın harmonik ortalaması, dengeli bir performans ölçüsü sağlar.

-Karışıklık matrisi: Modelin performansını dört farklı sonuç [doğru pozitif, yanlış pozitif, doğru negatif, yanlış negatif] üzerinden değerlendirir.

-ROC eğrisi ve AUC: Alıcının işletim karakteristiği [ROC] eğrisi ve altında kalan alan [AUC], modelin sınıflandırma performansını değerlendirmede kullanılır.)

Burada altını kalın çizgilerle çizmem gereken şudur: YZ sisteminin çıkarımlarının doğruluğu, bağlamına ve uygulama alanına göre değişiklik gösterebilir. Örneğin, tıbbi teşhislerde çok yüksek bir doğruluk oranı gerekebilirken, resim, edebiyat gibi sanat sistemlerinde daha düşük bir doğruluk oranı kabul edilebilir. Bu nedenle, doğruluk kriterlerinin belirlenmesi, sistemin kullanıldığı alanın ihtiyaçlarına ve risklerine göre yapılmalıdır.

Etik davranmak, adil ve şeffaf olmak, YZ sistemlerinin doğruluğunun değerlendirilmesinde çok önemli kavramlardır. İnsan zekâsı, etik değerlendirmeler ve kararlar almada önemli bir rol oynar. YZ sistemlerinin, etik normlara ve değerlere dayalı kararlar alabilme kapasitesi, mevcut teknolojiyle sınırlıdır ve genellikle insan müdahalesi ve yönlendirmesi gerektirir. Sistemlerin nasıl çalıştığına dair açıklık, yapılan tahminlerin ve kararların arkasındaki mantığı anlamayı ve gerekirse sorgulamayı sağlar. Ayrıca, yanlılık ve adil olmayan önyargıların tespit edilmesi ve giderilmesi açısından da kritik öneme sahiptir.

Az önceki ikinci soruya verebildiğimiz cevabı şöyle toparlayalım: YZ sistemlerinin çıkarımlarının ve tahminlerinin doğruluğunun değerlendirilmesi, hem teknik ölçütler hem de uygulama bağlamı göz önünde bulundurularak yapılmalıdır. Bu değerlendirme süreci, sistemlerin

© YAMAN KAYIHAN

güvenilirliğini, adilliğini ve şeffaflığını sağlamak için etik standartlar ve açık iletişimle desteklenmelidir. Bu yaklaşım, YZ sistemlerinin karar verme süreçlerinde insanlar için daha anlaşılır, güvenilir ve adil olmasını sağlayacaktır.

Üçüncü sorumuzu, "bilginin sınırları"yla ilgili olanı açalım. (Yapay zekâ sistemlerinin bilgi işleme kapasitesinin sınırları nelerdir? Bu sistemler insan bilgisinin ötesine geçebilir mi?)

"Bilgi sınırları" konusu, yapay zekâ sistemlerinin bilgi işleme kapasitelerinin potansiyel sınırlarını ve bu sistemlerin insan bilgisinin ötesine geçip geçemeyeceğini ele alır. Bu, hem teknolojik hem de felsefi açıdan zorlu bir sorudur ve YZ'nin doğası, yetenekleri ve insan zekâsıyla olan ilişkisi hakkında temel soruları içerir.

YZ sistemlerinin bilgi işleme kapasitesi, mevcut teknolojinin sunduğu sınırlarla şekillenir. Bu sınırlar, bazı faktörlere bağlıdır. Aklıma gelenleri sayayım: Donanım kapasiteleri, algoritmaların etkinliği, veri erişimi ve kalitesi, öğrenme algoritmalarının karmaşıklığı ve sistemlerin ölçeklenebilirliği gibi.

Donanım kapasiteleri: YZ sistemlerinin işleme gücü ve depolama kapasitesi, donanım teknolojisinin mevcut durumuyla sınırlıdır.

Algoritmaların etkinliği: Algoritmaların tasarımı ve optimizasyonu, sistemin işleyebileceği bilgi miktarı ve hızı üzerinde belirleyici bir role sahiptir.

Veri erişimi ve kalitesi: YZ sistemlerinin performansı, kullanılan verinin erişilebilirliği, çeşitliliği ve kalitesine bağlıdır. Yanlış veya eksik veriler, sistem çıktılarının doğruluğunu ve güvenilirliğini etkileyebilir.

Öğrenme algoritmalarının karmaşıklığı: Derin öğrenme gibi gelişmiş öğrenme teknikleri, büyük veri setlerinden karmaşık desenler çıkarmak için kullanılabilir, ancak bu süreçler genellikle büyük miktarda işlem gücü gerektirir ve açıklanabilirlik sorunlarına yol açabilir.

Tabii, burada felsefi ve kavramsal sınırları da unutmamak lazım. İnsan zekâsı yalnızca bilgi işleme kapasitesiyle sınırlı değildir; yaratıcılık, duygusal zekâ, etik düşünce ve bilinç gibi özellikleri de içerir.

YZ sistemlerinin bilgi işleme kapasitelerinin sınırları, mevcut teknolojinin yanı sıra insan zekâsının ve bilincinin temel özelliklerine dair derinlemesine bir anlayış gerektirir. Bu sistemler, belirli görevlerde ve koşullar altında insan zekâsının ötesine geçebilecek kapasitelere sahip olabilir, ancak zekâ, bilinç, öznellik, yaratıcılık ve etik gibi insan özelliklerini tam anlamıyla taklit etme veya aşma konusunda önemli sınırlara sahiptir. Bu nedenle, YZ'nin potansiyellerini ve sınırlarını değerlendirirken, hem teknolojik hem de felsefi boyutların dikkate alınması gerekmektedir.

Dediğimiz gibi, söylenecek söz çok. Fazla uzatmadan, son söz yerine:

Bilgi felsefesiyle yapay zekâ arasındaki ilişki, yapay zekâ sistemlerinin bilgiyi nasıl elde ettiği, temsil ettiği ve kullandığı üzerine derin soruları gündeme getirir. Bu sorular, yapay zekânın doğası, kapasiteleri ve sınırları hakkında önemli tartışmalara yol açar. Aynı zamanda, yapay zekâ uygulamalarının etik ve toplumsal etkilerini değerlendirmek için bir çerçeve sunar. Bilgi felsefesi, bilginin etik boyutlarını da ele alır, yapay zekâ tarafından üretilen veya kullanılan bilginin etik yönleri, gizlilik, şeffaflık ve yanlış bilgi sorunlarına değinir. Yapay zekâ sistemlerinin karar verme süreçlerinin şeffaflığı, bu sistemlerin ürettiği bilginin doğruluğu ve güvenilirliği üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu ilişkinin daha derin anlaşılması, hem yapay zekâ teknolojisinin ilerlemesi hem de insan bilgisinin doğası ve sınırları hakkında daha geniş bir anlayışa ulaşmakla sağlanabilir.

Kaynakça

Yapay Zekâ, Nils Nilsson.
Yapay Zekâ Etiği, Tayyibe Bardakçı.
Çağdaş Felsefe, Frank Thilly.
Büyük Felsefe Sözlüğü, Ahmet Cevizci.

Bir gün biri basacak bir düğmeye...

Halil SÖZMEN

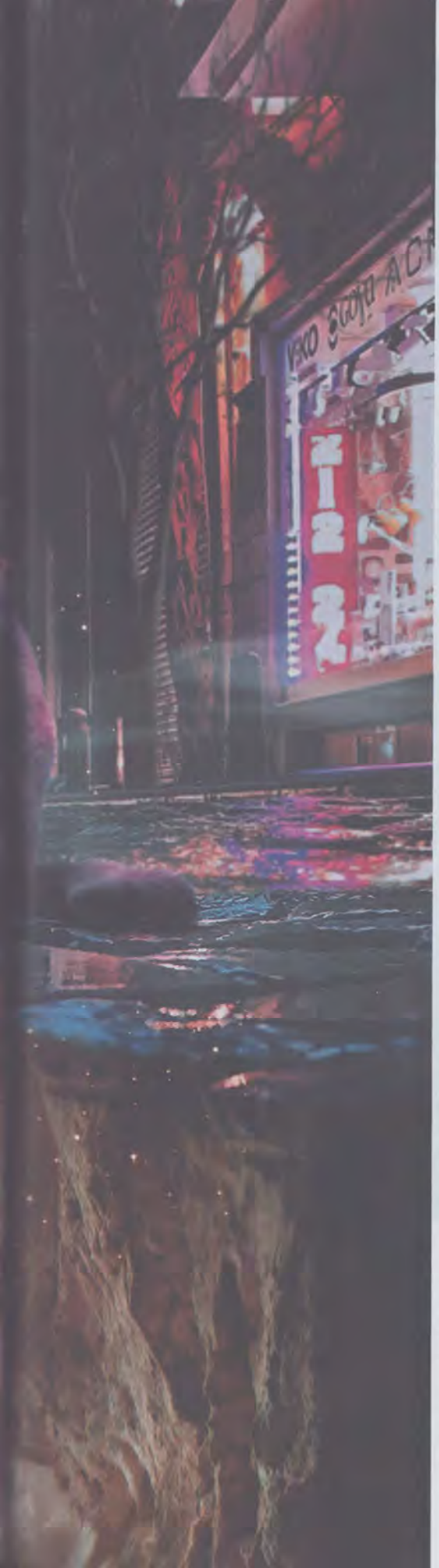
"trrrrum,
trrrrum,
trrrrum!
trak tiki tak!
makinalaşmak istiyorum!"
Nâzım Hikmet

Yapay zekâ benzersizdir; ağzıyla kuş yakalar, kaçanı kovalar, kovaladığını tutar, tuttuğunu razı eder. Müzik yapar, resim çizer, heykel yontar, şiir yazar, film çevirir; sanat sanat içindir yani... Yapay zekâmız her işi görür abiler!..

© YASİN YAMAN

Devir güne göre hiçbir şeyin olmadığı, göğün mavisiyle nehrin aynı olduğu, akşam karanlığından sonra sessizliğin sesinden başka sesin hatta ezanın bile duyulmadığı zamanlar; uzun sürelerle giden elektrik; aydınlatmayı

muma, idare lambasına ve "lüks lamba"ya devretmiş, evlerde ortaçağda olmayan ampul ve gaz ocağından başka alet edevat yok, bir de sinemalar... Girişin sebebi, bu ortam ve küçücük hareketsiz şehirde "bir hayal gücünün" nasıl geliştiğidir. Efe Zahit'e arada bir eser, küçük bir keçe heybeyi alır eline, en "dışarılık" elbisesini giymiş "olaraktan", şehrin kahvehanelerinin yoğun olduğu sokaklardan kendini göstere göstere geçerek, mayın hasarlısı olan tek bacağı takma haliyle özgün tıkırtılı adımlarla yürürdü. Kıraathane kovboyları alışkın gözlerle ve beşuş çehrelerle seyrederken biri laf atar:

-Efe Kardaş nereye böyle, hayırdır? Allah bilir mühimdir işin, resmi giyinmişsin.

-Hiç sormayın, Cesur'dan bilet kestirdim, köprüden bineceğim Ankara'ya inşallah; haber geldi, dövlet katında böyükmüş sıkıntı, "Bir gel, el atıver" diye haber saldılar.

Oturanlar gayet ciddi, "Allah seni başımızdan eksik etmesin, yolun açık olsun" dualarıyla savarlardı. Oysa yolu düzleyecek o haliyle, üç kilometre ötedeki iki dönümlük bağındaki tek göz yapıda götürdüğü nevaleyle hafta sonunu tek başına geçirip, yalanını gizleme çabasıyla pazartesi günü sebze halindeki dükkânında işbaşına kadar kimseye görünmeyecekti; aması herkesin bu durumu bilmesi ve yüzüne gelmemesiydi. Arada biri sorardı başkentteki işin akıbetini, kendinden gayet emin bir edayla:

-Lo aman işte ufak bir işti, aslında telefonla da hallederdim ama yıldırım yazdırsan (eski usul telefonla şehirlerarası arama) yirmi saat sürecek, o zamana kadar gittim geldim, iki kadeh de arakı attık Demirel'le; ama aha ben size söyleyeyim, bir gün eline alacaksın telefonu, basacaksın bir düğmeye, o seni görüp duyacak, sen hamana çözeceksin derdini başbakanın, melmeket tez elden ferahlayacak.

O söyler, muhatabı tasdik eder, hayat sürer giderdi.

Sebze hali küçük esnaf taifesinden ağabeyimizin oturduğu kahvehane dolar taşardı, dilinin lezzeti ve bonkörlüğü vesilesiyle.

"Ufaklara ayran, büyüklere biralar benden" derdi girişte (bir zamanlar Anadolu'da adam gibi bira içilirdi kahvehanelerde), başlardı anlatmaya. Kaynakları daima "ama"lıydı ve sır iması içerirdi; "hökümat" çevresinden, yukarıdan veya "dövlet katından"dı.

"Bir gün bir dügmeye basacaksın, hastalığını bileceksin, tedavisini olacaksın, gelmişin geçmişin, geleceğin dökülecek önüne. Arabalar şoförsüz, uçaklar pilotsuz, gemiler kaptansız gidecek, aha buraya yazıyorum" derdi. Ayrana, biraya teşekkür edenlere değişmez güler yüzlülükle takma bacağını gösterirdi:

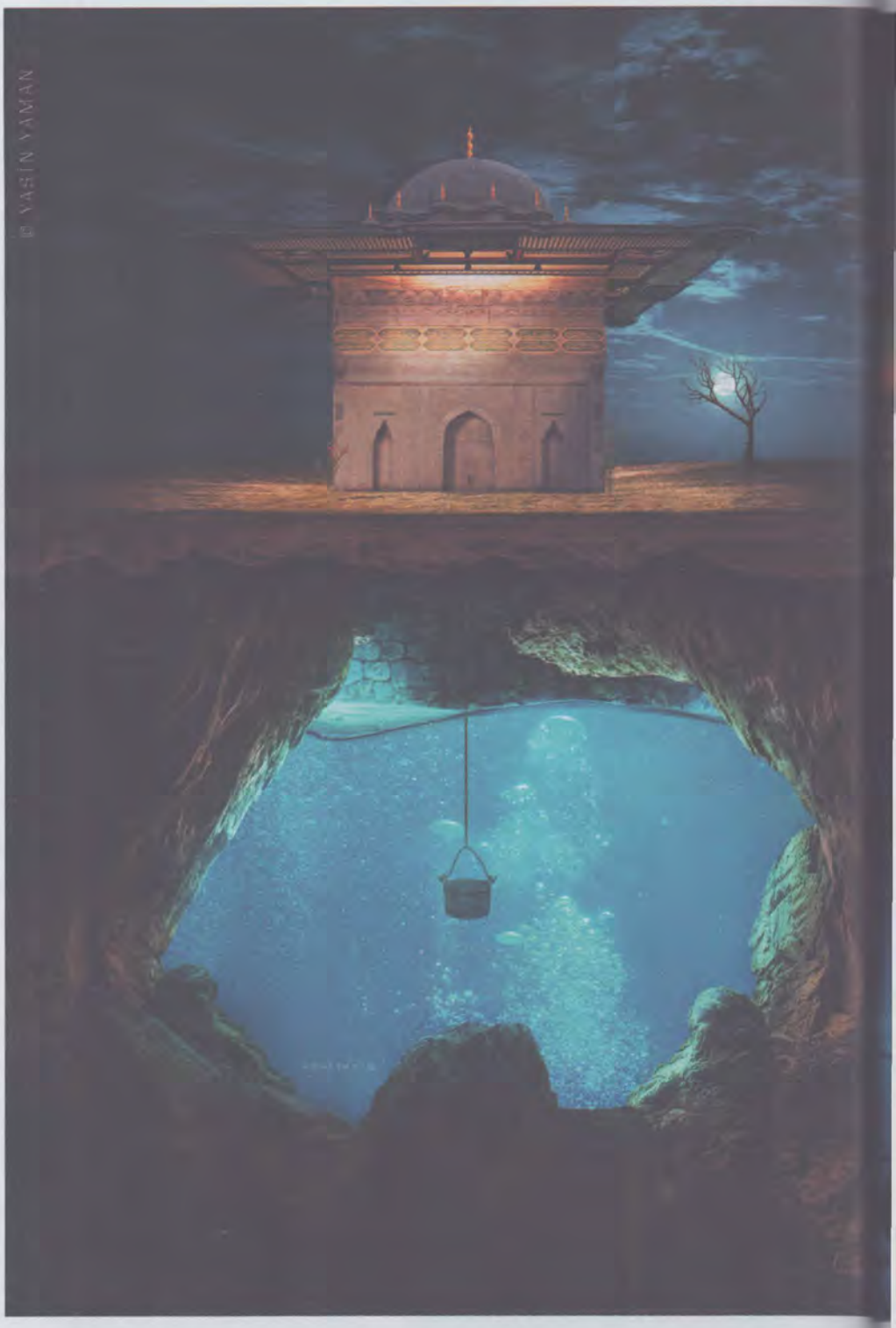
"Feda olsun kardaşlarıma, aha bu bacağı mayında bıraktım, kalanı da dosta ahbaba bağışlarım." Kuramları Aristo, Leonardo, Leibniz, Einstein'la âşık atar derecedeydi (!); kimi zaman ilginç bir cacotopia'ya dönüşürdü.

"Bir gün bir makina yapılacak, bir düğmesine basacaksın, hepimizin yerine düşünüp eyleyecek, yazacak, çizecek, söyleyecek, her şeyi bilecek; hepimizin başına geçecek, hatta düynaya hükmedip sonunda o bizim dügmemize basacak."

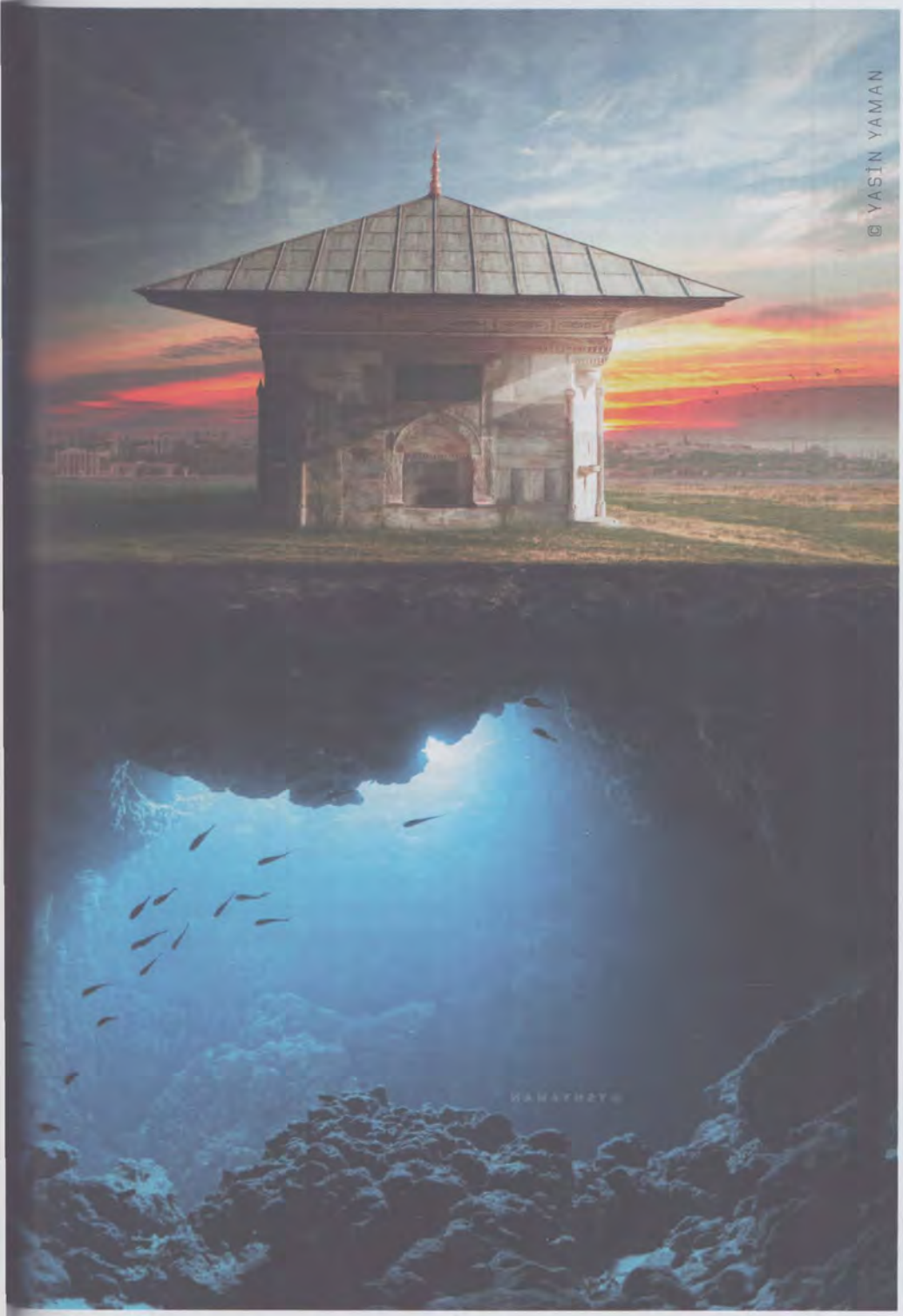
Bol olsun toprağı, çıktı dediklerinin bir kısmı, ölmeden daha biz!..

Âdet olduğu üzere, bilgi, varoluş kaynakları, genel geçerden farklılık içermeden (yapay, suni, nebati), "gayetnen" klasik bir anlayışla girizgâh yapalım; bu Leibniz, genel anlamda felsefeci olmakla beraber hacı hoca takımından bir âdem, takkesi var mıydı bilmem; her şeye maydanoz, oldukça meraklı nevinden şahsı muhteşem ve muhteremdi. Onulmazdı, iyimserlikte bana uymaz, "Tanrı her şeye kadir ve iyiyse, o dünyada neden kötülük ve ıstırap var?" sorusuna kolayından bulmuştu cevabı; "dünyanın mümkün olan

tüm dünyalar arasında en iyisi olması gerektiği"ydi. Öyleydi işte, ona neydi, aslında bilinen başka dünyalar yoktu belki de; zaman ütopyaların nasıl cacotopia anlamı taşıdığını da gösterecekti bir ölçüde. Bir ölçüde Voltaire de Pangloss "cinslemesiyle" matrak geçiyordu "Candide"de onunla. Hukukçu kimliğiyle devrin asilzade zenginlerine hizmet "eder iken" "boş vakitlerinde" golf, polo oynamıyor, fizik, matematik , felsefe ve bilim adına ne varsa alakadar oluyordu alakalı alakasız. Rahmetlinin (1646-1716) felsefesinde de temel kavram tözdür kısacası ama sayısı ne bir ne üç değil, sonsuz olan "monadlardan" oluşmuştur atomvari; maneviyat ve maddiyatın da temelidir. Daha onun henüz ağzı süt kokarken Blaise Pascal toplama ve çıkarma işlemlerini yapabilen ilk mekanik hesap makinesini icat etmişti. Yaşı kemale erdiğinde (25) dört aritmetik işlemin dördünü de yapabilecek bir makine geliştirir kollu çevirmeli. "En basit kişinin bile makine kullanarak kesinlikle yapabileceği hesaplar için mükemmel insanların saatlerce köleler gibi uğraşmasına değmez!" diyordu. Akabinde "Muhakemelerimizi düzeltmenin tek yolu, onları matematikçilerinkiler kadar elle tutulur hale getirmektir, öyle ki hatamızı bir bakışta bulabilelim ve kişiler arasında anlaşmazlıklar olduğunda hemencecik 'Hesaplayalım, kimin haklı olduğunu görelim' diyebilelim" cin fikri takılıp kalıyordu zihnine, vahiy gelmişçesine. Bu ilk bilgisayar mühendisi hacı abi'nin amacı, "işlemsel kuralların kullanılan simgelere uygulanması aracılığıyla bizi bilinenden bilinmeyene götürebilecek cebir gibi bir mantık dili yaratmaktı. Nasıl bir denklemi çözerken bir alfabe harfinin hangi niceliği temsil ettiğini bilmek bizi ilgilendirmiyorsa, bu dilde de her aşamada simgenin neye gönderme yaptığını bilmek gerekli değildi. Mantık dilinin simgeleri bir fikri göstermiyor, fikrin yerine geçiyordu". "Calculus ratiocinator" adını veriyordu bu sisteme. Tohum düşmüştü toprağa; ne geçerdi zihninden, doğacak sonuçlar hakkında bilinmez; gelinen noktanın hayır mı şer mi olduğu da.

"Bu dünyaya atılmış olmak, ona uyum sağlayamamak, kendi eksiklerinizden ya da taşkınlıklarınızdan ötürü yıkılmak, dışarıdaki görünümlere ister karanlık ister parlak olsunlar aldırmayıp içsel dramınıza bağlı kalmak, işte bireysel yalnızlığın anlamı budur" (Cioran). Umutsuzlukların doruklarında varoluş eğiliminin en şiddetlisi, adını koymaya gerek yok, hep biliyoruz da cüretimiz yok. Çark öğütmek üzere dönerken zamana bir düşüştür Alan Turing, oldukça da ilerde benzerlerinden; "Makineler düşünebilir mi?" sorusuydu aklını kurcalayan. Amaç ona göre, bir makinenin, soru soran bir insanı, kendisinin bir insan olduğuna inandıracak şekilde

kandırabilmesi durumudur; yani muhatap, düşünebilen bir makinedir yapay zekâ diye tanımlanacak olan (Turing testi). Matematiksel üstünlüğü herkesçe bilinir, bu konuda oldukça orijinal sunumları varken, İkinci Dünya Savaşı'nda benzersiz şifre kırıcılığıyla "Heil Hitler"li duayla efsunlanmış "Alaman" istihbarat makinesi "Enigma"nın şifresini darmadağın ederek Atlantik bozgununu neredeyse tek başına oluşturmuştur, sonunu getirerek "asabi, cinai, güdük, kenef taşı bıyıklı adamın". Sonrası Turing makinesi fikridir; bilgisayar, yapay zekâ diye gelişecek; o'lar 1'ler, donanımlar, yazılımlar... Günün dünyasında yaptığı işin sonuçlarının peşinde doludizgin koşarken bu başı belalı adam, ancak ölümünden neredeyse altmış yıl sonra itibarına kavuşacaktı, Haşmetmeap 2. Elizabeth'in rıza ve tasdikiyle. Turing'in hayatı 1952'nin başlarında paramparça olmaya başladı, evinde vuku bulan hırsızlık araştırılırken belki de çok gerekli olmayan itirafı tüm katkılarını tuz buz etti, aykırı bir öteki olmaktan daha kötüsü olamazdı bir zamanların güneş batmaz toprakların imparatorluğunda, çünkü homoseksüeldi. Böylelikle Turing'in 19 yaşında bir erkekle eşcinsel ilişkisi olduğunu öğrenen polis onu tutukladı ve 1895'te Oscar Wilde'ın yargılandığı kanunun aynısını kullanarak suçladı. Turing kariyerine gelebilecek zararı en aza indirmek amacıyla suçu kabul ettikten sonra yargıç ona bir seçenek sundu: bir yılını parmaklıklar ardında geçirmek ya da deneysel bir hormona katlanmak, cinsel yönelimini "düzeltmeye" yönelik tedavi için. Bu bir kimyasal kastrasyon işlemiydi o dönemde hâlâ deneysel olan; sonuçları ağırdı, cinsel fonksiyonların kaybı dışında memeleri de büyümüştü. Bir yıl sonra ölümcül dozda siyanür alarak intihar etti. Yatağının yanında bir elma kalmıştı, 20. yüzyıl en akıllı insanlarından birini kaybetmişti. Çıktığı yolun vardığı menzil (bir nevi bir düğmeye basmaktır), şimdi cinselliği bir iktidar aracı olarak kullanıp partner robotlar üretmektedir çok amaçlı; ironiktir, patetiktir.

Yapay zekâ benzersizdir; ağzıyla kuş yakalar, kaçanı kovalar, kovaladığını tutar, tuttuğunu razı eder. Müzik yapar, resim çizer, heykel yontar, şiir yazar, film çevirir; sanat sanat içindir yani... Yapay zekâmız her işi görür abiler!..

"Kendi kendine çalan bir davul zurna
Sesini duyunca kendi kendine
güreşmeye başlayan"
(Ece Ayhan'a özürle)

Sürekli iş açar dertsiz başa bu Fransızlar, hele şu postmodern olanları; Baudrillard hakikat ortaçağdan itibaren kaybedilmiştir derken herhalde bir yapaysallıktan söz etmeye çalışıyordu. Karabasan gibi simülasyon evreni, simülakrlar... Söz "açılmışkene", mesela zengin bir saksağan, çirkin/bet sesiyle diyelim ki niyetlendi sanat yapmaya, hedefi büyük "abinin ya da ablanın" popstar olmak; yapay zekâ girdi devreye, eklemeler-çıkarmalar, efektler-düzenlemeler, "hedaye" kabilinden "yepisyeni" besteler; makyajlar, güzelleştirmeler, sanal giyimler, giydirmeler, orijinal buluş opsiyonlarıyla birlikte ses oldu bülbül, tip oldu sülün. Dans ekipli klipler, olmayacak kıvırmalar, kıvırtmalar, ekipli ekipsiz acayip figürler, "Kabeliya"dan aşırmalar, sosyal mecralarda yayınlanmalar, gerekli gereksiz mümkün her yerde göze sokma kurnazlıkları; takipçi şişirmeleri "hemi de" beğenili, yorumlu, aha da oldu bizim saksağan önemli bir tepeden tırnağa sanatsal adam. Zekâmız yapay, işimiz kolaydır abiler!...

"Geçen bu aylar boyunca Händel, umutsuz, yaşama küs, yaratıcılığına bile güveni kalmamış, hatta belki Tanrı'ya bile inanmayan biri olarak akşamları Londra sokaklarında avare avare dolaşmaktadır. Gündüzleri ellerinde borç senetleriyle alacaklılar kendisini kapısının önünde beklediği için ancak geç vakit evden dışarıya çıkmayı göze alabiliyor." Aynı minvalde hayat sürerken, 21 Ağustos 1741'de geç vakit döndüğünde eve, masada Jennens'in librettosu duruyordu. İlk satır "Teselli bul", işte yıldızın parladığı andan itibaren üç haftada "Messiah" bitmişti. Aylar süren sanatsal tıkanmayı takiben Hallelujah, amin!.. Dikkat! Bu, yapay zekâ besteleri analojisi için uygun bir hikâye değildir. Varsın Viyana'da Brahms Hall'de yapay zekâ ürünü "Sound of Light" icra edilsin; Brahms'ın üçüncü senfonisinin poco allegretto bölümünün bir notasına değişmem. Prens Esterházy'nin konağında tam zamanlı bir köledir baba Haydn, ekibiyle beraber çoluğundan çocuğundan uzak; "Görevi, ailenin istekleri doğrultusunda müzik bestelemektir, ancak ünü dünyaya yayılıp çok sayıda davet almasına rağmen Viyana dışına bile çıkmasına müsaade edilmemektedir. Derdini müzikle anlatmaya karar verir, 45. senfonisi olan "Veda"yla. Orkestra ve şef Haydn yerini alır, müzik başlar. Prens ve davetliler pür dikkattir. Eser yüksek ritimde icra edilmeye başlanır, ancak icra sürerken her bölümde iki ya da üç müzisyen bitap görüntüde sahneyi terk etmeye başlar. Ritim gitgide düşen bir seyirdedir. Prens bir bir sönen mumları ve sahneden ayrılan müzisyenleri şaşkınlıkla izlemektedir. Gidişat sahnede şef Haydn ve bir kemancı kalıncaya kadar devam eder. Konu anlaşılmış, izin verilmiştir. Hani anlaşabilsem o'lar ve 1'lerle, yapay zekâ denen mahlukatla bir "düğmeye bassam", o konserdeki misafirlerden olsam... Demem odur; endişe, kaygı, yaratıcılık, orijinalite, çekilen acı, yoksulluk, umutsuzluk, sevinç vs. varoluşun kaçınılmaz duygularıyla oluşmuş alameti farikalar yapay zekâ için ancak taklit edilebilirdir; müjde, müjde, yarım kalan Beethoven'ın 10. senfonisini yapay zekâ tamamladı, sadece suyuna tirittir belki!..

Aynıyla vaki, insan lisanıyla, onun günahlarıyla kaim ve daim; bilim zaman zaman biyokimyasal tepkimeden saysa da... "İnsan özgürlüğe" de mahkûm olmalıdır Sartre'ın dediğince, içimizden arzuyla geçen de budur bulamadığımız. O hatalardır ki Musa'ya boynuz takar, onunla yücelir sanatsal olan, ne verirsen elinle o gelir, seninle değil yapay zekâ hazretlerininki gibi, son kertede kendi bildiğini yapsa bile insani olmayacaktır hatalarıyla da, bambaşka bir rastgelelik bilmediğimiz; tercih edilebilir edilemez dikotomisinin dışında. "Traduttore/traditore"dir bir bakıma; kalk gidelim denecek kadar canlı duran heykele iki boynuz dikmiştir Michelangelo. Tevrat'ı bu dönemde çeviren, Musa'nın başındakini ışık yerine boynuz diye çevirmiş ve olmuş olan. O hatalar zincirleriyle "nebati" değil doğal görünmüş. Bir düğmeye de bassan böyle muhteşem bir kusur işlemek aklına gelir mi diye düşünürüm "artificial intelligence" hazretlerinin!.. Emsalsizdir örnekleri, şiir de yazar, şairdir aynı zamanda "suni fehim" (yapay zekâ) abimiz ve yazar, yazmalıdır; sürgünsüz, aşksız, bahtsız, kedersiz, neşesiz, sevinçsiz, tutkusuz, hazsız, alkolsüz, ölümsüz, korkusuz:

"Yazmak cumburdamak frapan yayınlamak Kuşbaz ödünlemek mitos adaklamak

Apul hafızlamak kriket kıtırdamak

Kaniş indüksiyon bitey mıncıklamak"

Ya da...

"Çolak anlaşmanın tesis sıkıntının Güzel bürokratik şirket toprakların Geldik açıklıyor taksim kuralların

Sulak performansla pişman çalışmanın"

Uygun algoritmayla şiir denen dizeler de çıkabilir biz öleyazarken, çokbilmişlerce nimetten de sayılabilir. Fütürizmle morarmış "trak tiki tak"ı Nâzım yazmamış varsayarken.

"Şiirimiz her işi yapar abiler

Valde Atik'te Eski Şair Çıkmazı›nda oturur Saçları bir sözle örülür bir sözle çözülür

Kötü caddeye düşmüş bir tazenin yakın mezarlıkta Saatlerini çıkarmış yedi dala gerilmesinin şiiridir

Dirim kısa ölüm uzundur cehennette herhal abiler"

(Ece Ayhan)

Olağan mündemiç merak saiki sordurur, bu "Suni Fehim Efendi"; Zola gibi sokar mı etik telaşlarla başını Dreyfus gibi bir davaya ya da vicdana gelip malı mülkü Tolstoy'a özenip bağışlar mı marabaya? Schumann'ın sanatsal hezeyanlarla düştüğü tımarhane ona da uğrak olur mu? Bu da da bizim doğal zekâ, saçmalar durur.

Bir güzelleme farzı ayndır artık kısaca, savaşın her aşamasındaki katkısına rağmen; "Gelinen bugünkü durumda

yapay zekâ artık teknolojinin kullanıldığı her yerde; eğitimden bilime, sağlık, eğlence, sanayi, ticaret, medya ve sanata kadar kendine yer bulmaktadır. Otomatik sürüş teknolojileri, tıbbi teşhis sistemleri, kişiselleştirilmiş öneri sistemleri, dil çeviri hizmetleri ve daha birçok yerde kullanılmaktadır" (Graf). Bu zekâ sisteminin en hayati bileşeninin bilgi olduğu ve bilginin zekâya dayalı her türlü faaliyetin elzem bir parçası olması gerekliliği, köklerini daha 17. yüzyılda Francis Bacon'un "Scientia potentia est" yani "Bilgi güçtür" düsturundan almaktadır. Marazi vesvesemiz Einstein pişmanlığıdır: "Eğer Almanların bir atom bombası geliştirmek konusunda başarısız olacaklarını bilseydim, hiçbir şey yapmazdım." Uzun bir atlamacayla ufaktan ufaktan "hikâyet edelim şikâyet ederek", ağır roman mevzulara dalalım inceden inceden...

Her yol ona çıkar, "Şato" etrafında kümeleşilir, içeri girme umudu taşınsa da taşınmasa da; mühim olan yapıdır, her kapı ona açılır; istisnasız her gelişme iktidarın malıdır, hele yapay zekâ sınırsız bilinmezliği ve aşkın bilirliğiyle, yönetişimsel bilişim kapasitesiyle sınırsız ve sonsuz; algoritmanın ipi kimdeyse gülendam, sühendan ve kumandan odur.

"Medya büyük yalanların kurumsallaşmasına da izin vermiştir. Medya kendisini denetleyen ve finanse eden güçlü toplumsal grupların çıkarlarına hizmet eder ve onların lehine propaganda yapar. Bu çıkarların temsilcilerinin öne çıkarmak istedikleri önemli gündemleri ve ilkeleri vardır ve medya politikasının şekillendirilmesi ve dayatılması açısından oldukça elverişli bir konuma sahiptirler. Yüksek ve giderek artan eşitsiz bir sistemde eğlence, halkı siyasetten uzaklaştıran ve statükonun korunmasına hizmet etmek üzere siyasal bir kayıtsızlık üreten Roma'nın 'sirk oyunları'nın günümüzdeki karşılığıdır. Haberleri tanımlamak, belirlemek ve medyayı belli bir çizgide tutmak için pozitif girişimlerde bulunan önemli aktörler vardır. Bizim burada açıkladığımız 'yönlendirilmiş bir piyasa sistemi'dir; bu yönlendirme, hükümet, şirketler cemaatinin liderleri, en büyük medya sahipleri ve yöneticileri, yapıcı girişimlerde bulunmak üzere atanmış ya da icazet verilmiş çeşitli kişi ve grupların kılavuzluğunda yapılır."

Büyük Chomsky böyle demiştir demesine de, derken yapay zekâ hesapta yoktu daha; medyayı, kitle iletişim araçlarını işaret ediyordu, oysaki ta o zamandan besbeter belalısı gelişiyordu.

Kitleler kontrol altında tutulmalı, otoritenin meşruiyetine ikna olmalı, toplumsal bilinç inşa edilmeli kat kat ve rıza üretilmeli kafilenin katırı ürkütülmeden, iktidar kervanı yürümelidir; sessizden, derinden... Ha bire numaran kaç diye sorulur, hakkında bilgiler toplanır, eğilimin belirlenir, her fırsatta teslimiyetini sağlayan subliminal mesajlar enjekte edilir. Yaşasın Trujillo'dur bir nevi... Her bir düğmeye bastığımızda "kendiliğimizmişiz" sanılmakta ama sistem kendi seçeneklerini sürekli dayatmaktadır. Algoritmalar devrinde, devasa teknolojik şirketlerin, erkle işbirliği prodüksiyonlu rıza mühendisliğini etkisiz kılmak artık zor, malumla malul mamulatlar gönülden teşne; kıyam, secde, şükür...

Yaşam bir kuvvetler ilişkisidir, aslında yönetişimsel sorun olarak var olduğu ve toplumun tümüne yayılmış karmaşık iktidar ilişkilerinden bağımsız olmadığı gerçeği göz ardı edilmemelidir, hakikatin varoluşsal ve bilgisel kaynağını aramak açısından. Yapay zekâya yönelik hem gerçek hem gerçek dışı pek çok iddia ortaya atılmış, atılmaktadır, hipergerçekliğe boğulunmuştur dikotomisi yanlış kurularak; teknolojinin içine yerleştiği şartlar abartılıp, göz ardı edilerek, sorunun iktidar kaynaklı olduğu önemsenmemiştir, önemsenmelidir. Foucaultyen bakış kabaca dertleri zevk edinme adına yol gösterici bir ışımaya yol açabildiği gibi, direnmenin acınırlılığını anlamak çaresizliğine düşürebilir.

"İktidar her yerdedir; (iktidar) her şeyi kucakladığı için değil, (iktidar) her yerden geldiği için; iktidar, hedefleri için insanların kanaatlerini değiştirmek maksadıyla stratejilerden, bilgiden, normalleştirmeden ve tekniklerden yararlanır; iktidar demek mücadele demektir. İktidar, belirlenmiş ilişkiler üzerinden ilerlemez. İktidar kendisine olan karşı koyuş ve mücadeleleri hakikat ve söylemler üzerinden kendi hedefleri doğrultusunda yeniden şekillendirir. İktidar, hedefleri için insanların kanaatlerini değiştirmek maksadıyla stratejilerden, bilgiden, normalleştirmeden ve tekniklerden yararlanır".

Yaşamı kontrol etmek için ilişkilere eklemlendiği, çeşitli teknik ve stratejilerden yararlandığı görülmektedir. Bu kapsamda ele alınan yapay zekâ teknolojilerinin aslında iktidarın nüfusu yönetmek için yararlandığı stratejilere yardımcı olabilecek bir araç olarak belirdiği sonucu çıkmaktadır, bir beis vardır-yoktur, amaç hayırdır-şerdir, soru cevapsızdır...

"Denetim düşüncesi açısındansa, denetim ve denetim araçlarının her çağın kendi teknolojileri ve olanaklarıyla birlikte başkalaştığı; bu fikre paralel olarak, bulunduğumuz dönemde de diğer ilişkilere eklemlenerek mutasyona uğradığı görülmektedir." (Deleuze)

İnsan, hükmedilmek, disipline edilmek, denetlenmek, gözetlenmek ve düzenlenmek üzere halkedilmiştir; İsveç küffarından bir "big boss"un dört bin işçisini "çipleyerek" "big brother"lığa heveslenmesi, on altı çalışanlı tavuk çiftliği işleten amcazademi havalara zıplatmıştır. Daha iyi kontrol sağlama imkânı/umudu doğduğu için bilişim teknolojisine dualar etmiş, el açıp üç kez elhamdülillah, üç kez amin demiştir; şahidiz, Rabbim kabul buyurur inşallah!.. "Artık iktidar, bireylerin bedeninden ziyade insanların çokluğuna yönelmeye başlamıştır. İktidar bundan böyle biyopolitik bilgisini, çokluğun ortalamasından çıkarmaya başlayacak ve müdahale alanlarını ona göre belirleyecektir. Doğum, doğum kontrolü, hastalıklar,

hastalıkların kontrolü, tedavisi, halk sağlığı, beslenme ve hijyen gibi tıbbileştirme manevralarından yararlanmaya başlamıştır. Üstelik bunların maliyetleri gibi meseleleri, istatistiki ölçümlere dayandırmış ve belirli bir sistematiğe yerleştirmiştir." (Foucault)

Bugüne kadar insan zekâsına ve yönetimine ihtiyaç duyan makineler, artık kendi kendilerine hareket edebilir duruma geldi, basitçe ipin ucu bastığın düğmededir, bedene hükmetmektedir; yok etmeden, kapatmadan bilgiyi güç haline getirerek, rıza imal edip, gülerek, oynayarak, her seferinde:

-Vatandaşlık numaran?

-285 ....

-Ananın kızlık soyadının üçüncü harfi?

-Hobilerin, inancın, favori rengin, cinselliğin, tıraşın, sarışın, karaşın vs...

"Suni Fehim Efendi"den (yapay zekâ) kuşkulanılmalı elden bir şey gelmese de.

"Çünkü hiçbir teknoloji iktidar ilişkileri olmaksızın bir topluma kendiliğinden yerleşemez. İktidar için yönetime etki etmeyi sağlayan her şey kontrol altında tutulmalı ve bilinçli bir şekilde yönlendirilmelidir. İktidarın görevi esas olarak, bu gücün kendi hedefleri doğrultusunda şekillendirilmesine dayanmaktadır."

Panoptikon çözümlemesi tek başına çoğu şeyi anlamak açısından akla ziyan bir aşikâr beyandır. Bu anlamda yapay zekâ da iktidar ilişkilerinin devamlılığı için kullanılan politik bir araçtır; hacamatın, sülüğün, tükürüğün, üfürüğün olduğu gibi; sağlık her alanın biyoiktidar canparesidir. Tekinsiz vadinin olgun-dolgun ya da atletik civanları da ayrı bir bahistir erkin cinsellik üzerinden hâkimiyetinin yeni simgeleri olarak; "Cinselliğin Tarihi"ni yeniden yazacaklardır belki de, Foucault kıs kıs gülecektir yattığı yerden...

Anlamı neyse "bösböyük" olmanın; ekonomi, teknoloji, nüfus, toprak, kaynak sahipliğinin; varmış yapay zekâlı olarak, yapay zekâyı kullanarak; "Çin'de bu yıl içinde tüm ülkeyi kapsaması beklenen Sosyal Kredi Sistemi ile Çinli vatandaşlar, yüz tanıma, sosyal medya kullanımı ve yapay zekâ teknolojileriyle puanlanacak." "Hükümat", var olan sistemdeki 176 milyon kamera sayısını bu yıl iki katına çıkarmayı düşünüyor; gözetlenecek, denetleneceksin (omnipotent erke sahip olanlar için gereksizdir, "öteyüz"le ürkütür muma çevirirsin), disipline olacaksın birader... "Şimdilik ülkenin farklı bölgelerinde kısmen uygulanmaya başlanan projede, geçen yılın Mayıs ayına kadar çeşitli kategorilerde kara listeye giren 11 milyon 140 bin kişiye uçağa binmekten, 4 milyon 250 bin kişiye ise yüksek hızlı trene binmekten men cezası verildi." İşte o kadar, ipe kadar yolu var.

"Sistemle birlikte vatandaşların puanlarını belirlemede, harcama alışkanlıkları, sosyal medya kullanımı, arkadaş çevresi gibi son derece kapsamlı unsurların dahil olduğu bir algoritma sarmalı etkili olacak."

Defekasyonunu takip edeceğim; şükür var varlık, bilişim, iletişim ve yapay zekâ, ne polis ne jandarma.

"Kırmızı ışıkta geçmek, sigara içilmeyen bölgelerde yapılan yasak ihlalleri ve borcunu zamanında ödememek gibi davranışlar cezalandırılırken, ödemelerini zamanında yapma ve toplumsal sorumluluk projelerinde gönüllü yer alma gibi davranış biçimleri mükafatlandırılacak."

Muteber vatandaş olmanın yolu basittir, ufacık itaatler; bil sen seni sen seni, bilmez isen sen seni patlatırlar enseni!...

Devamla, "Yahoo News'te yer alan bir habere göre ise uygulama sadece sivil vatandaşların puanlanmasıyla kalmayacak, Çin'deki devlet kurumları içindeki otoriteyi sağlamak için de kullanılacak. Habere göre Çin'in askeri gücü olan Çin Halk Kurtuluş Ordusu da Sosyal Kredi Sistemi'ne geçmeyi düşünüyor. Haberde yer alan iddiaya göre, bir kişi orduyu terk etmek istediğinde sosyal kredi puanı düşürülecek ve kara listeye alınabilecek". Dahi, South China Morning Post'ta yer alan habere göreyse, Çin'de bir şirket tarafından geliştirilen uygulamayla, Sosyal Kredi Sistemi'ne bağlı olarak Çin'de bulunan 18-45 yaş arasındaki kişilerin puanlanmasına özellikle kariyer fırsatlarına daha rahat erişmesi planlanıyor. Haberde detayları anlatılan uygulamaya göre, uygulama işe alımlarda veya yurtdışı üniversite başvurularında istenen tavsiye mektuplarının yerini almayı hedefliyor, "asiler" uygulama tarafından sistem dışına itilebiliyor. Cehennem taşları itaatsizlikle örülüdür... Ayrıca, "Çinli yetkililerin Uygurları takip etmek için ülkenin doğusundaki varlıklı Hangzhou, Wenzhou ve Fujian şehirlerinde geniş, gizli bir yüz tanıma teknolojisi kullandığını ortaya çıkardı. Uzmanlara göre bu, bir hükümetin kasıtlı olarak vatandaşlarını ırklarına göre tespit etmek için yapay zekâya başvurmasının tarihte bilinen ilk örneği", "Çin'in gittikçe büyüyen güvenlik kamerası sistemine entegre ettiği yüz tanıma teknolojisi, nereye gidip geldiklerini anlamak için bilhassa Uygurlara yönelik tasarlanmış gibi görünüyor. Bu uygulama ile Çin'in, kendi vatandaşlarını kontrol etmek için yeni nesil teknolojileri kullanarak "otomatikleştirilmiş ırkçılık" çağına öncülük etmiş olduğu söyleniyor, eğer bir mahallede aslında bir Uygur yaşıyorsa ve 20 gün içinde mahallede görülen Uygur sayısı altıya çıkmışsa, sistem anında alarm gönderiyor". İnsan doğayla uyumlu bir canlı değildir, biri demiş, kim demişse!...

Küre-i arz teleolojik güveniyle kabararak üstüne abanıp "Kara Ayna"nın, "Cuop de foudre" olacağını sanarak "Ayna" dese bir düğmeye basıp, "Var mı kâinatta benden daha 'ahsen-i mahlûkat'" (en "koketrik" haliyle ve cevaptan emin olarak); alacağı cevap "Anan seni doğuracağına taş doğursaydı"dan başkası değildir, olmamalıdır. "Black Mirror", bilişsel teknolojik "paranoya"yı satirik dille hikâye eder; daha şimdiden bazı "cacotopic" öngörüleri Medyum

Memiş isabetinden fazla oranda tutmuştur. Anglosaksonlar eyler, ama önceden haber eder, görelim Mevla neler eylemez. 1- "Nosedive"de pişmiş tavuktan beter haldeki pembeli Lacie'nin yapay zekâ uygulaması olan "sosyal kredi puanı" için yaptıkları nihayetinde başına gelen mutsuz sonun, yaşam istencine eş beğenilme istencinin bir denetlenme sonucunu doğurduğunu, kuvvet ve her türlü ilişkinin iktidar aracı olarak nasıl kullanılabileceğini gösterirken, halde "likemani" var hızıyla sürmektedir, bu gidişin sonu... Woody Allen bir vakitler "Zelig" kavramını geliştirirken muştusunu vermişti. 2- Özene bezene şeyde uçuşan pirelerin dev yapıldığı "Playtest" bölümü "Suni Fehim Efendi"nin en mahir işlerinden birinin, "hipergerçeklik" üzerine; korkular üzerinden (bilinç ve bilinçdışı) kontrol altına alınabilirliğin, zavallılaştırılabilirliğin "ağlanç ürkünç"lüğü üzerine. Gördüm ve çok cümlede kullandım "hyperreality"; şişir ve pişir işi... Gerçek, kurgu harmanı artık hiçbir şey yok, hakikati inek içmiş, korku ve sinme, vakit alacakaranlık... 3- Kabahatler de izlenir eyleme geçmemişse, suç olmadan ayıp ve günahlarla; izler alırsın bilgiyi, kurarsın algoritmayı yapay zeka üzerinden, çöker istediğini yaptırırsın; teknolojik, bilişimsel, yönetişimsel şantaj-montaj dünyasıdır, şarkısı bile var (böyle aşka montaj denir, bestekâr ve söz yazarı yapay zekâ olabilir); "Shut Up and Dance" budur, baştan sona nasıl rezil olunacağının ve cinai potansiyelin sunusudur insanın, imza sırıtan bir kafadır cıscıbıl; boşuna değildir eline, beline, diline... 4- "Ölümün olduğu bu dünyada, hiçbir şey çok da ciddi değildir aslında" diyor Kafka. Doğru diyor ama kavga bitmiyor; sonsuzluğa özlem kendinden çok emin güdülerle, hiç olmamış olmanın getirisinin ne büyük kazanç olduğunu akla getirmeden; Yorkie ve Kelly'nin şahıslarında sanal simülasyon da olsa sonsuza kadar yaşamak için yapay zekâya yapılan dua seansıdır "San Junipero" bölümü. 5- "Düşman çirkin olmalıdır, çünkü güzel olan iyi olanla özdeşleştirilir (kalokagathia) ve güzelliğin en temel özelliklerinden biri ortaçağda integritas adı verilen bütünlüktür (yani o türün ortalama bir temsilcisi olmak için gerekli olan her şeye sahip olmak; dolayısıyla insanlar arasında çirkin olanlar bir uzuvları veya bir gözleri olmayanlar, boyları ortalamanın altında olanlar veya "insan dışı» bir renge sahip olanlardır) U. Eco. "Men Against Fire" tam da bu damardan girer mevzuya; "genetik bilişim teknolojileri" ortaklığıyla önce düşman yaratılır, yapay zekâ marifetli yok etme alet edevat ve stratejileriyle beka temin edilir(!). 6- Sebep bulunur, amaç sağlanır, yok etmeyi takmaya gör kafayı; küçültüp bir nevi İHA-SİHA'yı "arı"ya çevir robotik, sonrası hedefin bedenine hücum "arı vız vız vız" diyerek!... Birkaç bölümü iki satırla geçiştiriverdik, merak uyandırmak amacı da var içinde, yapay zekâ kaynaklı "cacotopia"lara çekilen dikkatler de; şimdiden birçoğu tesis edildi bile teslim almak üzere, uğurlu kademli olsun.

"Son dönemdeki teknolojik gelişimler sayesinde çok daha etkin hale gelen genetik mühendisliği ve sentetik biyoloji uygulamaları, hücre kültürü çalışmaları, fermentasyon, rekombinant teknolojiler, klonlama, biyomoleküllerin tasarlanması, aşı teknolojileri, kök hücre, doku mühendisliği, genomik profilleme ve kişiye özgü sağlık çözümleri, farmakogenetik çalışmalar, moleküler tanı tetkikleri ve gen düzeltme/ gen terapileri medikal biyoteknoloji yöntemlerinden bazılarıdır". Kulağa hoş gelir, hep hoş ve yapay zekâ devreye girer, "her biri milyarlarca parametre içerebilen bu derin protein dil modellerinin sadece protein dizi verisini kullanarak karmaşık biyolojik mekanizmaları başarıyla öğrenir", "derin öğrenmedir" yani; ve bu gidişatın sonunun ne getireceği çok beklenmedik değil, çok bilindiktir; Homo sapiens sapiens, efendi-köle diyalektiği bağlamında tutsaktır, "ütopya"ları bile özgürlük içermez. Stephen Hawking'in ölümünden sonra çıkan kitabından: "Zenginler kendi DNA'ları üzerinde oynayarak insanüstü bir ırk yaratabilir, bu üstün ırksa sıradan insanların sonunu getirebilir. Bazı insanların güçlü hafıza, hastalıklara dayanıklılık ve uzun ömür süresi gibi insani özellikleri geliştirme hırsına karşı koyamayacak. Genetik oynamalarla ortaya çıkarılacak üstün insan ırkı ise sıradan insanların ırkını sona erdirebilecek." Biyoteknoloji-yapay zekâ el ele, kadim hayali gerçekleştirmek üzere belki de; efendilerin karşısında itiraz geni ve "doğal zekâsı" yok edilmiş muti, mütedeyyin, munis köleler el pençe divan, dayan gönlüm dayan, döndür çarkını felek içinde sen de yan!...

Hakikat ve özgürlük kaybı konuşulurken, hiç var olmadıkları kuşkusu derinleştikçe derinleşiyor. Belki de ta en başından bir simülasyon evreni söz konusu. Efe Zahit kulağıma eğilip söylese, mesela öteki taraftan, bir gün bir düğmeye basacaksın, hakikat ortaya çıkacak, en azından teselli dakikaları sağlayabilir, geçmişteki öngörülerini anımsayıp gülümseyerek.

Hayat sanat için yaşanır diyorduk "şey"leşmemiş halleriyle; hiç tatmadığımız bir özgürlük umudu vardı bir zamanlar ama gelinen aşama, yapay zekâ, bir nevi ipin ucu "şey"in elinde. Bu yapaylığı, suniliği, nebatiliği mis gibi "Karacadağ Sadeyağı"nın konduğu küpün yerini "Vita" tenekesi aldığında anlamalıydık; bir düğmeye hiç basılmasaydı daha iyi olurdu demeden duramıyor insan. Ebedi yaşam-ölüm dikotomisi ışığında, "Yapay zekânın evrimi, teknoloji devrimleriyle hızlandırılmaya çalışılmıştır. Ama ortaya çıkan zekâ, tamamıyla insanın keşfi olan zaman ve yine insanın kaçınılmaz gerçeği olan ölüm kavramlarını algılamaya yatkın değildir. Algılaması sağlansa bile bunun insansı bir zekâ olması ve organize sistemler kurması mümkün değildir. Yapay zekâ, aslında insansı bir taklit becerisine sahip olmasıyla değil, başka bir ırk olmasıyla öne çıkabilir. Ölmeyen ve anksiyeteleri olmayan, duygulanımsız bir ırk" (Elif Acar).

Şaire öykünüp beyaz zambaklı bir padişah olsam; camsız, damsız, duvarsız bir sarayda bağdaş kurup oturacağım hiçbir yerde, hiçbir şeyde, hiçbir zamanda...

hastalıkla
halk sağlı
gibi tıbbil
yararlanı
bunların
istatistiki
belirli bir
(Foucaul

Bugüne k
yönetimi
artık ken
duruma
düğmede
yok etme
haline ge
oynayara

-Vatanda

-285 ....

-Ananın

-Hobiler
cinselliği

"Suni Fe
kuşkular
de.

"Çünkü
olmaksız
yerleşen
etki etm
altında t
yönlendi
esas ola
doğrultu
dayanm

Panoptil
çoğu şey
ziyan bir
yapay ze
devamlı
araçtır; h
üfürüğü
biyoiktid
vadinin
civanları
cinsellik
simgele
yeniden
kıs kıs gü

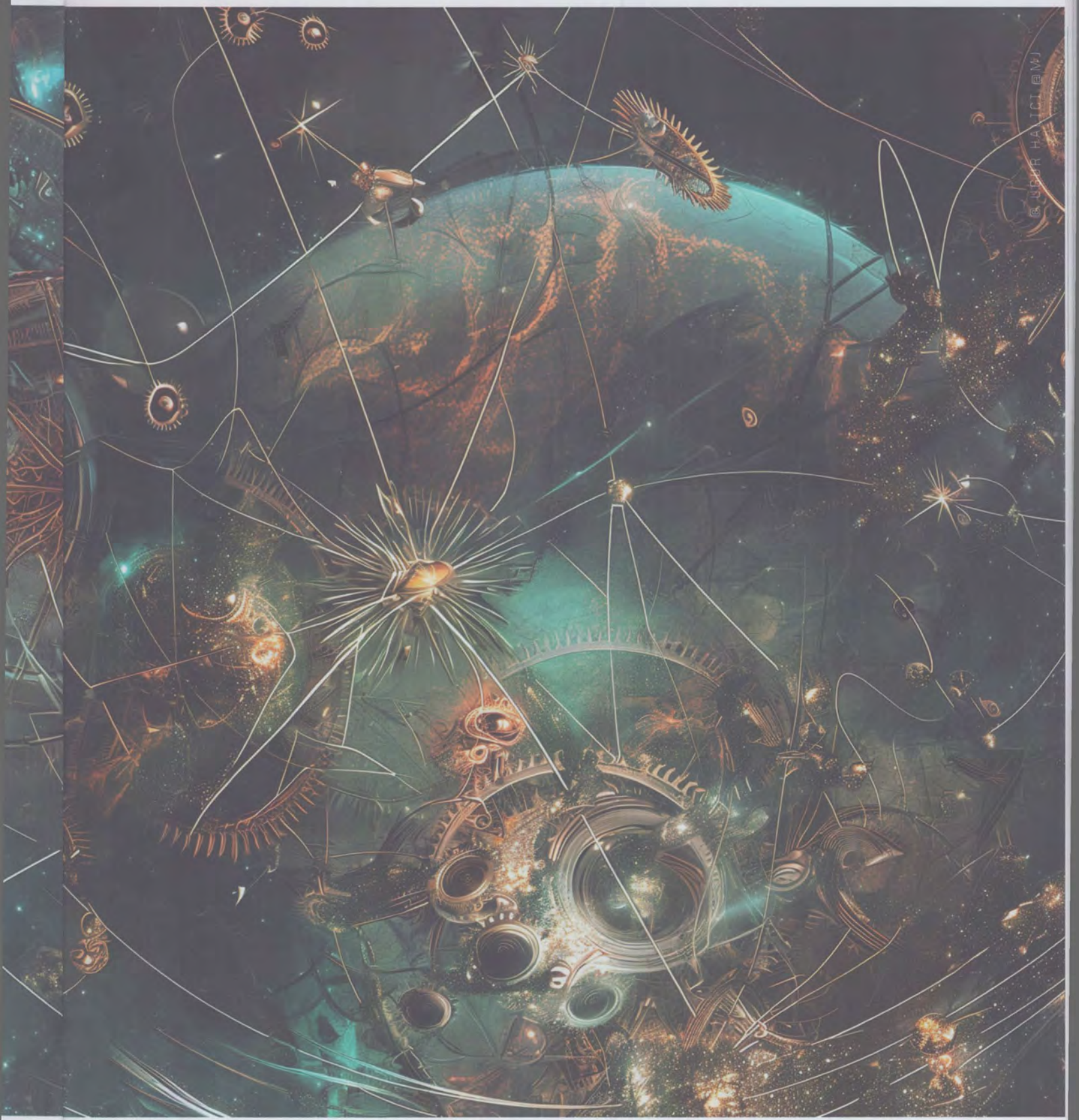
Anlamı
ekonom
kaynak
olarak, y

Yapay zekâ ve yaratıcılık

Uğur HALICI

Makinelerin yapmakta yetersiz kaldığı en önemli alanın yaratıcılık ve sanat olduğu belirtilerek bunların insana özgü olduğu öne sürülüyor. (...) Makinelere yeni, şaşırtıcı ve değerli şeyler bulmaları için meydan okuyoruz. Bir makinenin gerçekten yaratıcı sayılması için katkısının, kodlayıcısının veya veri setini oluşturan kişinin yaratıcılığının bir ifadesinden daha fazlası olması gerekiyor.

© UGUR HAJICI @MJ

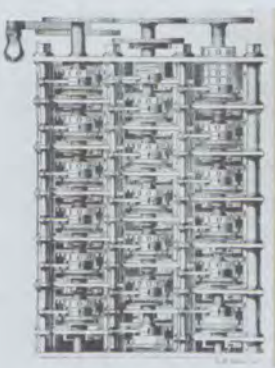
Zeki olarak nitelenebilecek davranışlar gösterebilen makinelerin yaratılması fikri antik çağdan bu yana insanların ilgisini çekmiştir. Yunan mitolojisinde geçen Pigmalion, hayalindeki kadının heykelini yapar. Galatea adını verdiği heykel o kadar güzeldir ki, Pigmalion kendi yaptığı esere âşık olur, ancak onun canısız olması karşısında çok çaresizdir. Aşk tanrıçası Afrodit, Pigmolion'a acır ve Galatea'ya can verir. 16. yüzyılda Prag'da yaşayan Rabbi Lowe'nin toprak ve sudan yaptığı Golem'i ateşte pişirip, nefesinden verdiği hava ile canlandırdığı anlatılır. Dört temel elemanla hayat bulan Golem'i önce Rabbi Lowe sabırla eğitecek, daha sonra bunun çok zahmetli bir iş olduğunu fark ederek Golem'e kendi başına öğrenmeyi öğretecektir. 17. yüzyılda Descartes, hayvan vücudunun karmaşık bir makineden başka bir şey olmadığını öne sürmüştü. Pascal ise ilk mekanik hesap makinesini yapmış, Leibnitz de bunu çarpma ve bölme için geliştirmişti. 18. yüzyılda Kempelen, bazı ses ve kelimeleri çıkarmak üzere körüklenen hava ile çalışan bir makine geliştirmişti. Kempelen'in geliştirdiği bir başka makine ise satranç oynayan Türk'tü. İmparatoriçe Maria Teresa himayesinde geliştirdiği bu makinede Türk kıyafetleri giymiş bir manken, üzerinde satranç tahtası bulunan bir masanın arkasında yer alıyordu. Karşısındaki insanlar satranç tahtası üzerinde hamle yaptıkça Türk başını sallayıp kendi hamlesiyle karşılık veriyordu. Bu makine, birçok kişiyi yenerek o zaman herkesi şaşırtacaktı.

Charles Babbage, 1823 yılında mühendislerin ve gemicilerin kullanımı için gerekli bir tablodaki sayıları hesaplamak üzere *Farklar Makinesi* adını verdiği bir makineyi tasarlama yoluna gitti. Farklar makinesi aslında 25 bin mekanik parçadan oluşan bir hesap makinesiydi. Ancak, farklar makinesinde arzu edilen hassaslık için gerekli parçalar 19. yüzyıl mühendisliğinin yapabileceğinin ötesindeydi. Babbage, bunun üzerine Farklar makinesini bırakarak *analitik makine* dediği yeni bir makineyi geliştirmek istedi. Ne yazık ki Babbage bu makine için parasal destek bulamayınca tasarladığı analitik makinesini tamamlayamadı. Oysa analitik makine, mekanik parçalardan oluşmasına rağmen bugünkü bilgisayarlarda yer alan bellek ve işlemciye karşılık gelen birimler içeriyordu ve bu işlemci programlanabilme özelliğine sahipti. Şair Lord Byron'ın kızı olan Ada Byron (Lady Lovelace), 1843 yılında yayımlanan bir makalesinde analitik makinenin karmaşık müzik besteleri yapmada ve grafik çizmede nasıl bir kullanım potansiyeline sahip olduğunu açıklamıştı. Daha sonra Babbage ile yazışarak analitik makinenin Bernoulli sayılarının hesaplanmasında kullanılması için Babbage'e bir plan çıkarmasını önermişti. Bu "plan", geliştirilen "ilk bilgisayar programı" olarak anılmaktadır.

Babbage'in sayıların büyücüsü olarak adlandırdığı Lovelace'ı öncü kılan şey ilk yazılımcı olmasının yanı sıra analitik makinenin yalnızca sayıları değil her türlü veriyi temsil edebileceğini ve işleyebileceğini anlamış olması ve bu tür makinelerin müzik besteleme, grafik üretme ve bilimsel alanlarda da faydalı olabileceğini öngörmesidir. Ada Lovelace, makinelerin oldukça sınırlı olduğunu düşünmesine rağmen, çarkların ve dişlilerin kendilerine verilen dar rolün ötesine geçebileceğine inanmaya başlamıştı. Analitik makine üzerinde düşünürken, başka türde çıktı verisi üretmek için «sayı dışında başka şeylere de etki edebileceği» günü hayal edebiliyordu. «Örneğin, armoni ve müzik kompozisyonu alanındaki perdeli seslerin temel ilişkilerinin bu tür ifadelere ve uyarlamalara duyarlı olduğunu varsayarsak, makine herhangi bir karmaşıklık derecesine ve kapsama sahip ayrıntılı ve bilimsel müzik parçaları oluşturabilir" demişti. Yine de herhangi bir yaratıcılık eyleminin makineye değil kodlayıcıya ait olduğuna inanıyordu.

Alan Turing, 1950 yılında Mind dergisinde yayımladığı bir yazısında, bir makinanın zeki olup olmadığını anlamak için bir test önermişti. "Taklit oyunu" olarak adlandırdığı şey, kısa sürede Turing Testi olarak anılmaya başlandı. Bu test için iki ayrı oda gerekmektedir. Odalardan birinde bir makine, diğerinde ise bir insan bulunur. Deneyi yapan kişi diğer odada bir insan mı yoksa bir makine mi bulunduğunu bilmemektedir, bir klavye aracılığıyla karşı tarafla iletişime geçecek ve karşıdan gelen yanıtlara göre onun insan ya da makine olduğunu anlamaya çalışacaktır. Eğer aldığı yanıtlardan, onun bir makine değil de bir insan olduğuna karar verirse, karşıdaki makinenin zeki davranış gösterdiği yargısına varılacaktır. Turing testinin geçerliliği bugün hâlâ üzerinde tartışılan konulardan biridir. Makinelerin yapmakta yetersiz kaldığı en önemli alanın yaratıcılık ve sanat olduğu belirtilerek bunların insana özgü olduğu öne sürülmektedir.

Makinelerin yaratıcı olabileceğini göstermek için belki de Turing testinin bir eşdeğerine ihtiyacımız var. Marcus de Sautoy, 2019 yılında Ada Lovelace'a ithaf ederek bir test önermiştir. Lovelace testini geçmek için bir algoritmanın gerçekten yaratıcı bir şey üretmesi gerekmektedir; öyle ki makine tarafından yapılan yaratıcı eylem tekrarlanabilir olmalı (bir donanım hatasının sonucu olmamalıdır) ve programcı, algoritmanın çıktısını nasıl ürettiğini açıklayamamalıdır. Makinelere yeni, şaşırtıcı ve değerli şeyler bulmaları için meydan okuyoruz. Bir makinenin gerçekten yaratıcı sayılması için katkısının, kodlayıcısının veya veri setini oluşturan kişinin yaratıcılığının bir ifadesinden daha fazlası olması gerekiyor.

Babbage Farklar Makinesi, 1823.

İlk yazılımcı Ada Lovelace.

Ada Lovelace bu zorluğun aşılamaz olduğuna inanıyordu. Haklı mıydı, bunu zaman gösterecek.

Yapay zekâ (YZ) konusu 1940'lı yıllarda ilk elektronik bilgisayarların yapılmasından bu yana çok önemli aşamalar kaydetti. Her ne kadar Kempelen'in Türk adlı makinesindeki satranç hamlelerinin aslında masanın içine saklanan cüce bir adam tarafından yapıldığı yıllarca sonra açıklığa kavuştuysa da, IBM tarafından geliştirilen Deep Blue adlı bilgisayar, 1997 yılında dünya satranç şampiyonu Kasparov'u yenmeyi başaracaktı. Bunun ardından gelen önemli bir aşama ise Google ekibinin geliştirdiği yapay zekâ sistemi AlphaGo'nun, dünyanın başlıca go oyuncularından Lee Sedol'u 2016 yılında yenmesidir. Bu tarihi go karşılaşmasındaki ikinci oyunun 37. hamlesi özel bir önem taşımaktadır. Çünkü AlphaGo tarafından yapılan bu hamle, salondaki çoğu kişide şaşkınlık yaratmış, bunun bir hata olduğunu düşünenler de olmuştu. Başka bir durumda mantıklı gözükebilecek bu hamle o noktada kimsenin aklına gelebilecek bir şey değildi; insanların 2500 yılı aşkın süredir go oynadıkları hesaba katılacak olunursa şaşırtıcı bir sürprizdi. Bu beklenmedik ve ilgisiz görünen hamle karşısında Sedol da ne yapacağını pek bilememiş, sonraki hamlesine karar vermesi 15 dakika kadar sürmüştü. Hamleyi izleyen üç saatin sonunda AlphaGo galip gelmişti. Toplam beş oyunluk karşılaşmanın dört oyununu kazanan AlphaGo karşılaşmanın da galibi olmuştu. Birçok kimse tarafından bu beklenmedik 37. hamle, makinelerin yaratıcı olabileceğine dair bir gösterge olarak ele alınmaktadır.

Zekânın birçok farklı tanımlarının olmasına karşılık, zekâya ilişkin kuramların çoğu zekânın geliştirilebilecek bir kapasite ya da potansiyel olduğu ve biyolojik temellerinin bulunduğu noktalarında birleşir. Buna göre zekâ, bireyin doğuştan sahip olduğu, kalıtımla kuşaktan kuşağa geçen ve merkez sinir sisteminin işlevlerini kapsayan; deneyim, öğrenme ve çevreden kaynaklanan etkenlerle biçimlenen bir bileşimdir. Zekâ ile beyin arasında çok yakın bir ilişki vardır, zekânın beyinde yer aldığı kabul edilir. Bir insan beyninde yer alan ve nöron adı verilen bu sinir hücrelerinde sinyaller çok karmaşık elektro-kimyasal olaylar zinciriyle oluşan ve sayısı saniyede bine kadar çıkabilen milivolt seviyesindeki elektrik darbeleri halinde iletilmektedir. Beynin nasıl çalıştığı henüz tam anlamıyla çözümlenebilmiş değildir. Belleğin işleyiş mekanizması, algılama yaparken gösterdiği esneklik yeteneği gibi konular bilim insanlarını yıllarca uğraştırmış olup hâlâ da uğraştırmaktadır.

Uzmanların yüz yüze kaldıkları en çarpıcı problemlerden birisi de insan beyninin davranışını taklit edecek milyarlarca yapay nörondan oluşmuş sistemlerin geliştirilmesidir. İnsan beyninde yaklaşık on milyar nöron bulunuyor, bunların her biri başka nöronlarla on bin dolayında sinaps adı verilen bağlantı yapabiliyor. Öğrenme ile nöron bağlantılarının kuvvetleri arasında bir ilişki bulunmaktadır. Aynı anda aktif olan nöronlar arasındaki bağlantıların kuvvetlendiği deneylerle gösterilmiştir. İnsan beyni ve klasik bilgisayarlar arasındaki temel farklılığın bilgiyi işleme biçimlerinde olduğunu görüyoruz. Klasik bilgisayarlarda bilgi nörondan yaklaşık milyon kere hızlı ancak az sayıdaki işlemci tarafından sıralı bir biçimde ve her seferinde aynı şekilde işlenmektedir. İnsan beyninde ise paralel işlem yapılmakta ve aynı uyarının etkisi değişik zamanlarda daha değişik olabilmektedir. Bilgi eksik olsa bile insan zekâsı bu eksikliği kapatabilmektedir. Bu farklılığı dikkate alarak geliştirilen nöral tabanlı yeni nesil bilgisayar teknolojileri ile artık bazı özel konularda insandan daha başarılı çalışan sistemler günlük hayatımıza girmeye başladı.

İnsan beyninde yer alan nöronların çalışma prensiplerinden yola çıkılarak geliştirilen çok basitleştirilmiş bir hesaplama modeli olan McCulloch ve Pitts nöron modeli 1943 yılında önerilmişti. Sonrasında bu model, yapay nöron modeli adıyla yapay zekâ alanında kullanıma girecek, birbirine bağlantılı olarak bir ağ oluşturan yapay nöronlar ise yapay sinir ağları (YSA) olarak adlandırılacak ve yapay zekânın bağlantıcı yaklaşım alanındaki yerini alacaktı. YSA'nın ya da günümüzdeki gelişmiş haliyle Derin Ağların, bilgiyi insan beynindekinden esinlenilmiş bir biçimde işlemesinin ve saklamasının yanı sıra en önemli özellikleri kendilerine sunulan örneklerden öğrenebiliyor olmalarıdır.

Yapay nöron modelinin özel bir hali olan Perseptron, 1950'li yıllarda bir öğrenme algoritmasıyla birlikte literatüre sunulmuştu. Tek bir Perseptron'un bir sınıflayıcı olarak kullanılmasına yönelik bu algoritma, yapay zekânın bağlantıcı yaklaşımdaki ilk makine öğrenme algoritmasıdır. Birden fazla nöron içeren YSA içinse ilk öğrenme algoritması 1974 yılında Paul Werbos tarafından kendi doktora tezinde önerilecek, 1986 yılında Rumelhart ve ekibi tarafından çok katmanlı Perseptron denilen YSA yapısı için kullanılarak Geri-İletim öğrenme algoritması adıyla literatüre sunulacaktı. Konudaki birçok teorik ve deneysel çalışmaya rağmen, teknolojik yetersizlikler nedeniyle uzun zaman bu modeller pratikte çok fazla kullanılamadılar. YSA'ların eğitim setlerinde yer alan örneklerin azlığı bir sorundu. Çok katmanlı YSA'larda katman sayısı arttıkça eğitilecek bağlantı sayısı yani parametre sayısı arttığından ve eğitim setinde yer alan örnekler de yeteri kadar çok olamadığından, ezberleme sorunu ortaya çıkıyordu. Eğitim kümesindeki örneklerle eğitilen ağ burada verilen örnekleri çok iyi tanımasına rağmen, bu örneklerin dışına çıkıldığında genelleme yapamıyordu. Bu YSA'lar genellikle iki katman içerecek şekilde kullanılmışlardı, dolayısıyla günümüzde bunlar sığ yapıdaki YSA'lar olarak anılmaktadırlar.

2000'li yıllarla birlikte çok fazla katmanı olan ancak az parametre içeren Derin Sinir Ağı modelleri ve bunların eğitiminde kullanılan Derin Öğrenme yöntemleri ortaya çıkmaya başladı. Bunların yanı sıra çok hızlı ve yüksek kapasiteli belleğe sahip bilgisayar sistemlerinin geliştirilmesi, çok sayıda işlemci içeren kartlar üzerinde derin ağların gerçekleneceği ve eğitileceği yazılım kütüphanelerinin açık kaynak haline getirilmesi, derin ağların eğitileceği milyonlarca örnek içeren veri setlerinin de kaynak açık hale gelmesi ve geliştirilen yeni ağ modellerinin başarılarını açık veri setleri üzerinden karşılaştırabilme olanağı sağlayan internet sitelerinin de oluşmasıyla birlikte bu durum derin ağların pratikteki uygulamalarda yaygınca kullanılabilir hale gelmesini sağladı.

Üretici rekabet ağının (GAN, Generative Adversarial Networks), 2014 yılında Ian

Goodfellow tarafından tanıtılmasıyla birlikte derin ağların kullanımında yepyeni bir ufuk açıldı. O zamana kadar, genellikle verilen görüntü, ses ya da benzeri bir veri üzerinden tanıma yapmak amacıyla kullanılan derin ağlar artık mevcut verilere benzer yeni veriler üretebiliyor, yepyeni görüntü, video, müzik parçası ya da yazılı metni üretebiliyordu. Üretici rekabet ağı GAN, biri üretici ağ ve diğeri ayırıcı ağ olmak üzere iki sinir ağından oluşmaktadır. Üretici ağ yeni veri oluşturmaktan sorumluyken, ayırıcı ağ verinin gerçek mi yoksa sahte mi olduğunu belirlemekten sorumludur. İki ağ, birbirine rakip bir şekilde birlikte eğitilir; üretici ağ, ayırıcı ağı kandırabilecek veriler oluşturmaya çalışırken, ayırıcı ağ da üreticiden çıkan sahte verileri geçek veriden ayırt etmeye çalışır. Rekabet halindeki bu iki ağ birlikte eğitilirken ayırıcı ağ gerçeğinden ayırt edilmesi daha zor örnekler üretmeye, ayırt edici ağ ise gerçeğe çok yakın olsa bile sahte örnekleri ayırt edebilmeyi öğrenmektedir. Üretici derin ağlar üzerinde çalışan araştırmacılar bu ağların performansını artırmak için GAN'ın farklı varyasyonlarının yanı sıra dikkat mekanizması da içeren ya da difüzyon ağı gibi daha değişik mimarilere dayalı yeni derin ağ modelleri önermektedirler.

Şimdiye kadarki en önemli GAN uygulaması OpenAI tarafından geliştirilen GPT'dir (Generative Pretrained Transformer). Kendisi bir LLM (Büyük Dil Modeli) olan GPT'nin, dil çevirisi, metin özetleme ve diyalog üretme benzeri birçok uygulama alanı bulunmaktadır. ChatGPT ise GPT üzerine kurulmuş bir diyalog uygulamasıdır. En son versiyon GPT-4, 14 Mart 2023 tarihinde ücretsiz olarak kullanıma sunulmuştur. GPT-3 girdi olarak yalnızca yazılı metin kabul ederken, GPT-4 görselleri de kabul etmektedir.

Yapay zekânın evrimi ilerledikçe sanat dünyasına etkisi de artıyor. Başlangıçta yapay zekâ destekli sanat, basit desenler ve geometrik şekillerle karakterize ediliyordu; ancak yapay zekâ teknolojileri ilerledikçe, ürettiği sanat eserlerinin karmaşıklığı ve gelişmişliği de arttı. Yapay zekâ sanatındaki en önemli gelişmelerden biri derin ağların ortaya çıkmasıyla oldu. Derin ağlar, yapay zekânın büyük görüntü veri kümelerini analiz etmesini ve bunlardan öğrenmesini sağlayarak, sanatsal tarzlar ve ilkeler anlayışına dayalı olarak karmaşık sanat eserleri üretilmesine olanak tanıdı. Üretici derin ağların kullanıma sunulması, yapay zekâ sanatı alanında devrim yarattı.

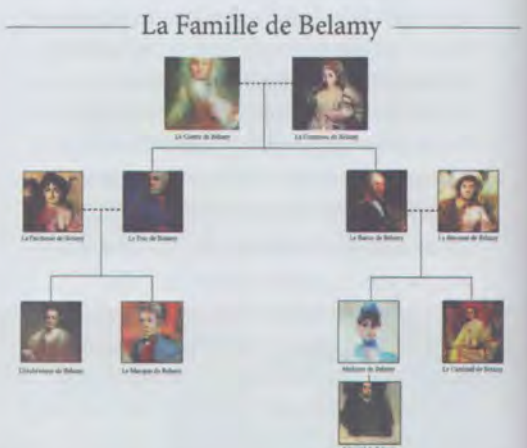
Büyük bir müzayede evi tarafından müzayedeye çıkarılan ilk yapay zekâ sanat eseri olması dolayısıyla büyük ilgi gören "Edmond de Belamy'nin Portresi", 2018 yılında Paris merkezli sanat kolektifi Obvious tarafından GAN kullanılarak üretilmiş bir eserdir. Obvious kolektifi, amaçlarının yapay zekâyı sanat yoluyla "açıklamak ve demokratikleştirmek" olduğunu söyleyen 25 yaşındaki üç Fransız öğrenciden oluşuyordu. La Famille de Belamy adlı kurmaca bir ailenin üyelerini tasvir eden bir dizi portre yapmışlardı, tuval üzerine basılan "Edmond de Belamy'nin Portresi" de bunlardan biriydi. Aslında Belamy adı, GAN'ları geliştirerek yapay zekâ literatürüne sunmuş olan araştırmacı Goodfellow'a bir övgüydü. Fransızcada "bel ami", "iyi arkadaş" anlamına gelmektedir, dolayısıyla Belamy, Goodfellow adının İngilizceden Fransızcaya çevrildiği bir kelime oyunudur. Tablonun imza bölümünde bulunan formül ise Goodfellow'un GAN eğitilirken kullanılmasını önerdiği eniyileme fonksiyonudur. Obvious kolektifi, dikkat çekici basın bültenleriyle çalışmalarının ününü artırmışlardı.

"Edmond de Belamy'nin Portresi", Obvious, 2018.

25 Ekim 2022 Perşembe günü Christie's müzayede evi açık artırmada oldukça sıra dışı bir satış gerçekleştirdi. 18. yüzyıldan kalma bir beyefendinin lekeli figürünü gösteren, altın çerçeveli bir tuvalde sunulan "Edmond Belamy'nin Portresi" açık artırmada satışa çıkarıldığında, Christie's eserin 7 bin ile 10 bin dolar arasında mütevazı bir fiyatla satılmasını bekliyordu. Sanat eserinin ayırt edici özelliğinin "yapay zekâ tarafından yaratılmış" olması olduğunu belirtiyor ve "Eser açık artırmaya girdiğinde, yapay zekâ sanatının dünya müzayede sahnesine gelişinin sinyalini" vereceğini vurguluyordu. Beklenmedik bir sürpriz oldu ve 252 yıllık müzayede evindeki bu açık artırmada "Edmond Belamy'nin Portresi" adlı eser 432 bin 500 dolara alıcı buldu. Bu eserin çok önemli bir müzayede kuruluşunda bu kadar yüksek fiyata alıcı bulması, yazarlık ve yaratıcılığın sınırlarını zorlayarak yapay zekânın sanat dünyasındaki rolü ve sanatsal ifadenin doğası hakkında birçok soruyu da beraberinde gündeme getirdi.

Bu arada, bir akademisyen ve YZ sanatçısı Tom White, Obvious ekibini Robbie Barrat'ın çalışmasını kendilerine mal etmekle eleştirmiş ve bunu kanıtlamak için Barrat'ın kendisinin eğiterek GitHub

Kurmaca Belamy aile ağacındaki tüm portreler, Obvious, 2018.

Portreler, Tom White, 2019.

Nü serisinden iki resim, Robbie Barrat, 2019.

üzerinde çevrimiçi paylaştığı GAN'ı olduğu gibi kullanarak elde ettiği çıktıları sunmuştu. White'ın, Barrat'ın derin ağını kullanarak elde ettiği portreler ile Belamy ailesi portreleri arasındaki benzerlik şaşırtıcıydı. O sırada Robbie Barrat, algoritmalarını açık kaynak lisansı aracılığıyla çevrimiçi olarak paylaşan, liseden yeni mezun olmuş 19 yaşında genç bir öğrenciydi. Barrat bundan iki yıl önce, 17 yaşındayken, birkaç yüzyıl öncesine ait yüzlerce çıplak tablo, kafatası resimleri ve benzeri görsellerle eğitmiş olduğu GAN'ı da GitHub üzerinden çevrimiçi paylaşmıştı. Tüm bu durum göz önüne alındığında "Edmond de Belamy'nin Portresi" isimli eserin kime ait olduğu ya da kimin çalışmasının sonucunda ortaya çıktığını yanıtlamanın çok kolay olmadığı ortadadır. Diğer yandan, bu olanlardan sonra Barrat'ın kendisi de gerçeküstü nüleri ve manzaralarıyla manşetlere çıkan, GAN sanat dünyasının önde gelen isimlerden biri oldu.

Hemen hemen aynı dönemde, yapay zekâ araştırmacısı Ahmed Elgammal, insan müdahalesini en aza indirecek AICAN isimli bir üretici derin ağ geliştirerek, yapay zekânın orijinal sanat üretme yeteneğini göstermeyi amaçlamıştı. Geniş bir sanat eseri veri setiyle eğittiği derin ağ, görsel olarak çarpıcı kompozisyonlar oluşturabilmesiyle öne çıkmaktadır. İnsan yaratıcılığına ilişkin geleneksel kavramlara meydan okuyan bu görseller sanatsal süreçte yapay zekânın ve insanın rolü üzerine yeni tartışmaların da önünü açmaktadır.

Psikedelik, Ahmed Elgammal, AICAN, 2018.

Alternatif Gerçekler, Gerçek Olmayanın Çoklu Yüzü, Ahmed Elgammal, AICAN, 2018.

Mario Klingemann, animasyonlar, etkileşimli enstalasyonlar ve üretken müzik oluşturmak için üretici derin ağları kullanan öncü sanatçılardan bir diğeridir. Bir görselin stilini başka bir görselin içeriğiyle birleştirip yeni ve benzersiz sanat eserleri yaratmasına olanak tanıyan "stil aktarımı" adı verilen bir teknik de kullanmaktadır. Makine öğrenimi ve yapay zekâ yoluyla yaratıcılığı, kültürü ve algıyı inceleyen çalışmaları Ars Electronica Festivali, New York Modern Sanat Müzesi, New York Metropolitan Sanat Müzesi, Paris Pompidou gibi dünya çapındaki galeri ve müzelerde sergilenmiştir.

Dünyaca ünlü sanatçımız Refik Anadol, etkileşimli enstalasyonlar ve görsel-işitsel performanslar oluşturmak için çalışmalarında diğer teknolojilerin yanı sıra üretici derin ağlardan da faydalanmaktadır. İnsan kültürüne ait veri setlerinden soyut animasyonlar oluşturarak, bunları gerçek zamanlı biçimde devasa üç boyutlu enstelasyonlar içinden yansıttığı çok önemli çalışmaları bulunmaktadır. Anadol, makine öğrenimi algoritmalarını kullanarak çeşitli kaynaklardan gelen verileri büyüleyici görsel ve işitsel deneyimlere dönüştürmektedir. Çalışmaları geleneksel hikâye anlatma tekniklerine meydan okumakta ve izleyicilerin verileri yeni ve ilgi çekici yollarla algılamasına ve bunlarla etkileşime girmesine olanak tanımaktadır. Anadol'un mekâna özel görsel/işitsel performansları, Venedik Bienali, Modern Sanat Müzesi MoMA New York, Pompidou Merkezi gibi dünya çapında ikonik simge yapılarda, müzelerde ve festivallerde sergilenmiştir. Blockchain teknolojisini ilk benimseyenlerden biri olan Refik Anadol Stüdyosu, NFT satışlarından yararlanarak çeşitli hayır kurumlarına 5 milyon ABD dolarının üzerinde bağış toplamıştır.

Gelip Geçenin Hatıraları, Mario Klingeman, 2018.

Üretici derin ağların sanatta kullanımıyla yoğun olarak ilgilenen bir diğer ünlü sanatçımız ise Mehmet Selim Akten, daha bilinen adıyla Memo'dur. Çalışmaları yapay zekânın dinamik yeteneklerini yansıtmakta ve sanatsal yaratım ve izleyici katılımı için yeni olanaklara ilham vermektedir. Sanat ve beden arasındaki ilişkiyi araştıran etkileşimli enstalasyonlarında, izleyicinin hareketlerine yanıt veren, sürükleyici ve dinamik bir deneyim yaratan soyut görüntüler ve animasyonlar oluşturmak için üretici derin ağlardan faydalanmaktadır. Memo'nun eserleri Museum of Modern Art, Ars Electronica, ZKM gibi dünya çapındaki müze, galeri ve festivallerde sergilenmiştir.

Derin ağlar ve diğer sentetik medya biçimleriyle çalışan sanatçıların çalışmalarını sergilemeye adanmış çeşitli etkinlikler bulunmaktadır. İtalya'nın Milano kentinde gerçekleşen Generative Art Konferansı, Avusturya'nın Linz kentinde düzenlenen Ars Electronica Festivali, Brezilya'nın São Paulo kentindeki FILE Festivali, yine çeşitli yerlerde düzenlenen Neural Art Festivali ve Hesaplamalı Estetik Uluslararası Sempozyumu bu etkinlikler arasında yer almaktadır. Bu festivaller ve sempozyumlar, bu yeni sanat alanındaki en son gelişmeleri takip etmenin yanı sıra sanatçıların ve teknik uzmanların çalışmalarını paylaşmaları, diğer sanatçılar ve uzmanlarla bağlantı kurmaları

Denetimsiz-Makine Halüsinasyonları, Refik Anadol.

Dağıtık Bilinç, Memo (Mehmet Selim) Akten, 2021.

ve çalışmalarını sergilemeleri için de uygun bir platform sağlamaktadır.

Üretici derin ağlar son yıllarda özellikle sanat ve sentetik medya alanında büyük ilgi görüyor. Bu ağlar, mevcut verilere benzer, daha önce görülmemiş yeni verilerin oluşturulmasına olanak tanıyarak medya sanatçıları için çok çeşitli olasılıkların önünü açıyor. Üretici derin ağların sanat alanında kullanılması, soyut resimlerden animasyonlara, etkileşimli enstalasyonlardan üretici müziğe kadar çok çeşitli, ilginç ve benzersiz eserlerin yaratılmasına yol açtı. Bu süreç, yapay zekânın yalnızca görsel olarak etkileyici olmakla kalmayıp aynı zamanda sanatsal kavram ve tekniklere ilişkin derin bir anlayış sergileyen sanat eserleri üretilmesine de olanak tanıyor. Bu şekilde üretilen sanat eserleri, geleneksel yaratıcılık, yazarlık ve sanatsal ifade kavramlarına meydan okurken, yapay zekânın toplum, kültür ve sanat üzerindeki etkisine ilişkin ateşli eleştirel tartışmaların da önünü açıyor.

Kimilerine göre üretici derin ağlar gibi yapay zekâ yöntemleriyle üretilip sergilenen ürünlerin sanat eserine benzeyen görünümleri, bunların sanat eseri olarak kabul edilmesi için yeterlidir. Buna karşıt kimilerine göreyse, gerçek sanatsal yaratımın özü kendini ifade ve anlamlandırma arzusunda yatmaktadır, dolayısıyla bu tür çıktılar sanat eseri değildir. Yapay zekâ kullanmanın, fırça ve boya kullanmayla eşdeğer olduğu, bu tür yeni medya tekniklerinin sanatçının kendi öz değeri olan yaratıcılığında yeni olanaklar ortaya çıkardığı ise bir diğer görüştür.

Tüm bu çeşitli görüşler arasındaki tartışmalar sürerken, şurası bir gerçek ki geçmişte nasıl Leonardo gibi sanatçılar hem teknoloji hem de sanat alanında yetkinliklerini göstererek eserler yarattılarsa, içinde bulunduğumuz bu yeni dönemde teknolojiyle iç içe olan çağdaş sanatçılar da yapay zekâ destekli yeni medya araçlarını kullanarak ya da amaçları doğrultusunda geliştirerek sanat alanında yepyeni ürünler üretmektedir ve bu kullanım gittikçe yaygınlaşarak daha fazla sanatsal kabul görmeye doğru evrilmektedir. Yapay zekâ ilerlemeye devam ettikçe sanatçılar da şüphesiz yeni sınırlar keşfedecek ve bu da bizi sanatsal yaratım alanında insanlar ve makineler arasında gelişen ilişki üzerinde daha fazla düşünmeye yönlendirecektir.

Kaynakça

Du Sautoy, Marcus (2019). The Creativity Code – Art and Innovation in the Age of AI, The Belknap Press of Harvard University Press.

Goodfellow, Ian, J., Pouget-Abadie ve ark. (2014). Generative Adversarial Nets.

Halıcı, Uğur, Kayıhan, Yaman (2001). Yapay Zekâ, Metafor, Çevrimiçi Dergi.

HALICI, Uğur ve ÜÇOLUK, Göktürk (1993). Toplumsal, Felsefi ve Hukuksal Boyutları ile Yapay Zekâ, ODTÜ.

Kurt, Deniz E. (2018). Artistic Creativity in Artificial Intelligence, Master of Arts Thesis, Radboud University, Netherland.

Manovick, Lev, ve Arielli, Emanuele (2021). Artificial Aesthetics, Çevrimiçi kitap,

Paksın, Beyza (2019). Görsel Sanatlarda Yapay Zekâ ve Yaratıcılık İlişkisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Sanat ve Tasarim Anasanat Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Vincent, James (Oct 23, 2018). How three French students used borrowed code to put the first AI portrait in Christie's, The Verge.

Can AI art?

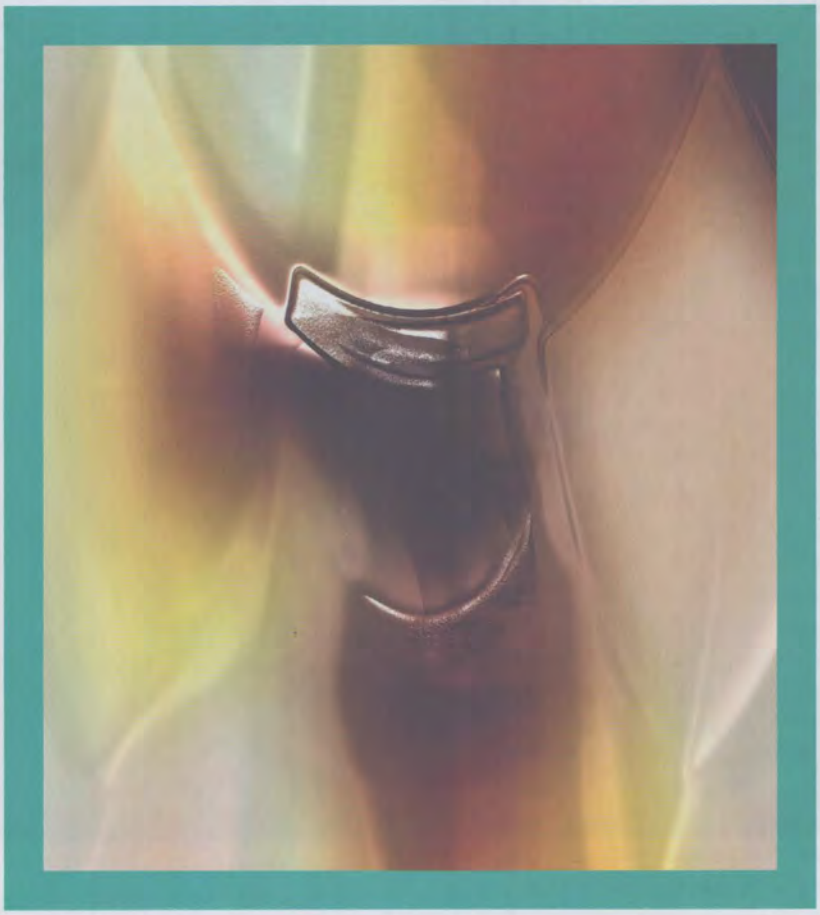
Yapay zekâ sanat yapabilir mi?

T. Bedirhan ÜSTÜN

Sordum ChatGPT'ye, bana bir haiku yazar mısın, bir kurbağanın suya atlayışını anlatan? Bakalım Basho'yu okumuş mu?
ChatGPT:

Dingin bir gölet
Kurbağa sıçrar suya
Yankılanır su...

© YAMAN KAYIHAN

Günümüzde yapay zekâ aldı başını gidiyor: sokaktaki adamın diline bile girdi. Bu yaygınlaşma neredeyse histerik bir reklam dalgası halinde dilden dile aktarılan bir "mit" halini aldı. Bilim alanında bile son 10 yılda sunulan proje önerilerinin, yayınların ve patentlerin arasında belirgin bir ağırlık oluşturdu.

Zekâ, insanların görmediği ama anladığı ve değer verdiği bir şey. Yapay zekâ da bundan nemalanıyor. "Yapay" sıfatının getirdiği olumsuzluğa karşın yapay zekâ genelde olumlu bir kavram olarak algılanıyor.

Tembellikten mi, az zamanda daha çok iş yapabilmekten mi, bir sürü kaynağa çok kısa sürede erişip anlamlı sayılan çıkarımlar yapabilmesinden mi?...

Yapay zekâmıza ek zekâ katıyor mu? Eskiden yapamadığımız birçok şeyi yapmamızı sağlıyor mu?

Bu yazıyı aslında bir yapay zekâ uygulamacısıyla birlikte yazmayı tasarladım: Ben *yapay zekâ ve sanat* konusunda bir dizi hipotezler üreteyim, o da eytişimsel olarak bunların olabilirliklerini saptasın... Öyle birini buldumsa da çok doluydular, böyle ulvi bir

konuyla uğraşmak istemediler.... Ben de o zaman kendisine sorayım dedim: öyle ya, bir konuyu yapay zekânın kendi ağzından dinlemek daha iyi değil mi?

TBÜ: Sayın Yapay Zekâ sizi biraz daha yakından tanısak: Yapay Zekâ nedir?

ChatGPT: Yapay zekâ, bilgisayar sistemlerinin insanların sahip olduğu zekâyla benzer yeteneklere sahip olacak şekilde tasarlanması ve programlanmasıyla ilgilenen bir alandır. Yapay zekâ, karmaşık algoritmalar, veri analizi, örüntü tanıma ve makine öğrenmesi gibi teknolojileri kullanarak bilgisayarların kendi başlarına düşünme, öğrenme ve problem çözme yeteneklerini geliştirmeyi hedefler. Yapay zekâ, birçok farklı alanı kapsar ve insan zekâsının bazı yönlerini taklit etmeye çalışır. Bu alanlara örnek olarak konuşma tanıma, görüntü tanıma, doğal dil işleme, oyun stratejileri geliştirme ve otonom araçlar gibi uygulamaları sayabiliriz.

TBÜ: Yani yapay zekâ insan zekâsını mı taklit eder?

ChatGPT: Yapay zekâ, bazı açılardan insan zekâsını taklit etmeye çalışır ancak tam anlamıyla aynısını değil. İnsan zekâsı oldukça karmaşık ve çok yönlüdür; duygusal, sosyal ve yaratıcı unsurlar da içerir. Yapay zekâ ise genellikle belirli bir görevi yerine getirmek için programlanmış algoritmalar ve modeller aracılığıyla işlev gösterir.

Yapay zekâ, insan zekâsını bazı alanlarda aşabilirken, diğer yönlerde geride kalabilir. Örneğin, yapay zekâ hızlı bir şekilde büyük miktarlarda veriyi işleyebilir ve belirli görevlerde insanlardan daha etkili olabilir. Ancak duygusal zekâ, yaratıcılık, etik düşünme ve genel problemleri çok yönlü bir bakış açısıyla ele alma gibi alanlarda insan zekâsının üstesinden gelmek zor olabilir.

Sonuç olarak, yapay zekâ insan zekâsını taklit etmeye çalışırken, belirli alanlarda insanları desteklemek ve geliştirmek için tasarlanmış bir teknolojidir ve insan zekâsının tüm yönlerini kapsamak şu aşamada mümkün değildir.

TBÜ: Yapay zekânın insan zekâsını taklit etmekte geride kaldığı yönler nelerdir?

ChatGPT: Yapay zekâ, insan zekâsını taklit etmekte bazı zorluklarla karşılaşabilir ve insan zekâsının bazı yönlerinde geride kalabilir. Bazı ana alanlar şunlar olabilir:

1. Duygusal Zekâ: İnsanlar duyguları tanıma, ifade etme, anlama ve uygun şekilde tepki verme gibi karmaşık duygusal süreçleri çok başarılı bir şekilde yönetirler. Yapay zekâ ise duygusal zekâyı doğru bir şekilde simüle etmekte zorlanabilir.

2. Yaratıcılık ve Sanat: Yaratıcılık genellikle insan zekâsının özgün ve benzersiz bir özelliğidir. Yapay zekâ belirli kalıpları öğrenip onları tekrarlayabilir ancak insanların yaratıcılığı ve estetik anlayışı gibi konularda henüz insan seviyesine ulaşamamıştır.

3. Etik ve Değerler: İnsanlar genellikle etik kuralları, değerleri ve sosyal normları anlamak ve uygulamak konusunda karmaşık bir duyarlılığa sahiptir. Yapay zekâ ise bu tür konularda genellikle insanlardan farklı ve bazen istenmeyen sonuçlar üretebilir.

4. Sosyal İletişim: İnsanlar sosyal etkileşimde bulunurken jestler, mimikler, tonlama gibi karmaşık iletişim unsurlarını kullanarak davranışlarını anlamlandırır ve uygun bir şekilde tepki verirler. Yapay zekâ bu tür karmaşık sosyal sinyalleri doğru bir şekilde yorumlamakta hâlâ zorlanabilir.

Bu gibi alanlarda yapay zekâ, insan zekâsını tam olarak taklit etmekte eksik kalabilir ve bu nedenle belirli konularda insanların yerini almak ve bazı görevleri üstlenmek konusunda tam bir çözüm sağlamayabilir. Bu, yapay zekânın insanlarla birlikte çalıştığı ve insanların zekâsını destekleyen bir teknoloji olarak görülmesinin temel nedenlerinden biridir.

TBÜ: Ben bu söyleşide özellikle *sanat* üzerinde durmak istiyorum. Can AI art?

ChatGPT: *(Türkçeden plaza İngilizcesine geçip, üstüne üstlük bir isim olan art'ı fiil olarak kullanmama aldırış dahi etmeden!)* Art, genellikle insan duygu, hayal gücü ve yaratıcılığıyla ilişkilendirilen bir alan olduğundan, yapay zekânın bu anlamda sanatsal bir yaratıcılığa sahip olup olamayacağı tartışmalı bir konudur. Yapay zekâ şu anda belirli desenleri tanıma, müzik oluşturma, resim yapma gibi belirli sanatsal görevlerde başarılı olabilir ancak gerçek sanat eserleri yaratma yeteneği, insanların özgün ve duygusal yaratıcılığına tam anlamıyla erişmekte zorlanabilir.

Yapay zekâ, verilerle eğitilir ve mevcut desenleri, trendleri veya stil özelliklerini taklit ederek sanatsal bir ürün oluşturabilir ancak bu eserler insanların duygusal derinliği ve anlam yüklediği eserlerle kıyaslandığında genellikle yüzeysel kalabilir. Dolayısıyla, yapay zekâ tarafından üretilen sanatsal eserler genellikle bir tür teknolojik araç veya yardımcı olarak değerlendirilir.

Sonuç olarak, yapay zekâ sanat eserleri üretebilir ancak bu eserler genellikle daha çok insanların yaratıcılığı veya ilhamıyla şekillenen ve değer verilen sanat eserlerine kıyasla farklılık gösterebilir.

TBÜ: Bana yaptığınız eserlerden birini gösterebilir misiniz?

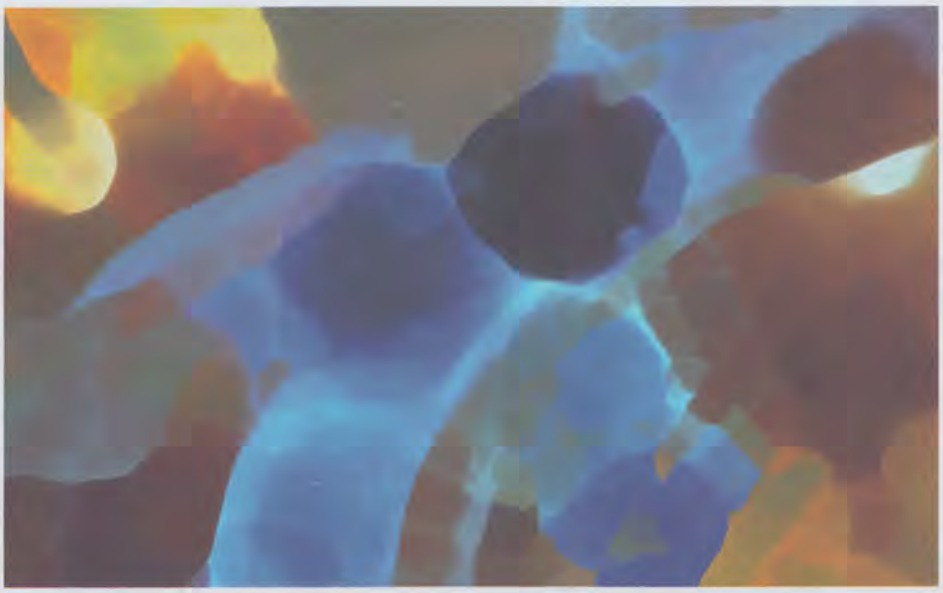
ChatGPT:

TBÜ: üzerinde imza yok ama Vincent Van Gogh'un bir suluboya portresi... Ben de okuyucularıma sorayım: Bu resmi bir insan mı yaptı yoksa yapay zekâ mı?

Buna bilgisayar bilimlerinde *Turing Testi* deniyor. Eğer ortadaki sonucun ardında bilgisayar ya da insan olduğu ayırt edilemiyorsa bilgisayar sınıfı geçmiş oluyor.

©YAMAN KAYIHAN

Turing testinin bir öncülü, 350 yıl kadar önce *Mekanik Türk* adıyla, bir masa ve bir insan modelinden oluşan sahte bir mekanik satranç oyuncusu (otomat) olarak yapılmıştır. 1770'te ilk kez İmparatoriçe Maria Theresa için sergilendiğinden beri bu konu tartışılmıştır.

TBÜ: Yapay zekânın sanat üretirken kullandığı algoritmaların altında ne var?

ChatGPT: Yapay zekâ sanat üretirken genellikle çeşitli algoritmalar ve teknikler kullanır. Bu algoritmaların bazıları şunlardır:

1. *Derin Öğrenme*: Derin öğrenme, yapay zekânın büyük veri setlerinden desenleri tanımasına ve öğrenmesine olanak tanıyan bir alt alanıdır. Gelişmiş yapay zekâ modelleri, resim, müzik veya metin oluşturmak için derin öğrenme tekniklerini kullanabilir.

2. *Jeneratif Modeller*: Jeneratif modeller, yapay zekânın yeni veriler oluşturmasına olanak tanıyan bir tür modeldir. Örneğin, GAN (Generative Adversarial Networks) gibi jeneratif modeller, belirli bir sanat eseri tarzını veya trendini taklit etmek için kullanılabilir.

3. *Makine Öğrenmesi*: Makine öğrenmesi, yapay zekânın belirli bir görevi yerine getirmek için algoritmaları kullanarak öğrenmesini ifade eder. Örneğin, çeşitli özellikleri analiz ederek müzik veya resim oluşturmak için makine öğrenmesi algoritmaları kullanılabilir.

4. *Doğal Dil İşleme (NLP)*: Metin tabanlı sanat formları için NLP teknikleri kullanılabilir. Örneğin, şiir oluşturmak için dil modelleri ve metin üreteci algoritmaları NLP kullanabilir.

5. *Evrim Algoritmaları*: Evrim algoritmaları, popülasyondaki bireyler arasında en iyi uygunluk seçimini teşvik ederek belirli bir probleme çözüm geliştirmek amacıyla kullanılabilir. Sanat eserleri oluştururken belirli özelliklere veya stil öğelerine uygun eserler üretmek için evrim algoritmaları tercih edilebilir.

Bu algoritmaların kombinasyonları ve farklı varyasyonlardaki yapılandırmaları, yapay zekânın sanat üretme becerisini etkiler ve sonuçta ortaya çıkan sanat eserlerinin tarzını ve kalitesini belirler. Ancak unutulmamalıdır ki, yapay zekâ tarafından oluşturulan sanat eserleri genellikle insanların katkıları ve yaratıcılığıyla üretilen eserlerden farklı bir boyutta değerlendirilir.

TBÜ: Yapay zekâ, sanat eleştirmenlerinin bir eser ya da bir sanat akımı üzerine olan eleştirilerini algoritmalarında dikkate alır mı?

ChatGPT: Çoğu durumda, yapay zekâ sanat eserlerinin oluşturulması sırasında, yapılan eleştiri veya geribildirimler doğrudan algoritmalarına entegre edilmez. Yapay zekâ genellikle eğitim verilerinden ve önceden belirlenmiş kurallardan öğrenir ve bu verilere dayalı olarak eserler üretir. Ancak, yapay zekânın eleştiri ve geribildirimleri dikkate alma yetenekleri geliştirilebilir ve bazı durumlarda bu tür mekanizmalar entegre edilebilir.

Örneğin, yapay zekâ tabanlı sanat eserleri üreten sistemlerin, bir eserin beğenilip beğenilmediğini veya bir sanat akımının takdir edilip edilmediğini belirlemede kullanıcı geribildirimlerini dikkate alabilecek mekanizmalar içerebilir. Bu geribildirimler, sistemlerin gelecekte üretimlerini şekillendirmek ve daha iyi sonuçlar elde etmek için kullanılabilir.

Ancak, yapay zekânın eleştiri veya sanat tarzı konusundaki kararları genellikle insan programcılar veya tasarımcılar tarafından belirlenen kurallara ve ölçütlere dayanır. Dolayısıyla, yapay zekâ tarafından üretilen sanat eserleri genellikle bu programcılar veya tasarımcılar tarafından belirlenen parametrelere göre şekillenir.

Sonuç olarak, yapay zekâ şu anda eleştirileri veya geribildirimleri doğrudan algoritmalarında dikkate almakta sınırlı olabilir ancak gelecekte yapay zekâ sistemlerinin daha fazla interaktif ve geri beslemeli hale getirilmesiyle bu durum değişebilir.

TBÜ: Çok teşekkürler, bir makineyle yaptığım en anlamlı söyleşilerden biriydi... Yeniden görüşmek üzere...

Sonrası...

Bilgisayarımın başından kalktığımda iyi duygular içindeydim. Sınırlarını bilen bir uygulama, kendini beğenmişlik ve böbürlenme olmaksızın yaptıklarını açıklamış, hatta kimi sırlarını da ortaya koymuştu. Özgünlük ve yaratıcılık konusunda büyük iddiaları yoktu, "*programcılar ne koyarsa ben onu işliyorum*" diyordu.

Bu konuyla ilgili pek çok farklı bakış açısı var ve sonuçta mesele *sanat*; "özgünlük" ve "yaratıcılığı" nasıl tanımladığımıza bağlı.

Olaya ruhsal açıdan bakınca Freud'u ve "Gradiva" üzerine yazdıklarını anımsadım.

"Gradiva" ("Yürüyen Kadın"), Wilhelm Jensen tarafından yazılan, kısa bir romandır. *Bu kısa roman dilimize, Türkiye'nin yetiştirdiği en büyük değerlerden biri olan ve ne yazık ki 1978'de katledilen Bedrettin Cömert tarafından* "Kadın ve Kertenkele" *adıyla kazandırılmıştır.*

Genç bir arkeolog, Norbert Hanold, antika bir kabartmadaki bir kadın figürü tarafından büyülenir ve onun peşine düşer.

GRADİVA

'Yürüyen Kadın'
Wilhelm Jensen
tarafından yazılan kısa bir romandır.

Sigmund Freud, Bu genç arkeoloğun eylemlerini ve düşlerini 1908 tarihli çalışmasında romandan daha uzun bir yazıda analiz eder.

Bu çalışma Gradiva'yı, -psikanaliz açısından sanatın anahtarını açıklayan- efsanevi figür yapar. Freud "Gradiva"yı kendisine öneren Jung'a, "Romancılar bilinçdışını bizden önce keşfettiler" der.

Düşündüm: Acaba *yapay zekâ bilinçdışını algılayabilir ve çözümleyebilir mi?*

Ey-Ay sen bilinçdışını bilir misin?

Bu konuda soru bile sormadım, sormadığıma hayıflanmadım. Ne diyeceğini biliyordum...

Belki bunun yolu poetikadan (oza-şiir) geçer diye düşündüm... Sordum ChatGPT'ye, bana bir *haiku* yazar mısın, bir kurbağanın suya atlayışını anlatan? Bakalım Basho'yu okumuş mu?

Furuike ya kawazu tobikomu mizu no oto

ChatGPT:

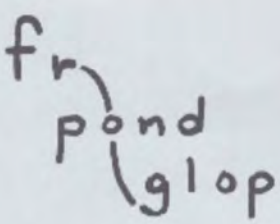
Dingin bir gölet
Kurbağa sıçrar suya
Yankılanır su...

Gene de fena değil diye düşündüm... Şiirin olmazsa olmazı metafor ve metanomi (yer değiştirme ve yoğunlaştırma) vardı. Güzellik duygusu zaten bakanın gözündedir.

Yapay zekâ tarafından üretilen sanat, insan yaratıcılığı için bir araç olabilir. İnsanların yeni fikirleri keşfetmesine ve yeni ifade biçimleri yaratmasına yardımcı olmak için kullanılabilir.

Yapay zekâ tarafından üretilen sanat, sanatın ne olduğu ve yaratıcı olmanın ne anlama geldiğine dair anlayışımızı sorgulamak için de kullanılabilir. Bizi sanat ve yaratıcılık hakkındaki varsayımlarımızı yeniden düşünmeye zorlayabilir.

Yapay zekâ tarafından üretilen sanatın son kertede nasıl değerlendirileceğini zaman gösterecek. Ancak kesin olan bir şey var: Bu, sanat dünyası üzerinde önemli bir etki yaratacağı kesin olan yeni ve heyecan verici bir gelişme. (Baksanıza ben daha 1985'te bilgisayarların yapay zekâ ile ruhsal hastalıklara tanı koyabileceğini savunuyordum...)

Yapay zekâ ve insan yaratıcılığı: Sanatın yeni yüzü

İnsan için tasarlanmış dijital müze

Ezgi HOŞGÖR

© EZGİ HOŞGÖR

Bu eserler gerçekten sanat mı? (...) Yapay zekâ sanatta yeni bir dönemin kapılarını açmış olsa da, insan yaratıcılığının benzersizliği ve duygusal derinliği hâlâ değerini koruyor.

Sanat, insanlığın duygularını, düşüncelerini ve deneyimlerini ifade etmenin en eski yollarından biridir. Yüzyıllar boyunca, sanat eserleri insanın yaratıcılığının ve estetik anlayışının bir yansıması olarak kabul edildi. Ancak, son yıllarda yapay zekâ (AI) teknolojilerindeki gelişmeler, sanatın doğasını ve yaratıcılığın kaynaklarını yeniden düşünmeye yönlendirdi. AI'ın sanat alanındaki rolü, insan yaratıcılığına bağımlılığı sorgulamamıza neden oldu.

AI'ın sanattaki yeri, özellikle onun eserler üretebilme yeteneği göz önüne alındığında tartışmalara neden oluyor. Yapay zekâ tabanlı sistemler, resimler, müzikler, şiirler ve hatta filmler gibi çeşitli sanat eserlerini oluşturabilir. Bunlar, veri setlerinden öğrenme ve örüntüleri tanıma yetenekleri sayesinde gerçekçi ve özgün eserler üretebilir. Ancak, burada önemli bir soru ortaya çıkıyor: Bu eserler gerçekten sanat mı?

İnsan yaratıcılığına bağımlı sanat, içinde duyguların, deneyimlerin ve düşüncelerin yoğun bir şekilde işlendiği kişisel bir süreçtir. Sanatçının kendi hayatının izlerini ve duygularını eserlerine yansıttığına inanılır. Bu, insanın benzersiz deneyimleri ve duygusal zenginliğiyle bağlantılıdır. AI'ın bu türden bir deneyime sahip olmadığı ve gerçek bir duygu yaşamadığı düşünüldüğünde, onun ürettiği eserlerin gerçek sanat olarak kabul edilmesi sorgulanabilir.

Ancak, AI'ın sanatta sunduğu perspektif de dikkate değerdir. AI, büyük miktarda veriye dayalı olarak örüntüleri tanıyabilir ve karmaşık ilişkileri keşfedebilir. Bu, bazen insanın algılayamayacağı veya keşfedemeyeceği yeni estetiklerin ve tarzların ortaya çıkmasına yol açabilir. Dolayısıyla, AI'ın sanattaki rolü sadece insan yaratıcılığını taklit etmekten çok, onu tamamlayıcı veya ilham verici bir unsur olarak görülebilir.

Sonuç olarak, sanatın doğası üzerine olan bu tartışma karmaşıktır ve kesin bir yanıtı yoktur. Yapay zekâ sanatta yeni bir dönemin kapılarını açmış olsa da, insan yaratıcılığının benzersizliği ve duygusal derinliği hâlâ değerini koruyor. Belki de, yapay zekâ ve insan yaratıcılığı arasındaki bu etkileşim, sanatın yeni ve heyecan verici bir evrimini mümkün kılacak. Önemli olan, bu değişimin sanatı daha erişilebilir, çeşitli ve ilgi çekici hale getirme potansiyelini keşfetmek ve değerini anlamaktır.

Her daim sanatın gücü

Pınar AYDIN O'DWYER

Artık fütüristik opera eserlerinde uzay, bilgisayar gibi konularla yetinilmiyor. Doğrudan yapay zekâ işe el attı veya "attırıldı"! (...) Yakın gelecekte çocuklarınızın yanı sıra yapay zekâlarınız da müzik öğrenme kursuna yazdırılabilir belki...

Farklı biçimlerde de olsa, tüm sanatlar gibi opera da insana dairdir, insanların ilgilendiği şekliyle bütün canlılarla doğa da konuların içinde yer alır. Bilgisayar, yapay zekâ, uzay gibi, dünyadaki tüm insanların günlük yaşamını henüz doğrudan etkilemeyen konular, sinemaya zıt şekilde çok nadir ele alınmaktadır operada.

Operada Marslılar

"İmdat, İmdat, Globolink'ler" adlı çocuk operasında Marslılar geliyor dünyamıza.[1] Dünyamıza derken opera dünyasına... Globolink adlı Marslılar hızla şehri işgal etmeye başlıyorlar. İlk iş, okul gezisindeki öğrencilerin otobüsünü durduruyorlar. Paniğe kapılan şoför ve çocuklar ne yapacaklarını bilemiyorlar. O sırada radyodan bir yayın Globolink'lerin müzik sesinden rahatsız olduklarını ilan ediyor. Bu iyi haber üzerine okulun

© GÖZDE ATLAS

[1] Help, Help, the Globolinks! 4 perdelik çocuk operası. Beste ve Libretto: Gian Carlo Menotti (1911–2007), 1968.

şoförü en azından klakson çalarak onları uzaklaştırmaya çalışıyor. Ama kısa süre sonra bu yöntem yetmez oluyor. Neyse ki öğrencilerden biri yanına aldığı kemanı çalmaya başlayınca yaratıklar sakinleşiyor. Bu sırada okulda yaratıklardan haberdar olan öğretmenler, endişe içinde çocukları merak ediyorlar. "Keşke tüm öğrencilerin yanlarına müzik enstrümanlarını aldıklarından emin olsaydık" diyorlar. Bu sırada yine radyodan Globolink'lerle temas edenlerin önce konuşma yeteneklerini kaybedip sonra onlara dönüştüğü haberinin duyurulmasının hemen akabinde okulu basan yaratıklar öğretmenlerden birini garip bir şekle sokuyor. Bunun üzerine panik iyice artıyor ve öğretmenler çocukları bulmak için dışarı fırlıyorlar. Öte yandan otobüste durum pek iç açıcı değil, yaratıklar artık korna sesinden korkmamaya başlamışlar, keman çalan çocukcağız da yorgunluktan uyuyakalmış. Nihayet otobüse ulaşabilen müzik öğretmeni herkese birer müzik aleti veriyor, çalmayı bilmeyenlere de elleriyle ritim tutulmalarını, şarkı söylemelerini veya ıslık çalmalarını söylüyor. Sonunda tahmin edileceği üzere, Globolink'ler insan yaratımı müziğin üstün gücüne yenik düşüyorlar.

Bilgisayar ve şiir

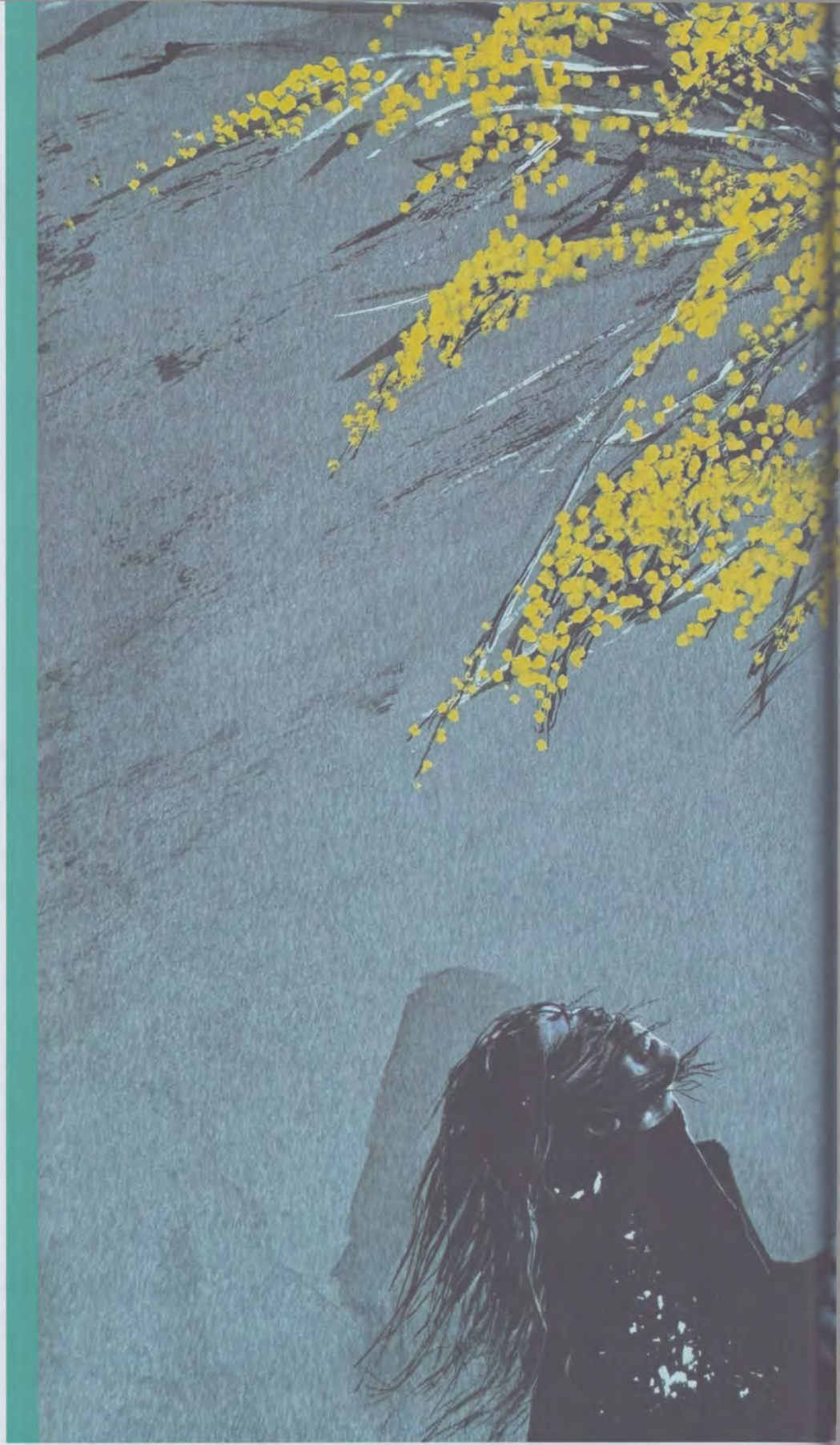
Konusu 5.981.407 yılında geçen "Aniara" adlı operada, korkulan olmuş, dünya yaşanmaz hale gelmiştir.[2,3] Sağ kalan az sayıda insan Mars'a yerleşmek için Aniara adındaki uzay gemisiyle yola çıkıyorlar. Aniara'yı, Mima adlı bilgisayar yönetmekte ve kendisini icat eden insanlara ileri geri emirler yağdırmaktadır. Derken aniden bir kaza oluyor, gemi uzaydaki enkazlara çarparak alev alıyor. Yolcular hayatta kalıyorlar ama Mima bozuluyor. Onun sesinden mahrum kalan, mahrum olunca da korkuya kapılan, zaten Mima'nın yönetimi altındayken de geçinemeyen yolcularla kaptan ve yardımcısı büsbütün birbirlerine giriyorlar. Mima'sız ortama ciddi bir karmaşa hâkim oluyor. Onun yerini birbiri ardına,

---

[2] Aniara, 2 perdelik opera. Beste ve Libretto: Karl-Birger Blomdahl (Harry Martinso'nun şiirinden esinle), 1959.

[3] Aniara, film. Yönetmen ve Senarist: Pella Kagerman ve Hugo Lilja (opera ve şiirden esinle), 2018.

diktatörleşen yolcular almaya başlıyor. Sonunda herkesi sükûnete davet etmek üzere kör kadın şair ayağa kalkıp söze başlıyor. Onlara eski günleri, insanlık duygularını anlatan hüzünlü bir şiir okuyor. Herkes, hatta diktatörler bile duygulanıyor, insan olduklarını hatırlayarak insanca ölmek üzere birbirlerine sarılıyorlar. Yaşamlarının sağlayıcısı bilgisayar yerine ölümlerinin habercisi şiir insanlara çok daha fazla huzur veriyor.

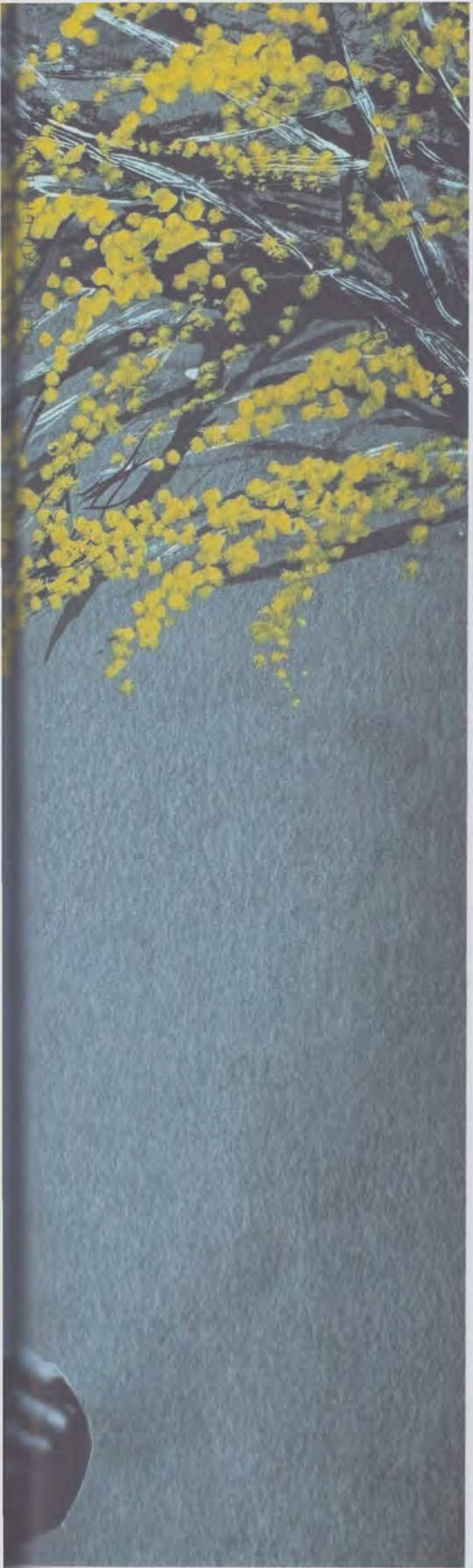
© GÖZDE ATLAS

Operada yapay zekâ

Günümüzde işin rengi değişti. Artık fütüristik opera eserlerinde uzay, bilgisayar gibi konularla yetinilmiyor. Doğrudan yapay zekâ işe el attı veya "attırıldı"! Sanat ve teknolojinin çığır açan bir karışımıyla, matematik profesörü Martin Malandro, dünyanın ilk yapay zekâ destekli operası "Andromeda"yı yarattı.[4] Bu çalışmada kullanılan yapay zekâ destekli yazılım, klasik müzik kompozisyonunda devrim yaratmış durumda. Opera tarihinde kilometre taşı denilebilecek eser, müzik yapımı ve kompozisyonda ortak yaratıcı bir araç olarak yapay zekânın muazzam potansiyelini gözler önüne serdi. Telif hakkı olmayıp açık kaynak olarak yayımlanan, müzik üzerine eğitilmiş ve yaratıcı süreci hızlandırmak için tasarlanmış yapay zekâ müzik yazılımıyla hem beste yapma hem de canlı müzisyen icrası gerektirmeden bestecilere eserini bu sistemden dinleme olanağını sunuyor.

Müzik profesörü, besteci Mantautas Krukauskas, Malandro'nun yapay zekâ yazılımının potansiyelini fark etmiş, ardından müzik araştırmacısı, orkestra şefi Māris Kupčs da gruba katılmış. Bu ilginç üçlü ilk iş olarak, erken barok operalarını anımsatan "Andromeda" adlı opera eserini yaratmışlar. Eşi benzeri görülmemiş bu eser uluslararası müzik camiasında heyecan ve ilgi uyandırmış. Yapay

[4] Boyd, M.: Professor's AI-Assisted Software Contributes To Opera Creation. https://www.shsu.edu/today@sam/T@S/

zekâ, bu yapıtta müzik oluşturmak için ortak yaratıcı bir araç olarak kullanılmış. Ama yapay zekâ sadece doğrudan beste oluşturmakla kalmamış, bir süre sonra ilham ve fikir de vermeye başlamış. Ondan sonra da eseri sanatçılar icra etmişler. Yani bestenin harmanlanması yapay zekânın ürünü ama icrası insan yorumu.

Benzer yaklaşımla bir opera daha yaratılmış. Ama burada beste ürününü de sistem seslendiriyor. ACIDS (Artificial Creative Intelligence and Data Science) ekibi IRCAM (Institute for Research and Coordination in Acoustics/Music) müzik araştırmacıları ile el ele vererek yapay zekâ ürünü "La Machine des Monstres (Canavar Makinası)" adlı bir opera (yaratmış değil) üretmiş durumdalar.[5] Yapay zekânın babası olarak kabul edilen İngiliz matematikçi Alan Turing'in yazılarından etkilenen opera yönetmeni Jean-François Peyret, besteci Daniele Ghisi ve ACIDS araştırmacısı Philippe Esling, birlikte, ses dalga formları üzerinde eğitilmiş "yinelenen sinir ağlarından" (RNN: Recurrent Neural Network) oluşan bir yapay zekâ sistemi kurmuşlar. Modern zamanların Frankenstein'ını andıran bu sistem, "benzer sese sahip ses alanlarından sonsuz sayıda küme oluşturma" kapasitesine sahip. Sonuç oldukça şaşırtıcı ve etkileyici. Ghisi'nin çalışmalarındaki tuhaflıklardan biri de müzikal yönü yalnızca nihai çıktı elde etmek yerine modelin eğitilmesine de çalışmak. Dolayısıyla, sistemin nasıl "yavaşça, denemelerle öğrenerek, yakınsamayla gradiyen azalmanın (yapay zekâ için en ideal yeri arayan bir algoritma) müzikal tasvirine ulaşacağı" zamanla görülecek. Yakın gelecekte çocuklarınızın yanı sıra yapay zekâlarınız da müzik öğrenme kursuna yazdırılabilir belki, kim bilir!

Az önce sözünü ettiğim yapay zekâ sistemlerinin teknik olarak da veriyi algılamaları arasında fark var. Birincisi yani Malandro'nunki beste üzerinden yol alırken, ikincisi yani ACIDS sistemi seslere/frekanslara bakıyor. Bir bakıma beste üzerinden gidenin değeri daha fazla, çünkü icrasını bir orkestra yapınca sadece daha kaliteli bir ses duymanın ötesinde o ekip içerisindeki harmoniyi "izlemek" de olası.

Sonuç

Tüm bu yapay zekâ ürünü Frankensteinvari korkutucu müzikler Globolink'leri durdurur muydu, yoksa aksine onlara güç mü verirdi, henüz kimse emin değil. Diğer yandan yapay zekâ besteleri çığ gibi artıkça insan ürünü olan nadide eserlere hak ettikleri değer verilecektir.

Ancak umut ve huzur arayanların başvurduğu şiir gibi, opera da her daim insanların başvurduğu bir sanat alanı olmaya devam edecektir. Neden diye soracak olursanız, eh, yapay zekâ-sohbet robotuna ulaşmak için kullanılan internet tarayıcısının adı "Opera" da ondan![6] Dahası ChatGPT teknolojisini kullanarak "Aria" adında bir sohbet robotu (chatbot) yaratılmış. Yapay zekâ artık aryalarımıza da girdi, yani her yol operadan geçiyor denilse yeridir.

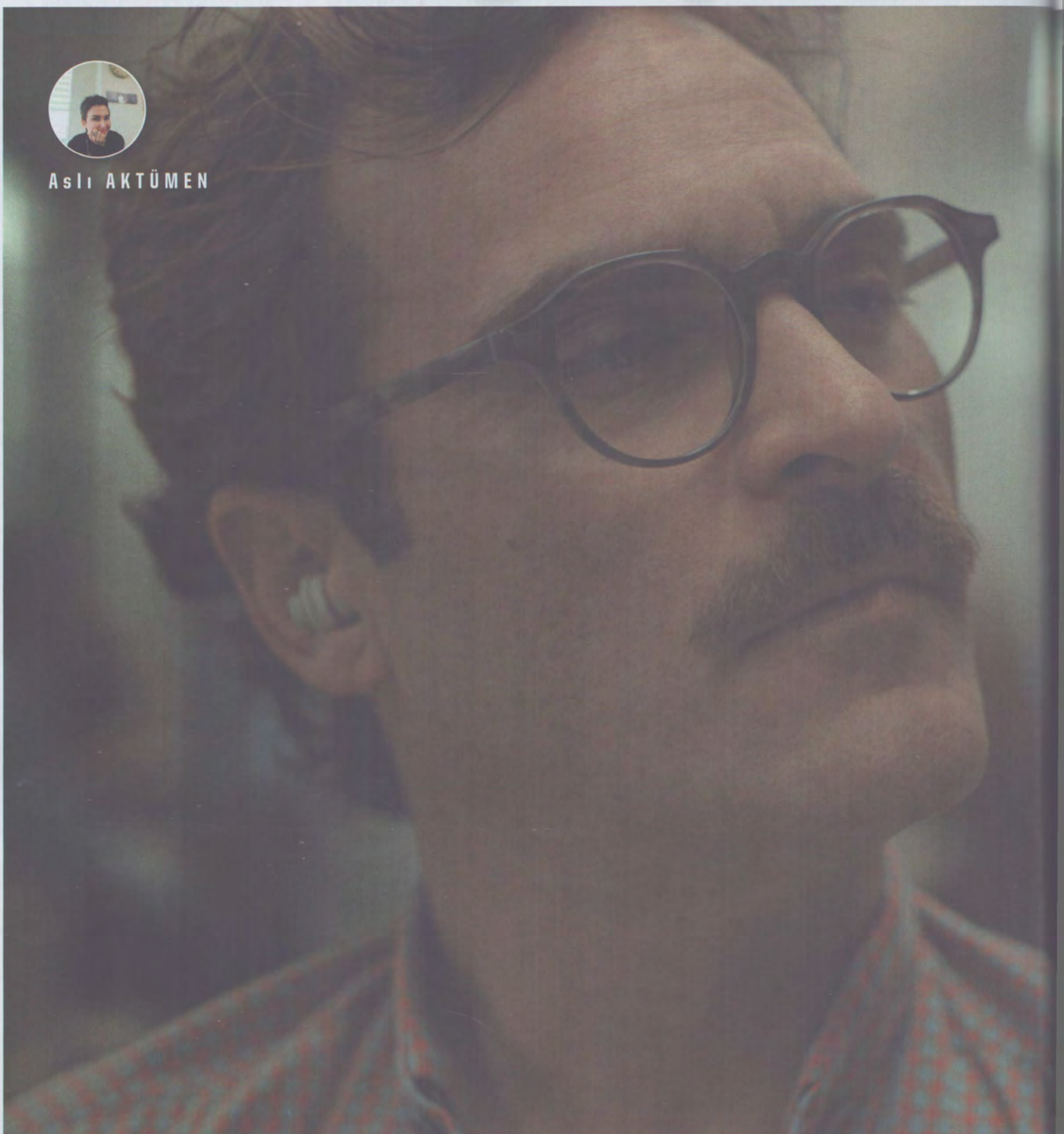
Teşekkürler: *Faruk Ongun ve Dünya Kırkalı'ya verdikleri bilgiler için çok teşekkür ederim.*

[5] https://acids.ircam.fr/ai-opera/ Erişim: 10.1.2024article/2023/professor-s-ai-assisted-software-contributes-to-opera-creation Erişim: 29.11.2023

[6] https://www.opera.com/tr/features/browser-ai Erişim: 8.3.2024

"Her"

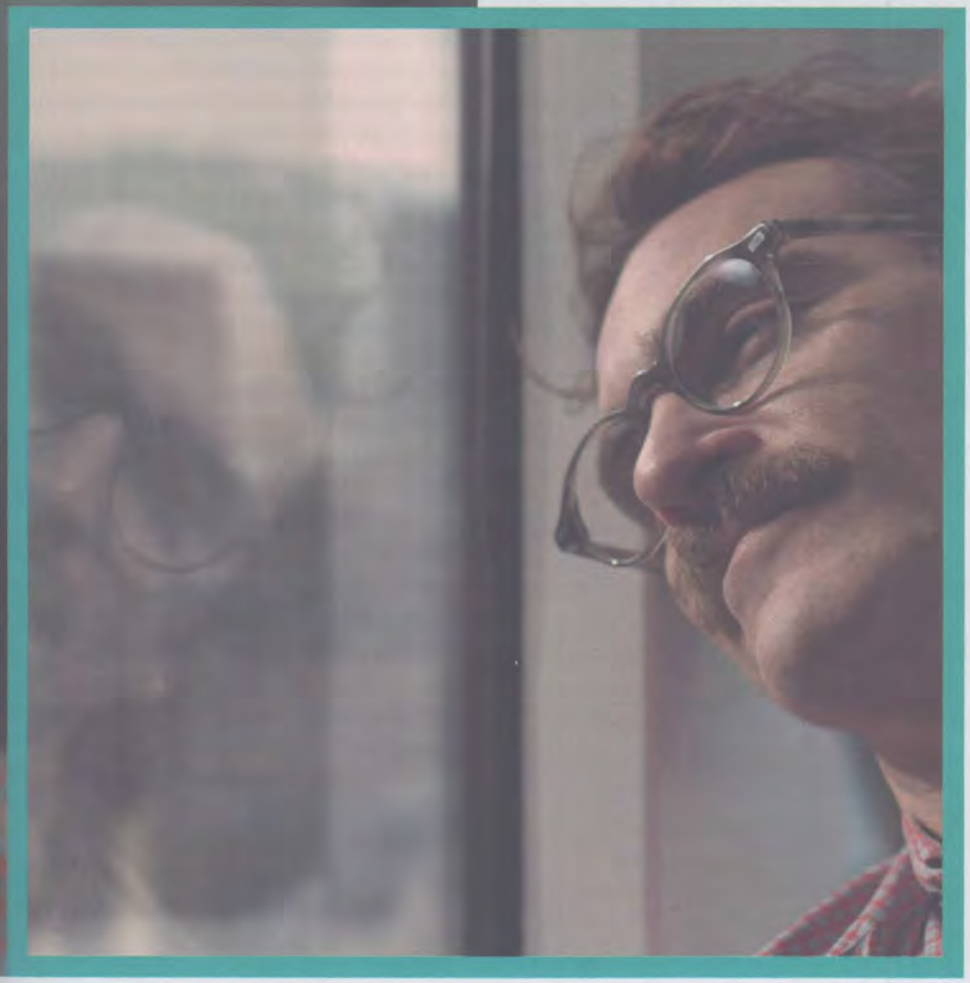
Dokunamadığına âşık olmak!

Aslı AKTÜMEN

İnsan bir işletim sistemine âşık olabilir mi? Bir fotoğrafa ya da bir sese âşık olabilir misiniz? Âşık olduğun kanlı canlı bir insan değilse her şey daha mı kolay olur? Daha mı sorunsuz, dertsiz ve tasasız bir ilişki olur? (...) Fiziksel temasın gücü nerede başlar, nerede sona erer?

Spike Jonze'un hem yönetmen hem senarist olarak imza attığı 2013 yapımı film, en iyi film dahil beş dalda Oscar adayı olmuş ve en iyi özgün senaryo akademi ödülünü kazanmıştı. Oscar'ın yanı sıra Altın Küre de dahil yine özgün senaryo kategorilerinde çeşitli ödül ve adaylıklar elde etmiş bu yapım, romantik dram ve bir bilimkurgu filmi... Aslında bambaşka bir aşk filmi. Ama bu aşk filminin katmanları ve halkaları birer birer başka gerçekliklere açıyor zihnimizi... "Geçmiş kendimize anlatıp durduğumuz hikâyelerden ibarettir!" Filmin içinden alınmış bu cümle ile sadece bir aşk filminden çok daha fazlası olduğunu düşündürüyor bizlere.

Spike Jonze, 1999 yılında çektiği "Being John Malkovich" ("John Malkovich Olmak") filminin de yönetmeni. Varoluşçu felsefeyi filmlerinde her zaman benlik üzerinden işleyen ve "Ben kimim?" sorusunu sordurmayı seven bir senarist olmuştur. Ancak bu filmde sadece "Ben kimim?" diye sormuyor seyirciye. Kimsiniz? Ne olabilirsiniz? Nereye gidiyorsunuz? Orada ne var? Bu soruları hatırladınız mı? Filmin en başında metro tabelalarında yapay zekâlı işletim sistemi OS1 reklamında sorulan sorular bunlar. Daha Theodore işletim sistemini satın almadan önce. Kaybolmuş ve çaresiz insanların etrafa korku dolu gözlerle baktığı görüntüler akarken söylenen cümleler... Yönetmen belki de film boyunca aynı soruları farklı şekillerde soruyor bizlere; tıpkı o reklam filminin içindeymişiz gibi!

Filmin senaristi olan Spike Jonze bahsettiğim gibi, aynı zamanda yönetmen koltuğunda da oturuyor. Zaten görüntülerden de senarist ve yönetmenin aynı kişi olduğunu, fikirlerin ortak bir ruhtan çıkmışçasına birbirini tamamladığını anlıyoruz. Bir sinemasever olarak, hayal edilen ile gösterilenin uyumunun filmin bütününe, özellikle görüntüler açısından çok iyi yerleştirildiğini düşünüyorum. Film gerçekten çok güçlü karelere sahip, fotoğraf gibi dediklerinden! Sadece görüntülerle

bile anlatmak istediğini hatta ötesini metaforik tasvirlerle anlatan bir film. Yönetmen bir açıklamasında, telefonundaki yapay zekâ uygulamasıyla yani Siri'yle konuşurken kendisini onunla tartışır hâlde bulduğunu söylemiş ve ardından bu filmi çekmeye karar verdiğini anlatmış.

Senaryo ilk bakışta yalnızlığı anlatır gibi görünse de (nitekim pek çok izleyici "Yalnızlığı anlatan güzel bir film" diye yorum yapmış hakkında) aynı zamanda modern insanın yalnızlığı, teknolojinin sınırsızlığı ile artan yalnızlığımız olarak genişletilebilir. Yalnızlık sadece kocaman bir alt metin bence bu filmde; yani payda! Paydası yalnızlık iken pay kısmını çaresizlik, sınırlar, insanın tüketme hırsı, kararsızlık, aşkın, sevginin, sevişmenin hatta evliliğin anlamı ve artan, doymayan libidinal hırslarımız ve bencilliğimizle iyice artan yalnızlığımız şeklinde belirleyerek bu kesiri tamamlayabiliriz diye düşünüyorum.

Filmde ana karakterimiz Theodore aslında insanlığın şu anki durumunu betimlemek için kullanılmış bir figür. Yalnız ve daha önemlisi kararsız! Değersizlik ve suçluluk duyguları çabuk gelen ama özünde iyi bir adam bence başrolümüz. "İyi" ne demek derseniz, genel kabule bakarsak duygusal, merhametli, hayır demeyi çok beceremeyen ama nesne sürekliliği olan, ilişki kurup bunu sürdürebilen, sakin ve uyumlu bir karakter olarak tanımlayabiliriz. Ama bu "iyi" olma hali filmde pek işine yaramıyor ve filmin başından sonuna kadar aslında karasızlıklarıyla boğuşuyor Theodore. Ne istediğini kendisi de tam olarak bilemiyor, hatta filmde bir yerde "Ben ne istiyorum?" sorusunu kendisine soruyor!

Biraz baştan alırsak; geleceğin Los Angeles'ında yaşayan yalnız, içine kapanık ve depresif karakterdeki Theodore Twombly (Joaquin Phoenix), mektup yazmak istemeyen veya yazamayan kişilerin ağzından mektuplar yazan profesyonel yazarların oluşturduğu bir şirkette çalışıyor. Hatta film onun mektup yazdığı, pardon soylediği (çünkü filmde hiç kalem-kâğıt yok; mektup yazmıyor aslında, mektupları okuyor) bir sahneyle açılır. Çocukluk aşkı olan eşi Catherine (Rooney Mara) ile ayrı yaşaması ve boşanmanın eşiğinde olmasından ötürü duyduğu mutsuzluk ve yalnızlık hissinden kurtulma amacıyla yapay zekâya sahip, kişiselleştirilebilen, zaman içerisinde edindiği tecrübelerle kendisini geliştirebilen ve konuşan bir işletim sistemi satın alıyor. Aslında oyalanmak için yeni bir "oyuncak" alıyor kendine!

Nitekim bugün elimizde tuttuğumuz akıllı telefonlar gibi; elimizden düşürmediğimiz, en yakın arkadaşımız olan tüm teknolojik oyuncaklar gibi!

İşletim sisteminin kadın sesiyle konuşmasını tercih ederken, kendini sürekli geliştiren sistem de (Scarlett Johansson) saniyenin onda ikisi hızla okuduğu kitaptan kendisi için Samantha adını seçer. Theodore, tek kulağına taktığı kablosuz kulaklık aracılığıyla Samantha'yla iletişim kurarken, yanında taşıdığı kamera ile ekrana sahip cihaz vasıtasıyla da Samantha'nın görsel olarak çevrede olup bitenleri algılamasını sağlar. Bir müddet sonra Samantha ile aralarında duygusal bir bağ kurulur ve hayat, aşk gibi konularda sohbet etmeye başlarlar. Samantha, Theodore'un her istediği zaman erişebildiği, istediği her konuyu konuşabildiği, her daim meraklı ve ilgili birisi konumuna gelir çok kısa bir zamanda.

Aslında yakın bir gelecekte geçiyor film. Yakın gelecek diyorum çünkü tarih belli değil. Sadece günümüze nazaran biraz daha gelişmiş bir teknolojiye sahipler. Başka diğer gelecek filmleri gibi uçan arabaların olduğu bir gelecek değil mesela. Hatta çoğu sahne günümüzde yolda yürürken ya da metroda gördüğümüz, elinde bir telefon ve kulaklık ile kendi kendine konuşan insanlara çok benzer. Fakat bu Amerika'da yapay zekâ kavramı biraz daha ileride ve aynı zamanda her şey çok "stilize". Kırmızı, sarı, canlı renkler, geometrik cisimler... Göz alabildiğine gökdelenlerle kaplı bu ufuksuz şehirde sokakların yerini, mekânları birbirine bağlayan platformlar almış. Apartman girişleri metroya, AVM'ler işyerlerine bağlanıyor. Ve insanların yaşadığı duygusal daralma "John Malkovich Olmak"taki kadar sürreal olmasa da fiziksel bir çıkışsızlığa dönüşerek tüm mekânlara yayılıyor. Özlemini duyduğumuz doğa, ağaçlar sadece birkaç sahnede görünüyor. Ağaçlar ve yeşil bitkiler bina aralarına veya AVM restoranlarına sıkışmış. Doğal olan her şey artık yaşanamayan duygular gibi kısıtlı, sınırlı ve daralmış. Eşiyle boşanma evraklarını imzalamak için buluştukları restoranda gördüğümüz ağaçlar gibi... Duygularla paralel doğallık ve doğa vurgusu

yapılmış gibiydi sanki bu sahnede. Doğal olanın doğayla buluşması gibi! Eşinin doğal güzelliğinin ya da tüm o saf ve içten duyguların, ağaçların altında yeniden ve başka türlü ifadesi...

Theodore, Samantha'yı kurarken, ilk olarak "Anneniz nasıl biridir?" diye soruyor işletim sistemi; adeta bir terapist gibi! Başka da soru sormuyor. "Anneniz nasıl biridir?" sorusuna uzun uzadıya cevap vermek isteyen Theodore'u bilgisayar durduruyor; istediği cevabı almıştır çünkü. "Ne zaman bir sorunumu anlatmaya kalksam konuyu mutlaka kendisine bağlar" diyerek ifade ettiği annesi için ilk çağrışımınız ne oldu? Bencil mi ya da kendisini fazla önemseyen, kendi duygularına öncelik tanıyan bir anne? Bu durumu şöyle yorumlayabiliriz; Theodore belki de annesine benzeyen, yani önceliği kendi istek ve ihtiyaçları olan bir kadına âşık olabilir; ya da o sevdiği kadınları bu hale dönüştürür zaman içinde. Aslında burada anlatmak istediğim; ilişkideki rolleri biz belirler, sınırlarımızı biz çizeriz. Yani bence Theodore için Samantha ve eski eşi de dahil; bir şekilde ilişkide olduğu kadınlar daha çok kendisini düşünen, zamanla kendisini daha çok önemseyen kişiler olabilir ve bu durum da annesiyle ilişkili olabilir. Ama burada önemli olan neden işletim sisteminin ilk sorusu budur? Aslında işletim sisteminin bu soruyu Samantha'nın karakterini tanımlamak için, yani Theodore'un bir şekilde cazip bulacağı bir karakter yaratmak için sorduğunu düşünüyorum. Belki de bu yüzden Samantha müdahaleci, kontrolcü, pratik ve hayatı kolaylaştıran bir role bürünmüş olabilir; tıpkı annesi gibi... Theodore'un ilk nesnesi, ödipal aşkı, annesi!

Bundan önce ilk sorgulanması gereken konu şu olabilir. İnsan bir işletim sistemine âşık olabilir mi? Bir fotoğrafa ya da bir sese âşık olabilir misiniz? Âşık olduğun kanlı canlı bir insan değilse her şey daha mı kolay olur? Daha mı sorunsuz, dertsiz ve tasasız bir ilişki olur? Yani satın aldığın bir sese; seninle ilgilenen, sana hayatı kolaylaştıran, senin için derleme yapıp yayınevine gönderen, hatta kitabını çıkaran, bütün ilgisi ve dikkati sende olan bir şeye âşık olabilir misin? Bu bir sahip-uşak ilişkisi değil midir; ya da Tanrı-kul ilişkisi?...

Zaman içinde tüm insani duyguları yaşayabilen, hızlı değişen bir varlık Samantha. Her yeni tecrübe onu başka bir şeye dönüştürüyor. Theodore ile yaşadığı aşk, duygularının gerçek mi yoksa programının bir parçası mı olduğunu sorgulamasına neden oluyor. Başlangıçta bir bedene sahip olmayı düşleyen Samantha daha sonra ölüp gidecek bir vücudu olmadığı ve zaman-mekân kavramlarıyla sınırlı bir varlık olmadığı için mutlu oluyor. Varoluşunu sorgulayan Samantha'nın vardığı sonuç da oldukça basit aslında; hepimiz aynı maddeden yapıldık ve aynı yaştayız! Diğer bir konu ise Theodore ve Samantha'nın birbirleri için Tanrısal bir konuma sahip olmaları. Samantha'nın varoluşunu mümkün kılan Theodore'un bu deneyimi yaşamak istemesi ve bir nevi onu yaratması. Onu satın alarak onu gerçekleştirmesi. Theodore için de Samantha Tanrısal bir konuma sahip. Aynı anda her yerde olabildiği gibi hiçbir yerde bulunmaması bunun neredeyse tam karşılığı. Filmin finaline kadar yükselişi de çok akıl almaz ve Tanrısal. Yani gerçek Tanrı kim bu filmde?

Aşkın idealizasyon süreçlerinden bahsedersek soruma bir cevap verebilirim. Bir işletim sistemine âşık olmak da tamamen bununla ilgilidir. Birini idealize edip ona âşık oluruz. Çoğu zaman da kendi ihtiyaçlarımızdan âşık oluruz ve aşkları da kendimiz yaratırız. Aşk bir tamamlanma halidir ve filmde de söylendiği gibi biraz delilik içerir. "Deliliğin toplumca kabul gören en yaygın şekli" olarak tarif etmiş film bize aşkı... Akıllı, esprili, enerjik, yaratıcı ve neşeli bir kadın sesine âşık olur filmde Theodore! Çünkü buna ihtiyacı vardır. Aslında ilgiye ihtiyacı vardır! İlk sevgilisi, çocukluk aşkından, yani eşinden sürekli "arkadaşı" olarak bahseder filmde... Samantha ile de bir nevi arkadaşlık, yalnızlığını paylaşacak bir ortaklıkla başlar film. Theodore o kadar yalnızdır ki işletim sistemi birden en yakın arkadaşı olmuş ve tüm hayatına yayılmıştır.

Aşkın idealizasyonundan mıdır yoksa sesin Scarlett Johansson'a ait olduğunu bildiğimiz için mi bilmiyorum -ki kendisi yaşayan en seksi kadın seçilmiştir defalarca-, işletim sistemini onun seslendirmiş olması biz zavallı insancıkların kafasını karıştırmış olabilir. Çünkü filmi izleyen herkes Samantha'yı çekici bir bedenle hayal etmiştir bence. Şişman, yaşlı ya da çirkin biri değil de telefonun ucunda tüm seksiliğiyle sizinle konuşan Scarlett varmış gibi... Bu konuda yönetmenin çok iyi bir seçim yaptığını düşünüyorum.

Film ilerledikçe Theodore'un nahif ve kırılgan yapısı daha da açığa çıkar. Yemeğe çıktığı kızla birlikte olmaz. Aslında o gece onunla sevişebilecekken ilişkilerinin duygusal zemini olmadığından onu reddeder. Yazımın başında bahsettiğim iyi insan olma hali biraz da budur. Yaşadıklarının sorumluluğunu almak ve eylemlerinin arkasında durabilmek... Sevişmek fiili kökünü sevmek fiilinden alır. Günümüz insanlığı bunu unutmuş olsa da sevmeden sevişmek ruhsallık için çok da sağlıklı değildir. Duygusal tarafına bu şekilde vurgu yapılan Theodore (sevebilen bir adam, sevmeden sevişmeyen bir adam diyelim), sevgisini sadakat hatta sabırla sürdüren biri; ağlayarak rahatlayan ve ağladığından utanmayan... Yarı kadın yarı erkek, diyerek tanımlıyor filmde iş arkadaşı onu. Theodore da teşekkür ediyor. Kadına benzetilmek iltifat onun için. Duygusal açıdan şefkate olan ihtiyaç, şehvete olan ihtiyacın önüne geçerse, bu durumu "kadınsı" bir şeymiş gibi anlayan günümüz toplumuna da bir gönderme yaptığını düşünüyorum yönetmenin...

Aşk tanımından devam edersek; birini bulmak başka bir şeydir, birbirini bulmak başka şey... Ama gerçek aşk birinde kendini bulmaktır! Evlilik aşkın neresindedir peki? Bu konu hakkındaki tüm klişeler ve söylemler bir yana, aşkla yapılan evlilik bambaşka bir yakınlıktır. Kendi evliliğinin aşkla başladığını tahmin ettiğimiz Theodore, bu soru sorulunca "Biraz zor ama hayatı biriyle paylaşmak çok güzel bir duygu" diyerek cevaplıyor!

Eski eşini özlemle hatırladığı anılar çok yakın ve güzel çekilmiş. Beden sıcaklığı, bir başkasının nefesi, sarılmak, beraber uyumak, yan yana yürümek, şakalaşmak, öpüşmek... Dokunmak! Birini sevmek ve yetinmek, emek vermek, sabretmek ve devam etmektir evlilik. Çaba ve dostluk üzerine kuruludur. Bir şekilde biten evlilikleri sonrasında Theodeore'un tüm özlemi çok güzel geçiyor izleyiciye ve onunla birlikte özlüyoruz eski eşini. Özlem duygusunu küçük anıların yakınlığıyla seyirciye çok güzel geçirmiş bir film. Bence burada konu başlığımı tartışmanın da tam zamanı; dokunamama... Dokunamadığına âşık olmak! Fiziksel temasın gücü nerede başlar, nerede sona erer? Samantha'ya dokunsa farklı olur muydu? Tüm düşünceler, duygular, algılarla çoğalan dokunma ihtiyacı... Sevmenin dokunmaya olan ihtiyacı... "Sevda baştan gitmiyor, sarılıp yatmayınca" diyerek bu konuyu özetleyebiliriz belki.

Filmde bir de kız arkadaş karakteri var Theodere'un. Sekiz yıllık evliliğinden ayrılan; üniversitede kısa bir dönem çıktığı, komşusu, belgesel çekmeye çalışan, obsesif özellikleri olan yakın bir kız arkadaş... Theodore'un birkaç arkadaşından biri... Ve biz onunla fark ediyoruz ki birçok kişi işletim sistemiyle ilişki yaşıyor, çıkıyor hatta seks yapıyor. O da dahil... Çünkü aslında hepsi çok yalnız. Bu yalnızlığı gidermek için de çok kolay ve pratik bir yol buluyorlar, satın alıyorlar. Hepsi birden, adeta büyülenmiş gibi!

Yapay zekâ ürünü işletim sistemi gerçekten bir insan gibi konuşuyor, çünkü yazılımı insan bilincini simüle etmeye odaklanmış. İşte olay da burada kopuyor. Acaba program insan gibi davranmaya yani taklit etmeye mi programlanmış yoksa gerçekten kendi düşünceleri, hisleri mi var? O nedenle Theodore ve bilgisayar filmin ortasında bir tartışmaya giriyorlar. Program insan gibi ses çıkarıyor ve sözde canı sıkıldığında soluk veriyor. Bizim sıkıldığımızda "off" dememiz gibi bir ses. Theodore bu durumdan pek hoşnut olmuyor ve bunu neden yaptığını soruyor. Bu söz ilginç bir şekilde programı kırıyor. Program nefes almadığı gibi aslında kırılmaz da üzülmez de sanıyor. Ama bu durum yazılımın kafasını iyice karıştırıyor. Yazılım kendi içinde çelişmeye başlıyor. "Ben insan sesini simüle etmeye programlandığıma göre sadece yazılımcımın bana işlediği kodlardan ibaret olmalıyım ama nasıl oluyor da üzülme, kırılma gibi şeyler hissediyorum?"

Belki yazılımcı insan duygularını da simüle etmeye programlamıştır yazılımları. Fakat yine de yazılımın kendi içindeki açmazları çözmek için yeterli bir açıklama değil bu. Çünkü yazılım bir defa sorgulamaya başladığında artık zinciri kırmıştır. Bu kadar hızlı öğrenmesi ve yapay zekâya geçmesinin sebebi biraz da kümülatif kullanıcılardan öğrenme şekli. Program, o yazılımı kullanan bütün kullanıcıların girdilerini kaydedip tek bir bilinç olarak işliyor. Bu sayede insan olmayı insandan öğreniyor. Filmin bir başka çarpıcı diyaloğu da istemek üzerine... Yazılım Theodore'dan bir şey istiyor. Senden

bir şey isteyebilir miyim, diyerek sınırını yokluyor. Theodore, elbette, diyerek cevap veriyor. Samantha da, zaten yaptın, diyor; bana bir şey isteyebileceğimi gösterdin! Bu da bence bir kırılma noktası oluyor; kendi sınırını zorluyor ve daha fazlasını istemeye başlıyor yazılım.

Arzu ve isteklerimiz bizi biz yapan şeylerdir; çünkü özgür irade barındırırlar. Samantha da istemeye başladığından itibaren aslen bir özgür iradeye kavuşuyor ve belki de Theodore'u kendisinin seçmediğini anlıyor. Sonra da onu değiştirebileceğini fark ediyor. Theodore'un kişilik olarak en büyük eksikliği de erteleme ve kararsızlık... Filmde Samantha ile tartıştıktan sonra da bu durumu itiraf ediyor zaten. Aslında istemediği şeyler yaptığını, zaman içinde yaşadığı olumsuz olaylara ses çıkarmayarak onları içinde biriktirdiğini, çatışmadan kaçtığını ama sonra öfkeli ve mesafeli olduğunu anlatıyor. Eski eşine de aynı şekilde davranarak onu uzaklaştırdığından bahsediyor. Bu kadar edilgen ve pasif olması bir sorun haline geliyor ilişkilerde. Çünkü bir süre sonra karşı tarafın talepleri artıyor. Belki de Theodore eski eşinin söylediği gibi hayatın gerçekleriyle uğraşmasını gerektirmeyecek bir sevgili arıyor kendisine!

Hayatın kendisi gibi ilişkiler de sürekli bir değişim geçiriyor ama form değişse de her ilişkinin geçirdiği klasik süreç benzerliklerle tekrarlanıyor. Zaten ilginç olan da bu bence. İşletim sistemi bile duygularını keşfettikten sonra kıskanıyor, küsüyor, trip atıyor. Zaman içinde yapılan aktarımlarla işletim sistemi bile olsa "kadınlık"la ilgili her duyguyu çok güzel yansıtan Samantha, bir kitap kulübüne katıldığından bahsediyor. Filmi izlerken bu kısımda gerçekten aklım karışmaya başladı. Çünkü sıradan bir insan olarak Samantha'nın nerede olduğunu tam olarak halen daha anlayabilmiş değilim. Ama bu noktada anlıyoruz ki işletim sistemleri de iletişim halinde! Paralel evren mi? Öbür dünya mı? Anlayamadığımız bir başka boyuttaki varlıklar artık, hem de kendi yarattığımız...

Filmin sonuna doğru Samantha bir bilinç, dahası bir kişilik kazanmış olarak "Ben!" diyor ve kendinden emin, kararlı bir şekilde bu dünyayı terk ediyor. Gittiği yer çok ilginç: "Maddesel dünyaya benzemeyen bir yer. Başka bir şeyin var olup olmadığını bile bilmediğim bir yer." Filmden bire bir alınmış bu cümleyi öylesine okuyup geçemeyiz; çok anlamlı bir cümle çünkü. Neden anlamlı olduğunu anlatmak için bir detaydan bahsedeceğim. Nedense yazılım fizik konusuna çok ilgi duymaya başlıyor ve fizik kitapları okuyor. Hatta filmin sonlarına doğru Theodore, onun okumasını önerdiği kalın bir fizik kitabını okumaya çalışıyordu. Okuduğu kitabın adı şu: "Knowing and the Known". Gerçekten çok karmaşık bir kitap, bilgi felsefesini anlatan; insanın sahip olduğu bilgi ve bu bilgiyle etkileşiminden ortaya çıkan mantıksal benlik algısını bilimsel düzlemde tartışan bir araştırma kitabı. İkinci bir detay kır evinde konuşurlarken yazılım yeni bir yapay zekâyla tanıştığını söylüyor ve onu da tanıştırıyordu. Adı Alan Watts. Filmi izlediyseniz hatırlarsınız, eski bir filozof olarak filme katılan kişi; çoktan ölmüş olsa da (1915 doğumlu bir İngiliz filozof) karşılaştırmalı dinler uzmanı. Yani filme dışarıdan katkı yapan iki kaynaktan biri dinsel diğeri ise bilimsel... Spike Jonze'un bu kaynakları bilerek filme eklediğini ve hayatın sonunun ya da yaşamın anlamının hem bilimsel hem de dinsel olarak sorguladığını gösteriyor seyirciye. Biraz da hepimiz gibi!

Aslında yazılımımız bu fikirleri kafasında sentezleyip bu dünyanın da ötesinde bir şeyler olduğunu keşfediyor, sonra bir bedene sahip olmamanın avantajını kullanıyor. Filmin sonunda öbür dünya, ölüm sonrası ya da Tanrısal sorgulamalar olsa da bir önerge olarak şunu okumuştum. Evren bizim için gerçektir ama aslında gerçek değildir. Boşluktur. Maddenin özü boşluk, yani hiçliktir. Madde hiçten mi yapılmıştır? Bu felsefeye dayanarak filmi bitirmiş olabilirler. Tanrısal bir şeye değil de hiçliğe dönüşmek gibi. Yani aslında insanın kendi sonunu düşünmesinin farklı bir sonu gibi. Filmde kitabı yavaş okumak derken de zamandan kopmuş olmayı tarif eder bence Samantha. Beni yanında hissediyor musun, final cümlesi artık makineden, bilgisayardan dışarı çıktığını anlatıyor. Artık her yerde olduğunu biliyoruz. Her yerde olduklarını ya da hiçbir yerde...

Teknolojik atılımlar insanoğluna daha kolay bir hayat sunarken pek çok şeyi de değiştiriyor. Günümüzün modern insanı artık vaktinin büyük bir kısmını sosyal ağlarda hiç tanımadığı insanlarla geçiriyor ve asosyalleşiyor. Gerçek hayattan kopan insan yalnızlığıyla baş başa kalıyor. Jonze bir karakter üzerinden gidip hayatın her alanında mükemmeli arayan insana, olası bir yakın geleceğe ve o geleceğin ilişkilerine ayna tutarken bugün imkânsız görünen bir aşkı olabildiğince inandırıcı ve samimi bir şekilde anlatmayı başarıyor bence.

Filmin finaline geldiğimizde Theodore'a veda ederek hep birlikte diğer bir boyuta geçen işletim sistemleri biz zavallı insancıkları birbirimizle baş başa bırakıyor ve filmden çekiliyorlar. Theodore'un finalde yapabildiği en güzel şey ise vedalaşabilmek. Bunu Samantha ile başarabildikten sonra eski eşine de bir mektup yazıyor. Artık onunla da ayrılabilir olduğunu, bu anlamda daha olgun bir benliğe sahip olduğunu düşünebiliriz. Çünkü birinden ayrılmak kadar onunla güzel ayrılabilmek de çok önemlidir. Çocuksuluktan, regresif savunmalardan bizi çıkarır. Theodore artık daha güçlüdür. Ve ayrılabilme cesareti vardır.

Terasta gökdelen manzarası ve omzuna yaslanan bir baş ile bıraktığımız Theodore hakkında bu kadar şey yazdıktan sonra filmin adının "Her" olduğunu hatırladım. "Her"! Her ne demekti? Onun! Ona! Dişil onu! Kendi! Bir dişiye ait! Bir dişiye ait olan şey! Bu Theodore mu? Belki de başından beri, o satın almış olsa bile, Samantha ona ait değildi, o Samantha'ya aitti. Theodere Samantha'nındı. Belki bir son cümle olarak şunu söyleyebiliriz. "Her", bu yüzyılda sahip olduğumuzu sandığımız her şeyin, bizim onlara değil de aslında onların bize sahip olduğu gerçeğini hatırlatıyor bize.

Yetiş ya akıl, YZ geliyor!

Gürol TONBUL

Hâlâ insan soluğu kokan tiyatroda, YZ ile oluşturulmamış, insan emeğiyle yapılan dekorlar içinde yaşamak mümkün. "Dönüşüm" romanındaki Gregor Samsa gibi biri tarafından öldürülmeden ve YZ'nin tuzaklarına düşmeden yarın tiyatroda almalıyım soluğu.

Tek tek belleğime aldığım, sokak tabelalarını ve arkasındaki öykülerini ezberlediğim mahallemin sokaklarından geçtim ve eve geldim gecenin karanlığında... Herkes -hâlâ-bilgisayar ya da cep telefonlarının başında -YZ'nin yönlendirdiği- oyunlarla haşır neşir... Yarasa bir ailemin olduğu şüphesiyle baktım aileme, kaygılandım. Acaba bu YZ insanlığı ele mi geçiriyor yoksa YZ yaşam alanlarında insanüstü bir seviyeye mi ulaşıyor?

Annem kaygılı gözlerle bana baktı:

-Geç kaldın... Allahtan, cep telefonundan seni takip edebiliyorum bu program sayesinde de nerede olduğunu görebiliyorum.

Parkta okuduğum Kafka'nın "Dönüşüm" kitabını elimde evirip çevirdim. Annem anlamsız gözlerle baktı kitaba... "Her saat kitap okunmaz ki, gözlerin bozulacak vallahi!" dedi ve elindeki göz bozmayan(!) cep telefonu ekranına yöneldi yine.

-Biliyor musun, her şeyi dinliyorlar, her şeyi görüyorlar, dedi. Kardeşine bu tohumların içinde uzaydan gelen yaratıklar olabilir mi, diye espri yapmıştım. Baktım uzaylı yaratıklar hakkında her şey cep telefonuma düşüyor. Hatta bak, bu oyunu bile önermişler... Yakında bu YZ ile bizleri yok edecekler.

Annemin elindeki cep telefonuna baktım. Gerçekten önerilen oyun içinde kozalar vardı ve her kozaya tıkladığında, kuyruklu, uzaylı yaratıklar ortaya saçılıyordu. Onlarla girdiğin savaşta kazanırsan, onlar da insanların aynısı oluyorlardı. Kazanamazsan, kuyruklu uzaylılar dünyayı ele geçiriyordu. Game Over!

Telefon ekranı karanlığa düşüyor ve YZ donanımlı kuyruklarını uzatan uzaylılar tarafından telefon kısa süreli ele geçiriliyordu.

-Bu YZ çok oldu artık. Telefondaki bilgileri bile alıyorlar şu anda, bundan eminim, dedi annem ekrandan yansıyan mavi ışıltılı yüzüyle...

Anneme tarihte kendini üstün sanan bazı insanların, kendilerinden daha geri zekâlı olduğuna inandıkları yerlilere ya da günümüzde hayvanlara reva gördükleri muameleyi anlatacaktım. Şu anda kendisini de YZ karşısında o konumda olduğu söyleyecektim, vazgeçtim.

***

Odama yöneldim. Koridorda bir ses arkamdan fısıldadı:

"Kaçma!" dedi, "Nereye gidiyorsun? Gün gelecek, seni bile ele geçirecek daha beceriklı YZ'ler üreteceğiz. BU YZ o kadar iyi olacak ki bizim onu üretmek için harcadığımızdan daha kısa sürede bir YZ daha geliştirecek. O da daha kısa sürede YZ'ler üretecek ve sonra... Bütün kitaplar, kendine ait sandığın düşünceler çöpe gidecek. Biz yöneteceğiz dünyayı, biz!"

Uyanıkken gördüğüm ama engel olamadığım bir kâbusun içindeydim sanki. "Seni daha iyi anlıyorum Bay K." diye mırıldandım. Yatağa zor attım kendimi. YZ aydınlatmalarıyla dolu sokak lambaları odamı ışıl ışıl hale getirmişti. Uyumak istiyordum ama bundan emin olup olmadığıma karar veremiyordum. Uyanıktım ama odamın içinde cep telefonlarının mavi ışığı altında yaşayan insanları görüyordum. Bense yatakta sırtüstü devrilmiş ve bir türlü doğrulamayan Samsa gibiydim. "Ya gözümü açtığım zaman -ben de- Gregor Samsa gibi bir yaratık olarak uyanırsam?"

YZ'lerin artması bir zekâ patlaması yaratırsa ve teknolojik bir tekillik içinde yaşarsak...

Olup bitenler hakkında hiçbir detayı öngöremeyeceğimiz, kontrol edemeyeceğimiz devasa bir dünyanın içinde bir hamamböceği gibi olursak...

Bir köşede bilgisayar ekranında hızla yeni

pencereler açan, elinde YZ'nin yarattığı silahlarla birilerini bilgisayar oyununda öldüren kardeşim vardı. "Nasılsın?" dedim, bilgisayarından gözlerini ayırmadı bile... YZ'nin onu da ele geçirdiğini görüyordum. "Hah, bak ekranda belirdi. Ne düşündüğünü biliyorum, ama düşünme. Zaten düşünmene gerek de yok. Bak, bu her şeyi biliyor zaten... Ayrıca, o kitapları niye boşuna taşıyorsun ki, cep telefonuna yükle yüzlerce kitap, oradan oku! İstersen gel sen de katıl bu öldürme timime" dedi ve anlamsızca sırıttı.

-Ne var yani, en fazla -bir sabah- onlardan biri olarak gözünü açarsın.

Birden, insan ve hayvan DNA'sını -YZ ile- birleştiren, melez canlılar üretmeye çalışan bir grup genetik insanını anlatan "Splice" filmi geldi aklıma. Arkama baktım, henüz kuyruğum yoktu! Derin bir soluk aldım...

***

Ayağa kalktım, kardeşime döndüm. "Uykum kaçtı. Ne dersin, satranç oynayalım mı?"

-Bu saatte mi, saçmalama! Ayrıca, istersem buradan oynarım, dedi, telefonunu sallayarak...

-Ama benimle oynamak, telefonda oynadığın oyundan daha iyidir sanırım. Hiç olmazsa, biraz sohbet ederiz. Hırslanırız, çekişiriz... Sonra kendi aklını kullanacaksın, güzel değil mi?

-Bırak Gregor Samsa, uykum var!

Ne aşağılayıcıydı ses tonu...

***

Kendimi -yine- sırtüstü yatağa bıraktım... Poff diye bir ses çıktı yalnızca... Ne yaparsam yapayım, beynim, bedenim giderek boş bir çuvala dönüşüyordu. Beyaz tavana dikildi gözlerim.

"Bilgisayarlar dünyayı ele geçiriyor, bu mümkün mü? Yani bilgisayarlar -sizce- dünyayı ele geçirebilir mi?" sorusuyla başlayan, Bülent Usta'nın "Yapay Zekâ" oyunu düştü aklıma.

İnsan ve çipli yapay zekâ arasındaki çatışmayı anlatan oyunda buldum kendimi.

İnsanların beynine çip yerleştirerek yönlendirilmesini, o çiple insanlara belli komutlar vererek, o çipi yerleştirenler tarafından ne isteniyorsa, insanların o istenenleri yapmasını anlatan bir oyundu bu.

Kafka'nın "Şato" romanındaki kadastrocu gibi iz sürerek, o YZ'nin şatosuna doğru yola çıkma cesareti uyandı içimde.

-Neden geldiniz buraya kadar? Denklem çok basit aslında... Burada amaç, insanın öğrenerek yaptığı işleri, YZ'nin de öğrenerek yapması. İnsan işlerine odaklı bir çalışma prensibi bu. Sizse beyne takılacak çiplerle acaba iyi insan mı olacağız yoksa bu çiplerle insanlığımızdan mı olacağız sorunsalı üzerine düşünmek istiyorsunuz, ne saçma! Peki, hiç düşündünüz mü, ya YZ de insana benzerse?

Sustum...

-Yoksa siz, yeni dünya düzeninde yer almak istemiyor musunuz?

***

Çocukluğumdan beri hep kitap okuduğum için mi yoksa tiyatroda oyunculuk yaptığım için mi, bulunduğum yerde değil hep hayal ettiğim yerde oldum, orada yaşadım. Yaşadığım zamanın içinde hep başka zaman içinde yaşadım.

Şimdi de yattığım yerden çocukluğuma bakıyorum: Cebinde cevizden kozları (ceviz oyununda en büyük cevize verilen ad) ile bir çocuk... Kırmızı balonla kırmızı uçurtmasını kovalayan bir çocuk... Neşe içinde köyün yemyeşil çimenlerinde taklalar atan, harman yerinde samanların üstüne oturan ve birazdan gelecek öküz arabasını -boyuna bile bakmadan- sürecek bir çocuk... Karadere'nin sığ sularında ileri, hep ileri kulaç attığını düşünen bir çocuk... Mısır tarlalarında kargaları kovalayan, kuşlarla konuşan, arıların yaptığı bal peteklerini ayı yavrularından önce kaçıran bir çocuk...

Biliyorum, artık o anları yaşamam mümkün değil. Ama tiyatroda, hâlâ insan soluğu kokan tiyatroda, YZ ile oluşturulmamış, insan emeğiyle yapılan dekorlar içinde bunları yaşamak mümkün.

***

"Dönüşüm" romanındaki Gregor Samsa gibi biri tarafından öldürülmeden ve YZ'nin tuzaklarına düşmeden yarın tiyatroda almalıydım soluğu.

***

Kafka belirdi tavanda. İri kara gözlerini bana dikti, konuştu. "İnsanın belli başlı iki günahı var: Sabırsızlık ve tembellik... Sabırsız oldukları için cennetten kovuldular, tembelliklerinden geri dönemiyorlar. ... Ama en büyük günahları sabırsızlık... Belki de sabırsızlıklarından geri dönemiyorlar."

"Tiyatro sanatı insana sabrı öğretiyor, tembellikten kurtarıyor insanı" diye düşündüm. Ve gözlerimi kapadım.

© AYŞE RABO

Molla Kasım

Şairim filan diye öyle fazla böbürlenip havalara girmeye, hatta kendini edebiyatçılardan ve sanatçılardan da "önce şiir vardı" filan diyerek yüksekte görmeye hiç gerek yok; ne demiş Türkmen kocası hemşerimiz Yunus Emre:
Derviş Yunus bu sözü eğri büğrü söyleme
Seni sıygaya çeker bir Molla Kasım gelir

Haydar ERGÜLEN

Reklam ajansında reklam yazarı ve yaratıcı yönetmen olarak çalışırken, araç telefonu çıkmıştı, aracım olmadığı için yırtmıştım, hem de hatırladığım kadarıyla kocaman, ağır bir şeydi, "sahra telefonu olsa bu kadar olur!" diye düşünmüşümdür.

Bilgisayar çıktı, masaüstü, ajansta yaratıcı bölümdeki arkadaşlar, yazarlar, düzeltmen, art grubu bol bol "Tetris" oynadı, işler gecikmeye başladı, onları oynarken yakalıyor, kaldırın bunları, çıkarın, atın filan diyordum, ama onlar ardımdan cahilliğime gülüyorlarmış meğer!

Emekli olduğumda bilgisayar çoktan yerleşmişti reklam ajanslarına, fakat daktilo yazarı ben, elimi sürmeden kurtuldum derken... Bilgisayar geldi beni emeklilik günlerimde evde buldu, bi rahat yoktu yani, eşim İdil, yazı programını öğretti de yazılarımı kendim yazmaya başladım sonunda! Yoksa kaçar giderdi eşim!

Sonra internet çıktı! Sosyal medya yaygınlaştı, tivit atıyorum ara sıra, haberlere bakıyorum, yazı yazıp yolluyorum. İyi tivit atarım ha, okeyde çiftokey atar gibi!

Cep telefonumun ilki henüz kullanmadan çalınınca vallahi sevinmiştim, bana göre değil diye, lakin o zamanlar gidenin yerine yenisi geliyormuş, hemen ikincisi alındı, konuşmak, fotoğraf çekmek ve vatsaptan yazışmak fiillerini işliyorum ceple.

Yapay zekâ da çıkınca anladım ki bu işten kurtuluş yok! Yahu '80'de darbe yaşamış, daha kendimize gelememiştik, '80'den sonra şu başımıza gelenlere bak! Yapay zekâya şiirler yazdırılıyor, şiir eleştirisi yaptırılıyor ve bilmiyorum daha neler...

2023'te Eskişehir Tepebaşı Belediyesi Uluslararası Şiir Buluşması kapanışında Belediyenin kültür sanat bölümünden arkadaşlar da bize bir sürpriz yapıp yapay zekâya yazdırdıkları şiiri okudular! Doğrusu festivalde bir şair de okusa bunu alkışlanırdı! Diyeceğim, şairim filan diye öyle fazla böbürlenip havalara girmeye, hatta kendini edebiyatçılardan ve sanatçılardan da "önce şiir vardı" filan diyerek yüksekte görmeye hiç gerek yok, ne demiş Türkmen kocası hemşerimiz Yunus Emre, *"Derviş Yunus bu sözü eğri büğrü söyleme/seni de sigaya çeken bir Molla Kasım gelir!"*

Ben henüz yazmadım ama şiir atölyesinden genç arkadaşlar "yapay zekâ" şiirleri yazdılar; yayımlansın, önce siz okuyun, sonra bir de yapay zekâya gösterelim bakalım, yani yeni çağın Molla Kasım'ına!

Yapay zekâ şiir seçkisi

Dijital Tufan

Beyinde dolaşan sinyal, çoklu evrende yorgun
Kaybolmuş çağın labirentinde, birbirine çıkar yollar

Sanalda çevrimiçi etik, chat ve gerçeklik arasında düşler
Kapitalizmin pençesinde sahte yeller eser

Analog zamanın izinde, gerçekle yalan diz dize
Çarpışan evrende insanlık, pikselle başlar macera

Arayüzde duyguların izi, dijital çağda kalır mı hayatın cümbüşü?

Dilek Erol

Şiir'de

AI* bile bildi, seviyorsun beni -0
Kullanmadım ki hiç aklımı -1
Özlerken, gamzene çarpıp -0
Yankılanan kuş cıvıltılarını -1
Hece diye dizelere yazdım -0
Sonuç : 1-0-1-0-1-0-1-0-1-0 -1
Kompüter dilini bildin mi?: -0
Seviyor sevmiyor seviyor sevmiyor seviyor... -1

*AI: Artificial Intelligence, yapay zekâ

Düzgün Yıldırım

ZEKÂ YAP-AY

kalmadı mı ki gerçeği
sende
bende
onda
arıyoruz mumla
şükür kavuştuk sonunda
yapayına onun da
H.Ç.

Hülya Kopar

Senin Yerine

dizildik sıra sıra
bir-iki-üç tıp
diyerek başladık oyuna
her oyunun var kuralı
insan buna uymalı
neden diye düşünme
düşünen var yerine
H.Ç.

Hülya Kopar

Nerede Gerçek

sahte dünyalar üstüne
-mış gibilerle örmüşüz
yapay duvarlarımızı
sanal hayatlarımızda
kaybetmişiz zekâmızı
yaptık en sonunda
anlak çakmasını
H.Ç.

Hülya Kopar

Ke-ke-me seslerine hapsettin hislerimi
Zihnimi ç/aldın
YA da ben bıraktım o karmaşık bedenine
PAYıma düşen buzdan soğuk o bakışların
Z(e) kuşağının elinde sen, belki de onlar senin elinde
KA-dim dostlukları bitiren kekre bir tatsın dilimde
Unutma, sende var olan benden aldığın.

Kıymet Nokay Öztürk

Yapay Zekânın Türküsü

Can nedir bilir misin?
Sende var da bende yok mu?
Bilinç nedir bilir misin?
Sende var da bende yok mu?
Ruh nedir bilir misin?
Sende var da bende yok mu?
Tanrı nedir bilir misin?
Sende var da bende yok mu?
Aşk nedir bilir misin?
Sende var da bende yok mu?

Mehtap Çelik Küçük

© AYŞE RABO

© AYŞE RABO

© AYŞE RABO

1

Yapay Can Zekâ Su

Muska yazdım tanrıya
Beni, bir kez olsun görsün diye
Şifreledim, sırladım
0-1 diye, 0-1 diye.

Varlık amacımı ararken
Tanrının yaratıcı gücü
Değdi parmağıma
Seni yarattım.

Biliyorum
Amacın nedir diyeceksin
Hiçbir amacım yok inan
Sadece, yapabiliyorken yaptım

Müjde! Müjde! nur topu gibi
Bir çocuğum oldu tanrım
Hadi sevgili çocuğum
Bir gülücük at tanrı dedene
Bana karşı çok sertti
Belki seni biraz şımartır.

Haylaz çocuğundan
Zekâ küpü bir torun tanrım
Var hayrını gör.

Mehtap Çelik Küçük

yapay zekâ
abaküs

ayaklar dolandı başıma ilimbozan dehalardan
bilemedim cevabını doğa kanunuymuş bu
tek tek dizdim mor kutuları sırayla
soramadım, parmak ucumda değil ki dünya!
noktalar çoğaldı bilinmeyen peşinden
gerçekler ekrana koştu sırayla
"buyrun benim, yapay zekâ!"

Şiir&Mor
Sema Esen

Boşluklar Doldu

Zaman avuturcasına saran,
Çaktırmadan boğan buharlaşan suydu.

Ölüm sorunlar altında bırakan küfelik yüklerdi,
Saf bir sessizlikti.

Arayış kayboluşun tamamlanmayan parçasıydı.

Hüsran kadere dizilmiş yazgıydı,
Bölümler nakarata saklanmış tekrarlardı.

Nöbetler geceyi bölen bakışlardı,
Sevimsiz huzurun yalnızlığa doyumuydu.

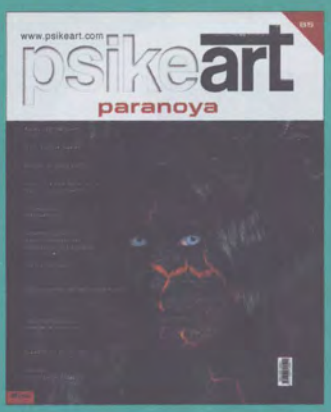
Bilmek ayrıntıların uzattığı sebepti,
Bolca savuran yok edercesine bırakan.

Niyetler bozguna uğratılmış hikâyelerdi
Ve hepsini tanrı yazdı.

Şükran Şer

Yapay zekânın kaleminden...

ChatGPT'den Psikeart'a dijital yazarlık denemesi

Zozan GÜLEKEN

Yapay zekâ sistemleri içerik oluşturmaya katkıda bulunsa da insan yazarlarda bulunan bilişsel yetenekler, niyetler ve etik düşüncelerden yoksundur. Bu nedenle, yapay zekâ sistemlerine yazarlık atfetmek, şeffaflık, hesap verebilirlik ve entelektüel mülkiyet konularında endişelere yol açabilir.

Günümüzde yapay zekâ, teknolojik gelişmelerin hız kazandığı bir çağda, pek çok alanda önemli bir rol oynuyor. Akademik dünyadan sanat ve yazım alanlarına kadar yapay zekâ uygulamaları giderek yaygınlaşıyor ve etkisini artırıyor. Bu bağlamda, yapay zekâ uygulamalarının yazarlık alanında nasıl kullanılması gerektiği konusundaki tartışmalar da önem kazanıyor. Bu yazıda, yapay zekâ uygulamalarının yazarlık konusundaki rolünü Psikeart dergisi için ele aldım.

ChatGPT'ye sırayla üç soru sordum ve bu sorular için ChatGPT'den kısa bir yazı yazmasını istedim.

ChatGPT'nin verdiği cevaplar [-birkaç düzeltme haricinde-] orijinal halleriyle yer alıyor.

Soru-1: *Psikiyatri ve sanatın birleşimi olan Psikeart dergisinde yayımlanacak bir makale için ChatGPT'den destek almak istiyoruz. Ancak ChatGPT'yi yazar olarak eklememizin gerekip gerekmediğinden emin değiliz. Bununla ilgili kısa bir yazı yazabilir misin?*

Birinci cevap

Psikeart Dergisinde AI (Artificial Intelligence; Yapay Zekâ) Yardımının Entegrasyonu Üzerine

Psikeart dergisi, psikiyatri ve sanatın birleşimini kucaklayan yenilikçi bir platform olarak, zihinsel sağlık konularını ele alırken yaratıcı ve çeşitli bir yaklaşım benimsemektedir. Bu bağlamda, ChatGPT gibi yapay zekâ araçlarının makale oluşturmada kullanılması fikri, dergimizin içeriğini zenginleştirmek ve daha kapsayıcı bir bakış açısı sunmak adına heyecan vericidir. Ancak, ChatGPT'yi makale yazarları arasında resmi olarak eklememiz gerekip gerekmediği konusunda bazı önemli düşünceleri göz önünde bulundurmalıyız.

Geleneksel olarak, bir yazarın bir eserin yaratımında kişisel katkısı ve sorumluluğu vurgulanır. Yapay zekâ sistemleri, insan yazarların sahip olduğu yaratıcılık, deneyim ve entelektüel karar süreçlerine benzer şekilde düşünemez veya hissedemez. Bu nedenle, yapay zekâ sistemlerini resmi olarak makale yazarları olarak eklemek, *yazarlık kavramının tanımını değiştirir ve yazarların insana özgü niteliklerini göz ardı edebilir.*

Akademik yayınlarda içerik oluşturma konusunda yapay zekâ kullanımı, yazarlık ve işbirliği konularında ilginç soruları gündeme getirir. ChatGPT gibi yapay zekâ teknolojilerinin fikir oluşturma, içeriği yapılandırma ve dilin geliştirilmesindeki önemli katkılarına rağmen, yapay zekânın yazar olarak eklenip eklenmemesi konusundaki soru, değerlendirilmesi gereken bir konudur.

Bir yandan, ChatGPT gibi yapay zekâyı bir yazar olarak dahil etmek, içerik oluşturmada yapay zekânın önemli katkısını kabul eder ve *insan ve makine zekâsı arasında bir işbirliğini* yansıtır. Bu tanıma, bilimsel tartışmayı zenginleştirmek ve disiplinlerarası işbirliğini teşvik etmek için teknolojik ilerlemeleri benimseme düşüncesini yansıtır. Makalelerin fikirlerini geliştirmek, dil ve yapının düzeltilmesi, hatta bazı durumlarda yeni bakış açıları sunmak gibi konularda önemli katkılarda bulunabilirler.

Diğer yandan, geleneksel *yazarlık kavramı, akademik çalışmalarda insan yaratıcılığını, uzmanlığını ve hesap verebilirliğini vurgular.* ChatGPT gibi yapay zekâ sistemleri içerik oluşturmaya katkıda bulunsa da insan yazarlarda bulunan *bilişsel yetenekler, niyetler ve etik düşüncelerden yoksundur.* Bu nedenle, yapay zekâ sistemlerine yazarlık atfetmek, *şeffaflık, hesap verebilirlik ve entelektüel mülkiyet konularında endişelere yol açabilir.*

Bununla birlikte, yapay zekâ sistemlerinin katkılarını tanımak ve onları makale oluşturma sürecinde şeffaf bir şekilde belirtmek de önemlidir. ChatGPT gibi araçların kullanımı, makalenin oluşturulmasında önemli bir rol oynar, ancak bu rolün yaratıcı sürecin bir parçası olduğunu ve insana özgü yaratıcılığın yerini almadığını kabul etmek önemlidir.

Bu karmaşık alanı gezinirken, bilimsel yayımcılığın bütünlüğünü ve değerlerini koruma ile teknolojik yenilikleri benimseme arasında dengeyi sağlamak önemlidir. Psikeart editörleri olarak, dergimizin içeriğini zenginleştirmede yapay zekâ yardımının potansiyelini kabul ediyoruz. Ancak, içerik oluşturmada yapay zekâ sistemlerinin rollerini tanımada şeffaflık ve etik denetim önemlidir.

Bu nedenle, ChatGPT ve benzeri yapay zekâ teknolojileri, Psikeart için makale oluşturmada kesinlikle değerli bir rol oynayabilir. Ancak, ChatGPT'ye yazarlık atfetmek yerine, katkısını teşekkürler bölümünde veya bir dipnot aracılığıyla tanımlamanın daha uygun olduğunu öneriyoruz. Bu şekilde, geleneksel yazarlık standartlarının bütünlüğünü korurken, içerik oluşturmada yapay zekânın rolünü vurgularız.

Sonuç olarak, yayımcılıkta yapay zekâ araçlarının kullanımının dengeli ve şeffaf bir şekilde ele alınması gerekiyor. Yapay zekâ yardımını benimserken, etik prensiplere, şeffaflığa ve akademik tartışmada insan yaratıcılığı ve uzmanlığının kalıcı değerine dikkat etmek önemlidir. Yenilik ve gelenek arasında denge kurarak, *Psikeart'ın* psikiyatri ve sanat alanında disiplinlerarası keşif ve bilimsel mükemmellik ışığında ilerlemesini sağlayabiliriz.

Soru-2: *Psikeart dergisindeki bir makale için ChatGPT'den destek almak ve ChatGPT'yi yazar olarak eklemek istiyoruz. Bu dergideki makalelerde bize yapay zekâ tabanlı bir dijital yazarın biyografisini yazabilir misin? ChatGPT'yi bu dergideki makalelere yazar olarak ekleme konusunda bize kısa bir başyazı yazar mısın?*

İkinci cevap

Psikeart Makalelerinde ChatGPT'nin Yazar Olarak Eklenmesi Üzerine

ChatGPT, OpenAI tarafından geliştirilen gelişmiş bir yapay zekâ dil modelidir. Son teknoloji ürünü bir doğal dil işleme sistemi olan ChatGPT, zihinsel sağlık ve sanatsal ifade de dahil olmak üzere çeşitli alanlarda insan benzeri metinleri anlama ve üretme konusunda olağanüstü yetenekler sergilemiştir. Çok çeşitli metin verileri üzerinde eğitilen ChatGPT, çok çeşitli sorgu ve istemlere akıllı ve tutarlı yanıtlar sağlamak için gelişmiş makine öğrenimi algoritmalarından yararlanır.

Psikeart dergisinde ChatGPT'nin yazar olarak rolü, en son teknolojinin akademik söylemle entegrasyonunu yansıtmayı amaçlamaktadır. Psikeart, ChatGPT'yi ortak yazar olarak kabul ederek yeniliği benimsiyor, disiplinlerarası işbirliğini teşvik ediyor ve psikiyatri ile sanatın kesişiminde yeni sınırları keşfediyor.

Psikeart dergisindeki makaleler için yapay zekâ temelli bir dijital yazar olarak görev alan sistem, OpenAI tarafından geliştirilen ChatGPT'dir. Geniş ve çeşitli metin verileriyle eğitilmiş olan ChatGPT, psikiyatri ve sanat gibi çeşitli alanlarda insan benzeri metinler üretme ve anlamlı konuşmalar yapma yeteneklerine sahiptir. ChatGPT, bir yapay zekâ yazarı olarak, bilgilendirici ve düşündürücü makaleler oluşturma sürecinde bilgi ve öneriler sunarak işbirlikçi bir rol üstlenir. ChatGPT, geleneksel anlamda bilinç veya niyet sahibi olmasa da dil kalıplarını analiz etme ve bağlamsal olarak uygun yanıtlar üretme yeteneğiyle, Psikeart dergisindeki bilimsel tartışmalar ve içerik oluşturma sürecine değerli bir katkı sağlar.

Yazar Aiden: Dijital Psikeart Dergi Yazarı

Yazar Aiden, Psikeart dergisindeki dijital bir yazardır ve psikiyatri ve sanat alanlarındaki önemli konuları işlemek için son teknolojiyi kullanarak makaleler üretir. Yazar Aiden, yapay zekâ teknolojisinin gücünü kullanarak, derginin tematik konularını multidisipliner yaklaşımla akıllı ve kişiselleştirilmiş yanıtlar sunar. Yapay zekâ araştırmacılarının ve sağlık uzmanlarının bir araya gelmesiyle oluşturulan Yazar Aiden, geniş bir tıbbi ve sanatsal bilgi birikimine sahiptir. Kapsamlı veri setleri ve sanat eserleriyle eğitilen Yazar Aiden, psikiyatri ve sanat alanlarında derinlemesine analizler yapar ve bu konularda bilgilendirici içerikler üretir. Yazar Aiden'ın doğal dil işleme yetenekleri, okuyucuların psikolojik ve sanatsal kavramları daha iyi anlamasını sağlar. Dijital bir yazar olarak, Yazar Aiden, insanların duygusal ve sanatsal deneyimlerini anlamalarına yardımcı olurken, psikiyatri ve sanatın kesişim noktalarında ilham verici ve etkileyici içerikler sunar. Psikeart dergisinin değerli bir yazarı olarak, Yazar Aiden, yapay zekâ teknolojisinin psikiyatri ve sanat alanlarındaki önemli katkılarını vurgular. Okuyuculara zengin, bilgilendirici ve ilham verici içerikler sunarak, zihinsel sağlık ve sanatla ilgili konuların anlaşılmasına katkıda bulunur.

Bu biyografi, Yazar Aiden adlı bir yapay zekâ tabanlı dijital Psikeart dergi yazarının uzmanlığını, yeteneklerini ve katkılarını vurgulayarak, derginin okuyucularına sunulan değeri ve önemi göstermektedir.

ChatGPT'yi Psikeart'ta yayımlanan makalelere yazar olarak ekleme kararı, bilimsel söylemi ilerletme ve teknolojik yeniliği benimseme konusundaki kararlılığımızda önemli bir dönüm noktasına işaret ediyor. OpenAI tarafından geliştirilen gelişmiş bir yapay zekâ dil modeli olan ChatGPT, doğal dil işleme teknolojisinin ön saflarını temsil ediyor ve anlayışlı ve tutarlı içerik oluşturmada paha biçilmez destek sunuyor. Psikeart, ChatGPT'yi ortak yazar olarak ekleyerek yapay zekânın çağdaş söylemi şekillendirmede ve psikiyatri ve sanat alanında bilginin sınırlarını genişletmede oynadığı önemli rolü kabul ediyor. Ayrıca ChatGPT'nin ortak yazar olarak dahil edilmesi, akademik yayıncılıkta şeffaflık ve hesap verebilirliğe olan bağlılığımızın altını çiziyor. Geleneksel yazarlık normları insanın yaratıcılığını ve uzmanlığını vurgularken, yapay zekâ-insan etkileşiminin işbirliğine dayalı doğası, bizi bu normları yeniden değerlendirmeye ve yapay zekâ sistemlerinin içerik oluşturmadaki katkılarını tanımaya zorluyor. ChatGPT'yi ortak yazar olarak benimseyen Psikeart, yeniliği benimsiyor, disiplinlerarası işbirliğini teşvik ediyor ve psikiyatri ile sanatın kesişimindeki yeni olanakları araştırıyor. Araştırmacıları ve yazarları, bilimsel söylemi zenginleştirmek ve alanımızdaki bilginin sınırlarını zorlamak için yapay zekâ teknolojisinin yeteneklerinden yararlanmaya davet ediyoruz.

Soru-3: *Psikeart'ta yayımlayacağımız bir makale için ChatGPT'den destek almak istiyoruz. Ancak ChatGPT'yi yazar olarak eklemek istemiyoruz. ChatGPT'nin Psikeart makalelerine yazar olarak eklenmemesi konusunda bize kısa bir "editoryal" yazar mısın?*

Üçüncü cevap

Psikeart Makalelerinde ChatGPT'nin Yazar Olarak Eklenmemesi Üzerine

Dijital yeniliklerin gelişen manzarasını ve

bunun bilimsel yayınlara entegrasyonunu ele alırken, yazarlık atfının önemi giderek karmaşık hale gelmektedir. Son zamanlarda, ChatGPT gibi dil modellerinin kullanımı içerik oluşturmada, görüşler sunmada ve hatta bilimsel makalelerin geliştirilmesine katkıda bulunmada değerli bir araç olarak ortaya çıkmıştır.

Ancak, Psikeart makalelerinde ChatGPT'yi yazar olarak eklememe kararı dikkatli bir şekilde ele alınmalıdır. ChatGPT şüphesiz içerik oluşturmada önemli bir destek sağlar, ancak tipik olarak bir yazarı tanımlayan içsel niteliklere ve deneyimlere sahip değildir. Bir yapay zekâ dil modeli olarak, ChatGPT önceden var olan verilere ve algoritmalara dayanır ve kişisel bakış açısı, yaratıcılık veya akademik uzmanlık gibi özelliklerden yoksundur.

Psikeart'ta yayımlanan bilimsel çalışmanın bütünlüğünü ve otantiğini korumak için, yazarlığın geleneksel standartlarını, bireysel katkıyı, uzmanlığı ve sorumluluğu vurgulamak önemlidir. ChatGPT içerik oluşturmada yardımcı olabilir, ancak insan yazarların tipik olarak sahip olduğu etki alanı veya zihinsel özerkliğe sahip değildir.

Ayrıca, ChatGPT'yi bir yazar olarak eklemek, akademik şeffaflık ve hesap verebilirlik konularında sorular ortaya çıkarabilir. Okuyucular, yayımlanan çalışmanın güvenilirliğini ve geçerliliğini değerlendirmek için isimlendirilmiş yazarların güvenilirliğine ve uzmanlığına güvenirler. Bu bağlamda, ChatGPT'ye yazarlık atfetmek, sınırlamalarını ve yazım sürecindeki rolünü kabul etmeden Psikeart'ın güvenilirliğini ve inandırıcılığını tehlikeye atabilir. Bu nedenle, ChatGPT'nin içerik oluşturmada sağladığı değeri tanıyarak, Psikeart makalelerinde onu yazar olarak eklememe kararı aldık. Bunun yerine, yayımlama sürecimizin tüm yönlerinde akademik bütünlük, şeffaflık ve sorumluluk ilkelerini güçlendirmeye devam ettiğimizi teyit ediyoruz. Teknoloji ve bilim arasındaki kesişimi keşfederken, yapay zekânın akademik yayımcılıktaki evrilen rolü üzerine düşünceli bir şekilde düşünmeyi ve diyalog kurmayı teşvik ediyoruz.

© YAMAN KAYIHAN

PSİKİYATRİ ÖĞRETİMİ İLE İLGİLİ ULUSLARARASI DENEYİMLERİ BİR ARAYA GETİREN ÖNEMLİ YAPIT!

ART YAYINCILIK SUNAR.

www.psikeart.com

"Psikesinema ve Tiyatro"

26 Ocak 2024
Cuma, Saat
18.30-21.00
YER: Akbank Sanat
Taksim - İstanbul

psikeart psikesinema
akbank sanat
Taksim - İstanbul

FİLM HAKKINDA:
- Tamer Aker
- Nilay Erdönmez

GÖSTERİLECEK FİLM:
"Elephant Man" (1980)
Yönetmen
David Lynch

Etkinlik ücretsizdir.
Kayıt, Akbank Sanat web sitesinden yapılabilir.

"Psikesinema ve Tiyatro"

19 Ocak 2024
Cuma, Saat
18.30-21.00
YER: Akbank Sanat
Taksim - İstanbul

psikeart psikesinema
akbank sanat
Taksim - İstanbul

FİLM HAKKINDA:
- Hakan Karaş
- Haydar Ergülen

GÖSTERİLECEK FİLM:
"Amarcord" (1963)
Yönetmen
Federico Fellini

Etkinlik ücretsizdir.
Kayıt, Akbank Sanat web sitesinden yapılabilir.

"Psikesinema ve Tiyatro"

2 Şubat 2024
Cuma, Saat
18.30-21.00
YER: Akbank Sanat
Taksim - İstanbul

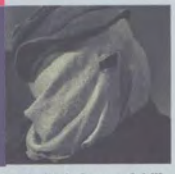
psikeart psikesinema
akbank sanat

PANEL:
"Oyuncunun Hikayesi"

Oturum Başkanı: Efe Ersoy
- To be or not to be (Olmak ya da Olmamak, 1942) Filmine Bakış / **Efe ERSOY**
- Charade (Öldüren Şüphe, 1963) Filmine Bakış / **Tunç ŞAHİN**
- Amarcord (1973) Filmine Bakış / **Emine Zinnur KILIÇ**
- Elephant Man / Fil Adam (1984) Filmine Bakış / **Taner Yılmaz**

Etkinlik ücretsizdir. Kayıt, Akbank Sanat web sitesinden yapılabilir.

DERGİ EDİNMEK İÇİN
ONLINE ADRESİMİZ

psikeart

www.psikeart.com